

ISSN 2075 – 9584

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ
НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ТОҶИКИСТОН
ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ**

**ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**ТАДЖИКИСТАН
И СОВРЕМЕННЫЙ МИР**

**CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**TAJIKISTAN
AND CONTEMPORARY WORLD**

№3 (95) 2026

Душанбе – 2026

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

Муассис: Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷалла соли 2003 таъсис ёфтааст. Дар як сол чор шумора нашр мешавад.

САРМУҲАРИИ:

Усмонзода Хайридин Усмон— доктори илмҳои фалсафа, профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРИИ:

Муртазозода Ораз— доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Раҳимзода Шариф Махсум — доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

Мирсаидов Аброр Бобоевич — доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

Пиризода Чалил Сафар — доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

Саидмуродов Лутфулло Ҳабибуллоевич— доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Қудратов Рустам Раҳматович — доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

Фаттоҳзода Саидмурод Самад — доктори илмҳои фалсафа, дотсент

Муҳаммад Абдурахмон Наврӯз — доктори илмҳои сиёсӣ, профессор

Муъмин Назар Абдучалол — доктори илмҳои фалсафа

Қураҳонзода Саодат Қураҳон — номзади илмҳои иқтисодӣ

Давлатов Рамазонӣ — номзади илмҳои фалсафа

КОҲИБИ МАСЪУЛ:

Ҳамдамов Бахтиёр - сардори Раёсати таъминоти иттилоотии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои филологӣ

ТАРҶУМА ВА ТАҲРИРИ МАТНҲОИ ТОҶИКӢ, РУСӢ ВА АНГЛИСӢ:

Қиёмиддин Сатторӣ

Мансур Суруш

Абдуллозода Абдулло

Содатқадамова Мадина

Маҷаллаи “Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз” ба феҳристи маҷаллаҳои илмӣ тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02 декабри соли 2024 таҳти №460/м ва Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маориф ва илмӣ Федерасияи Русия ворид карда шудааст. Инчунин, маҷалла дар Индекси маҷаллаҳои илмӣ тақризишавандаи Русия (РИНЦ) пайваста дохил карда мешавад. Маҷаллаи мазкур дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 436/МҚ - 97 аз 07 октябри соли 2025 ба қайд гирифта шудааст.

ТАМОС:

Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Шохтемур 27;

тел: (992 37) 221-11-00, 221-32-36; e-mail: vestnik@mts.tj

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

Учредитель: Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. Журнал основан в 2003 году. Периодичность издания 4 раза в год.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Усмонзода Хайридин Усмон – доктор философских наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Муртазозода Ораз – доктор экономических наук, дотцент

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рахимзода Шариф Махсум – доктор экономических наук, профессор

Мирсаидов Аброр Бобоевич – доктор экономических наук, профессор

Пиризода Джалил Сафар – доктор экономических наук, профессор

Саидмуродов Лутфулло Хабибуллоевич – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана

Кудратов Рустам Рахматович – доктор экономических наук, профессор

Фаттохзода Саидмурод Самад – доктор философских наук, доцент

Мухаммад Абдурахмон Навруз – доктор политических наук, профессор

Муъмин Назар Абдуджалол – доктор философских наук,

Джурахонзода Саодат Джурахон – кандидат экономических наук

Давлатов Рамазони – кандидат философских наук

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Хамдамов Бахтиёр - начальник Управления информационного обеспечения Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан, кандидат филологических наук

ПЕРЕВОД И РЕДАКТИРОВАНИЕ ТАДЖИКСКИХ, РУССКИХ И АНГЛИЙСКИХ ТЕКСТОВ:

Киёмиддин Саттори

Мансур Суруш

Абдуллозода Абдулло

Содаткадамова Мадина

Журнал «Таджикистан и современный мир» включен в перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Республики Таджикистан от 02 декабря 2024 года за №460/м и Высшей Аттестационной Комиссии (ВАК) Министерства образования и науки Российской Федерации. А также журнал входит в Индекс рецензируемых научных журналов России (РИНЦ). Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации (№ 436/МЧ - 97 от 07 октября 2025 года).

КОНТАКТЫ:

Адрес: 734025, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Шотемур 27;

тел: (992 37) 221-11-00, 221-32-36; e-mail: vestnik@mts.tj

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМПУЗ

Founder: Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan. The journal was founded in 2003. The journal is published four times per year.

CHIEF EDITOR:

Usmonzoda Khayridin Usmon – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Murtazozoda Oraz – Doctor of Economic Sciences, Docent

EDITORIAL BOARD:

Rahimzoda Sharif Makhsum – Doctor of Economic Sciences, Professor

Mirsaidov Abror Boboevich – Doctor of Economic Sciences, Professor

Pirizoda Jalil Safar – Doctor of Economic Sciences, Professor

Saidmurodov Lutfullo Habibulloevich – Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan

Qudratov Rustam Rahmatovich – Doctor of Economic Sciences, Professor

Fattohzoda Saidmurod Samad – Doctor of Philosophy Sciences, Docent

Muhammad Abdurahmon Navruz – Doctor of Political Sciences, Professor

Mumin Nazar Abdujalol – Doctor of Philosophy Sciences,

Jurakhonzoda Saodat Jurakhon – Candidate of Economic Sciences

Davlatov Ramazoni - Candidate of Philosophy Sciences

EXECUTIVE SECRETARY:

Hamdamov Bakhtiyor – Head of the Department of Information Support of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Philological Sciences

TRANSLATION AND EDITING OF TAJIK, RUSSIAN AND ENGLISH TEXTS:

Qiyomiddin Sattori

Mansur Surush

Abdullozoda Abdullo

Sodatqadamova Madina

The journal "**Tajikistan and contemporary World**" has been included in the list of leading peer-reviewed journals and publications by the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan as of December 02, 2024, No.460/М, and by the Higher Attestation Commission (HAC) of the Ministry of Education and Science of the Russian Federation. Additionally, the journal is indexed in the Russian Science Citation Index (RSCI). It is registered with the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan. The registration certificate (No. 436/MJ-97) was issued on October 7, 2025.

CONTACTS:

Address of the founder: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Shotemur street 27.

Tel: (992 37) 221-11-00, 221-32-36; e-mail: vestnik@mts.tj

МУНДАРИҶА

СИЁСАТИНОСИ

*РУШДИ СИЁСАТИ ИҶТИМОИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР
ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ*

**УСМОНЗОДА ХАЙРИДИН УСМОН,
ФАТТОХЗОДА САИДМУРОД САМАД.....14**

*НАҚШИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ, ДАР ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ДАВЛАТИ
ҲУҚУҚБУНЁД ВА НИҶОДҶОИ ДЕМОКРАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН*

**ШАРИФЗОДА ЛОҲУТӢ ШАРИФ,
КОМИЛОВА РАҶАМО АБДУҚОДИРОВНА.....27**

*МАСЪАЛАИ ТАЊЗИМИ АҲЛОҚИИ АМАЛИ СИЁСӢ ДАР АҶКОРИ
ИҶТИМОИИ МУОСИР*

ЗУВАЙДУЛЛОЗОДА МУҲИБУЛЛО ҲАБИБУЛЛО.....39

*ҶОЛИШУ ФУРСАТҶОИ ТАҒЙИРИ РӯЗНОМАИ ҶАҶОНИИ МУҚОВИМАТ
БА ЭКСТРЕМИЗМУ ТЕРРОРИЗМ*

**РИЗОЁН ШЕРАЛӢ ШУКРУЛЛОЗОДА
АЗИЗӢ РУСТАМ АНВАРЗОДА 51**

ИҚТИСОДИЁТ

*МАРҶАЛАҶОИ АСОСИИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН*

(Ба истиқболи 35-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон)
МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ.....64

*ТАШКИЛИ СОҶТОРӢ-ИЕРАРХИИ СИЁСАТИ МОЛИЯВӢ:
МЕХАНИЗМҶОИ ФИСКАЛӢ ВА МОНЕТАРӢ*

**РАҲИМОВ ШАРИФ МАҲСУМОВИЧ,
АЗИЗОВ САҒАРҶОН АҲМЕДШОВИЧ.....80**

*ТАҲКИМИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР
ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ*

**САИДМУРОДЗОДА ЛУТҒУЛЛО ҲАБИБУЛЛО
ҲАКИМЗОДА МАТЛАБШОҲ АБДУМАЛИК.....92**

*РАВИШҲОИ НАЗАРИЯВИИ МУОСИР ДОИР БА ТАҲСИРИ МОҲИЯТ ВА
ИДОРАКУНИИ АМНИЯТИ ЭНЕРГЕТИКӢ*

**МИРСАИДОВ АВРӢР БОБОЕВИЧ,
УМАРОВ ХУРШЕД ҲАЙТМУРОДОВИЧ,.....110**

*ТАШАККУЛ ВА РУШДИ БОЗОРИ МИЛЛИИ МЕҲНАТ ДАР ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР 35 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ: МАРҲАЛА,
ТАМОЮЛ ВА ДУРНАМОИҲО*

ҶӢРАХОНЗОДА САОДАТ ҶӢРАХОН.....124

*ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ИННОВАТСИОНИИ АҲОЛИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН: ВАЗӢИ КУНУНӢ ВА МУШКИЛОТ*

**ХОЛБОБОЕВ ФАЙЗУЛЛО САМАДОВИЧ
ҶОНАКОВА ГУЛҶАҲОН АБДУЛМАНОНОВНА.....143**

*ТАҲЛИЛУ АРЗӢБИИ ИМКОНИЯТҲОИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН БАРОИ
РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ*

ОДИНАЗОДА АМИН ИБРОҲИМ.....157

*БАЪЗЕ АСОСҲОИ ИЛМИЮ МЕТОДОЛОГИИ ИҚТИСОДИӢТИ МУОСИРИ
КИШОВАРЗӢ*

НИДОЕВ НОЗИМҶОН ФОЗИЛОВИЧ.....171

*МОДЕЛСОЗИИ СЕНАРИЯВИИ МАСИРИ БАРҚАРОРСОЗӢ ВА РУШДИ
УСТУВОРИ ИҚТИДОРИ ИСТЕҲСОЛИИ СУБЪЕКТҲОИ БОЗОРИ
ЗАХИРАҲОИ МОДДИЮ ТЕХНИКИИ КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТИИ
МИНТАҚА*

НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФАРАЛИЕВИЧ.....191

*ТРАНСФАРМАТСИЯИ РАҚАМИИ БОЗОРҲОИ МОЛИЯВӢ ДАР ҶАНБАИ
БАӢНИДАВЛАТӢ: ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ АМАЛИЯИ
ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ДАР ФЕДЕРАТСИЯИ РУСИЯ ВА ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН*

**ЧЕРНЯКОВ МИХАИЛ КОНСТАНТИНОВИЧ,
МУХТОРЗОДА САИДМУХТОРИ САИДАҲРОР.....208**

*ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ-КОММУНИКАТСИОНӢ-ЗАМИНАГУЗОРИ
ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ*

ЮСУПОВ ШОДМОН НАСУРОВИЧ.....223

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

*ЗАХИРАҶОИ КАДРӢ ВА НАҚШИ МАҚМОТИ ДАВЛАТӢ ДАР ТАЪМИНИ
БОЗОРИ МЕХНАТИ РАҚАМӢ*

ОДИНАЗОДА ШОҲИН ТАЛБАК,

СИҶОАТОВА МУНИРА ҒАЙРАТОВНА.....237

ҶОМЕАШИНОСӢ

*РАМЗИ ФАРҲАНГИИ ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН ЗАХИРА БАРОИ ҲИФЗИ
МЕРОС ВА БАЛАНД БАРДОШТАНИ ҶОЗИБАИ САӢЁҲӢ: МОДЕЛИ
ИРТИБОТИ МЕДИАВӢ ВА МАРКЕТИНГӢ*

БОБОҶОНОВА РАӢНО МАҲМУДОВНА,

КАЗЕНИНА ТАТЯНА ВИКТРОВНА.....248

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

<i>РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ</i> УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН, ФАТТОҲЗОДА САИДМУРОД САМАД.....	14
--	-----------

<i>РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА И ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ, В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН</i> ШАРИФЗОДА ЛОХУТИ ШАРИФ КОМИЛОВА РАДЖАМО АБДУКОДИРОВА.....	27
---	-----------

<i>ПРОБЛЕМА ЭТИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ МЫСЛИ</i> ЗУВАЙДУЛЛОЗОДА МУХИБУЛЛО ХАБИБУЛЛО.....	39
---	-----------

<i>ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ИЗМЕНЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ПОВЕСТКИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ И ТЕРРОРИЗМУ</i> РИЗОЁН ШЕРАЛИ ШУКРУЛЛОЗОДА, АЗИЗИ РУСТАМ АНВАРЗОДА.....	51
--	-----------

ЭКОНОМИКА

<i>ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН</i> <i>(К 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан)</i> МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ.....	64
---	-----------

<i>СТРУКТУРНО-ИЕРАРХИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ: ФИСКАЛЬНЫЙ И МОНЕТАРНЫЙ МЕХАНИЗМЫ</i> РАХИМОВ ШАРИФ МАХСУМОВИЧ, АЗИЗОВ САФАРДЖОН АХМЕДШОВИЧ.....	80
---	-----------

<i>УКРЕПЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ</i> САИДМУРОДЗОДА ЛУТФУЛЛО ХАБИБУЛЛО, ХАКИМЗОДА МАТЛАБШОХ АБДУМАЛИК.....	92
--	-----------

*КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ В ТАДЖИКИСТАНЕ*

**МИРСАИДОВ АВРОР БОБОЕВИЧ,
УМАРОВ ХУРШЕД ХАИТМУРОВОВИЧ.....110**

*ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ЗА 35 ЛЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
НЕЗАВИСИМОСТИ: ЭТАПЫ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ*

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ ДЖУРАХОН.....124

*ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И
ПРОБЛЕМЫ*

**ХОЛБОБОВ ФАЙЗУЛЛО САМАДОВИЧ
ДЖОНАКОВА ГУЛДЖАХОН АБДУЛМАНОНОВНА.....143**

*АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ВОЗМОЖНОСТЕЙ ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ ДЛЯ
РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА*

ОДИНАЗОДА АМИН ИБРОХИМ.....157

*НЕКОТОРЫЕ НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА*

НИДОВ НОЗИМЖОН ФОЗИЛОВИЧ.....171

*СЦЕНАРНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТРАЕКТОРИЙ ВОССТАНОВЛЕНИЯ
И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА
СУБЪЕКТОВ РЫНКА МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ АПК
В РЕГИОНЕ*

НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФРАЛИЕВИЧ.....191

*ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ
В МЕЖСТРАНОВОМ АСПЕКТЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ПРАКТИК РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН*

**ЧЕРНЯКОВ МИХАИЛ КОНСТАНТИНОВИЧ,
МУХТОРЗОДА САИДМУХТОРИ САИДАХРОР.....208**

*ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ –
ПРЕДПОСЫЛКА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ*

ЮСУПОВ ШОДМОН НАСУРОВИЧ.....223

*КАДРОВЫЕ РЕСУРСЫ И РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ В
ОБЕСПЕЧЕНИИ ЦИФРОВОГО РЫНКА ТРУДА*

**ОДИНАЗОДА ШОХИН ТАЛБАК,
СИДЖОАТОВА МУНИРА ГАЙРАТОВНА.....237**

СОЦИОЛОГИЯ

*КУЛЬТУРНЫЙ КОД ТАДЖИКИСТАНА КАК РЕСУРС СОХРАНЕНИЯ
НАСЛЕДИЯ И ПОВЫШЕНИЯ ТУРИСТСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ:
МЕДИАКОММУНИКАЦИОННАЯ И МАРКЕТИНГОВАЯ МОДЕЛЬ*

**БОБОДЖАНОВА РАЪНО МАХМУДОВНА,
КАЗЕНИНА ТАТЬЯНА ВИКТРОВНА 248**

POLITICAL SCIENCE

*DEVELOPMENT OF SOCIAL POLICY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
DURING THE PERIOD OF STATE INDEPENDENCE*

**USMONZODA KHAIRIDIN USMON,
FATTOHZODA SAIDMUROD SAMAD.....14**

*THE ROLE OF STATE INDEPENDENCE IN THE FORMATION AND
DEVELOPMENT OF A STATE BASED ON THE RULE OF LAW AND
DEMOCRATIC INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN*

**SHARIFZODA LOHUTI SHARIF,
KOMILOVA RAJAMO ABDUKODIROVNA.....27**

*THE PROBLEM OF ETHICAL REGULATION OF POLITICAL ACTIVITIES IN
MODERN SOCIAL THOUGHT*

ZUVAIDULLOZODA MUHIBULLO HABIBULLO.....39

*CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR TRANSFORMATION OF THE
GLOBAL COUNTERTERRORISM AGENDA*

**RIZAYON SHERALI SHUKRULLOZODA
AZIZI RUSTAM ANVARZODA.....51**

ECONOMY

*MAIN STAGES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN*

*(On the Occasion of the 35th Anniversary of the State Independence of the
Republic of Tajikistan)*

MURTAZOZODA ORAZ.....64

*STRUCTURAL-HIERARCHICAL ORGANIZATION OF FISCAL POLICY:
FISCAL AND MONETARY MECHANISMS*

**RAHIMOV SHARIF MAKHSUMOVICH
AZIZOV SAFARJON AKHMEDSHOEVICH.....80**

*STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY OF THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DIGITALIZATION*

**SAIDMURODZODA LUTFULLO KHAIBULLO
KHAKIMZODA MATLABSHOKH ABDUMALIK.....92**

MODERN THEORETICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE ESSENCE OF ENERGY SECURITY AND ITS MANAGEMENT

MIRSAIDOV AVROOR BOBOEVICH,

UMAROV KHURSHED KHAITMURODOVICH.....110

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN OVER 35 YEARS OF STATE INDEPENDENCE: STAGES, TRENDS, AND PROSPECTS.

JURAKHONZODA SAODAT JURAKHON.....124

FORMATION OF INNOVATION CULTURE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: CURRENT STATE AND PROBLEMS

KHOLBOBOEV FAIZULLO SAMADOVICH

JONAKOVA GULJAHON ABDULMANONOVNA.....143

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE POSSIBILITIES OF THE KHATLON REGION FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP

ODINAZODA AMIN IBROHIM.....157

SOME SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF MODERN AGRICULTURAL ECONOMICS

NIDOEV NOZIMJON FOZILOVICH.....171

SCENARIO MODELING OF TRAJECTORIES FOR THE RECOVERY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE PRODUCTION POTENTIAL OF SUBJECTS IN THE MARKET OF MATERIAL AND TECHNICAL RESOURCES OF THE REGIONAL AGRO - INDUSTRIAL COMPLEX

NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH.....191

DIGITAL TRANSFORMATION OF FINANCIAL MARKETS IN THE CROSS-COUNTRY ASPECT: COMPARATIVE ANALYSIS OF INSTITUTIONAL PRACTICES IN THE RUSSIAN FEDERATION AND THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

CHERNYAKOV MIKHAIL KONSTANTINOVICH,

MUKHTORZODA SAIDMUKHTORI SAIDAHOR.....208

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY – A PREREQUISITE FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

YUSUPOV SHODMON NASUROVICH.....223

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

*HUMAN RESOURCES AND THE ROLE OF GOVERNMENT IN ENSURING
THE DIGITAL LABOR MARKET*

ODINAZODA SHOHIN TALBAK,

SIJOATOVA MUNIRA GAYRATOVNA.....237

SOCIOLOGY

*CULTURAL CODE OF TAJIKISTAN AS A RESOURCE FOR HERITAGE
PRESERVATION AND INCREASING TOURISM ATTRACTIVENESS: A MEDIA
COMMUNICATION AND MARKETING MODEL*

BOBOJONOVA RANO MAKHMUDOVNA,

KAZENINA TATYANA VIKTROVNA.....248

УДК: 316.33(575.3)

**РУШДИ СИЁСАТИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН
ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ**

Усмонзода Х. У., Фаттохзода С. С.,

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола рушди сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 35 соли Истиқлоли давлатӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллифон нишон медиҳанд, ки қабули Конститутсия заминаи асосии ташаккули давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ гардида, барои тақмили қонунгузорӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ мусоидат намудааст. Дар мақола самтҳои асосии сиёсати иҷтимоӣ - маориф, тандурустӣ, илм, фарҳанг, шуғли аҳоли, коҳиши сатҳи камбизоатӣ ва ҳифзи иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазир - тавассути маълумоти оморӣ ва мисолҳои мушаххас баррасӣ шудаанд. Хусусан таъкид мегардад, ки сатҳи камбизоатӣ аз 83 фоиз дар соли 2006 то 19,9 дарсад дар соли 2024 коҳиш дода шудааст, шумораи муассисаҳои таълимӣ ва тиббӣ афзоиш ёфта, маблағгузориҳои соҳаи тандурустӣ зиёда аз 14 маротиба зиёд гардидааст. Дар хулоса таъкид мешавад, ки Тоҷикистон дар тӯли давраи истиқлол сиёсати иҷтимоиро ба яке аз сутунҳои асосии давлатдорӣ табдил дода, роҳи бунёди давлати иҷтимоии муосирро пайгирида идома медиҳад.

Калидвожаҳо. Истиқлоли давлатӣ, сиёсати иҷтимоӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, давлати демокративу ҳуқуқбунёд, ҳифзи иҷтимоӣ, камбизоатӣ, шуғли аҳоли, маориф, тандурустӣ, илм ва инноватсия, фарҳанг, стратегияи миллии рушд.

**РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ
НЕЗАВИСИМОСТИ**

Усмонзода Х. У., Фаттохзода С. С.,

Центра стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан

В статье анализируется развитие социальной политики Республики Таджикистан за 35 лет Государственной независимости. Авторы показывают, что принятие Конституции стало основополагающей базой становления демократического, правового, светского и социального государства, способствовав совершенствованию законодательства в различных сферах общественной жизни. В работе на основе статистических данных и конкретных примеров рассматриваются основные направления социальной политики — образование, здравоохранение, наука, культура,

занятость населения, снижение уровня бедности и социальная защита уязвимых групп. Особо отмечается, что уровень бедности сократился с 83% в 2006 году до 19,9% в 2024 году, увеличилось число образовательных и медицинских учреждений, а финансирование сферы здравоохранения возросло более чем в 14 раз. В заключение подчёркивается, что за годы независимости Таджикистан превратил социальную политику в один из ключевых столпов государственного строительства и последовательно продолжает путь построения современного социального государства.

Ключевые слова. Государственная независимость, социальная политика, Конституция Республики Таджикистан, демократическое правовое государство, социальная защита, бедность, занятость населения, образование, здравоохранение, наука и инновации, культура, национальная стратегия развития.

DEVELOPMENT OF SOCIAL POLICY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN DURING THE PERIOD OF STATE INDEPENDENCE

Usmonzoda Kh. U., Fattohzoda S. S.,

*Center for Strategic Research under the President of the Republic of
Tajikistan*

The article analyzes the development of the social policy of the Republic of Tajikistan over the 35 years of state independence. The authors show that the adoption of the Constitution became the fundamental basis for the formation of a democratic, legal, secular, and social state, contributing to the improvement of legislation across various spheres of public life. Drawing on statistical data and concrete examples, the study examines the main directions of social policy — education, healthcare, science, culture, employment, poverty reduction, and social protection of vulnerable groups. It is particularly noted that the poverty rate decreased from 83% in 2006 to 19.9% in 2024, the number of educational and medical institutions increased, and funding for the healthcare sector grew more than 14-fold. In conclusion, it is emphasized that over the years of independence Tajikistan has transformed social policy into one of the key pillars of state-building and continues to consistently pursue the path of building a modern social state.

Keywords. *State independence, social policy, Constitution of the Republic of Tajikistan, democratic legal state, social protection, poverty, employment, education, healthcare, science and innovation, culture, national development strategy.*

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Ба даст овардани Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои халқи тоҷик на танҳо оғози марҳалаи нави давлатдорӣ, балки оғози раванди бунёди ҷомеаи муосири миллий, таҳкими низомии сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ гардид. Давраи аввали истиқлол ба шароити бисёр мураккаби сиёсӣ, иқтисодӣ, ҷанги шаҳрвандӣ, коҳиши сатҳи зиндагии аҳоли ва вайроншавии сохторҳои иҷтимоӣ рост омад. Бо вуҷуди ин мушкилиҳо, роҳбарияти сиёсии кишвар тавонист сиёсати иҷтимоиро ҳамчун яке аз самтҳои калидии давлатдорӣ муайян намуда, тадриҷан заминаҳои ташаккули давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёдро бо дарназардошти хусусияти иҷтимоӣ фароҳам оварад.

Дар ин раванд қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти сарнавиштсоз дошт. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ муайян намуда, инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро арзиши олии эълон кард. Маҳз ҳамин санади муҳими сиёсӣ ҳуқуқи барои ташаккули низомии нави иҷтимоӣ ва муайян намудани самтҳои асосии сиёсати давлат замина гузошт. Раёйпурсиҳои умумихалқии солҳои 1999, 2003 ва 2016 доир ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Конститутсия барои таҳкими давлатдорӣ, тақмили механизми идоракунии давлатӣ ва мутобик намудани қонунгузорӣ ба талаботи ҷомеаи муосир мусоидат намуданд.

Дар давраи истиқлол қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон, таъмини адолати иҷтимоӣ, таҳкими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва рушди соҳаҳои иҷтимоӣ равона гардид. Қонунҳои миллий дар асоси арзишҳои умумибашарӣ ва хусусиятҳои миллий таҳия гардида, барои фароҳам овардани зиндагии озоду шоиста ва таъмини ғафлияти муназами мақомоти давлатӣ, муассисаҳо ва ташкилотҳо мусоидат намуданд. Дар ин замина, масъалаи тақмили низомии адлияи маъмурӣ, баланд бардоштани сатҳи ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон ва ташкили механизмҳои муосири баррасии муроҷиатҳои шаҳрвандон аҳамияти муҳим пайдо кард.

Тағйироти амиқи сиёсӣ, иқтисодӣ, ҷамъиятӣ ва зарурати ташаккули давлати нави миллий аз Тоҷикистон талаб намуд, ки қонунгузориҳои ҷинойтӣ, маъмурӣ ва мурофиавии ҳудуди мутобик ба меъёрҳои байналмилалӣ ва принципҳои давлати ҳуқуқбунёд таҷдид намояд. Барои мисол, дар ҳамин замина Кодекси нави ҷинойтӣ қабул гардида, принципҳои қонунӣ, адолат, инсонпарварӣ ва ҳифзи ҳуқуқи инсон дар меҳвари сиёсати ҳуқуқи давлат қарор гирифтанд. Ҳадафи асосӣ аз ин ислоҳот таъмини амният, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон ва таҳкими суботи иҷтимоӣ буд.

Тамоми ин ислоҳоти тақомилҳои ҳаёти иҷтимоӣ бе Конститутсия, ки иродаи халқ ва заминаи танзимофарӣ муносибатҳои инсон ҷомеа ва давлат мебошад, ғайриимкон мегардид. Зеро рушди устувори сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии кишвар аз заминаҳои мустаҳками меъёрии ҳуқуқӣ,

мукаммалу мушаххас гардонидани механизми татбиқи онҳо вобаста аст. Барои таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, таъмини суботу оромии ҷомеа, мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ, экстремизми динӣ, муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир, одамфурӯшӣ зарур буда, дар баробари ин, таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва таъмини иҷрои ҳадафҳои стратегии давлат, аз ҷумла баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ, истиқлолияти энергетикӣ мақсад гузоштааст. Амалӣ гардидани мақсадҳои олии давлат бе таъмини волоияти қонун ва иҷрои бечунучарои он, бе мавҷудияти тартиботи ҳуқуқӣ ва фазои орому босуботи ҷомеа ғайриимкон аст. Амалан зиёда аз ду даҳсола аст, ки халқи тоҷик давлати нав, давлати демокративу ҳуқуқбунёд ва дунявӣ месозад, ки дар он ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон дар мадди аввал меистад. Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист дар асоси таҷрибаи шуравӣ низоми ягонаи қонунгузорию таъсис диҳад ва заминаи барпо намудани давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро дар Тоҷикистон бигзорад. Амалӣ намудани ин ҳадафҳои олии бе қонунҳои муосири ҷавобгӯии талаботи ҷомеаи демократӣ ва танзимкунандаи фаъолияти бонизоми мақомоти давлатӣ ғайриимкон аст. Қонун бо дарназардошти манфиатҳои умумиҷамъиятӣ, принципҳои ҳақиқат ва адолат ҳамчун заминаи асосии пешравии ҷомеа, ризоияти умум ва суботу оромӣ таҳия карда мешавад. Маҷмуан, аз оғози солшумории садаи нав то соли 2025 аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 163 (се ҳазору як саду шасту се) санади ҳуқуқӣ қабул карда шуд.

Ҳамзамон, ҷаҳонишавии муносибатҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва густариши фазои иттилоотӣ масъалаи ҳифзи арзишҳои миллӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии муосирро ба миён гузошт. Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ тавонист бо ҷалби тамоми ниҳодҳои ҷомеа, аз ҷумла оила, маҳалла, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва мақомоти давлатӣ, дар самти тарбияи насли ҳудоғоху ватандӯст корҳои муҳимро анҷом диҳад. Дар тури солҳои истиқлол ташаккули худшиносии миллӣ, боло бурдани маърифати сиёсӣ ва ҳифзи ҷавонон аз таъсири идеологияҳои ифротӣ ба яке аз самтҳои муҳими сиёсати иҷтимоӣ табдил ёфт.

Пешвои маиллат дар асари худ “Ҷеҳраҳои мондагор” ба ин маънӣ ишора мекунад: «Боз як сабақи таърихи аз худ кардани зиёиён, ба назарам, хеле муҳим аст. Ин устуворӣ дар мавқеи сиёсӣ, зиракӣ дар шинохти манфиатҳои миллӣ, парвариш ва талқини ҳисси ватанпарастӣ, оштинопазир будан бо ҷаҳолат ва хурофоту таассуб мебошад.» [7.306]

Имрӯз ҷавонони моро зарур аст, ки дар рафти муборизаҳои шадиди ғоявӣ идеологӣ, ки дар фазои иттилоотӣ ҷараён мегиранд, минбаъд ҳам зиракии сиёсиро аз даст навода, фирефтаи бозиҳои геополитикӣ ва хоҷагони пасипардагии кишварҳои бегона нашаванд. Аз ин рӯ, тарбияи насли ҷавони

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

худогоҳу ватанпараст ва миллатдӯст, ки ҷавобгӯи ниёзмандиҳои ин замон аст, аз ҳарвақта зиёдтар барои мо зарур аст ва ин тули 35 соли истиқлоли давлатӣ барои кишвари мо ба сифати омили муҳимми дарёфти роҳи ҳалли бисёр масъалаҳои рӯзмарраю бунёдии ҳаёти иҷтимоӣ хизмат намудааст.

Рушди маориф ва илм ҳамчун самти стратегии сиёсати иҷтимоӣ эътироф гардид. Дар солҳои истиқлол маблағгузори соҳаи маориф ба таври назаррас зиёд шуда, муассисаҳои нави таълимӣ ва хобгоҳҳо бунёд гардиданд. Ислоҳоти соҳаи маориф ба баланд бардоштани сифати таълим, мутобик намудани низоми таҳсилот ба талаботи бозори меҳнат ва рушди таҳсилоти техникӣ ва касбӣ равона карда шуд.

Ҳукумати мамлакат ба масъалаи тарбияи кадрҳои ҷавобгӯ ба талаботи замон таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуд. Дар ин раванд рушди муассисаҳои таҳсилоти касбӣ, такмили мазмуни таҳсилот ва рушди малакаҳои касбӣ аҳаммияти муҳим пайдо кард. Мактаб ҳамчун омили муҳимми амнияти миллӣ ва маънавии ҷомеа арзёбӣ гардида, тарбияи ҷавонони соҳибмаърифат ва худшинос яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати давлатӣ муайян гардид.

Дар солҳои истиқлол шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва хонандагон мунтазам афзоиш ёфт. Агар дар солҳои аввали истиқлол қисми зиёди муассисаҳои таълимӣ ба таъмиру наwsозӣ ниёз дошта бошанд, имрӯз дар тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ садҳо мактабҳои нав сохта ва мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Айни замон дар кишвар зиёда аз 3900 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ фаъолият менамоянд, ки дар онҳо зиёда аз 2,3 миллион хонанда ба таҳсил фаро гирифта шудаанд. Дар давраи истиқлол ҳазорҳо синфхона ва муассисаҳои нави таълимӣ сохта шуданд ва дар баробари мактабҳои давлатӣ, фаъолияти литсейҳо, гимназияҳо ва муассисаҳои хусусии таълимӣ низ густариш ёфт.

Дар доираи сиёсати давлатӣ ба масъалаи рақамикунории соҳаи маориф, ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ ва таъмини муассисаҳо бо техникаи муосир таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад.

Таҳсилоти миёнаи касбӣ дар сиёсати иҷтимоии давлат ҳамчун омили муҳимми оmodасозии мутахассисони соҳавӣ ва мутобик намудани бозори меҳнат ба талаботи иқтисоди миллӣ арзёбӣ мегардад.

Дар Тоҷикистон имрӯз зиёда аз 80 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ фаъолият намуда, дахҳо ҳазор донишҷӯ аз рӯи ихтисосҳои техникӣ, тиббӣ, омӯзгорӣ, аграрӣ ва хизматрасонӣ таҳсил менамоянд. Бояд таъкид дод, ки солҳои охир шабакаи коллеҷҳои тиббӣ, омӯзгорӣ ва техникӣ васеъ гардидааст. Барои мутобик намудани низоми таҳсилот ба талаботи бозори меҳнат тадриҷан барномаҳои нави таълимӣ ҷорӣ карда шудаанд.

Доираи ислоҳоти соҳа, таваҷҷуҳи махсусро ба рушди таҳсилоти техникӣ ва касбӣ, тайёр намудани мутахассисони рақобатпазир ва таҳкими

робитаи муассисаҳои таълимӣ бо истеҳсолот равона намуда истодааст.

Дар давраи Истиқлоли давлатӣ соҳаи таҳсилоти олии низ рушду густариши назаррас пайдо намуд. Агар солҳои аввали истиқлол дар ҷумҳурӣ шумораи маҳдуди донишгоҳу донишқадаҳо фаъолият мекарданд, имрӯз шабакаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба таври назаррас васеъ гардидааст.

Айни ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 40 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ фаъолият менамоянд. Шумораи донишҷӯён беш аз 200 ҳазор нафарро ташкил медиҳад. Дар кишвар донишгоҳҳои байналмилалӣ ва муштараки хориҷӣ, аз ҷумла Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон, Донишгоҳи Осиёи Марказӣ, филиалҳои муассисаҳои олии Федератсияи Русия, Донишқадаи Конфутсий ва дигар марказҳои таълимӣ фаъолият доранд.

Дар баробари ин, дар солҳои охир низоми кредитии таҳсилот қорӣ гардид, ҳамгироии таҳсилоти миллӣ бо фазои байналмилалӣ таҳсилот густариш ёфта, имкониятҳои таҳсил дар хориҷи кишвар барои ҷавонон васеъ гардиданд.

Ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти маориф Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлол ҳамкориҳои байналмилалиро дар соҳаи маориф ба таври назаррас густариш дод. Ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ, кишварҳои хориҷӣ ва ниҳодҳои молиявӣ барои рушди инфрасохтори таълимӣ, тақмили барномаҳои таълимӣ ва омодаسازی кадрҳо нақши муҳим бозид.

Дар ҳаёти иҷтимоии кишвар рушди омили инсонӣ ҳамчун меҳвари сиёсати давлатӣ пазируфта шуд. Дар даврони Истиқлоли давлатӣ соҳаи маориф ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардида, барои рушди он як қатор барномаҳо ва ислоҳоти муҳим амалӣ карда шуданд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро омили асосии рушди неруи инсонӣ ва таҳкими давлатдорӣ миллӣ арзёбӣ намуда, дар ин самт тадбирҳои назаррасро роҳандозӣ намуд. Ҳамзамон, барои паст кардани сатҳи камбизоатӣ, таъсиси ҷойҳои нави қорӣ, танзими муҳоҷирати меҳнатӣ, беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳоли ва рушди инфрасохтори иҷтимоӣ як қатор барномаҳои давлатӣ қабул ва татбиқ гардиданд. Ин тадбирҳо нишон доданд, ки Тоҷикистон воқеан роҳи ташаккули давлати иҷтимоиро пеш гирифтааст.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми рушди иҷтимоӣ паст гардидани сатҳи камбизоатӣ мебошад. Аз ҷумлаи тадбирҳои муҳим таҳияи Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ гардид. Дар кишвар чанд марҳалаи ҷунин стратегияҳо қабул ва амалӣ карда шуданд:

- “Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2002–2006”;
- “Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2007–2009”;

–“Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030”.

Дар ин санадҳо ҳадафҳои баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, рушди соҳибкории хурду миёна, дастгирии табақаҳои осебпазир беҳтар намудани дастрасӣ ба маориф ва тандурустӣ, рушди инфрасохтори иҷтимоӣ гузошта шудаанд.

Пешвои миллат дар суҳанронии хеш дар Саммити Созмони Милалӣ Муттаҳид доир ба рушди иҷтимоӣ оид ба фароҳам овардани шароити одилонаи рушди иҷтимоӣ дар тамоми сатҳҳо таъкид намуданд: “Рушди фарогири иҷтимоӣ амалҳои муштаракро дар сатҳҳои маҳаллӣ, миллий ва ҷаҳонӣ тақозо менамояд. Моро зарур аст, ки бо муттаҳид намудани талошҳо барои ҳамаи кишварҳои ҷомеа ва кулли мардумони ҷаҳон шароити одилонаи рушди иҷтимоиро фароҳам созем”[1].

Дар ин замина, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати коҳиш додани нобаробарии иҷтимоӣ чораҳои муассир андешида мешаванд.

Бо мақсади паст намудани сатҳи бекорӣ ва камбизоатӣ давлат ба рушди иқтисоди миллий ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ диққати махсус дод. Дар ин замина корхонаҳои нави саноатӣ таъсис дода шуданд, барномаҳои дастгирии соҳибкорӣ роҳандозӣ гардиданд, лоиҳаҳои энергетикӣ ва инфрасохторӣ амалӣ шуда, рушди соҳаи кишоварзӣ ва коркарди маҳсулот густариш ёфт. Тибқи маълумоти Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, дар даҳсолаҳои охир садҳо ҳазор ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шудаанд.

Дар сиёсати иҷтимоии давлат масъалаи шуғли аҳоли мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли» ва татбиқи барномаҳои давлатии шуғл барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ замина гузоштанд.

Дар натиҷаи сохтмони корхонаҳои саноатӣ, рушди инфрасохтори энергетикӣ, коркарди ашёи хоми маҳаллӣ ва бунёди иншооти бузурги иқтисодӣ ҳазорҳо ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шуданд. Танҳо дар даҳ соли охир зиёда аз як миллион ҷойҳои кори доимӣ, муваққатӣ ва мавсимӣ ташкил гардид, садҳо ҳазор шаҳрвандон бо ҷойи кор таъмин шуданд.

Ҳамзамон, ҷиҳати дастгирии оилаҳои камбизоат механизми кумаки унвонии иҷтимоӣ ҷорӣ гардид. Ин низом ба оилаҳои равона карда шудааст, ки даромади паст доранд ва ба дастгирии давлатӣ ниёзманд мебошанд. Кумакҳои иҷтимоӣ асосан ба оилаҳои камбизоат, маъюбон, пиронсолон, ҷетимон, кӯдакони имконияташон маҳдуд расонида мешаванд.

Низоми ҳифзи иҷтимоии аҳоли низ дар солҳои истиқлол ба таври назаррас такмил ёфт. Агар солҳои аввали истиқлол бинобар вазъи душвори иқтисодӣ маблағгузори соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ маҳдуд бошад, пас аз соли 2000 имкониятҳои молиявии давлат тадричан беҳтар гардиданд. Ҳаҷми нафақа ва кумакпулиҳо зиёд карда шуда, низоми хизматрасониҳои иҷтимоӣ

густариш ёфт. Механизмҳои нави дастгирии иҷтимоӣ, аз ҷумла кумаки унвонии иҷтимоӣ ба оилаҳои камбизоат ҷорӣ гардиданд.

Бо мақсади тақмили идоракунии соҳаи иҷтимоӣ Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. Дар доираи сохторҳои он Агентии давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, хадамоти иҷтимоӣ, марказҳои тавонбахшӣ ва муассисаҳои махсуси иҷтимоӣ фаъолият менамоянд. Дар низоми ҳифзи иҷтимоӣ марказҳои хизматрасонӣ барои пиронсолон, маъюбон, кӯдакони имконияташон маҳдуд, хона-интернатҳо ва марказҳои тавонбахшӣ амал мекунанд. Имрӯз садҳо ҳазор нафар аз хизматрасониҳои гуногуни иҷтимоӣ истифода мебаранд.

Дар баробари низоми давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва созмонҳои ғайридавлатӣ низ дар дастгирии гурӯҳҳои осебпазири аҳолии саҳми муҳим доранд. Иттиҳодияҳои маъюбон, нобиноён, карҳо, собиқадорон ва дигар созмонҳои иҷтимоӣ барои ҳифзи манфиатҳои гурӯҳҳои ниёзманд фаъолият мебаранд. Ин ҳамкориҳои давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ба рушди низоми муосири ҳифзи иҷтимоӣ мусоидат намудааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мунтазам ҳаҷми нафақа, кумакупулиҳо, музди меҳнати кормандони соҳаи бучетиро зиёд менамояд. Ин тадбирҳо ба беҳтар гардидани вазъии иҷтимоии аҳолии мусоидат мекунанд. Агар соли 2006 зиёда аз 83 дарсади аҳолии кишвар дар ҳолати камбизоатӣ қарор дошта бошад, пас дар натиҷаи татбиқи барномаҳои давлатӣ ин нишондиҳанда то соли 2025 ба 19,9 дарсад коҳиш дода шуд. Дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” вазифа гузошта шудааст, ки сатҳи камбизоатӣ боз ҳам коҳиш дода шавад. Дар ин стратегия рушди неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ, саноатикунони кишвар, рушди энергетика, таъмини амнияти озуқаворӣ ва беҳтар намудани сатҳи сифати зиндагии аҳолии ҳамчун самтҳои афзалиятнок муайян шудаанд.

Соҳаи тандурустӣ дар сиёсати иҷтимоии давлат ҷойгоҳи махсус дорад. Пас аз истиқлол соҳаи тандурустии кишвар бо мушкilotи зиёди молиявӣ ва техникаву кадрӣ рӯ ба рӯ гардид. Барои бартараф намудани ин мушкilot Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаҳои ислоҳоти соҳаро роҳандозӣ намуд. Оғози ислоҳоти сохторӣ амалӣ гардида, заминаи ҳуқуқӣ ва моддию техникаи соҳа тақмил дода шуд. Рушди тибби оилавӣ, таҷдиди муассисаҳои тиббӣ, баланд бардоштани сатҳи хизматрасониҳои тиббӣ ва ворид намудани технологияҳои муосир аз ҷумлаи дастовардҳои муҳимми соҳа мебошанд.

Яке аз ҳуҷҷатҳои муҳимми стратегӣ дар ин самт қабули санадҳои зерин ба ҳисоб мераванд:

- “Стратегияи миллии солимии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020”;
- “Стратегияи ҳифзи саломатии аҳолии то соли 2030”.

Дар доираи ислоҳоти соҳаи тандурустӣ модели нави хизматрасониҳои тиббӣ таҳия гардид, ки ба рушди кумаки аввалияи тиббию санитарӣ ва тиббии оилавӣ асос ёфтааст. Барои тайёр намудани мутахассисони тиббии оилавӣ марказҳои махсус таъсис дода шуда, ҳазорҳо табибон ва ҳамшираҳои тиббӣ бозомӯзӣ гардиданд. Маблағгузориҳои соҳаи тандурустӣ дар давраи истиқлол зиёда аз 14 маротиба афзоиш ёфт, ки ин барои беҳтар гардидани сифати хизматрасониҳои тиббӣ мусоидат намуд.

Дар муассисаҳои тиббии кишвар усулҳои нави ташхис ва табобат ҷорӣ гардиданд. Бори аввал амалиёти мураккаби ҷарроҳӣ, аз ҷумла иваз намудани гурда, буғумҳо, муолиҷаи бемориҳои дилу рағҳо ва табобати бемориҳои вазнин бо технологияҳои муосир ба роҳ монда шуданд. Дар солҳои охир Тоҷикистон ба рақамикунонии хизматрасониҳои тиббӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир мекунад. Аз ҷумла ҷорӣ намудани пойгоҳҳои электронии тиббӣ, рақамикунонии маълумоти беморон, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар ташхис ва идоракунӣ оғоз гардидааст. Ин тадбирҳо имкон доданд, ки шумораи шаҳрвандоне, ки барои табобат ба хориҷи кишвар мераванд, коҳиш ёбад.

Дар соҳаи илм низ тадбирҳои муҳим амалӣ шуданд. Дар давраи Истиқлоли давлатӣ муассисаҳои нави илмӣ таъсис ёфта, барномаҳои рушди илм таҳия гардиданд.

Ҳукумати мамлакат илмро ҳамчун заминаи рушди иқтисодиёти муосир, рақобатпазирии миллӣ ва ташаккули ҷомеаи донишбунёд арзёбӣ намуда, барои тақмили низомии илм ва рушди технологияҳои инноватсионӣ як қатор тадбирҳои муҳимро амалӣ кард. Ҳадафи асосии сиёсати давлатӣ дар ин самт истифодаи самараноки неруи илмӣ, рушди инноватсия ва таҳкими робитаи илм бо истеҳсолот ҷиҳати нигоҳдошти рушди босуботи ҳаёти иҷтимоӣ мебошад.

Дар солҳои Истиқлоли давлатӣ як қатор санадҳои стратегӣ ва меъёрӣ қабул гардиданд, ки ба рушди илм ва инноватсия равона шудаанд. Аз ҷумла:

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи илм ва сиёсати давлатии илмию техникӣ»;
- Стратегияи рушди зеҳни сунъӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Барномаҳои давлатии рушди илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ;
- Барномаҳои давлатии рушди инноватсия ва технологияҳои рақамӣ.

Дар ин ҳуҷжатҳо ҳадафҳои асосии давлатӣ - рушди неруи илмӣ, дастгирии фаъолияти таҳқиқотӣ, ворид намудани технологияҳои нав, рақамикунонии иқтисодиёт, таҳкими робитаи илм бо истеҳсолот, рушди иқтисодиёти инноватсионӣ муайян шудаанд.

Маркази асосии илмӣ кишвар Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Дар сохтори он пажуҳишгоҳҳои илмӣ, марказҳои тадқиқотӣ, озмоишгоҳҳо ва муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ фаъолият мекунанд.

Дар солҳои охир барои навсозии базаи моддию техникии муассисаҳои илмӣ ва ҷорӣ намудани таҷҳизоти муосир тадбирҳои муайян амалӣ гардиданд.

Яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатӣ омодасозии олимони ва муҳаққиқони ҷавон мебошад. Дар ин самт низоми магистратура ва докторантура такмил дода шуд. Барномаҳои таҳсил ва таҷрибаомӯзӣ дар хориҷи кишвар роҳандозӣ гардида, стипендияҳои президентӣ ва давлатӣ барои ҷавонони болаёқат таъсис дода шуданд. Ҳамчунин, барои ҷалби ҷавонон ба фаъолияти илмӣ конференсияҳои илмӣ, форумҳои байналмилалӣ ва озмунҳои ихтироӣ мунтазам баргузор мегарданд.

Ҳамзамон, дар кишвар барои рушди фаъолияти ихтироӣ ва ҳифзи моликияти зеҳнӣ тадбирҳои амалӣ мешаванд. Дар ин самт Агентии миллии иттилоотӣ патентӣ бақайдгирии ихтироот, дастгирии фаъолияти патентӣ, ҳифзи ҳуқуқи муаллифиро амалӣ менамояд. Солҳои охир шумораи пешниҳодҳои ихтироӣ ва корҳои илмӣ амалӣ тадриҷан зиёд мегардад.

Бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир ба рушди илмҳои табиатшиносӣ, риёзӣ, техникӣ, технологияҳои иттилоотӣ диққати махсус дода мешавад. Бо ин мақсад озмунҳои ҷумҳуриявӣ илмӣ ташкил гардиданд, барномаҳои дастгирии ҷавонони ихтироӣ қабул шуданд ва омӯзиши фанҳои дақиқ дар муассисаҳои таълимӣ густариш ёфт. Аз ҷумла, эълон гардидани солҳои рушди илмҳои дақиқ, озмунҳои ҷумҳуриявӣ «Илм - ғуруҳи маърифат» барои баланд бардоштани шавқи ҷавонон ба илм нақши муҳим бозид.

Дар сиёсати давлатӣ масъалаи рақамизатсия ва рушди иқтисодии рақамӣ аҳамияти калидӣ пайдо кардааст. Ҷорандешиҳои давлат бо дарназардошти афзоиши таваҷҷуҳи иҷтимоӣ ба технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ бо тадриҷ густариш ёфта, дар ин самт барномаҳои давлатии рақамизатсия қабул шуданд. Технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ ҷорӣ гардида, хизматрасониҳои электронӣ рушд ёфтанд ва марказҳои технологияҳои иттилоотӣ таъсис дода шуданд.

«Иқтисодии рақамӣ – истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар ҳамаи ҷараёнҳои истеҳсолот, инчунин, дар низоми идоракунии, ки ба тағйироти иҷтимоӣ-иқтисодии ҳаёти ҷомеа оварда мерасонад, ифода менамояд» [3.157.]

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин ба рушди стартапҳо, соҳибкории инноватсионӣ, иқтисоди рақамӣ, технологияҳои зеҳнӣ сунӣ таваҷҷуҳ зоҳир менамояд. Имрӯз илм ва инноватсия ҳамчун омилҳои муҳими рақобатпазирии миллии ва рушди иҷтимоӣ иқтисодии Тоҷикистон арзёбӣ мегарданд.

Дар давраи Истиқлоли давлатӣ рушди фарҳанг ҳамчун яке аз самтҳои муҳими сиёсати иҷтимоӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардид.

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Ҳукумати мамлакат фарҳангро омили муҳимми таҳкими худшиносии миллӣ, ҳифзи арзишҳои таърихӣ маънавӣ, тарбияи ҷомеа ва рушди устувори давлат арзёбӣ намуда, барои рушди соҳа як қатор тадбирҳои муҳимро амалӣ кард.

Дар солҳои Истиқлоли давлатӣ барои рушди фарҳанг ва ҳифзи мероси миллӣ заминаҳои ҳуқуқӣ ва ташкилӣ фароҳам оварда шуданд. Аз ҷумла санадҳои зерин қабул ва татбиқ гардиданд:

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг»;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ»;
- Барномаҳои давлатии рушди фарҳанг;
- Консепсияи сиёсати фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳадафи асосии ин санадҳо ҳифзи фарҳанги миллӣ, рушди санъат, эҳёи анъанаҳои миллӣ, дастгирии эҷодкорон ва баланд бардоштани маърифати фарҳангии ҷомеа мебошанд.

Дар солҳои истиқлолият дар тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ қасрҳои фарҳанг, театрҳо, китобхонаҳо, осорхонаҳо, мактабҳои санъат, марказҳои фарҳангӣ сохта ва таҷдид гардиданд. Яке аз муҳимтарин дастовардҳо бунёди Китобхонаи миллии Тоҷикистон ва Осорхонаи миллии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Иншооти мазкур имрӯз ҳамчун марказҳои муҳимми фарҳангӣ ва муаррифии таъриху тамаддуни тоҷикон хизмат мекунанд.

Бо мақсади баланд бардоштани маърифати фарҳангии ҷомеа ва рушди фарҳанги мутолиа дар кишвар китобхонаҳои нав таъсис дода шуда, фонди китобҳо ғанӣ гардонида шуд ва барномаҳои давлатии дастгирии китобдорӣ амалӣ гардиданд. Боиси ифтихор аст, ки Китобхонаи миллии Тоҷикистон яке аз бузургтарин марказҳои илмӣ ва фарҳангии минтақа ба шумор меравад.

Ҳамзамон, ҳамасола намоишгоҳҳои китоб, озмунҳои фарҳангӣ, чорабиниҳои маърифатӣ доир карда мешаванд. Дастгирии санъат ва эҷодкорон аҳамияти хоса дошта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди театр, мусиқӣ, кино, рассомӣ ва ҳунарҳои мардумӣ тадбирҳои гуногун меандешад. Дар кишвар театрҳои давлатӣ, ансамблҳои касбӣ, филармонияҳо ва муассисаҳои мусиқӣ фаъолият менамоянд. Ҳамчунин, барои дастгирии ҳунармандон фестивалҳо, озмунҳои ҷумҳуриявӣ, чорабиниҳои байналмилалӣ ташкил карда мешаванд.

Яке аз самтҳои муҳимми сиёсати фарҳангӣ эҳёи ҳунарҳои мардумӣ мебошад. Бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018-ум «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардида, барномаҳои дастгирии ҳунармандон қабул шуда, марказҳои ҳунармандӣ таъсис ёфтанд.

Дар натиҷа таваҷҷуҳ ба ҳунарҳои чун чакандӯзӣ, атласу адрасбофӣ, қандакорӣ, кулолгарӣ, заргарӣ ва дигар ҳунарҳои миллӣ густариш пайдо намуданд.

Ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ инчунин, таваҷҷуҳи зиёд дошта, дар кишвар ёдгориҳои таърихӣ таъмир ва барқарор карда шуданд. Корҳои бостоншиносӣ густариш дода шуда, объектҳои фарҳангӣ ба феҳристи байналмилалӣ ворид гардиданд. Аз ҷумла «Шашмақом», «Фалак» ва «Чакан» ба Феҳристи мероси ғайримоддӣи ЮНЕСКО шомил гардиданд. Ин дастовардҳо барои муаррифии фарҳанги тоҷикон дар сатҳи байналмилалӣ аҳаммияти калон доранд.

Дар солҳои Истиқлоли давлатӣ соҳаи кино тадриҷан рушд намуд. Фаъолияти Муассисаи давлатии «Тоҷикфилм», шабакаҳои телевизионӣ, радиоҳои давлатӣ ва хусусӣ густариш ёфт. Барномаҳои фарҳангӣ, филмҳои таърихӣ ва маърифатӣ дар тарбияи маънавии ҷомеа саҳми муҳим мегузоранд.

Фарҳанг дар Тоҷикистон ҳамчун воситаи таҳкими ваҳдати миллӣ, баланд бардоштани худшиносӣ, тарбияи ҷавонон ва муқовимат ба таҳдидҳои фарҳангии ҷаҳонишавӣ арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, рушди фарҳанг бахши муҳимми сиёсати иҷтимоии давлат ба ҳисоб меравад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти рушди фарҳанг ва ҳифзи арзишҳои миллӣ ба дастовардҳои назаррас ноил гардид. Сохтмони муассисаҳои фарҳангӣ, дастгирии санъат ва ҳунароҳои мардумӣ, ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ ва густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ барои рушди маънавии ҷомеа ва таҳкими худшиносии миллӣ заминаи мусоид фароҳам оварданд. Имрӯз фарҳанг ҳамчун яке аз пояҳои муҳимми рушди иҷтимоӣ ва давлатдорӣ миллӣ арзёбӣ мегардад.

Дар маҷмӯъ, таҷрибаи 35 соли Истиқлоли давлатӣ нишон медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист сиёсати иҷтимоиро ба яке аз сутунҳои асосии давлатдорӣ табдил диҳад. Таҳкими заминаҳои ҳуқуқӣ, рушди соҳаҳои тандурустӣ, маориф, илм ва фарҳанг, дастгирии гурӯҳҳои осебпазир, коҳиш додани сатҳи камбизоатӣ ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии аҳоли нишондоди он аст, ки Тоҷикистон роҳи бунёди давлати иҷтимоии муосирро пайгирона идома медиҳад. Имрӯз рушди инсон, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон ва фароҳам овардани шароити зиндагии шоиста ҳамчун ҳадафҳои меҳвари сиёсати давлатӣ муайян гардида, барои таъмини суботи ҷомеа ва рушди устувори кишвар заминаҳои устувор фароҳам оварда шудаанд.

АДАБИЁТ

1. Идиев Х.Фалсафаи иҷтимоӣ. - Душанбе, Дониш - 2013.
2. Муҳаммад А.Н., Сафарализода, Х.Қ. Амниятӣ миллӣ: воситаи таълимӣ / А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода. - Душанбе, 2019.
3. Усмонзода Х. Амалияи ҷомеасозӣ ва муосирӣ. - Душанбе, Дониш, 2021.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӮЗ

4. Э. Раҳмон. Боз як инқилоби маънавию иҷтимоӣ. Суханронӣ дар мулоқот ба муносибати қабули қонуни хусусияти сирф миллидоштаи кишварамон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Минбари халқ, 12 июли соли 2017, № 28 (1112).

5. Эмомалӣ Раҳмон. Чехраҳои мондагори. -Душанбе: Эр-граф. 2016.

6. Ятимов С. Нақши шахс дар таърих. / Садои мардум, 25.11.2024, №144(4884).

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TJ	RU	EN
УСМОНЗОДА ХАЙРИДИН УСМОН	УСМОНЗОДА ХАЙРИДИН УСМОН	USMONZODA KHAYRIDIN USMON
Доктори илмҳои фалсафа, профессор	Доктор философии, профессор	Doctor of Philosophy Sciences, Professor
Директори Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Директор Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	Director of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
E-mail: khidiev@mail.ru		
TJ	RU	EN
ФАТТОХЗОДА САИДМУРОД САМАД	ФАТТОХЗОДА САИДМУРОД САМАД	FATTOHZODA SAIDMUROD SAMAD
Доктори илмҳои сиёсӣ, профессор	Доктор политических наук, профессор.	Doctor of Political Sciences, Professor
Мушовири директори Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Советник директора Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	Advisor to the Director of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
E-mail: fattoev2007@mail.ru		

УДК: 342.4(575.3)

**НАҚШИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ, ДАР ТАШАККУЛ ВА РУШДИ
ДАВЛАТИ ҲУҚУҚБУНӢД ВА НИҲОДҲОИ ДЕМОКРАТӢ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Шарифзода Л.Ш. Комилова Р. А.,

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Дар мақолаи мазкур мақом ва ҷойгоҳи истиқлоли давлатӣ, дар ташаккул ва рушди давлатдорӣ навини Тоҷикистон мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор дода шудааст. Лозим ба таъкид аст, ки Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳкими ҳокимияти конститусионӣ барои ноил шудан ба дастовардҳои муҳим дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва маънавии мардуми тоҷик заминаҳои зарурӣ ба миён оварда, дар шароити мураккаби тағйирёбии сохториву ҷамъиятӣ ба ташаккули сиёсати давлатии марбута дар ҳама соҳаҳои ҳаёти халқ ва фароҳамсозии тадриҷии имкониятҳои фароҳамсозиву рушди такомули ин соҳаҳо мусоидат намуд.

***Калидвожаҳо:** Иттиҳоди Шуравӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқлол, Конституция, низоми давлатдорӣ, ҳокимияти давлатӣ, Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон*

**РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ В
ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО
ГОСУДАРСТВА И ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ, В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

Шарифзода Л.Ш., Комилова Р.А.,

Центр стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан,

Кулябский государственный университет имени А. Рудаки

В данной статье анализируется и оценивается статус и место государственной независимости в формировании и развитии новой государственности Таджикистана. Следует отметить, что государственная независимость Республики Таджикистан и укрепление конституционной власти создали необходимые основы для достижения важных успехов в политической, экономической, социальной, культурной и духовной жизни таджикского народа и в сложных условиях структурных и социальных преобразований способствовали формированию актуальной государственной политики во всех секторах народного хозяйства и постепенному созданию широких возможностей для развития и совершенствования этих секторов.

Ключевые слова: Советский Союз, Республика Таджикистан, независимость, Конституция, система правления, государственная власть, государственная независимость Республики Таджикистан

THE ROLE OF STATE INDEPENDENCE IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF A STATE BASED ON THE RULE OF LAW AND DEMOCRATIC INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sharifzoda L.Sh., Komilova R.A.,

Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan,
Kulyab State University named after A. Rudaki

This article analyzes and evaluates the status and place of the state of independence in the formation and development of the new state of Tajikistan. It should be noted that the State Independence of the Republic of Tajikistan and the Constitutional Strengthening of the establishment of the necessary foundations for the availability of opportunities in the political, economic, social, cultural and cultural spheres in Tajikistan are the basis for the formation and strengthening of state policy in all sectors of these sectors.

Keywords: Soviet Union, Republic of Tajikistan, independence, Constitution, system of government, state power, state independence of the Republic of Tajikistan.

Қобили тазаккур аст, ки дар оғози солҳои 90-уми асри гузашта чун афтодани пардаи оҳанини низоми сиёсӣ идеологии Иттиҳоди Шуравӣ наздик шудан гирифт, ҷумҳуриҳои миллӣ яке паси дигар ба қабули эълония дар бораи Истиқлоли давлатии кишварҳои худ оғоз карданд. Ин рӯйдоди муҳим барои аксари ҷумҳуриҳо асосан ба нимаи дууми соли 1991 мувофиқ омад ва барои давлатҳои тоза ба истиқлол расида давраи пурмасъулият – марҳалаи гузариш ва қадам гузоштан ба ҳаёти мустақилона фаро расид. Вале дар як муддати муайяни таърихӣ ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ дар ин субъектҳои нави ҷомеаи ҷаҳонӣ тавассути қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии давлате идора карда мешуд, ки аллакай аз саҳнаи сиёсӣ берун омада буд. Ин вазъият то андозае боиси сар задани нооромӣ ва ҳолатҳои бухронӣ гардид, зеро қонунҳои кӯҳна ба талаботи шароити нави сиёсӣ созгор намеафтоданд ва ҷумҳуриҳои собиқ шуравӣ тани танҳо дар муқобили мушкилоти сершумори худ монданд [1].

Ҳамин воқеият ва далелҳои дигар таҳрик ёфтани низоми сиёсӣ ва қудратхоҳиро дар дохили кишварҳои алоҳида ва гоҳо дар миёни ҷумҳуриҳои собиқ шуравӣ ба вучуд овард. Бисёр чойи таассуф аст, ки ҷумҳурии мо дар зерин таъсири омилҳои субъективӣ ва объективӣ ба ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ кашида шуд. Вале дар муддати бештар аз панҷ сол роҳбарияти

олии мамлакат тавонист, ки ҳам оқибатҳои ҷанги шаҳрвандиро бо тамоми мушкилоти вобаста ба он ҳал ва бартараф намояд ва ҳам ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва хоҷагии халқӣ ҷумҳуриро ба як маҷрои созгор ба талаботи нав равона созад. Дуруст муайян кардани стратегия ва дурнамои рушд, бунёди давлати навин, ҳифзи манфиатҳои миллий-фарҳангӣ, динӣ-этиқодӣ ва зина ба зина бартараф кардани монеа ва хатарҳои пешрафти ҷомеа миллати тоҷикро ба рӯзи ваҳдат ва якдилии саросарӣ расонид [1].

Истиқлол барои ҳар кадом халқу миллат мафҳуми муқаддастарин махсуб ёфта, дар таърихи инсоният бисёр воқеаҳо сабт шудаанд, ки маҳз баҳри ба даст овардани истиқлоли давлатӣ ба вуқӯ пайваستاанд. Аслан соҳибдавлат будани ҳар кадом халқу миллат заминаҳо ва омилҳои таърихӣ худро дорад. Илми таърих борҳо исбот намудааст, ки мо, тоҷикон яке аз қадимтарин халқҳои ҷаҳонӣ мебошем ва дар тамаддуни ҷаҳонӣ аз аср ба аср саҳми арзандаи худро мегузорем. Ҳарчанде, гардишҳои таҳаввулоти таърихӣ давлатдорӣ миллиамонро аз байн мебард, вале халқ тоҷик бо фарҳанги ғании худ ҳастии хешро нигоҳ дошт, ки имрӯз мо соҳиби давлати худ ҳастем. Вале бояд тазаққур дод, ки дар ҳар давраи замон баҳри соҳибдавлат будани халқамон шахсиятҳо ва фидоиёни миллатамон нақши муҳим бозидаанд.

Истиқлоли давлатӣ ҳамчун истилоҳ маънои рафтору тасарруфи озодона ва мустақилона доштан дар муҳити кишвари ободро дорад. Аммо дар ҳуқуқи байналмилалӣ истиқлоли давлат санади эътироф намудани он аз ҷониби кишварҳои дигар ва созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ аст. Аз нуқтаи назари сиёсӣ истиқлол амалкарди фаъоли принципҳои гуногун, идоракунии муназаами уфуқию амудии воҳидҳои маъмурӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналмилалӣ ва конститусиониро ифода менамояд [2].

Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳкими ҳокимияти конститусионӣ барои ноил шудан ба дастовардҳои муҳим дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ ва маънавии мардуми тоҷик заминаҳои зарурӣ ба миён оварда, дар шароити мураккаби тағйирёбии сохториву ҷамъиятӣ ба ташаккули сиёсати давлатии марбута дар ҳама соҳаҳои хоҷагии халқ ва фароҳамсозии тадриҷии имкониятҳои фароҳи рушду такомули ин соҳаҳо мусоидат намуд. Муҳимтарин вазифа дар сарғаи давлатдорӣ навинин тарҳрезии низоми идораи давлат ва бунёди механизми идоракунии мамлакат буд [3].

Бо шарофати ин рӯйдоди бузурги таърихӣ халқи парчамбардору давлатсози мо соҳиби рамзҳои давлатии худ – Парчам, Нишон, Суруди миллий ва ҳамчунин, асёри миллий гардид. Қабули санадҳои «Дар бораи тасдиқи Низомномаи Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи тасдиқи Низомномаи Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар Иҷлосияи тақдирсози 16-уми Шурои Олӣ баёнгари он буд, ки ташаккули

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон баъд аз Ёломиаи соҳибистиклолӣ аз 24 августи соли 1990 ва Изҳорот дар бораи Истиклоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991 ба марҳалаи нав ворид шуд [3].

Маҳз бо шарофати Истиклоли давлатӣ шароит фароҳам гардид, ки Тоҷикистон ва халқи он дар зарфи 35 соли давлатдорӣ навин дар тамоми соҳаҳо, бахусус дар самти мустаҳкам намудани рукнҳои давлатдорӣ, қабули рамзҳои давлатӣ, таъсиси Артиши миллии бозғатимод, ташаккули низоми ҳукукии миллий, таъмину ҳифзи ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд, рушди соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ, фарҳангӣ, саноату энергетика, роҳу нақлиёт, кишоварзӣ ва бахшҳои дигар ба дастоварду муваффақияти назаррас ноил гарданд. Муҳимтарин нишонаи давлати мустақил – доштани низоми мукаммали ҳокимияти давлатӣ, Конститутсия ва сохтори устувори ҳукукӣ мебошад [4].

Тавре маълум гардид дуруст муайян кардани стратегия ва дурнамои рушд, бунёди давлати соҳибистиклол, ҳифзи манфиатҳои миллий-фарҳангӣ, динӣ-этиқодӣ ва зина ба зина бартараф кардани монеа ва хатарҳои пешрафти ҷомеа миллати тоҷикро ба рӯзи ваҳдат ва якдилии саросарӣ расонид. Ҷамъбасти фаъолияти Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати расидан ба мусолиҳаи миллий истеъдоди баланди роҳбарӣ ва сазовори унвони Пешвои миллат буданро ҳанӯз дар ҳамон муҳити ниҳоят сарбастаи ҳаёти сиёсӣ бозгӯ намуда буд. Ҳеҷ кас дар он вақт барои пешгӯӣ кардани ояндаи Тоҷикистон ҷуръат намекард. Аз ин ҷиҳат, санаи 27 июни соли 1997, ба назари мо, инчунин, тасдиқи дигарбораи истиқлолияти давлатӣ ва якпорчагии ҳудудии ҷумҳурӣ ҳам буд[6].

Хушбахтона, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон намунаи беҳтарини сарвари ин гуна ақаллияти созанда дар марҳалаи тақдирсозии миллати мо гардиданд, ки новобаста аз таҳдиди хатарҳо ба ҷони худ тавонистанд масъулияти сангини посух додан ба хатару ҷолишҳои барои давлати ҷавони миллии тоҷикон ҳалокатборро ба дӯш гиранд. Бояд гуфта шавад, ки дар шахсияти Эмомалӣ Раҳмон се сифати қавианосир барои меъмори сулҳи тоҷикон будан таҷассум гардид: 1) ҷасорати ба зимма гирифтани масъулият ва фидокорӣ дар марҳалаи муайяни таърихӣ; 2) эғтимоди кишру табақаҳои гуногуни минтақаҳои ҷумҳурӣ ба маҳорати сарвари Эмомалӣ Раҳмон; 3) эътирофи роҳбари нави давлати тоҷикон аз ҷониби созмонҳои байналмилалӣ ва неруҳои сиёсии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ. Ҳамин падидаҳои равшан дар шахсияти Пешвои миллат дар ниҳояти кор мардуми шарифи Тоҷикистонро ба санаи фараҳбахши 27 июни соли 1997 расонид [1].

Ҳамин тавр, ба даст овардани истиқлол, новобаста аз пайомади вазнини ҷанги шаҳрвандӣ, мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба Ҷумҳурии

Тоҷикистон муяссар гардид, ки қадамҳои устуворонаи худро ҷиҳати бунёди давлати соҳибхитӣро демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ ба пеш гузарад. Воқеан, пас аз ба даст овардани истиқлол ба Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурат пеш омад, ки бисёр ҷиҳзоро аз сирф оғоз намояд, мавқеи худро дар арсаи ҷаҳонӣ пайдо кунад, вале новобаста аз надоштани таҷрибаи кофӣ дар ин самт низ хеле ҳам муваффақ гардид. Дар ин солҳо зербинои давлатдорӣ милли гузошта шуд. Раванди шаклгирии давлатдорӣ навини тоҷикон дар шароити бисёр вазнин сурат гирифт. Дар баробари ин, дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои нави ислоҳоти давлатдорӣ барои минбаъд вусъат бахшидан ба раванди демократикунории ҳаёти ҷамъиятӣ, аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб мерафтанд, ки давра ба таври роҳи ҳалли худро ёфтанд [7].

Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани истиқлол аввалин шуда бевосита аз ҷониби халқ тариқи раъйпурсии умумихалқӣ Қонуни асосии кишварро қабул намуд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон самти асосии пешрафти рухҳои давлат, таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсонро шаҳрвандро мушаххас, муайян ва танзим намуд. Илова бар ин, дигаргуниҳову дастовардҳо, вусъат бахшидан ба инкишофи таҳкими ниҳодҳои демократӣ, мустаҳкам кардани рухҳои давлатдорӣ ва ба ин васила ҳифзи ҳамаҷонибаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини адолати иҷтимоӣ аз вазифаҳои асосии ҳар як фарди ҷомеа ва мақомоти дахлдори давлатӣ мебошад [8].

Ба имзо расидани “Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти милли дар Тоҷикистон” марҳалаи навро дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ, маънавию фарҳангии мамлакат оғоз бахшид. Тоҷикистони соҳибистиқлол, ки бар асари ҷанги шаҳрвандӣ талафоти фаровони моливу ҷонӣ дида, аркони иқтисодиву иҷтимоии он хароб гардида буданд, дар сароғози даврони навини таърихӣ давлатдорӣ хеш ба бухронҳои шадиди сиёсӣ мувоҷеҳ гардид. Дар чунин марҳалаи сарнавиштсози таърихӣ буд, ки бар асоси сабақҳои андӯхта аз таҷрибаҳои таърихӣ гузаштагонӣ худ заминаҳои мувофиқ барои таҳкими ваҳдати милли ҳам аз назари сиёсӣ ва ҳам иқтисодиву иҷтимоӣ фароҳам омада, ҷомеаи моро ба сӯи созандагиву бунёдкорӣ ва эъмори давлати ҳуқуқбунёд тамоюл бахшид.

Пас аз ба даст овардани Ваҳдати милли Ҷумҳурии Тоҷикистон ба марҳалаи нави давлатдорӣ ворид гардид. Дар мамлакат сулҳу оромӣ ва рушди бемайлони тамоми соҳаҳои ҳаётан муҳим фароҳам гардида, заминаи воқеии устуворӣ ва пойдорӣ давлатдорӣ милли тоҷикон таъмин гардид. Дар ин замина Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зарфи 35 соли Истиқлоли давлатӣ ба шарофати сулҳу ваҳдат дар роҳи таъмини рушди сиёсӣ ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоиву фарҳангӣ ба дастовардҳои назаррас ноил гардид. Аз ҷумла, дар ин давра барномаҳои мукаммали ислоҳоти сиёсӣ ва ҳуқуқӣ татбиқ гардида, барои рушди иқтисоди милли заминаи мусоид фароҳам омад.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

Истиқлоли давлатӣ волотарин дастовард ва падидаи сиёсӣ дар таърихи халқи тоҷик маҳсуб мешавад. Бо ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ соли 1991 Тоҷикистон ба давраи таърихӣ рушд ворид гардид. Дар ин давра дар низоми сиёсии ҷомеа дигаргуниҳои кулӣ ба амал омада, инчунин, дар ташаккул ва рушди рукнҳои давлати соҳибистиқлол, таъмини волоияти қонун, таъмини ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, тағйиротҳои назаррас ба миён омаданд.

Бояд хотирнишон сохт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лаҳзаҳои касб намудани соҳибхитӣро ислоҳоти ҳуқуқиро асоси таҳкими сохти давлатдорӣ эътироф намуда, қабл аз ҳама, қабули Конститутсияи нави ҷавобгӯ ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ ба миён гузошт. Маҳз бо ҳамин мақсад 6 ноябри соли 1994 дар райъпурсии умумихалқӣ санади олии ҳуқуқӣ – Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид. Ин ҳуҷҷат ибтидои ислоҳоти ҳуқуқии басо муҳимми даврони Истиқлоли давлатӣ буда, дар низоми ҳокимияти давлатӣ дигаргунии кулӣ – таҷзияи он ба се рукни мустақил – ҳокимияти қонунгузор, ҳокимияти иҷроия ва ҳокимияти судӣ ба амал омад, ки он яке аз нишонаҳои асосии давлати ҳуқуқбунёд маҳсуб меёбад.

Қобили тазаккур аст, ки дар ин давра маҳз сиёсати давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон аз ислоҳоти конститутсионӣ оғоз ёфта, маҳз бо пешниҳоди Сарвари давлат бори нахуст соли 1994 Қонуни асосии ҷумҳурии мустақили Тоҷикистон, яъне Конститутсия дар таҳрири нав таҳия ва қабул гардид, ки роҳи ояндаи дурахшони кишварро муайян намуд. Конститутсияи Тоҷикистон аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ яке аз беҳтаринҳо эътироф гардида, ҳамчун ҷаҳорҷӯбаи муносибатҳои ҷамъиятӣ барои садсолаҳои оянда хизмат менамояд. Конститутсия ҳамчунин яке аз муқаддастарин дастоварди давраи соҳибистиқлолӣ буда, ба қабули он ба тамоми пешравиҳо заминаи бозътимод гузошта шуд. Қабл аз ҳама, бо кӯшишҳои Сарвари давлат роҳи меъёрҳои Конститутсия таъмин шуда, ба ҷанги шаҳрвандӣ хотима бахшида шуд ва Ваҳдати миллӣ ҳамчун бузургтарин дастоварди таърихӣ пойдор шуд. Дар асоси Конститутсия низоми давлатдорӣ миллӣ таъмин гардида, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати муосири демократӣ, дунявӣ, ҳуқуқбунёд ва ягона дар тамоми ҷаҳон шинохта шуд [1].

Қабул гардидани ин ҳуҷҷати ҳуқуқии сарнавиштсози миллат бори нахуст Тоҷикистони азизи моро давлати соҳибхитӣро, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣро ягона арзёбӣ кард ва таъмини волоияти қонун ва мавҷудияти ҷомеаи шаҳрвандиро унсури муҳими ташаккули давлат маънидод намуд. Дар қатори пураарзиштарин қонунҳое, ки дар даврони Истиқлоли давлатӣ бо кӯшишҳои пайваста ва кордонӣ малакаи баланди касбии субъектҳои дахлдор қабул гардидаанд, ин Қонуни ҚТ «Дар бораи ҷавонон», қонунҳои соҳаи моликияти зеҳнӣ, роҳандозии ислоҳоти ҳуқуқӣ,

таъбиқи равандҳои демократикунонии ҷомеа ва ташаккули низоми қонунгузорӣ бо дарназардошти арзишҳои демократӣ, дар шакли сифатан нав қабул гардидани қонун ва қоидаҳои ҳолатҳои САҶШ, қонунгузорӣ дар самти баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа, танзими масъалаҳои гендерӣ, қабули қонунҳои миллии ҚТ «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», қабули қонунҳои соҳаи маориф ва илму фарҳанг, қабули қонунҳои соҳаҳои тандурустиву иҷтимоӣ, қабули қонунҳои соҳаҳои мухталифи иқтисодии кишвар, аз ҷумла, андозу гумрук, молияву бонкдорӣ, нақлиёту энергетика, сохтмону саноат ва ғайра мебошанд, ки ҳама дар даврони Истиқлоли давлатӣ ба тозагӣ таҳия ва қабул гардиданд [9].

Таҷриба нишон медиҳад, ки мақому манзалати қонун дар давлатҳои демократии ҳуқуқбунёд хеле муҳим буда, риояву эҳтироми он шартӣ асосии таъминкунандаи рушду инкишофи ҷомеа ба шумор меравад. Зеро таъмини волаяти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ ба хоҳири танзими ҳуқуқиву ба низомдарории муносибатҳои ҷамъиятӣ ва риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз ҷониби мақомоту сохторҳои дахлдор амалӣ карда мешавад. Қабули ин қонунҳо дар мамлакат фазои сулҳу амният ва ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ фароҳам оварда, барои таҳкими Истиқлоли давлатӣ, ҳифзи ягонагӣ ва дахлнопазирии ҳудуд, таъмини сиёсиву ҳамгироии мардум ва пайдории ҳокимияти конститусионӣ тамоми заминаҳои ҳуқуқиро таъмин намуд [9].

Ҳуқуқбунёд эълон гардидани давлат ва аз тарафи ҳуқуқ маҳдуд карда шудани он маънои онро надорад, ки давлат ба таври худкор ба давлати воқеан ҳуқуқбунёд табдил меёбад. Ҳуқуқбунёд эълон гардидани давлат танҳо як паҳлуи масъала буда, паҳлуи дигари масъала он аст, ки шаҳрвандон то кадом андоза аз ҳуқуқҳои худ бархурдор ҳастанд ва дар идоракунии давлатӣ чӣ гуна иштирок мекунанд. Ба таври дигар, ҳуқуқбунёд эълон гардидани давлат на танҳо ба зиммаи давлат дар ба эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои инсон вазифа мегузорад, инчунин, ҳар шахсро вазифадор менамояд, ки Конститутсия ва қонунҳоро риоя кунад, ҳуқуқ, озодӣ, шаъну шарафи дигаронро эҳтиром намояд. Ғайр аз ин, надонистани қонун ҷавобгариро истисно намекунад. Меъёри мазкурро бевосита моддаи 42 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ менамояд [10].

Бо ин мақсад шаҳрвандон метавонанд барои гирифтани ҳама гуна маълумот, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳо дахл дорад, ба мақомоти давлатии салоҳиятдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва шахсони мансабдор муроҷиат намоянд. Мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва шахсони мансабдор дар асоси моддаи 25 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадор ҳастанд, ки ба ҳар кас имкони пайдо

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

намудан ва шинос шуданро ба ҳуҷҷатҳое, ки ба ҳуқуқ ва манфиати ӯ дахлдоранд, таъмин намоянд, ба истисноӣ ҳолатҳое, ки қонун муайян кардааст.

Мояи ифтихор ва сарбаландист, ки дар ин давра барои ба ин замони тинчиву оромӣ дастбӯ гардидан чанд барномаи миллии таҳия ва амалӣ шуда, мардуми тоҷик тибқи қонунҳои баррасигардида самти фаъолияти ҳешро ба роҳ монд. Масалан, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд», «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва ғайра имкон фароҳам овард, ки дар ҷомеа аксар сокинони мамлакат тибқи қонунҳои зикргардида амал карда, маросими тӯю дигар маърақаҳои ҳешро ба низом дароранд. Баргузориҳои тӯю маърақаҳои миллии бо иштироки теъдоди муайян имкон фароҳам овард, ки ҳар як оила вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳешро боз ҳам беҳтар намояд.

Дар маҷмуъ тамоми санадҳое, ки дар даврони соҳибистиклолии кишвар қабул гардиданд, ба беҳтар шудани вазъи иҷтимоиву иқтисодӣ, фарҳангиву маънавии хонаводаҳо, баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа, иштироки фаъоли онҳо дар идоракунии давлат, омода намудани кадрҳои боистеъдод аз ҳисоби духтарон замина гузоштанд. Танҳо сатҳи маърифату маънавиёт, доираи ҷаҳонбинӣ, фарҳанги баланди сиёсӣ, хушбӯриву зиракӣ, огоҳии ҳуқуқӣ, эҳтиром гузоштан ба волоияти қонун, риояи қатъии тартиботи ҳуқуқӣ ва ифтихори миллии ҳамчун сифатҳои асосии шаҳрвандон дар ҳифзи дастовардҳои истиқлол ва таҳкими пойдеории он мусоидат намуда, дар оянда низ маром, ҳадаф ва манфиатҳои миллиамонро таъмин месозад.

Таъмини волоияти қонун дар фаъолияти тамоми шохаҳои ҳокимият ва иҷроӣ бечунучароӣ талаботи қонун аз тарафи ҳамаи шаҳрвандон ва мақомоти давлатӣ, риоя ва эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои инсону шаҳрванд ҳамчун кафолати ҷомеаи ҳуқуқбунёд арзбӯ мегардад. Агар мафҳуми давлати ҳуқуқбунёдро тафсир намоем, он ҳамчун шакли ташкили ҳокимияти сиёсӣ дар мамлакат, ки ба волоияти қонун, ҳуқуқ ва озодиҳои инсону шаҳрванд асос ёфтааст, шарҳ дода шудааст. Маҳз ин аломатҳо дар Қонуни асосии мамлакат таҷассум гардида, давлати ҳуқуқбунёд будани Тоҷикистон, арзиши олий донишони ҳуқуқу озодиҳои инсон ва дахлнопазир будани ҳуқуқҳои фитрии инсон, баробарии ҳама дар назди қонун ва суд (моддаҳои 1,5,17-уми Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) кафолат дода шудааст.

Эълон намудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ҳамчун арзиши олий, маъноӣ онро дорад, ки дар робитаи инсон, ҷомеа ва давлат бартарият ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии инсон дода мешавад. Қонуни асосӣ эътироф, риоя ва ҳифзи онро вазифаи давлат донистааст, ки муҳтавои ин меъёрҳо дар моддаи 14-уми Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон возеҳу равшан чунин ифода ёфтааст. «Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи

Конститутсия, Қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, ғайроти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, маҳаллӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллиро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд».

Дар навбати худ қайд намудан ба маврид аст, ки ҳаёти ҷамъиятии ҳар як давлат дар асоси муқаррароти ҳуқуқӣ пеш меравад. Волоияти қонун аз муҳимтарин принципҳои давлати ҳуқуқӣ доништа мешавад. Агар дар ҷомеа ҳуқуқ ва қонуният ҳукмронӣ наҷамояд, агар ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон риоя карда наҷавад, агар ба одату ағнаҳои миллӣ ва умуминсонӣ арҷ гузошта наҷавад, он гоҳ ҷунин давлатро демократӣ ва ҳуқуқбуёд номидан комилан номумкин аст [11].

Татбиқи дурусти ғояҳои демократикунонӣ имкон меоданд, ки қонуниятҳои таҳкими давлатдорӣ миллӣ дар шакли мутавозин амалӣ гарданд. Маҳз аз ҳамин нуқтаи назар муайян гардидани шакли идоракунии демократӣ имкон меод, то эътимоди мардум ба ҳокимияти сиёсӣ устувор гардонида шуда, дар шароити мушкили сиёсӣ дурнамои рушди минбаъда муайян гардад. Ҳамҷунин, хусусияти дигари ҷомеаи демократиро мавҷудият ва амали принципи плюрализми сиёсӣ ташкил медиҳад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хоҷири татбиқ намудани принципи плюрализми сиёсӣ, ки яке аз ҷиҳатҳои асосии онро гуногунандешӣ ташкил медиҳад, заминаи қонунӣ гузошта шудааст. Аз ҷумла, Конститутсия дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ рушд ёфтани ҳаёти ҷамъиятиро эълон намуда, мафкураи ҳеҷ як ҳизб, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва гурӯҳро ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф накардааст [11].

Ба шарофати роҳи муайяннамудаи истиқлол ҳалқи Тоҷикистон баҳри бунёди ҷомеаи навин, бунёди давлати соҳибхотӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва яғнаро ҳадафи асосии худ қарор дод. Зимни суҳанронии нахустини ҳеш сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмонов иброз намуда буд, ки «тарафдори давлати демократии ҳуқуқбунёд мебошад ва ҳукумат ба рушди такомул ва густариши арзишҳои демократӣ дар ҳаёти сиёсии ҷомеа кумаки худро дарёғ намедорад».

Яке аз муҳимтарин нишондиҳандаҳои давлати демократиро ҳуқуқбунёд баробарии ҳама дар назди қонун, таъмини волоияти қонун, ки маънои аввалан, ҳукмронии қонун дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, ҳеҷ қас ҳаққи аз масъулият ва ҷавобгарӣ озод будан дар назди қонунро надорад; дуюм, муносибатҳои асосии иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсиро танҳо қонун танзим менамояд ва иштирокчиёни онҳо барои вайрон намудани талаботи қонун бе яғон истисно ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд.

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Тариқи раъйпурсӣ Конститутсияи давлати соҳибистиклолро қабул намоем ва асосҳои сохтори конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳукми қонунӣ бахшем. Сохтори ҳокимияти давлатӣ, мақомоти низоми ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ, унсурҳои давлатдорӣ, аз қабили артиши миллӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, амният, андозу гумрук ва дигарҳо таъсис дода шуда, фаъолияти онҳо ба ҳифзи Истиқлоли давлатӣ, амният, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд равона карда шуд.

Тавре маълум аст, ҳадафи асосии давлат ва ҷомеаи навини Тоҷикистон эъмори давлати демократӣ, ҳукуқбунёд, иҷтимоӣ ва дунявӣ буда, таъмини волоияти қонун, амнияти ҷомеа, таҳкими музаффариятҳои истиқлол, ҳимояи ҳукуку манфиатҳои умумимиллӣ ва давлат, ҳамчун пайвасти ташаккул додани бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар меҳвари сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор гирифтааст. Дар баробари ин бояд гуфт, ки ҷомеаи кушода ва ҳукуқбунёд ба мисли ҷисми зинда ҳамеша дар ҳолати рушд буда, устувории он ба фаъолияти озод, самарабахш ва фаъолонаи шаҳрвандон вобастагии амиқ дорад.

Дар шароити имрӯзаи рушди Тоҷикистон ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва демократӣ ҳамчун механизм ва унсури муҳими таҳкими низоми демократӣ ва ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ эътироф шудааст. Хусусан, дар амалияи сиёсии кишвар ба таҳкими ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва фаъолнокии онҳо дар ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ тавачҷуҳи хосса равона мешавад. Аз ин рӯ, масъалаҳои гуногуни ташаккул ва инкишофи ниҳодҳои ҷомеаи демократӣ дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳим дар доираи илмҳои иҷтимоӣ аст. Муҳаққиқони илмҳои сиёсӣ бештар ба он ҷиҳати масъала тавачҷуҳ зоҳир менамоянд, ки ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушди сиёсии Тоҷикистон мақоми хоссаеро касб намуда, дар низоми ҳалли масъалаҳо ва зиддиятҳои бунёдии ҷомеа нақши назаррасро анҷом медиҳанд. Хусусан он ҷиҳат бештар мавриди тавачҷуҳи сиёсатшиносон қарор дорад, ки ҷомеаи демократӣ дар рушду таҳкими низоми демократӣ ва низоми сиёсӣ нақши муҳимро ба иҷро мерасонад.

Дар маҷмӯъ, Истиқлоли давлатӣ заминаи устуворро дар ташаккул ва рушди низоми давлатдорӣ, ба миён овард. Дар ин замина Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ ба марҳалаи нави инкишофи таърихӣ – бунёди давлати соҳибихтиёр, демократӣ, ҳукуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ ворид гардида, ба ташаккул ва рушди низоми давлатдорӣ миллӣ замина гузошт.

Адабиёт

1. «Меъмори асосии Ваҳдати миллии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аст» [Захираи электронӣ] <https://khovar.tj/2015/06/f-barotzoda-memori-asosii-va-dati-millii-to-ikiston-emomal-ra-mon-ast/> (санаи мурочиат: 2.01.2025).
2. Бисту панҷ соли Истиқлолият: дастовардҳо ва дурнамо [Захираи электронӣ] khovar.tj/2019/09/nemate-buzurg-is-ti-loli-yat-to-i-kistonro-bo-a-on-va-a-onro-bo-to-i-kiston-nazdiku-arin-gardonid/ (санаи мурочиат: 2.01.2025).
3. Истиқлол – неъматӣ бебаҳои таърих. Ва ё сухане чанд дар мавриди нақши Пешвои миллат ва рушди устувори Тоҷикистон дар даврони Истиқлолияти давлатӣ [Захираи электронӣ] <https://sadoimardum.tj/ma-lisi-ol/90394/> (санаи мурочиат: 2.01.2025).
4. Истиқлолияти давлатӣ ва Ваҳдати миллий: мушкилиҳо ва дурнамо [Захираи электронӣ] <https://sadoimardum.tj/ma-lisi-ol/90394/> (санаи мурочиат: 2.01.2025).
5. Ваҳдати миллий – омили муҳими пешгирӣ аз ифротгароӣ [Захираи электронӣ] <https://khovar.tj/2015/06/f-barotzoda-memori-asosii-va-dati-millii-to-ikiston-emomal-ra-mon-ast/> (санаи мурочиат: 2.01.2025).
6. «Маъноӣ аслии мафҳуми Истиқлолият рафтори озодона, мустақилона ва бомантиқ доштан дар муҳити мамлакати обод мебошад» Захираи электронӣ] <https://khovar.tj/2015/06/f-barotzoda-memori-asosii-va-dati-millii-to-ikiston-emomal-ra-mon-ast/> (санаи мурочиат: 2.01.2025).
7. Нурзода Н. Истиқлоли давлатӣ ва санади олии ҳуқуқӣ / Н. Нурзода // Фараж. - №125. 04. ноя. 2023.
8. Забиров М. Инкишофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлолият / М. Забиров // Садои мардум. 5. сент. 2016.
9. Нигина Ализода, муовини якуми Вазири адлия: «Санадҳои қабулгардида Тоҷикистонро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун давлати соҳибистиқлол, ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ муаррифӣ намуданд» [Захираи электронӣ] <https://khovar.tj/2020/09/nigina-alizoda-muovini-yakumi-vaziri-adliya-sanad-oi-abulgardida-to-ikistonro-ba-omeai-a-on-amchun-davlati-so-ibisti-lol-u-u-bunyod-demokrat-va-dunyav-muararif-namudand/> (санаи мурочиат: 2.01.2025).
10. Соли маърифати ҳуқуқӣ. Шуурнокии ҳуқуқии миллат муайянкунандаи дараҷаи рушди давлат ва таъмингари нуфузи он дар ҷаҳони муосир аст [Захираи электронӣ] <https://khovar.tj/2020/09/nigina-alizoda-muovini-yakumi-vaziri-adliya-sanad-oi-abulgardida-to-ikistonro-ba-omeai-a-on-amchun-davlati-so-ibisti-lol-u-u-bunyod-demokrat-va-dunyav-muararif-namudand/> (санаи мурочиат: 2.01.2025).
11. Истиқлолияти давлатӣ ва самтҳои асосии рушди давлати муосири Тоҷикистон.[Захираи электронӣ]<https://tnu.tj/index.php/tj/isti-lolijati-davlat-va-samt-oi-asosi-rushdi-davlati-muosiri-to-ikiston/>(санаи мурочиат:2.01.2025).

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TJ	RU	EN
ШАРИФЗОДА ЛОҲУТӢ ШАРИФ	ШАРИФЗОДА ЛОХУТИ ШАРИФ	SHARIFZODA LOHUTI SHARIF
Доктори илмҳои сиёсӣ, дотсент	Доктор политических наук, дотсент	Doctor of Political Science, Associate Professor
Муовини директори Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Заместитель директора Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	Deputy Director of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
E-mail: slohuti@mail.ru		
TJ	RU	EN
Комилова Рачамо Абдукодировна	Комилова Раджамо Абдукодировна	Komilova Rajamo Abdukodirovna
Аспиранти кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ	Аспирантка факультета политических наук, Кулябский государственный университет имени А. Рудаки	Postgraduate Student of the Department of Political Science, Kulyab State University named after A. Rudaki
Тел. (+992) 100-11-50-52		

УДК: 323.1:321.01 (575.3)**МАСЪАЛАИ ТАНЗИМИ АХЛОҚИИ АМАЛИ СИЁСӢ ДАР АҶКОРИ
ИҶТИМОИИ МУОСИР****Зувайдуллозода М. Ҳ.,****Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Дар мақола мақоми меъёрҳои ахлоқӣ дар фаъолияти сиёсӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Қайд карда мешавад, ки дар сурати вуҷуд надоштани меъёрҳои мушаххаси назораткунандаи арзишҳо, махсусан, дар марҳалаҳои гузариш аз як низоми арзишҳо ба дигараш муносибатҳои меъёрҳои арзишӣ дар давлатҳо миёни субъектҳои ҳаёти иҷтимоӣ мушкилотро эҷод менамоянд.

Масъалаи муносибати тарафайни арзишҳои ахлоқӣ ва сиёсӣ аз тарафи пажӯҳишгарони соҳаҳои ҳам сиёсат ва ҳам ахлоқ мавриди таҳқиқи васеъ қарор гирифтааст. Ба омӯзиши он дар марҳалаи муосир олимони рус, аз ҷумла А. Гусейнов, Р. Асперян, Б. Капустин ва дигарон беиштар машғул гашта, дастовардҳои арзишмандро дар баҳши методологии масъалаи мазкур ба даст овардаанд.

Вобаста ба марҳалаҳои таърихии давлат таъсири тарафайни ахлоқ ва сиёсат гуногун мебошад, аммо омехтаниҳои ахлоқ ва сиёсат бар нафъи дуҷумин буда, онро боз ҳам самаранок мегардонад. Барои ҳамаин, чи қадаре меъёрҳои ахлоқӣ ба сиёсат ва муносибатҳои фаъолиятҳои сиёсӣ беиштар ворид карда шавад, ҳамон андоза самара аз сиёсат беиштар мегардад, ки ин дар охир бар нафъи ҷомеа ҷамъбаст мешавад. Сиёсати дар пояи ахлоқ бунёдгашта ба нешрафти давлат ва муносибатҳои ҷамъиятӣ оварда, суботи дохилии давлатро ба таври мусбат таъмин менамояд.

Калидвожаҳо: *арзиш, ахлоқ, сиёсат, давлат, сиёсишавии ахлоқ, арзишҳои ахлоқӣ, меъёрҳои ахлоқӣ, фаъолияти сиёсӣ, манфиат, мақсадҳои сиёсӣ, ҷомеа, ниҳод, Тоҷикистон.*

**ПРОБЛЕМА ЭТИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ МЫСЛИ****Зувайдуллозода М. Ҳ.,****Таджикский национальный университет**

В статье рассматривается место этических норм в политической деятельности. Отмечается, что в отсутствие конкретных норм, регулирующих ценности, особенно в период перехода от одной системы ценностей к другой, ценностные отношения и нормы в государствах создают проблемы во взаимоотношениях субъектов общественной жизни.

Вопрос о взаимосвязи моральных и политических ценностей широко изучался исследователями как в области политики, так и в области этики. В современную эпоху российские ученые, такие как А. Гусейнов, Р. Асперян, Б. Капустин и другие, активно занимались ее изучением, достигнув ценных успехов в методологической области данной проблемы.

В зависимости от исторического этапа развития государства, взаимное влияние морали и политики варьируется, но сочетание морали и политики благоприятствует последней, делая её ещё более эффективной. Следовательно, чем больше моральных нормативов будут включены в политику, политические отношения и деятельность, тем выше будет эффективность политики, что в конечном итоге приносит пользу обществу. Политика, основанная на морали, ведет к развитию государства и общественных отношений, а также положительно влияет на внутреннюю стабильность государства.

Ключевые слова: *ценность, мораль, политика, государство, политизация морали, моральные ценности, моральные нормы, политическая деятельность, интерес, политические цели, общество, институт, Таджикистан.*

THE PROBLEM OF ETHICAL REGULATION OF POLITICAL ACTIVITIES IN MODERN SOCIAL THOUGHT

Zuvaidullozoda M. H.,

Tajik National University

The article examines the place of ethical norms in political activity. It is noted that in the absence of specific norms regulating values, especially during the transition from one value system to another, value relations and norms in states create problems in the relationships between subjects of public life.

The question of the relationship between moral and political values has been widely studied by researchers in both the fields of politics and ethics. In the modern era, Russian scientists such as A.A. Guseinov, R.G. Asperyan, B.G. Kapustin and others have increasingly been engaged in its study, achieving valuable success in the methodological area of this problem.

Depending on the historical stage of development of the state, the mutual influence of morality and politics varies, but the combination of morality and politics favors the latter, making it even more effective. Therefore, the more moral standards are included in politics, political relations and activities, the higher the effectiveness of politics will be, which ultimately benefits society. Politics based on morality leads to the development of the state and social relations, and also has a positive effect on the internal stability of the state.

Keywords: *value, morality, politics, state, politicization of morality, moral values, moral norms, political activity, interest, political goals, society, institution, Tajikistan.*

Муқаддима

Дарки масъалаи нақш ва мақоми меъёрҳои ахлоқии амали сиёсӣ дар афкори иҷтимоӣ–фалсафии муосир дар аксар маврид мавзӯи баррасӣ ва баҳси олимони соҳаҳо ва равиҳои гуногуни илмӣ қарор гирифтааст. Дар афкори иҷтимоӣ–фалсафии имрӯзаи кишварҳои фазои пасошуравӣ муҳокимаи ин масъала аҳамияти бештар пайдо намуда, фарогири доираи васеи мавзӯҳои ахлоқӣ–сиёсӣ гаштааст.

Мубрамияти масъала бо дарки мушкilotи гузариш аз як низоми арзишҳо ба низоми дигар, махсусан, дар соҳаи муносибатҳои сиёсӣ алоқаманд аст, ки дар натиҷа муайянкунандаҳои арзишҳо, меъёрҳо ва қоидаҳои рафтор дигаргун гашта, ҳамкорӣ ва муносибатҳои байни субъектҳои ҳаёти иҷтимоӣ низ тағйир меёбанд. Чунин зарурати объективӣ дар тағйири усули дарки ин масъала дар ҳар кишваре, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ рӯй медиҳад. Аз ин рӯ, омӯзиши масъалаи танзими ахлоқии амали сиёсӣ дар муносибатҳои ҷамъиятӣ мубрамияти хосро касб намуда, ҳадафи асосии таҳқиқи мақолаи мазкурро ташкил медиҳад.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот

Омӯзиш ва баррасии масъалаи танзими ахлоқии амалҳои сиёсӣ дар илмҳои ахлоқ ва сиёсат ба доираи мавзӯҳои муҳимми ҳаёти ҷамъиятӣ дохил мешавад. Маҳз таъсирасонии тарафайни сиёсат ва ахлоқ муносибатҳои дохилидавлатиро ба як сатҳи сифатии нав мебарорад.

Дар омӯзиши мавзӯ аз методҳои таҳлил, қиёс, хулосабарорӣ истифода шуда, ба воситаи онҳо паҳлуҳои таъсиргузори таносуби ахлоқ ва сиёсат мавриди баррасӣ ва хулосабарорӣ қарор гирифтааст.

Адабиёти дар мақола истифодашуда дар радифи сарчашмаҳои асосӣ дар мавзӯи таҳқиқшаванда ба ҳисоб меравад. Манбаҳои дар мақола истифодашуда ба муҳаққиқони хориҷӣ, рус ва соҳибназарони тоҷик тааллуқ доранд. Махсусан, пажӯҳиши олимони рус назаррас буда, масъаларо ҳамачиҳата мавриди омӯзиш қарор додаанд.

Муҳокима

Ба таҳқиқи масъалаи танзими ахлоқии амали сиёсӣ дар афкори иҷтимоӣ–фалсафии имрӯзаи Русия асарҳои олимони Р.Асперян, А. Гусейнов, Б.Капустин ва дигарон бахшида шудаанд, ки андешаҳои онҳо ҷанбаи методологии масъалаи мазкурро фаро мегиранд [1; 3; 7]. Онҳо ба ҷустуҷӯи равишҳои концептуалӣ дар муайян кардани ҷойгоҳ ва нақши меъёру арзишҳои ахлоқ машғуланд. «Он масъалаҳои меҳвариеро, ки дар таҳқиқоти муосири ахлоқӣ дар Русия ва хориҷи он гузаронида мешаванд, метавон чунин муайян намуд: шарту шароит ва тартибу қоидаи асосноккунии фалсафии ахлоқ дар дунёи гуногунандешӣ чӣ гуна мебошад? Дар илми ахлоқ дар Русия ин масъала дар қаринаи хосси иҷтимоӣ–фарҳангӣ ва фалсафӣ муҳокима мегардад. Анъанаҳои назариявӣ ва методологии дар замони

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

шуравӣ ташаккул ёфта, барои ҳифзи пойгоҳи фалсафии таҳқиқ дар давраи тағйири тамоюли ҷаҳонбинӣ ва ғоявии фалсафаи ахлоқ кифоя буданд»[8, с.5].

Муҳаққиқони муосири рус талош намуданд, то нақш, таъсири меъёрҳо ва арзишҳои ахлоқиро ба сиёсати давлатӣ ва дарки онро аз ҷониби ҷомеа ошкор намуда, хусусиятҳои омезиши шуури ахлоқӣ ва сиёсиро ҳамчун шакли ҳамгироии ҳадафҳои сиёсӣ ва арзишҳои иҷтимоӣ, манфиатҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ муайян созанд. Ин муҳаққиқон сиёсатро чун фаъолияти ҷамъиятӣ баррасӣ мекунанд, ки ҳалли як қатор вазифа ва мушкилоти муҳимми иҷтимоиро талаб менамояд. Масалан, пажухишгар А.Гусейнов таъкид мекунад, ки дар сиёсати муосир амалан талошҳои муштараку дастаҷамъӣ, ки баҳри хидмат ба манфиати умумӣ асос ёфта бошанд, қариб вучуд надоранд [4, с.191]. Ин чунин маъно дорад, ки имрӯз дар байни олимони соҳаи таҳқиқи масоили ахлоқӣ зарурати таҷдиди назари роҳҳои баррасии ғояҳои масоили илми ахлоқ равшан дарк мешавад. Гарчи ин иқдом бо тағйирёбии вазъи ҷаҳони муосир зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба мушкилӣ дучор омадааст, аз дигар тараф, таҳқиқоти онҳо имкон медиҳанд, то моҳияти равандҳои амалоянда дар соҳаи танзими ахлоқии амалҳои мутақобилаи сиёсӣ аниқ муайян карда шаванд.

Ба ақидаи аксари пажухишгарон, вучуд надоштани ҳадафҳои мушаххаси ахлоқӣ дар соҳаи фаъолияти сиёсӣ маънои вучуд надоштани имконоти иқтидор ба фаъолият дар фазои иҷтимоиву фарҳангиро надорад. Бешубҳа, дар чунин шароит ҳатто даъватҳои олиҳимматонаи ниҳодҳои сиёсӣ ба ҷомеа дар мавриди ҷалби онҳо дар амалӣ намудани барномаҳои муайяншуда шунида намешаванд ва ё дарк нагардида, дар амалияи равандҳои навсозӣ ба инобат гирифта намешаванд. Чунин ҳолат табиист, ки ба рушди кишвар дар масири навсозӣ мусоидат нахоҳад кард, фарҳанги онро ба ҷаҳониён муаррифӣ карда наметавонад.

Чӣ тавре маълум аст, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон барои расидан ба ин ҳадафҳо пайваста даъват менамоянд: “Озодӣ ва истиқлол барои мо дастоварди бузург ва ғояи муқаддаси миллӣ шумурда мешаванд ва новобаста аз мушкилоти мавҷуда, мо минбаъд тамоми иқтидор ва ҷидду ҷаҳди худро ба ҳимоя, устуворӣ ва пайдорӣ равона намуда, ин дастоварди бузурги миллатамонро ҳамчун ғаҳвараки ҷашм ҳифз ва пуштибонӣ менамоем. Дар баробари ин, таъкид менамоем, ки солҳои аввали истиқлол барои мардуми мо давраи санҷишҳои сангин ва мушкил буданд. Тоҷикистон дар ибтидои солҳои навадуми асри гузашта таҳти фишор ва мудоҳилаи баъзе кишварҳои хориҷӣ, ки таҳти шиорҳои демократикунонии ҷомеа амалӣ мегашт, бо муҳолифати шадиди дохилӣ дучор омад ва ин раванд моро ба ҷанги фалокатбори шаҳрвандии таҳмилӣ ва бародаркуш оварда расонд...” [11]. Ҷанги шаҳрвандӣ дар охири асри гузашта бисёр

арзишҳои ахлоқию сиёсиро дар ҷумҳурии дигаргун намуд ва ин марҳалаи гузариши на танҳо давлат, инчунин, арзишҳои ахлоқию сиёсӣ буд, ки таъсиргузори онҳо дар ҳаёти ҷомеа яқсон набуд. Бо хотимаи ҷанги шаҳрвандӣ ва барқароркунии ваҳдати миллий дар давлат низоми арзишҳо низ ба мушаххасот ворид карда шуд, ки ин раванд то кунун идома дорад.

Дар фалсафаи иҷтимоии мо ба таҳқиқи масъалаи мазкур пажӯишҳои профессор С.Наврӯзов низ бахшида шудаанд [9; 10]. Дар ин асарҳо таваҷҷуҳи асосӣ ба он масъала зоҳир гардидааст, ки то чи андоза дар ҷомеаи муосири тоҷикистонӣ меъёрҳои ахлоқии динӣ метавонанд ба унсурҳои танзимкунандаи рафтори сиёсӣ табдил ёбанд, ё на.

Муаллиф масъалаи мазкурро таҳлил намуда, ба хулосае меояд, ки дар аксар маврид ҳизбҳои сиёсӣ ва нухбагони онҳо барои фиреб додани шуури ҷамъиятӣ аз арзишҳои ахлоқии динӣ барои расидан ба мақсадҳои ғаразнокӣ худ суиистифода менамоянд. Дар ин маврид муаллиф таъкид менамояд, ки «дар он ки динро дастак карда, аз дигар соҳаҳои ҳаёт ва фаъолияти иҷтимоӣ, аз ҷумла ҳаёти моддӣ боло мегузоранд, на танҳо руҳонӣён, балки як идда олимон ва ходимони сиёсии навбаромад низ айбдоранд. Чунин муносибати дӯстона ва навозишкорона ба он ҳамчун неруи асораткунандаи инсон бо созишкориҳои бепоён ва нобахшидани бо вай ба он ҳолате, ки имрӯз мушоҳида мешавад, муҳолифати комил меорад» [9, с.6-7]. Аз ин хотир, истифодаи дурусти арзишҳои ахлоқии динӣ баҳри пешрафти ҷомеа мусоидат намуда, сатҳи ахлоқии аҳли ҷомеаро баланд мебардорад, ки ин ҳам бар нафъи ҳам давлат ва ҳам шаҳрвандон анҷом меёбад.

Сарфи назар аз он ки дар ҷаҳони муосир майлонҳои прагматистӣ боло мегиранд, зарур аст, то кӯшишҳои танзими рафтори инсон аз нигоҳи унсурҳои ва фишангҳои арзишӣ ва ақлонии дунявӣ аз мадди назар дур нагарданд. Ин дар аксар маврид бо равандҳои дар ҷаҳони муосир ва Тоҷикистон идомаёфта иртибот дорад, ки моҳияти онҳо аз таҳаввули асосҳои ҳаёти иҷтимоии муосир иборат аст [13].

Агар дар ҷараёни ин таҳаввулот мо бо арзишҳои ахлоқӣ ғаний гардонидани мазмун ва мақсади рафтори сиёсиро фаромӯш созем, пас ҷавонони мо аз муносибати бошууруна ба анъанаҳои миллий, меъёрҳо ва қоидаҳои рафтор дур мегарданд. Баҳри эътиборгирии ин амр доимо дар баҳсҳои сиёсӣ ходимони сиёсӣ ва коршиносони масоили сиёсӣ таъкид менамоянд, ки «масъалаҳои мустақкам кардани пояҳои ахлоқии ҷомеа, ташаққули афкори эҷодиву созандаи халқ ва гиромидошти арзишҳои фарҳангии милливу умумибашарӣ дар сиёсати давлат мавқеи асосӣ дошта, тамоми муассисаҳои фарҳангӣ, воситаҳои ахбори омма, телевизион ва радио, шабакаҳои иҷтимоӣ вазифадоранд, ки фаъолияти худро доир ба ҳалли масъалаҳои зикршуда, пеш аз ҳама, ҳифзи истиқлол, инчунин, инкишофи тафаккури миллий, баланд бардоштани сатҳи маърифату ҷаҳонбинии аҳли

ҷомеа, ҳифзи мероси гаронбаҳои миллати тоҷик ва муаррифии шоистаи он ба ҷаҳониён тақвият бахшанд» [11].

Ахлоқ ба сифати воситаи самаранок барои қавӣ сохтани иқтидор истифода мешавад. Дар қаринаи умедворӣ барои ба назар гирифтани меъёрҳои ахлоқӣ дар фаъолияти субъектҳои сиёсӣ ҷанбаи дигар низ вучуд дорад, ки ба масъалаи талаботи пайравони онҳо алоқаманд аст.

Арзишҳои метавон ба таври маҷбурӣ ба мардум бор намуд, вале танҳо муваққатӣ, зеро барои одамон андеша дар бораи зарурати такрор намудани роҳи тайгашта шояд маъноӣ фоҷиаро дошта, наметавон аз болои мантиқи таърихӣ зӯрварӣ намуд ва раванди пешрафти афзояндаи объективии онро боз дошт. Дар ин иртибот Людвиг Гумплович дуруст таъкид менамояд: «Сиёсати муваффақ бояд ба муносибатҳои таърихан ташаккулёфта эътибор диҳад, зеро танҳо чизе, ки таърихан ташаккул ёфтааст, воқеӣ мебошад. Маҳсули фармон, ки бо эълония дар ҳаёт татбиқ гардида аст, бояд дар амал мубориза бо воқеиятро паси сар намуда, пас аз ин ҳуқуқи мавҷудиятро пайдо кунад ва устувор гардад. Маҳсули назария танҳо дар он ҷойе реша мегирад, ки бо муносибатҳои мавҷуда мутобиқ гардад; дар он ҷо ба қонуни неруманди мутобиқшавӣ, ки аз болои тамоми табиат, аз ҷумла аз болои олами иҷтимоӣ ҳукмрон аст, такон медиҳад. Агар вай қобилияти мутобиқшавӣ надошта бошад, пас аз тарафи қувваҳои заминӣ, ки раванди рушди иҷтимоиро роҳбарӣ менамоянд, аз ҳаёт берун карда мешавад» [2, с. 97].

Ҳамин тариқ, рушди ҷомеаҳои инсонӣ дар асоси афзалияти меъёрҳои ахлоқӣ дар танзими фаъолияти одамон, аз ҷумла фаъолиятҳои сиёсӣ, яке аз мақсадҳои олии дарқардидаи инсон мебошад. Ҷустуҷӯи роҳҳои расидан ба ин мақсад бошад, ҳамеша аз шароитҳои мушаххаси таърихӣ фаъолияти онҳо вобаста мебошад. Ба таври мисол, агар дар марҳалаҳои ибтидоии рушди ҷомеаи тоҷикистонӣ дар ин маврид аҳамияти хосса ба зарурати риояи меёр ва қоидаҳои анъанавӣ рафтор таваҷҷуҳ менамуданд, пас имрӯз ин афзалиятҳо ба таври назаррас тағйир намуданд. Шояд бо ҳамин сабабҳо ин тағйирот мавзӯи баҳсҳои доманадор қарор гирифтаанд.

Тобеияти мутақобилаи байни ахлоқ ва сиёсат аз омилҳои дигар низ вобаста мебошанд. Ҳар қадар зиддият байни одамон, табақаҳо ва миллатҳо амиқ бошад, ба ҳамин андоза имкониятҳои парокандагӣ, ҷудошавӣ, ихтилоф ва низоъ байни ахлоқ ва сиёсат бештар мегардад. Дар чунин вазъият дар пайи расидан ба мақсадҳои сиёсӣ ба осонӣ метавон нисбат ба ҳаёт ва саломатӣ, ҳамчунин, таъмини талаботи рӯзмарраи ашхоси алоҳида безътиной намуд. Яке аз механизми ихтилоф байни ахлоқ ва сиёсат сиёсишавии ахлоқ ва ба ахлоқ рӯ овардани сиёсат мебошад.

Ба ахлоқ рӯ овардани сиёсат маъноӣ таваҷҷуҳ ба хусусиятҳои соҳаи сиёсат ва афзоиши истифодаи ахлоқ барои фаҳмонидани мақсадҳои сиёсат

ва ҳалли мушкилоти сиёсиро надорад, гарчи ин амал дар ин марҳалаи таърихӣ барои гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ғайриимкон аст. Сиёсишавии ахлоқ маънои ҷорӣ намудани усул ва меъёрҳои сиёсӣ барои танзими муносибатҳои байни одамон, ҳамчунин, байни гурӯҳҳо ва афроди алоҳида бо роҳи иваз намудани ахлоқ бо сиёсатро дорад. Дар соҳаҳои, ки ахлоқ бояд нақши нисбатан мустақилро бозад, вай бо сиёсат шабеҳ мешавад ва ё таъсири он бо ҳолатҳои хатар надостан ва бо сиёсат зиддият пайдо накардан, маҳдуд мегардад. Чунин шакли сиёсишавӣ ба давраҳои инқилоб ва садамаҳои бузурги иҷтимоӣ хос аст, дар шароите, ки инсонӣ алоҳида бо зарурати иштирок дар мубориза барои ҳаёту мамонт бо мақсади ҳимояи манфиатҳои умумии табақа ва миллат дучор мегардад. Замоне ки назария, идеология ва амалияи сиёсӣ бо ахлоқи мардум бо зиддияти саҳт дучор меоянд, онҳо самаранокии худро гум карда, ниҳоят ба шикаст мувҷеҳ мегарданд.

Ҳамин тариқ, ҳар назария, идеология ва амалияи сиёсӣ барои аз ҷониби омма пазируфтани далелу бурҳонҳои ахлоқӣ меҷӯяд. Ҳамон вақте ки назарияи сиёсӣ бо ин ё он дараҷа ба бунёдҳои маънавӣ ва ахлоқии оммаи халқ муҳолифат менамоянд, сиёсатмадорон саъй менамоянд, ки ин муҳолифатро бо сиёсати авомфиребона пинҳон намоянд [5, с.57].

Ҳарчанд сиёсати созмон, ҳизб ва ё давлат бо арзишҳои ахлоқии мардум муҳолифат дошта бошад, барои расидан ба ин мақсад ҳамон қадар талабот ба авомфиребӣ ва бештар аз ин ба истифодаи воситаҳои гуногуни таблиғотӣ зиёд мешавад. Эҳсоси ахлоқии оммаи халқ нишонаҳои аввалин ва мустақими сатҳи асосноксозӣ ва самарнокии амалҳои низомии сиёсӣ мебошанд. Мувофиқ ба он ки то чӣ андоза аксари мардум амалҳо ва созмонҳои муайяни сиёсиро пазируфта, чӣ гуна онҳо бо эҳсосоти ахлоқӣ созгор намеоянд, бухрони сарзада дар ҷомеа онро нишон медиҳад. Низомии сиёсӣ, ки ахлоқи оммаи мардумро ба эътибор мегирад, усулан аз ҷорҷӯба ва ҳудуди муайяни ахлоқӣ берун намеравад. Илова бар ин, ба туфайли ғаъолияти низом, ҳудуди онҳо устувор гардида, сифатҳои мувофиқи ахлоқӣ ташаққул дода мешаванд. Ин чунин маъно дорад, ки мақсад, восита ва амалҳои сиёсӣ ва ахлоқӣ метавонанд дар сарҳадҳои муайян ба ҳамдигар муҳолифат дошта бошанд. Ҳалалдор гардидани ин сарҳадҳо ба беназмӣ ва қонунвайронқунӣ оварда, низомии сиёсӣ бошад, метавонад вориди марҳалаи бесуботӣ ва ноқомӣ гардад.

Ягон падидаи аҳаммиати ҷамъиятидошта наметавонад бидуни арзёбии мусбат ва ё манфии ахлоқӣ анҷом ёбад. Тамоми амалҳои сиёсии аз ҷониби инсонҳо иҷрогардида ба муносибати байни одамон дахл доранд. Муносибат байни шахсонӣ алоҳида дар арсаи сиёсат бар қоидаҳои муайяни ахлоқӣ асос меёбанд, ки дар таҷрибаи сиёсӣ худ ба худ ташаққул меёбанд. Ин қоидаҳо метавонанд ба таври расмӣ интишор ёфта, барои арзёбии ғаъолияти сиёсатмадорон аз тарафи аҳоли, ҳамчунин, аз номи ниҳодҳо,

сохторҳо ва намояндагони иерархияи сиёсӣ асос гарданд.

Вобаста ба хусусияти мақсадҳо, воситаҳо ва амалияи гурӯҳ ва ташкилоти муайян, қоидаҳои ахлоқии ба рафтори сиёсатмадорон таъсиргузор, метавонанд то андозае ба талаботи ахлоқии онҳо мутобиқат ва ё муҳолифат намоянд. Робитаи мутақобилаи байни ахлоқ ва сиёсат, байни амалҳои ахлоқӣ ва сиёсӣ аз вижагиҳои сохтори ҷомеа вобаста мебошад. Вобаста ба он, дар ҷомеа таҳаввулот ба таври осоишта ва тадриҷӣ ба амал меояд ё ҷомеа дар вазъи изтирорӣ қарор дошта, тағйирот дар муносибатҳои ҷамъиятӣ дар вазъияти бухронӣ ба амал омада, зарурати истиқрор ва ҷимояи усулҳои бунёдии иҷтимоиро тақозо менамоянд.

Дар марҳалаҳои инқилобӣ ва изтирорӣ аз инсон тақозо мешавад, ки бевосита гурӯҳи аз ҷама муҳимми ҷамъият ва манфиатҳои миллиро дастгирӣ намояд. Дар вазъи барои гурӯҳ, ҷомеа ва ё миллат хатарнок, инсон бояд омода бошад, ки аз манфиатҳои шахсӣ даст кашада, ба самти ҷимояи манфиатҳои умумӣ майл намояд. Дар ин ҳолат соҳаи танзими сиёсӣ васеъ гардида, дар сатҳи баланд зиндагии инфиродӣ тобеи мақсадҳои сиёсӣ мегардад. Дар чунин ҳолатҳои фавқулода меъёрҳои арзёбии ахлоқӣ ва сиёсӣ наздик гардида, муҳолифатҳои эҳтимоли байни ахлоқ ва сиёсат ба манфиати сиёсат ҳал мешаванд.

Дар давраҳои иҷтимоии изтиробовар ва харобовар, дар замоне ки тақдирӣ миллионҳо инсонҳо ҳал мешавад, ҷафо ва кулфати афроди алоҳида канор гузошта мешавад. Замоне шахсе дар сангар мубориза мебарду дар атроф инсонҳо қурбон мешаванд ва ба худ таваҷҷуҳ накарда, бояд бо душман мубориза бурд. Аз бисёр ҷиҳат шарҳҳои таҳлилий ба ҳамдигар муҳолиф ва интисноқунандаи якдигар мегарданд, аз қабилӣ «худӣ» ва «бегона», «озод» ва «тобеъ». Онҳо ба қолаб табдил ёфта, минбаъд дар вазъиятҳои қомилан гуногун зухур менамоянд.

Дар раванди тағйирёбии ҳаёти ҷамъиятӣ дар солҳои охир мо шоҳиди падидаҳои ба ҳам муҳолиф мегардем, ки аз мушкилоти роҳи интиҳобкардаи барқарор намудани ахлоқи амалҳои иҷтимоии иштирокчиёни ҳаёти ҷамъиятӣ шаҳодат медиҳад. Ин раванд ба андешаи муҳаққиқ, профессор Х. Идиев «аз тарафи сохторҳои анъанавӣ тасвибшавии меёр ва арзишҳо» ном дорад [14]. Барои ҳамин омили мансубияти ашхос ба сохторҳои маъмулии анъанавӣ, инчунин, ба қабули қарорҳо дар ҷорҷӯбаи ниҳодҳои расмӣ ҷомеа низ таъсир мегузорад.

Ҳамзамон, барои дарки табиати ин падидаҳо масъалаи омӯзиши вижагии тарҳҳои хос, робитаҳои мутақобила ва озодонаи байни аъзои ҷомеа, ҳамчунин, шаклҳои тағйирёбии онҳо дар қаринаи таҳаввулоти дар ҳаёти иҷтимоӣ баамалмеомада аҳаммияти муҳим пайдо менамояд. Зеро дигаргуншавии меёр ва қоидаҳои бунёдии ҳаёти иҷтимоии ҷомеаи тоҷикистонӣ дар солҳои охир имкон медиҳанд, ки ҷанбаҳои номбурда дар

каринаи тағйирёбии шаклҳои мутобиқшавӣ ба шароитҳои нави зиндагӣ ва захираҳои асосии ҷомеа баррасӣ гарданд.

Ин ҷанбаи рафторҳои иҷтимоӣ на танҳо бо роҳи тақсими рамзҳои расмӣ тартиботи ҷамъиятии муқарраргардида дар ҷомеа, балки бо роҳи ҷустуҷӯи пойгоҳи ифодаи навъҳои анъанавии робита ва рафторҳои мутақобила ва ғайра амалӣ мегарданд. Ҳамзамон, ин раванд, вобаста ба сатҳи мухталифи воридшавӣ ба бунёди таҷрибаи фарҳангии тамоми гурӯҳҳои иҷтимоӣ дар мавқеъҳои гуногуни фазои иҷтимоӣ, бенизом мегузарад. Ин дар он равшан мегардад, ки ин умумиятҳои иҷтимоӣ дар масъалаи ҷустуҷӯ ва истиқрори ҳувияти хеш, шинохту эътироф аз тарафи гурӯҳҳои дигар ва навовариҳо дар сохтори ҳаёти ҷамъиятӣ ва ғайра ниҳоят ҳассос мебошанд.

Ба гурӯҳи минтақаҳои бунбаст асосан мавзеъҳои дар натиҷаи муҳоҷирати дохилӣ пайдогардида дохил мегарданд, ки бо мақсади аз худ кардани заминҳои нав, маскун кардани аҳолии ноҳияҳои кӯҳӣ дар водиҳо ба вучуд омаданд. Тағйирёбии ҳудуди минтақаҳои ибтидоӣ дар фазои милли барои ҷомеаҳо, ҳамзамон, бо тағйирёбии сохтори иҷтимоии онҳо анҷом меёфт.

Дар натиҷаи вуъат гирифтани робитаҳои мутақобил табиати иҷтимоии ҳам гурӯҳҳои ҷамъиятӣ ва ҳам афроди алоҳида тағйир меёбад. Чунин фазои мусоид барои мутобиқшавии афрод ва гурӯҳҳо ба шароити нави зиндагӣ заминаро на танҳо барои ба ҳам мутобиқшавии меъёрҳо, қоидаҳо ва арзишҳои ҷудогонаи рафтор, балки ҳамчунин, барои ба вучуд овардани намунаҳои қомилан нави онҳо фароҳам месозад: «Бар асоси ин, сохторҳои иҷтимоишавии ҷомеаҳои мазкур нисбат ба он гурӯҳҳое, ки дар мавзеи интиҳобгардидаи бардавом таҷрибаи ҳаёти иҷтимоии худро айнан такрор менамоянд, бештар таҳаммулгарона, озод ва гуногунандеш барои воридшавӣ ва дарки унсурҳои нави шароитҳои тағйирёфтаи ҳаёт мегардад» [6, с.13-14].

Дар шароити сулҳ ва озоиштагӣ соҳаи нисбатан мустақили танзими ахлоқӣ васеъ мегардад. Аҳамияти ҳаёти ашхос ва афроди ҷудогона ба мадди аввал мебарояд, вале маъмулан, зарурати ба хоҷаи оронҳои бузурги сиёсӣ қурбон намудани он ба миён намеояд. Ҳадафҳои инфиродӣ ва масъалаҳои асосии сиёсӣ дар ин маврид бештар бавосита ва ғайримустақим ба ҳам алоқаманд мебошанд. Гарчи муҳолифат байни ахлоқ ва сиёсат истисно намешаванд, бо вучуди ин, инсон дар ин маврид метавонад барои расидан ба мақсадҳои муайяни сиёсӣ хизмат намояд, вале ҳеҷ чизро қурбон намесозад ва аз он ҷи дар вазъи инқилобӣ ва ҷанг тақозо менамояд, зарур намегардад.

Ҳамин тариқ, барои рушди ҳадафу қобилият ва ҳислатҳои мушаххаси гуногуни ашхоси ҷудогона шароит ба миён омада, онҳоро аз лиҳози

инфироӣ ғанитар месозанд ва аз дигарон фарқ менамоянд. Воқеият гуногунранг гашта, ҳамин тавр, дар шароити воқеияти гуногунранги зиндагии рӯзмарра инсон имкон пайдо менамояд, ки ҳолати шахсии худро муфассал бознигарӣ намояд.

Дар тобишҳои гуногуни робитаҳои шахсии ҳаёти гуногунранги инфироӣ ахлоқ танзимкунандаи комилан дуруст мебошад. Аз он ҷост, ки мувофиқати ҳар воқеаи ҷудогона бо гурӯҳи калони ҷамъиятӣ ва манфиатҳои миллӣ дар шароити озоишта он қадар мустақим набуда, робитаи онҳо мутобиқ ба шароитҳои мушаххас бештар амиқ мегарданд.

Робита ва муҳолифати сифатҳои ахлоқӣ ва сиёсӣ дар фаъолияти сиёсии ашхос инъикосгари муҳолифат байни ахлоқ ва сиёсати табақа ва ё гурӯҳи иҷтимоӣ (бо ташкилоти сиёсии онҳо) дар шароити мушаххаси таърихӣ мебошад. Вобаста ба шароит, як идда сифатҳои ахлоқӣ ба осонӣ ташаккул ёфта, метавонанд барои дастовардҳои сиёсии ходими муайяни сиёсӣ муфид бошанд, вале ҳамзамон, сифатҳои дигар бо мушкิลӣ ташаккул ёфта, бевосита қомебии сиёсиро таъмин намеkunанд.

Мутобиқ ба мансубияти сиёсатмадор ба табақа ва ташкилоти сиёсӣ, шароити фаъолиятнамуда ва сатҳи фишори демократия ба вай, сиёсат дар баъзе маврид метавонад ба ҳиссиёти ахлоқии сиёсатмадор зарари қалон расонад. Дар мавридҳои дигар бошад, сиёсат барои рушди эҳсосоти ахлоқии сиёсатмадор мусоидат намуда, меъёрҳои ахлоқии ӯро тақмил диҳад. Ҳар қадар мақсадҳои низоми сиёсӣ танг ва худҳоҳона бошанд, ба ҳамон андоза механизми назорати омма аз болои сиёсат заифтар гардида, ба ҳамон дараҷа низоми сиёсӣ намояндагони худро барои ба даст овардани қомебӣ бар асоси ҳислатҳои тамаъқорӣ, ғаразнокӣ ва ҳатто бешарафӣ ҳавасманд месозад.

Хулосаи таҳқиқот

Дар маҷмӯъ, ҷӣ қадаре меъёрҳои ахлоқӣ ба сиёсат ва муносибатҳои фаъолиятҳои сиёсӣ бештар ворид карда шаванд, то ҳамон андоза самара аз сиёсат бештар гашта, ин бар нафъи қомеа қамъбаст мегардад. Сиёсати дар пояи ахлоқ бунёдгашта ба пешрафти давлат ва муносибатҳои тарафайн дар дохили давлат оварда, суботи дохилидавлатиро баҳри пешрафти он таъмин мекунад. Ин омехташавии ахлоқ бо сиёсат аз нигоҳи арзишҳои шарқӣ бар нафъи сиёсат анҷом ёфта, онро ғанӣ ва ҳимоятгари манфиатҳои ақсар мегардонад. Дар сурати бартарӣ пайдо намудани манфиатҳои фардӣ сиёсат дар давлат заиф гашта, ҳар амали дар фаъолиятҳои сиёсӣ бавучудодада бар зарари қомеа хотима хоҳад ёфт.

Барои амалишавии ҷунин мақсадҳо тарбияи насли сиёсатмадорон дар руҳияи ватандӯстӣ ва эҳтиром ба арзишҳои ватанӣ муҳим мебошад. Маҳз ахлоқи шарқӣ ва татбиқи хусусиятҳои он дар сиёсатмадорони қавон баҳри пешрафти ояндаи давлат равона карда мешавад.

Адабиёт

1. Апресян Р.Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы / Р.Г. Апресян. – М.: ИФРАН, 1995. – 353 с.
2. Гумплович Л. Общее учение о государстве / Л.Гумплович. – СПб.: Т-ва «Общественная польза», 1910. – 516 с.
3. Гусейнов А.А. Понятие морали [Текст] / А.А. Гусейнов // Этическая мысль. Выпуск 4. – М.: ИФРАН, 2003. – 205 с. – С. 3-13.
4. Гусейнов А.А. Философия, мораль, политика / А.А. Гусейнов. – М.: Академкнига, 2002. – 300 с.
5. Зувайдуллозода М.Х. Танзими ахлокии фаъолияти сиёсӣ дар ҷомеаҳои дар ҳоли тағйирёбӣ (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ): монография / М.Х. Зувайдуллозода. – Душанбе: Садои қалб. 2022. – 147 с.
6. Идиев Х.У. Традиция и новация в контексте изменения общественной жизни Таджикистана / Х.У. Идиев. – Душанбе: Ирфон, 1997. – 200 с.
7. Капустин Б.Г. Моральный выбор в политике / Б.Г. Капустин. – М.: КДУ, 2004. – 496 с.
8. Мораль в современном мире и проблемы российской этики. Материалы конференции – «круглого стола» // Вопросы философии. – 2017. – № 10. – С. 5-46.
9. Наврузов С. Духовенство и потребительство / С.Наврузов. – Душанбе: Мастер-принт, 2014. – 48 с.
10. Наврузов, С. Потребительство (Социально-психологические проблемы) / С.Наврузов. – Душанбе: Мастер-принт, 2014. – 246 с.
11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.12.2016 [Захираи электронӣ].–URL: <https://president.tj/node/13739> (санаи мурочиат: 05.07.2025).
12. Прокофьев А.В. Моральная ответственность в политике: взгляд через призму этики меньшего зла [Текст] / А.В. Прокофьев // Философский журнал. – М., 2011. – № 1. – С. 103-114.
13. Саид Н.С. Тағйирёбии руйкардҳои илмӣ ба масъалаи танзими ахлокии фаъолияти сиёсӣ дар афкори фалсафӣ [Матн] / Н.С. Саид, М.Х. Зувайдуллозода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои фалсафа, ҳуқуқ ва сиёсатшиносӣ. – 2026. – № 2 (22). – С. 23-29. – ISSN 2110-4672.
14. Усмонзода Х.У. Таъсири коммуникатсияи сиёсӣ ба шуури ҷамъиятӣ ва аҳаммияти он дар идоракунии сиёсӣ / Х.У. Усмонзода, Ф.И. Ҷобиров // Паёми ДМТ. – 2021. – № 7. – С. 277-282. – ISSN 2413-5151.
15. Франц А.Б. Мораль и власть (полемические заметки) [Текст] / А.Б. Франц // Философские науки. Политика, право, справедливость. – 1992. – № 3. – С. 3-10.

**МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ - СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ -
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR**

TJ	RU	EN
ЗУВАЙДУЛЛОЗОДА МУҲИБУЛЛО ҲАБИБУЛЛО	ЗУВАЙДУЛЛАЗОДА МУХИБУЛЛО ХАБИБУЛЛО	ZUVAYDULLAZODA MUHIBULLO HABIBULLO
Номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон	Кандидат филолофии, доцент кафедраи филолофии Тоҷикского национального университета	Candidate of Philosophy, Associate Professor of the Department of Philosophy of the Tajik National University
Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хатбони Рӯдакӣ 17	Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, проспект Рӯдакӣ 17	Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 17
тел.: (+992) 907-75-45-04; e-mail: mukhibullo@mail.ru		

ТДУ (УДК) - 327+101.1:323.28**ҶОЛИШУ ФУРСАТҲОИ ТАҒЙИРИ РӯЗНОМАИ ҶАҲОНИИ
МУҚОВИМАТ БА ЭКСТРЕМИЗМУ ТЕРРОРИЗМ****Ризоён Ш.Ш, Азизӣ Р.А.,**

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови
АМИТ

Мақола ба таҳлили дигаргуниҳои сифатии рӯзномаи ҷаҳонии муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар шароити воқеияти нави байналмилалӣ бахшида шудааст. Дар он раванди лағжиши мафҳумҳо, бозтаърифи мақоми бозигарони ғайридавлатӣ ва заиф гардидани меъёрҳои анъанавии зиддитеррористӣ мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор мегиранд. Меҳвари таҳлил тағйири муносибати ҷомеаи байналмилалӣ нисбат ба ҳаракати “Толибон” пас аз соли 2021 ва равандҳои маишурунҷи бахшии созмони “Ҳайъат таҳрир аш-Шом” аз соли 2024 мебошад, ки дар маҷмӯъ, фарқ миёни мафҳумҳои «террорист» ва «сиёсатмадор»-ро норавшан сохтааст. Муаллифон ташаккул ва маҳдудиятҳои модели классикии байналмилалии зиддитеррористиро пас аз қабули “Стратегияи глобалии СММ дар соли 2006”, мушиклоти набудани таърифи ягонаи терроризм дар ҳуқуқи байналмилалӣ, инчунин, гузариш аз гуфтумони «ҷанги зидди террор» ба амалгариҳои интиҳобӣ ва парадигмаҳои амниятисозӣ ва PVE/CVE таҳлил мекунанд.

Паёмадҳои ин равандҳо барои Осиёи Марказӣ дар ду сатҳ арзёбӣ мешаванд. Аз як тараф, хатарҳои афзоиши романтикасозии ифротгароӣ миёни ҷавонон, бозгашти ҷангиёни хориҷӣ, тақвияти фаъолияти Шохаи Хуросони «Давлати исломӣ» ва коҳиши эътимод ба гуфтумони расмӣ зиддитеррористӣ таъкид мегарданд, аз ҷониби дигар, фурсатҳои эҳтимоли, аз ҷумла густариши муколамаи марзӣ бо Кобул, эҳёи тарҳҳои минтақавӣ “CASA-1000” ва “ТАРІ”, рушди дипломатияи бисёрсамтӣ ва зарурати маҳаллисозии роҳбурдҳои муқовимат баррасӣ мешаванд. Дар анҷом ҷаҳор сенарияи эҳтимолии рушди вазъият пешниҳод мегардад.

Калидвожаҳо: рӯзномаи зиддитеррористӣ, бознигарӣ, амниятисозӣ, PVE/CVE, “Толибон”, ҲТШ, “Давлати исломӣ”, Осиёи Марказӣ, сенарияҳо.

**ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ИЗМЕНЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ
ПОВЕСТКИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ И
ТЕРРОРИЗМУ**

Ризоён Ш.Ш., Азизи Р.А.,

Центр стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан,

Институт философии, политологии и права им. А. Баховаддинова НАНТ

Статья посвящена анализу качественных изменений глобальной повестки противодействия экстремизму и терроризму в условиях новой международной реальности. В ней рассматриваются процессы размывания понятий, переопределения статуса негосударственных акторов и ослабления традиционных контртеррористических норм. Центральным элементом анализа является изменение отношения международного сообщества к движению «Талибан» после 2021 года, а также процессы относительной легитимации организации «Хайят Тахрир аш-Шам» с 2024 года, что в совокупности размывает границу между понятиями «террорист» и «политик». Авторы анализируют формирование и ограничение классической международной контртеррористической модели после принятия Глобальной контртеррористической стратегии ООН в 2006 году, проблему отсутствия единого определения терроризма в международном праве, а также переход от дискурса «войны с терроризмом» к избирательному прагматизму и парадигмам секьюритизации и PVE/CVE. Последствия этих процессов для Центральной Азии оцениваются на двух уровнях. С одной стороны, подчеркиваются риски роста романтизации экстремизма среди молодежи, возвращения иностранных боевиков, усиления активности «Исламского государства – провинции Хорасан» и снижения доверия к официальному контртеррористическому дискурсу. С другой стороны, рассматриваются потенциальные возможности, включая расширение приграничного диалога с Кабулом, возобновление региональных проектов “CASA-1000” и “TAPI”, развитие многовекторной дипломатии и необходимость локализации стратегий противодействия. В заключение предлагаются четыре возможных сценария дальнейшего развития ситуации.

Ключевые слова: контртеррористическая повестка, пересмотр, секьюритизация, PVE/CVE, “Талибан”, ХТШ, “Исламское государство”, Центральная Азия, сценарии.

**CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR TRANSFORMATION OF
THE GLOBAL COUNTERTERRORISM AGENDA****Rizoyon Sh.S, Azizi R.,**

Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan,
Doctoral student at the A. Bahovaddinov Institute of Philosophy, Political Science
and Law of NAST

The article analyzes qualitative changes in the global counterterrorism agenda under the conditions of a new international reality. It examines the processes of conceptual erosion, the redefinition of the status of non-state actors, and the weakening of traditional counterterrorism norms. The core focus of the analysis is the shift in the international community's approach to the Taliban after 2021 and the processes of relative legitimization of "Hayat Tahrir al-Sham" since 2024, which collectively blur the distinction between the concepts of "terrorist" and "political actor." The authors explore the formation and limitations of the classical international counterterrorism model following the adoption of the UN "Global Counter-Terrorism Strategy in 2006", the problem of the absence of a unified definition of terrorism in international law, as well as the transition from the "war on terror" discourse to selective pragmatism and the paradigms of securitization and PVE/CVE. The implications of these processes for Central Asia are assessed at two levels. On the one hand, the article highlights the risks of increased romanticization of extremism among youth, the return of foreign fighters, the strengthening of Islamic State Khorasan Province, and declining trust in official counterterrorism discourse. On the other hand, potential opportunities are considered, including the expansion of border dialogue with Kabul, the revival of regional projects such as CASA-1000 and TAPI, the development of multi-vector diplomacy, and the need to localize counterterrorism strategies. The article concludes by outlining four possible scenarios for future developments.

Keywords: counterterrorism agenda, redefinition, securitization, PVE/CVE, "Taliban", HTS, "Islamic State", Central Asia, scenarios.

Муқаддима

Вазъи имрӯзи байналмилалӣ ҷолишу фурсатҳои навро барои кишварҳо дар самти муқовимат ба экстремизму терроризм падида овард. Бо дигаргун шудани рӯзномаи муқовимат ба терроризм, ҷаҳон ба марҳилаи нав ворид шуд, ки онро метавон ҳамчун "дигаргуниҳои сифатӣ" арзёбӣ кард. Дар ин шароит қоидаҳо ва таърифҳои пешин бознигарӣ мешаванд, ки барои кишварҳои худсолор ҳамзамон ҳам ҷолиш ва ҳам фурсат эҷод мекунанд. Бо вучуди баррасии қаблии баъзе паҳлуҳои масъала дар суҳанрониҳо ва маводи таҳлилий [ниг. 13; 14 ва 18], дар ин мақола талош мешавад он дар ҷорҷӯбаи пайвасти назария ва амалия ба таври муназзам таҳлил гардад.

Дар ин раванд таҳаввули қолабҳои зиддитеррористӣ дар маркази тавачҷуҳ қарор гирифтааст. Тағйири рӯзномаи ҷаҳонӣ боис гашт, ки бархе гурӯҳҳое, ки қаблан “террористӣ” шуморида мешуданд, имрӯз дар шароити муайян ҳамчун бозигарони расмӣ ё нимрасмӣ сиёсӣ пазируфта шаванд [ниг.: 18]. Чунин тарзи муносибат ба гурӯҳи “Толибон” баъд аз рӯйдодҳои моҳи августи соли 2021 дар Афғонистон ва раванди “машруиятбахшии омехта” дар атрофи “Ҳайъат таҳрир аш-Шом” (ҲТШ) дар Сурия аз намунаҳои барҷастаи ин рӯйкард мебошанд.

Баъди бозгашти “Толибон” ба қудрат бархе кишварҳои минтақа ба равобити амалӣ гузаштанд ва ҳатто номи “Толибон”-ро аз феҳристи гурӯҳ ва созмонҳои мамнуъ берун карданд. Дар мавриди ҲТШ, ки гӯё аз ҷиҳоди ҷаҳонӣ расман қанор рафта, худро ҳамчун ҳаракати маҳдуд ба қаламрави Сурия муаррифӣ мекунад, масъалаи ҷойгоҳи эҳтимолии он дар ояндаи сиёсии ин кишвар ҳанӯз соли 2021 дар таҳлилҳои коршиносони амрикоӣ матраҳ буд [11]. Ин ҷарҳиш фарқи миёни “террорист” ва “сиёсатмадор”-ро норавшан намуда, барои амнияти ояндаи Осиёи Марказӣ суолҳои ҷиддии нав ба миён мегузорад.

Ташаккули низоми байналмилалӣ зиддитеррористӣ дар оғози асри XXI, бахусус пас аз қабули “Стратегияи глобалии зиддитеррористии СММ соли 2006”, ба тақвияти қолаби ниҳодию шахсӣ овард, ки дар он созмонҳо ва аъзоёшон расман террорист эътироф мешуданд. Ин равиш ҳамоҳангии талошҳо, таҳияи рӯйхатҳо ва мубориза бо таблиғоти ифротиро осон кард. Бо вучуди ин, набуди таърифи ягонаи “терроризм” дар ҳуқуқи байналмилалӣ ҳамчунон монсаи ҷиддӣ боқӣ монда, ҳамкориҳои кишварҳоро душвор месозад [5]. Ин ҳолат майдони таъвил ва истисноҳоро барои ҳар кишвар боқӣ гузошт, зеро ҳар кишвар тавзеҳи худро барои мафҳум ва рӯйкарди “душманӣ бо терроризм” дошт.

Дар даҳсолаи охир самаранокии қолабҳои пешинаи зиддитеррористӣ коҳиш ёфт ва қудратҳои бузург бештар аз манфиатҳои геополитикии худ роҳнамоӣ шуданд, ки боиси тағйири мақоми гурӯҳҳо аз “душман” ба “шарикӣ муваққатӣ” гардид. Ин раванд нисбат ба “Толибон” ва ҲТШ равшан мушоҳида мешавад: муносибат бо онҳо бештар прагматикӣ шуда, кӯшишҳои бозтаъриф кардани ҷойгоҳашон ҳамчун бозигарони маҳдуди сиёсӣ ба миён омадааст. Дар натиҷа, воқуниши ҷомеаи ҷаҳонӣ ба чунин гурӯҳҳо якранг набуда, вобаста ба шароити мавқеият тағйир меёбад [ниг.:15].

Амниятисозӣ ва парадигмаи нави муқовимат бо терроризм

Бунёди назариявии ин рӯйкарди таҳлиلى аз концепсияи “амниятисозӣ” (securitization) Барри Бузан ва мактаби Копенҳаген маншаъ мегирад. Тибқи ин назария, як масъала бо василаи суҳан ва амал таҳдиди

вучудӣ номида шуда, ба баҳши амниятӣ кашонда мешавад ва барои муқобила бо он ҷораҳои ғавқулода қонунӣ мегарданд [2, 32]. Пас аз рӯйдодҳои 11 сентябри соли 2001, гуфтумони “чанги ҷаҳонӣ алайҳи террор” қонунгузорӣ ва шеваи рафтори ниҳодҳои қудратиро дар бисёр кишварҳо густариш дод, зеро муқориза бо терроризм чун авлавияти рақами яки амниятӣ муаррифӣ мешуд.

Аз миёнаи солҳои 2010-ум парадигмаи “пешгирӣ ва муқовимат ба ифротгароии хушунатомез” (PVE/CVE) густариш ёфт, ки таваҷҷуҳро ба решаҳои асосии сабабҳо ва ҷалби ҷомеаҳои маҳаллӣ, ҷавонон ва созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ равона кард. Дастурҳои САҶА барои Осиёи Марказӣ низ бар равиши фарогири тамоми ҷомеа таъкид намуда, шарикӣ давлат ва ҷомеаро омили тақвияти эътимод ва устувории стратегияҳои пешгирӣ арзёбӣ мекунад [9]. Ҳадафи тағйири парадигма тақмили тадбирҳои қудратӣ бо равишҳои арзишбунёду ҳуқуқмехвар ва коҳиши ҷалби афрод ба гурӯҳҳои ифротӣ буд. Таҷрибаи Осиёи Марказӣ нишон медиҳад, ки стратегияҳои миллӣ бо тақия ба усули “ҳамгироии ҷомеа” тавсияҳои байналмилалиро дар бораи ҳуқуқи инсон, ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ва пешгирии таъйиз фаро гирифтаанд [20].

Дар сатҳи ҷаҳонӣ имрӯз бархӯрди ду тамоюл дида мешавад: аз як тараф, тағйирпазирии таърифҳо, ки имкон медиҳад “террорист” дар шароити муайян ба “бозигари қисман қонунӣ” табдил ёбад; аз ҷониби дигар – ниёз ба стратегияи муассири байналмилалӣ алайҳи таҳдидҳои воқеӣ чун “Давлати исломӣ” ва ғайра. Дар ин вазъ сиёсати муқовимат пароканда ва ноҳамгун гардида, ҳар кишвар маҷбур аст миёни ҳифзи озодиҳо ва амниятсозӣ тавозун ҷӯяд, зеро таърифи таҳдид вобаста ба манфиатҳои лаҳзавӣ тағйир меёбад ва моделҳои пешин дигар посухгӯ ба воқеият нестанд.

Аз “чанги зидди террор” то “машруиятбаҳшии интиҳобӣ”

Гузариш аз гуфтумони саҳти қаблӣ ба прагматизми имрӯз дар қазияи “Толибон” равшантар эҳсос мегардад. Пас аз соли 2021, “Аморати Исломии Афғонистон”-ро танҳо Федератсияи Русия 3 июли соли 2025 эътироф кард. Маскав муносибаташро бо ҳокимияти нави Афғонистон меҳаҳад бозбинӣ кунад, то дар шароити душвори амниятии минтақа манфиатҳои худро ҳифз намояд.

Сарфи назар аз бақои таҳримҳои Шурои Амнӣ СММ, робитаҳои амали қудратҳои гуногун дар сатҳи баланд ба вучуд омадаанд. Ҳарчанд бештари кишварҳои ҷаҳон то ҳол “Толибон”-ро расман эътироф намекунад ва нигарониҳо ҳамоно боқӣ мемонанд [8].

Дар солҳои 2023–2024 кишварҳои Осиёи Марказӣ равишҳои худро бозбинӣ карданд. Қазоқистон “Толибон”-ро аз рӯйхати миллии гурӯҳҳои мамнӯъ хориҷ кард [7] ва Қирғизистон низ чунин иқдомро анҷом дода, онро

бо ниёзи таъмини “суботи минтақавӣ ва идомаи муколама” асоснок намуд [10]. Туркменистон лоиҳаи деринаи гази “ТАРГ”-ро дубора ғаёл кард, ки зимнан ризояти “Толибон”-ро ҳамчун шартӣ асосӣ дар назар дорад [4] Узбекистон бо мақомоти нави Кобул созишҳои бузурги тичоративу сармоягузорӣ имзо намуд, аз ҷумла, дар соҳаи роҳи оҳан ва барқ, ки ба ниёзҳои энергетикӣ Афғонистон бастагӣ дорад. Тоҷикистон, ки дар солҳои 2021–2022 мавқеи саҳти созишнопазирӣ дошт, то соли 2024 ба иртиботи ғайриошкор дар баҳши амният ва идомаи таъмини барқ ба Афғонистон гузашт. Ҳарчанд Душанбе ҳанӯз мавқеъро расман тағйир намодааст ва “Толибон”-ро эътироф намекунад, идомаи ҳамкории иқтисодӣ далели як навъ “пазириши воқеият” аст [4]. Тибқи маълумоти расонаҳо, соли 2023 Афғонистон тамоми қарзи барқи худро ба Тоҷикистон пурра пардохт кард. Ҷонибҳо дар бораи афзоиши содироти неруи барқи Тоҷикистон ба Афғонистон созиш карданд [4]. Ин иқдомҳо баёнгари он ҳастанд, ки сарфи назар аз ихтилофи сиёсӣ, ҳамсояҳо омодаи ҳамкории амалӣ бо ҳукумати де-фактои “Толибон” барои ҳалли масоили ғаврӣ мебошанд.

Дар баёнияҳои созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ тадриҷан гузариш аз лаҳни таҳқиромез ба гуфтори фарогирӣ ва риояи ҳуқуқ мушоҳида мешавад. Ҳамзамон, “Толибон” аз ин тағйирӣ лаҳн бо тактикаи муайян истифода мебаранд: аз як тараф алайҳи Шоҳаи Хуросони “Давлати исломӣ” амалиёт бурда, худро шарикӣ мубориза бо терроризм нишон медиҳанд, аз ҷониби дигар, сатҳи “беназми идорашаванда”-ро ҳифз мекунанд, то ҳамчун қувваи ягонаи суботсоз баромад намоёнд ва барои дарёфти имтиёзҳои сиёсӣ ва сабукиҳои таҳримӣ мавқеи худро тақвият диҳанд [ниг.: 12, 82-83].

Масири наздикшавии Русия бо ҳукумати “Толибон” низ аз манфиати муштаракӣ онҳо дар муқобили Шоҳаи Хуросони “Давлати Исломӣ” сарчашма мегирад: соли 2024 президенти Федератсияи Русия Владимир Путин “Толибон”-ро дар мубориза бо ин гурӯҳ “шарикӣ худ” номид ва Додгоҳи олии он кишвар ниҳоят дар моҳи апрели 2025 мақоми террористии “Толибон”-ро лағв кард, то заминаи ҳуқуқӣ ҳамкорӣ фароҳам шавад [8]. Ин рӯйкардҳо нишон медиҳанд, ки дар рӯзномаи имрӯз меъёрҳои пешина тадриҷан ҷойгоҳи худро ба воқеиятҳои нав медиҳанд.

Қазияи ҲТШ тағйирпазирии барчаспхоро нишон дод: солҳои 2024–2025 дар бархе доираҳо гузариш аз таърифи “террористӣ” ба тасавури он ҳамчун ҷузъи эҳтимолии равандҳои сиёсӣ мушоҳида шуд. Ҳарчанд ҲТШ расман эътироф нашудааст, баҳсҳо дар бораи гуфтугӯ ё ҳамоҳангӣ бо он алайҳи “Давлати исломӣ” аз таҷзияи рӯзномаи глобалӣ ва фарқкунии мақоми бозигарон дарак медиҳанд. Ин воқеият роҳбурдҳои универсалиро заиф мекунанд ва равишҳои мавқеъгирӣ бо хатари меъёрҳои дугонаро тавоно мегардонад. Ба ибораи дигар, сиёсати зиддитеррористӣ аз қолаби “як андоза ба ҳама мувофиқ” хориҷ шуда, ба ҳар минтақа ва ҳолат мувофиқи манфиатҳо

татбиқ мегардад.

Тағйироти арзишӣ ва паёмадҳои маҳаллӣ

Таҳаввулотҳои охир арзёбиҳои ахлоқӣ ва арзишии терроризмро заиф намуда, равиши арзишмехвари қаблӣ ҷойи худро ба баррасии манфиатҳои амалӣ медиҳад ва забони муқовимат суст гардид. Ҳамзамон, болоравии популизми нерӯҳои ифротии шохҳои рост дар Ғарб боиси сиёсӣшавии бештари гуфтумони зиддитеррористӣ шуда, онро ба майдони рақобати идеологӣ табдил медиҳад.

Ҳуқуқшиносон ва созмонҳои ҳомии ҳуқуқ зикр мекунанд, ки суҳанронҳои нафратпарокани миллатгароён дар Аврупо афзуда, гоҳе боиси нигаронии ҷиддии ҷомеаҳои ақаллиятӣ мегарданд. Бар асоси гузориши созмони Дидбони Ҳуқуқи Башар, дар якҷанд кишвари аврупоӣ дар солҳои охир дар пайи низоҳо дар Ховари Миёна мавҷи эътирозҳои зиддимусалмонӣ ва ҳатто тасҳҳоти қонун барои маҳдуд кардани намоишҳои муҳофизатомез дида шуд [6]. Ин ҳама боис мегардад, ки дар ҷашми бисёре аз нозирон ҳуди мафҳумҳои “экстремизм” ва “мубориза бо он” мавриди баҳс қарор гирифта, он ба бозии сиёсии қудратҳо монанд мешаванд.

Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ вазъи кунунӣ ба дуруҳии интиҳоб табдил ёфтааст: ё пойбанд ба доктринаҳои пешинаи амниятӣ боқӣ мондан ё ба қоидаҳои нави бозии геополитикӣ мутобиқ гардидан мебошад. Тамоюл ба сӯи амниятсозии бештар метавонад дар кӯтоҳмуддат субот оварад [ниг.:17], вале тақияи якҷониба ба тадбирҳои қудратӣ бо сабабҳои решаӣ хатари афзоиши танишҳоро дар назар дорад. Ҳамзамон, норӯшан шудани меъёрҳои байналмилалӣ эътимод ба роҳбурдҳои пешинаро коҳиш дода, барои минтақа як бунбасти роҳбурдӣ эҷод кардааст. Арзёбиҳо нишон медиҳанд, ки дар ин шароит чанд хатар ҳувайдо мешаванд:

Якум, афзоиши ифротӣшавӣ ва ҷалб ба созмону ҳаракатҳои ифротӣ дар миёни ҷавонони минтақа. Ҳангоме гурӯҳҳои тундрав, мисли “Толибон” амалан муваффақ ва “қонунишуда” ба назар мерасанд, ин метавонад барои як қишри ҷавонон симои романтикии “ҷиҳоди ғолиб”-ро эҷод кунад. Дар фазои шабакавӣ ва гурӯҳҳои бастаи интернетӣ паёми “Ғарб худ эътироф кард, ки роҳи мо дуруст буд” паҳн мешавад, ки қаблан як тарғиботи пинҳонӣ буд.

Дуюм, *бозгашти ҷангиёни хориҷӣ ба минтақа.* Пас аз сукути “хилофат”-и “Давлати исломӣ” дар Ироқу Шом, қисми ҷангиёни Осиёи Марказӣ ба Афғонистон интиқол ёфтанд. Баъзе зерӣ ҷатри “Толибон” ҳамчун “муҳочирон” ҷой гирифтанд, дигарон ба Шохҳои Хуросони “Давлати исломӣ” пайвастанд. “Толибон” барои эътирофи байналмилалӣ кӯшишдоранд, ин ҷангиёнро дар дохил ором нигоҳдоранд ва ҳатто ба онҳо вазифаҳои муайян (масалан, масъули таъмини амният дар шимоли

Афғонистон)-ро супурдаанд [16]. Ин ҳамгирой хатарро муваққатан поин мебарад, вале бидуни офиятбахшӣ ва ифротзудои он ҷангиён чун “неруи хобида” боқӣ мемонанд, ки дар шароити муносиб метавонанд ғайб шаванд.

Сеюм, *тақвияти Шоҳаи Хуросони “Давлати исломӣ”*, ки ошкоро *Осиёи Марказиро ҳамчун ҳадафи стратегии худ эълон кардааст*. Ин шоҳаи “Давлати исломӣ” пас аз пайдо кардани ҷойгоҳ дар Афғонистон, солҳои 2022–2023 як қатор амалҳои хунинро дар кишварҳои гуногун (Афғонистон, Покистон, Эрон, Русия, Туркия ва ғайра) анҷом дод ва сафи пайравони худро бо ҷалби шаҳрвандони Осиёи Марказӣ ҳам васеъ мекунад. Ҳатто таҳдид ба ҷони роҳбарони кишварҳо низ аз ҷониби ин шоҳаи “Давлати исломӣ” садо дод: ин гурӯҳ мустақиман раҳбарияти Узбекистон ва Тоҷикистонро ба қатл таҳдид кардааст [2]. Дар ҳамин ҳол, таваҷҷуҳи бисёре аз қудратҳои бузургу миёна пас аз хуруҷи неруҳо аз Афғонистон дубора ба рақобатҳои геополитикӣ (мисли ҷанги Украина ё танишҳои ИМА–Чин) равона шуда, мавзӯи терроризм дар рӯзномаи онҳо ба мадди дуюм рафтааст.

Чорум, *мувофиқат накардани гуфтумон ва коҳиши эътимод дар дохили ҷомеа ва ниҳодҳои амниятӣ*. Вақте “душмани дирӯз” ногаҳон ба “шарик” табдил меёбад, ҷомеа инро бозии қудратҳо мешуморад ва шакку шубҳа ба маълумоти расмӣ пайдо мешавад. Дар сохторҳои қудратӣ ва низомӣ низ ин ҳолат метавонад саволхоеро ба миён орад: оё мо бояд роҳбурдамонро тағйир диҳем, оё қурбонҳои пешина беҳуда набуданд? Чунин безъимодӣ ба устувории ниҳодҳо (институтҳо) таъсири манфӣ мерасонад.

Ҳар таҳдид дар баробари худ фурсатҳои муайянро эҷод мекунад. Ҳамзамон, фурсатҳо низ боиси пайдоиши таҳдидҳо мешаванд. Аз рӯйи ин мантиқ шароити имрӯз баъзе фурсатҳоро рӯйи кор овардааст:

Якум, *омили афғонӣ ва суботи марзӣ*. Ҳузури як маркази нисбатан мутамарказ дар Кобул (ҳукумати “Толибон”) ба кишварҳои ҳамсоя имкон медиҳад, то дар мавзӯи амниятии фаромарзӣ муколамаи бевосита ро пеш баранд ва амалгароёна танзим кунанд. Ҷонибҳо ҳамкориҳои наздикро дар таъмини амнӣ марзҳо ва мубодилаи иттилооти фаврӣ дар бораи таҳдидҳои террористиро метавонанд ба роҳ монанд. Аз соли 2022 дар марзи Тоҷикистону Афғонистон як қатор мулоқоти масъулин ва марзбонон баргузор гардид, ки дар онҳо масъалаи муборизаи муштарак бо қочқабарону ҷангҷӯён муҳокима мешуд (ҳарчанд ин вохӯриҳо расман эълон нашуданд). Ҳамоҳангии амалиёт алайҳи Шоҳаи Хуросони “Давлати исломӣ” низ дар меҳвари манфиатҳои муштарак ҳамсояҳо қарор дорад. Узбекистон ва “Толибон” дар хошияи конфронсҳои минтақавӣ борҳо зарурати талошҳои ҳамҷояро алайҳи “Давлати исломӣ” таъкид кардаанд [10]. Бо вучуди ихтилофи идеологӣ, як заминаи амалии ҳамкорӣ барои коҳиши хатарҳои фаврӣ вучуд дорад.

Дуюм, *фурсатҳои иқтисодиву зерсохторӣ*. Амалишавии лоиҳаҳои “ТАРІ” (интиқоли газӣ Туркманистон тавассути Афғонистон ба Покистону Ҳинд) ва “CASA–1000” (интиқоли неруи барқӣ Тоҷикистону Қирғизистон ба Афғонистону Покистон) пештар ба далели ҷангу бесуботӣ номаълум буданд. Акнун бо таъмини нисбии амният дар Афғонистон эҳёи ин тарҳҳо воқеӣ ба назар мерасанд. Худи “Толибон” изҳори ҳавасмандӣ мекунад, ки лоиҳаи “CASA–1000” ва тарҳҳои шабеҳ анҷом дода шаванд. Соли 2023 бори аввал пас аз ду даҳа дар Афғонистон ба ҷолоиши қубурҳои “ТАРІ” оғоз карданд ва ҷониби Туркманистон дар маросими оғози қор ҳузур дошт [3]. Бо ҷалби Кобул ба ҷунин лоиҳаҳо кишварҳои минтақа метавонанд сармоя ва ҷойҳои қори нав ба даст оранд, ҳамчунин, ба як масири муҳими транзити энергетикӣ табдил ёбанд. Гарчанде монеаҳо, аз ҷумла таҳримҳои байналмилалӣ алайҳи режими “Толибон” ва набуди механизми маблағгузорию бонкӣ боқӣ мондаанд, талош барои ҳалли онҳо бо миёнҷигарии СММ ва кишварҳои шарик идома дорад.

Сеюм, *фазои нав барои дипломатияи бисёрсамтӣ*. Бо ақибнишинии қудратҳои ғарбӣ аз “сангари зиддитеррористӣ” дар Афғонистон, кишварҳои Осиёи Марказӣ то ҳаде озодии амал пайдо карданд. Кишварҳои минтақа метавонанд нақшҳои пешбар дар ташаббусҳои вобаста ба Афғонистон – аз мизбонии ҳамоишҳои сатҳи баланди байналмилалӣ то пешниҳоди миёнҷигарӣ миёни “Толибон” ва муҳолифони дохилии онҳоро бигиранд. Соли 2023 Узбекистон як конфронси вижаи минтақавӣ дар мавзӯи Афғонистонро баргузор кард, ки дар қори он намоёндогони кишварҳои ҳамсоя, ИМА, Чин, Русия ва худи “Толибон” иштирок карданд. Дар ин росто, кишварҳои Осиёи Марказӣ бо риояи мувозинат байни Ғарбу Шарқ, Чину Русия ва режими нави Кобул кӯшиш доранд, ки ҳам амнияти худро таъмин кунанд ва ҳам аз имконияти иқтисодии ҳамкорӣ бо ҳама ҷонибҳо баҳра баранд.

Чорум, *бознигариш роҳбурдҳои худӣ*. Таҷрибаи бесамар ё нимамуваффақ будани моделҳои универсалии зиддиэкстремистӣ дар гузашта зарурати маҳаллисозии бештарро талаб дорад. Яъне ҳар кишвар бояд бо таъба ба воқеият ва суннатҳои маҳаллӣ стратегияи миллии худро тақмил диҳад. Зарур аст, ки захираҳои иҷтимоӣ – аз муассисаҳои динӣ то оила ва мактаб – ба гунаи муассир ҷалб шаванд. Барномаҳои бозгардонӣ ва барқарорсозии ҷангиёни пешин бояд бо дарназардошти ҳисси адолат ва амнияти шаҳрвандон пеш бурда шаванд, то ҳам ҷомеаҳои маҳаллӣ ҳифз шаванд, ҳам афроди гумроҳ ба ҳаёти ошошта баргарданд. Муттаҳид қардани арзишу тадбирҳои амниятӣ ҳам эҳтиром ба ҳуқуқу озодиҳо ва ҳам омодагии қотеона алайҳи таҳдидҳои террористӣ бояд ҳадафи ниҳии роҳбурди нави кишварҳои минтақа бошад.

Кишварҳои минтақа имрӯз рӯйқарди “ҳомӯшии роҳбурдӣ”-ро пеш

гирифта, аз изҳороти шадид ва қадамҳои ҷиддии сиёсӣ худдорӣ меkunанд. Ин эҳтиёткорӣ қобили дарк аст, вале тулонӣ шудани ин “номуайяний” метавонад мушкилзо бошад. Осиёи Марказӣ дар марҳалаи гузариш қарор дорад, ки таърифҳои пешинаи “душман” фурӯ рехтаанд ва қоидаҳои нав ҳанӯз устувор нестанд. Роҳи устувор бозбинӣ ва ҳамгунсозии стратегияҳо бо ҷалби ҷомеаи шахрвандӣ ва парҳез аз амниятсозии мутлақ мебошад, зеро танҳо тавозуни миёни тадбирҳои амниятӣ ва дарёфти решаҳои ифротӣ метавонад амният ва соҳибхушӣро таҳким бахшад.

Дурнамои эҳтимолии рушди вазъият:

Сенарияи прагматикӣ (мусбат) ба мутобиқшавии муваффақи стратегияҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ асос меёбад, ки дар он тавозуни амният ва озодиҳо ҳифз мегардад. Ҳамкории амалгароёна бо ҳукумати “Толибон” дар муқобили Шоҳаи Хуросони “Давлати исломӣ” густариш ёфта, ҳуди “Толибон” таҳти фишори беруна аз паноҳ додан ба гурӯҳҳои зиддиҳамсоя худдорӣ меkunанд. Пешрафти тарҳҳои иқтисодии минтақавӣ, аз ҷумла “CASA-1000” ва “TAPI”, ва татбиқи барномаҳои иҷтимоии муассир дар дохили кишварҳо ба коҳиши тундгароӣ мусоидат намуда, дар марҳалаи миёнмуддат устувории субот ва симои минтақаи амнро тақвият мебахшад.

Сенарияи қудратгароии шадид (манфӣ): кишварҳои минтақа таҳти фишори таҳдидҳои беруна ба амниятсозии қудратмехвар мегузаранд, ки бо маҳдудшавии озодиҳо ва фишор ба ҷомеаи шахрвандӣ ҳамроҳ мешавад. Ин раванд дар кӯтоҳмуддат субот меорад, вале дар дарозмуддат норозигӣ, эҳсоси беадолатӣ ва ҷалби ҷавонон ба гурӯҳҳои пинҳонии ифротиро афзоиш дода, хатари бесуботии ногаҳонии иҷтимоиро ба вуҷуд меорад.

Сенарияи таҳдидҳои афзоианда (бухронӣ): бо ваҳим шудани вазъ дар Афғонистон, гурӯҳҳои террористӣ, аз ҷумла Шоҳаи Хуросони “Давлати исломӣ”, нуфузи худро густариш медиҳанд ва ҳалои амниятӣ ба вуҷуд меояд. Дар натиҷа, марзҳои Осиёи Марказӣ осебпазир шуда, хатари ҳамлаҳои террористӣ ва фаъолшавии гурӯҳҳои ҳобида меафзояд. Кишварҳо маҷбур мешаванд нерӯҳои худро сафарбар намуда, ба як бухрони ҷиддии амниятӣ муvочах шаванд, ки паёмадҳои дарозмуддати иҷтимоиву иқтисодӣ дорад.

Сенарияи идомаи номуайяний (ғайриқобили пешбинӣ): вазъи Афғонистон метавонад дар ҳар самт ногаҳон тағйир ёбад ва аз устувории нисбӣ то бухрони шадид фаргашт кунад. Дар ин ҳолат ҳам тақвияти қудрати “Толибон”, ҳам ҳифзи вазъи кунунӣ ва ҳам эҳтимоли сукути онҳо аз назар дур нест, ки паёмадҳояш, пеш аз ҳама, ба кишварҳои ҳамсоя таъсир хоҳад гузошт.

Баррасӣ ва дурнамои вазъро метавон чунин **хулоса** кард: агар нуфузи “Толибон” тақвият ёбад, онҳо ҳамгироиро бо кишварҳои нисбатан

осебпазири Осиёи Марказӣ афзоиш дода, дуруҳии муборида бо ифротгароиро мураккаб месозанд. Дар сурати ҳифзи вазъи кунунӣ, эҳтимоли татбиқи сенарияҳои гуногун боқӣ мемонад. Гузариш ба давраи пасоталибонӣ бошад, метавонад ба ташкили ҳукумати муросой, даҳолати беруна ё сукути “Толибон” оварда, хатари бӯҳрони нав ва ҷолишҳои ҷиддии амниятиро барои минтақа эҷод кунад.

Аз ин рӯ, омодагӣ ба ҳама гуна рушди эҳтимолии вазъ барои таъмини субот дар Осиёи Марказӣ аҳаммияти калидӣ дорад. Як омили пешгирона барои коҳиши таъсири омилҳои манфӣ ва рӯйи кор овардани фурсатҳои нав рушди таҳлилгарию сиёсӣ аст [ниг.:19]. Ин рӯйқард дар марҳалаи дарозмуддат барои пойдории суботу амният ва шукуфоии кишвардорӣ паёмадҳои мусбат дорад.

Адабиёт

1. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. – London; Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 1998. – 239 p.

2. Curtis L. Assessing the terror threat landscape in South and Central Asia and examining opportunities for cooperation: Testimony before the U.S. House Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on South and Central Asia. URL: <https://www.cnas.org/publications/congressional-testimony/assessing-the-terror-threat-landscape-in-south-and-central-asia-and-examining-opportunities-for-cooperation> (date of access: 31.03.2026).

3. Eurasianet. Afghanistan clears electricity debts to Tajikistan. URL: <https://eurasianet.org/afghanistan-clears-electricity-debts-to-tajikistan> (date of access: 31.03.2026).

4. Eurasianet. Turkmenistan and Afghanistan tout modest TAPI pipeline progress. URL: <https://eurasianet.org/turkmenistan-and-afghanistan-tout-modest-tapi-pipeline-progress> (date of access: 31.03.2026).

5. European Parliament. Understanding definitions of terrorism. – Brussels: European Parliamentary Research Service, 2015. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/571320/EPRS_AT_A\(2015\)571320_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/571320/EPRS_AT_A(2015)571320_EN.pdf) (date of access: 31.03.2026).

6. Interview: Antisemitism and Islamophobia spike in Europe // Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/12/18/interview-antisemitism-and-islamophobia-spike-europe> (date of access: 31.03.2026).

7. Kazakhstan to remove Taliban from list of terrorist groups. URL: <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-taliban-afghanistan-terrorist-groups/32752347.html> (date of access: 31.03.2026).

8. Russia’s Supreme Court suspends ban on Afghanistan’s Taliban // Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2025/4/17/russia-suspends-ban-on-taliban> (date of access: 31.03.2026).

9. SCE. A Whole-of-Society Approach to Preventing and Countering

Violent Extremism and Radicalization That Leads to Terrorism: A Guidebook for Central Asia. – Vienna: OSCE Secretariat, 2020. – 128 p.

10. Voice of America. Kyrgyzstan follows regional trend, takes Taliban off terrorist list. URL: <https://www.voanews.com/a/kyrgyzstan-follows-regional-trend-takes-taliban-off-terrorist-list/7775060.html> (date of access: 31.03.2026).

11. Zelin A. Y. From global jihad to local regime: HTS builds different forms of legitimacy. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/global-jihad-local-regime-hts-builds-different-forms-legitimacy> (date of access: 31.03.2026).

12. Азизи Р. Влияние «фактора Талибан» на новые риски и вызовы радикализации и экстремизма в регионе Центральной Азии // Афганистан под властью Талибан: реакция соседних стран и великих держав: материалы междунар. конф. (Ташкент, 27 августа 2024 г.) – Алматы: Book Expert Kazakhstan, 2024. – С. 77–86.

13. Азизи Р. Перекрытая реальность: как понять, кто сегодня террорист, а кто политик. URL: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20250207/perekroennaya-realnost-kak-ponyat-kto-segodnya-terrorist-a-kto-politik> (дата обращения: 01.01.2026).

14. Азизи Р. Центральная Азия в новых реалиях контртеррористической повестки: риски и возможности. <https://www.wosjournals.com/index.php/shokh/article/download/2306/2867> (дата обращения: 31.03.2026).

15. Азизӣ Р.А., Ризоён Ш.Ш. Тоҷикистон дар пешорӯйи ҷолишҳои ифротгарой (монография). – Душанбе: Ирфон, 2026. – 236с.

16. Бекмурзаев Н. Приход к власти «Талибан» в Афганистане и угрозы терроризма и насильственного экстремизма в Центральной Азии. URL: <https://cabar.asia/ru/prihod-k-vlasti-taliban-v-afganistane-i-ugrozy-terrorizma-i-nasilstvennogo-ekstremizma-v-tsentralnoj-azii> (дата обращения: 31.03.2026).

17. Радикализм онлайн: анализ смыслов, идей и ценностей насильственного экстремизма в Центральной Азии. – Бишкек: 2021. – 144с.

18. Ризоён Ш.Ш., Гиёсов М.Ф. Афганистан до и после возвращения Талибан (монография). – Душанбе: Дониш, 2023. – 508 с.

19. Ризоён Ш.Ш. Политическая аналитика и устойчивое развитие Таджикистана // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – №7. – С.310–322.

20. Участникам Международной конференции высокого уровня «Региональное сотрудничество государств Центральной Азии в рамках Совместного плана действий по реализации Глобальной контртеррористической стратегии ООН». URL: <https://president.uz/ru/lists/view/5023> (дата обращения: 31.03.2026).

**МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ - СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ -
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR**

TJ	RU	EN
РИЗОЁН ШЕРАЛИЙ ШУКРУЛЛОЗОДА	РИЗОЁН ШЕРАЛИЙ ШУКРУЛЛОЗОДА	RIZAYON SHERALI SHUKRULLOZODA
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
Номзади илмҳои сиёсӣ	Кандидат политических наук	Candidate of Political Sciences
<u>sherali.rizoyon@gmail.com,</u> ORCID 0000-0002-8910-1240		
TJ	RU	EN
АЗИЗӢ РУСТАМ АНВАРЗОДА	АЗИЗИ РУСТАМ АНВАРЗОДА	AZIZI RUSTAM ANVARZODA
Докторанти Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ	Докторант Института философии, политологии и права им. А. Баховадинова НАНТ	Doctoral student at the A. Bahovaddinov Institute of Philosophy, Political Science and Law of NAST
Номзади илмҳои фалсафа	Кандидат философских наук	Candidate of Philosophy
<u>rustamazizi1986@gmail.com,</u> ORCID 0009-0003-8178-5902		

УДК: 338.1:338.45(575.3)

**МАРҶАЛАҶОИ АСОСИИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҶУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

(Ба ифтихори 35-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Муртазозода Ораз,

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола раванд ва марҳалаҳои асосии ташаккули рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зарфи 35 соли Истиқлоли давлатӣ мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтаанд. Муаллиф дар асоси омӯзиши рушди иқтисоди миллиро ба панҷ марҳалаи асосӣ ғуруҳбандӣ намуда, нақши стратегияву барномаҳои давлатӣ ва соҳавӣ, ҳадафҳои стратегии миллий ва Паймони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар ташаккули модели миллии рушди иқтисодӣ арзёбӣ намудааст. Аз муҳтавои мақола бармеояд, ки дар даври соҳибистиқлоли Тоҷикистон аз иқтисодиёти бӯҳронӣ ва вобаста ба низомии хоҷагидорӣ собиқ ба иқтисодиёти дорои ниҳодҳои миллий, инфрасохтори муосир, заминаи саноатӣ ва унсурҳои иқтисодиёти рақамиву инноватсионӣ марҳала ба марҳала гузаштааст. Ҳамзамон, дар мақола самтҳои афзалиятноки рушди минбаъдаи иқтисоди миллий, аз ҷумла саноатикунонӣ, рақамикунонӣ, рушди инноватсия ва иқтисоди “сабз” асоснок карда шудаанд.

Калидвожаҳо: истиқлоли давлатӣ, иқтисоди миллий, марҳалаҳои рушди иқтисодӣ, иқтисодиёти гузариш, барномаҳои давлатӣ, саноатикунони босуръат, иқтисоди рақамӣ, рақобатпазирӣ, иқтисоди “сабз”, иқтисодиёти инноватсионӣ, рушди устувор.

**ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

(К 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан)

Муртазозода Ораз,

Центр стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан

В статье проведено научное исследование процесса и основных этапов становления и развития экономики Республики Таджикистан за 35 лет Государственной независимости. Автор на основе проведённого исследования сгруппировал развитие национальной экономики по пяти основным этапам и оценил роль государственных и отраслевых стратегий и программ, национальных стратегических целей, а также Посланий Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в формировании национальной модели экономического развития. Из

содержания статьи следует, что в период независимости Таджикистан поэтапно перешёл от кризисной экономики, зависимой от системы хозяйствования бывшего государства, к экономике, обладающей национальными институтами, современной инфраструктурой, промышленной базой, а также элементами цифровой и инновационной экономики. Вместе с тем в статье обоснованы приоритетные направления дальнейшего развития национальной экономики, в том числе индустриализация, цифровизация, развитие инноваций и «зелёной» экономики.

Ключевые слова: государственная независимость, национальная экономика, этапы экономического развития, переходная экономика, государственные программы, ускоренная индустриализация, цифровая экономика, конкурентоспособность, «зелёная» экономика, инновационная экономика, устойчивое развитие.

MAIN STAGES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

(On the Occasion of the 35th Anniversary of the State Independence of the Republic of Tajikistan)

Murtazozoda Oraz,

Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan

The article provides a scientific study of the process and main stages of the formation and development of the economy of the Republic of Tajikistan over the 35 years of State Independence. Based on the study, the author has classified the development of the national economy into five main stages and assessed the role of state and sectoral strategies and programs, national strategic goals, as well as the Addresses of the President of the Republic of Tajikistan, respected Emomali Rahmon, in shaping the national model of economic development. The content of the article demonstrates that during the period of independence, Tajikistan has gradually moved from a crisis-ridden economy dependent on the economic management system of the former state to an economy characterized by national institutions, modern infrastructure, an industrial base, and elements of a digital and innovative economy. At the same time, the article substantiates the priority areas for further development of the national economy, including industrialization, digitalization, the development of innovation, and the “green” economy.

Keywords: state independence, national economy, stages of economic development, transition economy, state programs, accelerated industrialization, digital economy, competitiveness, “green” economy, innovative economy, sustainable development.

Муқаддима. Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 9 сентябри соли 1991 ба даст омад, барои ташаккули давлатдорӣ миллий, муайян кардани сиёсати мустақили иқтисодиву иҷтимоӣ ва бунёди низомӣ хоҷагидорӣ миллий заминаи таърихӣ фароҳам овард. То ин давра иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамчун қисми таркибии низомӣ ягонаи хоҷагии халқии Иттиҳоди Шӯравӣ фаъолият намуда, сохтори истеҳсолӣ, тақсимои захираҳо, гардиши мол ва равандро сармоягузори он аз марказ идора карда мешуданд. Бинобар ин, баъди соҳибистиклол гардидани кишвар зарурати ташаккули низомӣ мустақили молиявӣ, буҷетӣ, андозӣ, бонкӣ, гумрукӣ ва ниҳодҳои миллии идоракунӣ иқтисодӣ ба миён омад.

Солҳои аввали соҳибистиклолӣ яке аз давраҳои мураккабтарини таърихи иқтисодии мамлакат доништа мешавад. Пошхӯрии низомӣ иқтисодии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, қатъ гардидани робитаҳои истеҳсолӣ, коҳиши ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ ва кишоварзӣ, афзоиши таваррум, норасоии захираҳои молиявӣ ва оқибатҳои ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992–1997 иқтисоди кишварро ба бӯҳрони амиқ мувочех намуданд. Дар чунин вазъият сиёсати давлатӣ бояд ҳамзамон ба барқарорсозии сулҳу субот, нигоҳ доштани фаъолияти сохторҳои ҳаётан муҳим ва ташкили асосҳои иқтисоди мустақили миллий равона карда мешуд.

Бо имзои “Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон” дар соли 1997 барои гузариш ба марҳалаи барқарорсозӣ ва рушди иқтисодӣ шароити мусоид фароҳам омад. Суботи сиёсӣ имкон дод, ки ислоҳоти иқтисодӣ густариш ёфта, низомӣ молиявӣ бонкӣ, соҳибкорӣ хусусӣ, муносибатҳои бозорӣ ва ҳамкорӣ байналмилалӣ иқтисодӣ тадриҷан рушд намоянд. Дар марҳалаҳои минбаъда сиёсати иқтисодии мамлакат аз барқарорсозӣ ба таъмини рушди устувор, диверсификатсияи истеҳсолот, рушди инфрасохтор, саноатикунӣ босуръат, рақамикунӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ гузашт.

Дар ин росто, “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолиро ҳамчун ҳадафи олии рушди дарозмуддат муайян намуда, таҳкими иқтисодӣ истеҳсолӣ, рушди сармояи инсонӣ, таъсиси шуғли самаранок ва таъмини амнияти энергетикиву озуқавориро аз самтҳои авлабиятноқ мешуморад [12, с. 7]. Ин санад дар ташаккули модели индустриалӣ-инноватсионӣ рушди иқтисоди миллий нақши меҳварӣ дорад.

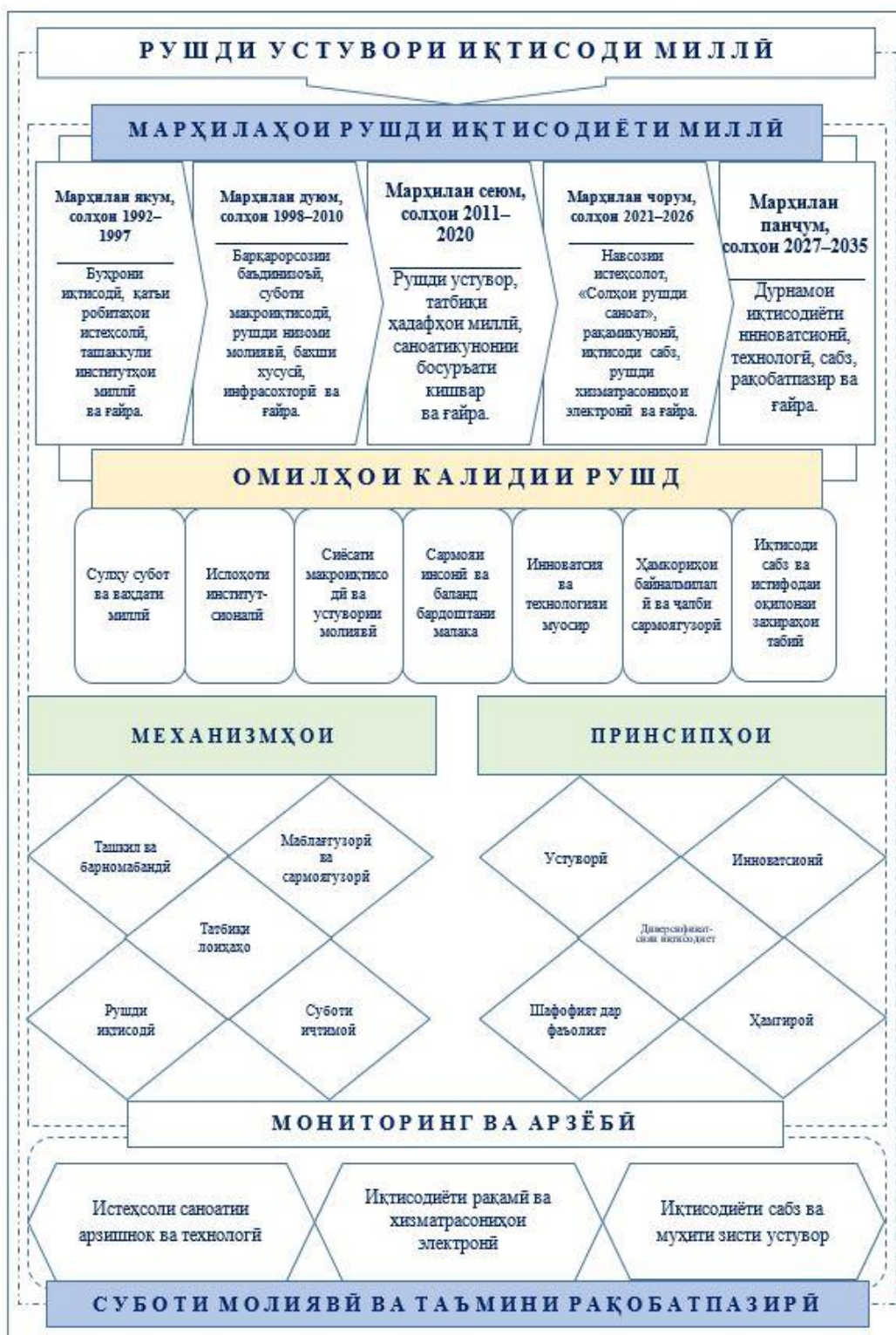
Асосҳои назариявии таҳқиқот. Мафҳуми «рушди иқтисодӣ» танҳо афзоиши миқдории маҷмуи маҳсулоти дохилиро ифода накарда, ҳамчун раванди мураккаби тағйироти миқдориву сифатӣ, навсозии сохтори истеҳсолот, баланд гардидани маҳсулнокии меҳнат, рушди сармояи инсонӣ, тақмили ниҳодҳо (институтҳо), истифодаи технологияҳои нав ва беҳтар

шудани сатҳи зиндагии аҳолиро дар бар мегирад. Аз ин нуқтаи назар, рушди иқтисодиёти Тоҷикистонро метавон ҳамчун раванди пайдарпайи гузариш аз модели маъмурӣ ба иқтисоди бозорӣ, аз иқтисоди бозории барқароршаванда ба модели индустриалӣ ва аз модели индустриалӣ ба иқтисодиёти рақамиву инноватсионӣ арзёбӣ намуд. Дар ин замина, марҳалаи муосири рушди иқтисодӣ бо назарияҳои иқтисодиёти инноватсионӣ ва донишбунёд алоқаманд бошад ҳам, аммо таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон собит намуд, ки сулҳ ва ваҳдати миллӣ ҳамчун шартӣ бунёдии барқарорсозӣ ва рушди иқтисоди кишвар баромад намуданд.

Усулҳои таҳқиқи масъала. Дар таҳқиқот усулҳои таҳлили системавӣ барои муайян намудани робитаи байни суботи сиёсӣ, ислоҳоти ниҳодӣ (институтсионалӣ), сиёсати макроиқтисодӣ, рушди инфрасохтор ва тағйироти сохтории иқтисодиёт, таърихӣ барои муайян намудани пайдарҳамии тағйироти иқтисодӣ ва ҷудо намудани марҳалаҳои рушди иқтисоди миллӣ, муқоисавӣ барои барои муқоисаи хусусиятҳои марҳалаҳои алоҳида, аз ҷумла иқтисодиёти гузариш, барқарорсозӣ, саноатикунонӣ ва рақамикунонӣ, таҳлили омӯриш барои арзёбии тамоюлҳои рушд ва ҳамчунин, усули таҳлили институтсионалӣ ҳангоми омӯзиши “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, барномаҳои миёнамуҳлати рушд, стратегияҳои соҳавӣ, санадҳои рушди саноат, иқтисоди рақамӣ, иқтисоди “сабз” ва Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ истифода шудааст.

Мақсади таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқот аз арзёбии илмӣ раванд ва марҳалаҳои рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи Истиқлоли давлатӣ, муайян намудани нақши сиёсати давлатӣ, стратегияҳо, барномаҳои соҳавӣ ва ташаббусҳои Сарвари давлат дар ташаккули модели миллии рушди иқтисодӣ иборат мебошад.

Муҳокимаи мавзӯ. Соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккули низоми мустақили иқтисодӣ ва гузариш ба муносибатҳои бозорӣ заминаи устувор фароҳам овард. Дар давоми солҳои соҳибистиклолӣ иқтисодиёти кишвар аз марҳалаи барқарорсозӣ ба рушди устувор, саноатикунонӣ ва татбиқи технологияҳои муосир ворид гардид. Афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ, таъсиси корхонаҳои нави саноатӣ, густариши иқтисодҳои истеҳсолӣ ва коҳиш ёфтани сатҳи камбизоатӣ аз натиҷаҳои асосии сиёсати иқтисодию иҷтимоии давлат ба ҳисоб мераванд. Аз ин лиҳоз, таҳлили марҳалаҳо ва нишондиҳандаҳои рушди иқтисоди миллӣ барои арзёбии дастовардҳо ва муайян намудани самтҳои минбаъдаи ташаккули иқтисодиёти инноватсионии Тоҷикистон муҳим арзёбӣ мегардад. Аммо марҳалабандии рушди иқтисодиёт бояд на танҳо ба давраҳои тақвимӣ, балки ба хусусиятҳои гуногун асос ёфтааст. Бо истифода аз чунин меъёрҳо рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба панҷ марҳалаи асосӣ ҷудо кардан мумкин аст, ки дар расми 1 ба таври возеҳу равшан нишон дода шудааст.

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши стратегияҳо, барномаҳои давлатӣ ва маводи таҳқиқотӣ.

Расми 1. – Моделҳои концептуалии марҳалаҳои рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Моделҳои пешниҳодшуда нишон медиҳад, ки ҳар як марҳалаи рушди иқтисодӣ барои марҳалаи минбаъда замина фароҳам овардааст. Сулҳу субот имкони барқарорсозиро муҳайё намуд; барқарорсозӣ шароити рушди инфрасохтор ва бозорро ба вучуд овард; рушди инфрасохтор ба саноатикунонӣ мусоидат кард; саноатикунонӣ бошад, барои гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва инноватсионӣ асос гузошт.

Бо тақия ба марҳалаҳои асосии рушд метавон дар алоҳидагӣ ҳар яки онҳоро боз асоснок намуд, зеро тайи солҳои соҳибистиклолӣ марҳалаи якуми рушдро (солҳои 1992–1997) метавон ҳамчун давраи ташаккули иқтисодиёти гузариш ва асосҳои давлатдорӣ иқтисодӣ номид. Марҳалаи мазкур ҳамчун давраи душвортарини рушди иқтисоди миллӣ дониста мешавад, ки бо вучуди мушкilot заминаҳои ҳуқуқии моликияти хусусӣ, соҳибкорӣ ва муносибатҳои бозорӣ ташаккул ёфтанд. Яъне, дар шароити коҳиши истеҳсолот ва маҳдуд будани имкониятҳои молиявии давлат вазифаи аввалиндараҷа нигоҳ доштани низоми иқтисодӣ, таъмини фаъолияти ҳадди ақалли корхонаҳо, ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва фароҳам овардани заминаҳои ҳуқуқии иқтисоди бозорӣ ба ҳисоб мерафт. Тоҷикистон тадриҷан аз идоракунондаи бевоситаи тамоми равандҳои истеҳсоли ба танзимкунондаи иқтисод табдил ёфт. Қабули санадҳои меъёрий дар бораи моликият, хусусигардонӣ, фаъолияти соҳибкорӣ ва бонкдорӣ барои рушди минбаъда беш аз пеш шароити созгорро муҳайё намуд. Аммо натиҷаи асосии марҳалаи зерин на афзоиши иқтисодӣ, балки ҳифзи давлатдорӣ, ташкили ниҳодҳои иқтисоди миллӣ ва фароҳам овардани асосҳои ҳуқуқии гузариш ба бозор дониста мешавад.

Дар ин росто, барқарорсозии иқтисодӣ ва ташаккули муносибатҳои бозорӣ ба марҳалаи дуюм (солҳои 1998–2010) рост омада, пас аз имзои “Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон” дар соли 1997 иқтисодиёти мамлакат ба марҳалаи барқарорсозӣ ворид гардид. Суботи сиёсӣ шартӣ асосии эҳёи истеҳсолот, ҷалби сармоя, рушди соҳибкорӣ ва татбиқи ислоҳоти сохторӣ гардид.

Дар ин марҳала сиёсати макроиқтисодӣ ба коҳиш додани таваррум, тақмили низоми андоз, ислоҳоти бахши бонкӣ, рушди моликияти хусусӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ равона карда шуд. Илова бар ин, дар соли 2000 ҷорӣ гардидани сомонӣ ҳамчун пули миллӣ барои таҳкими мустақилияти молиявӣ ва татбиқи сиёсати мустақили пулию қарзӣ аҳаммияти таърихӣ дошт.

Стратегияҳои паст кардани сатҳи камбизоатӣ, барномаҳои рушди иҷтимоӣ ва лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ ба беҳтар гардидани дастрасии аҳоли ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва барқарорсозии инфрасохтор мусоидат намуданд. Сохтмони роҳҳо, нақбҳо, пулҳо, хатҳои интиқоли барқ ва таҷдиди иншооти энергетикӣ робитаҳои иқтисодии дохилиро тақвият

дода, модели иқтисодӣ аз ҳолати буҳронӣ ба иқтисоди бозории рушдбанда гузашт. Бахши хусусӣ тадриҷан васеъ гардида, соҳибкорӣ ба яке аз манбаъҳои шуғл ва даромади аҳоли табдил ёфт.

Дар ин зимн, марҳалаи сеюм (солҳои 2011–2020) бо тағйир ёфтани самти сиёсати иқтисодӣ аз барқарорсозӣ ба рушди фаъол ва тағйироти сохторӣ тавсиф карда мешавад. Дар ин давра вазифаи асосӣ на танҳо афзоиши истеҳсолот, балки диверсификатсияи иқтисодиёт, қабули “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” заминаи концептуалии чунин тағйиротро фароҳам овард. Дар стратегия се сценарияи рушд инертсионӣ, индустриалӣ ва индустриалӣ-инноватсионӣ баррасӣ гардида, сценарияи индустриалӣ-инноватсионӣ ҳамчун самти афзалиятнок пешниҳод шудааст [12, с.7].

Ҷолиби диққат аст, ки меҳвари сиёсати иқтисодӣ ҳамчун ҳадафҳои стратегияи миллии аз таъмини истиқлоли энергетикӣ, раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ то ба ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва саноатикунони босуръати кишвар дарҷ ёфтаанд. Ҳамзамон, сохтмони иншооти энергетикӣ, идомаи бунёди НБО-и «Роғун», таҷдиди зарфиятҳои мавҷуда ва рушди шабакаҳои интиқоли барқ заминаи рушди истеҳсолотро тақвият бахшиданд. Дар ин пайвастагӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми навбатии худ 26 декабри соли 2018 саноатикунони босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегияи миллии эълон намуданд [2], ки бо ташаббуси мазкур ба рушди истеҳсолоти коркард, истифодаи ашёи хоми ватанӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, истеҳсоли маҳсулоти воридотивазкунанда ва содиротии кишвар такони ҷиддӣ бахшид. Инчунин, дар ин марҳала бунёди роҳу нақбҳо робитаи байни минтақаҳои мамлакатро беҳтар намуда, Тоҷикистонро ба шабакаҳои минтақавии нақлиётӣ пайваست намуд. Бо тақозои замон, иқтисоди миллии рушд намуда, модели барқароршаванда ба модели дорои унсурҳои саноатӣ табдил ёфт.

Аз ҳамин ҷост, ки рушди саноат, рақамикунонӣ ва ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ ба марҳалаи чорум (солҳои 2021–2026) рост меояд. Муҳимтар аз ҳама, ба ифтихори 35-солагии Истиқлоли давлатӣ Пешвои миллат 21 декабри соли 2021 солҳои 2022–2026 «Солҳои рушди саноат» эълон намуданд [4]. Иқдоми мазкур ба таъсиси зарфиятҳои нави истеҳсолӣ, коркарди ашёи хоми ватанӣ, зиёд намудани ҷойҳои корӣ ва баланд бардоштани даромади аҳоли равона гардида буд. Ҳамчун воситаи асосии амалисозии марҳалаи навбати нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо амалисозии садҳо тадбири иқтисодиву иҷтимоиро дар самтҳои макроиқтисод, саноат, кишоварзӣ, инфрасохтор, сармоягузорӣ, рушди минтақаҳо ва сармояи инсонӣ дар заминаи татбиқи барномаҳои давлатӣ беназир мебошад.

Дар ин давра рақамикунонии иқтисодиёт ба самти афзалиятнок

табдил ёфта, рушди низоми пардохтҳои ғайринақдӣ, бонкдорӣи мобилӣ, хизматрасониҳои электронӣи давлатӣ, платформаҳои рақамӣ ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти корхонаҳо нишонаи тағйир ёфтани муҳити иқтисодӣ мебошад. Ба андешаи мо, “дар шароити ҷаҳонишавӣ ва пешрафти технологияҳо, давлатҳо барои таъмини рушди устувор ва рақобатпазирӣ ба иқтисодиёти инноватсионӣ така мекунад. Ин навоарӣ ба баланд шудани сифати маҳсулот, самаранокии истеҳсолот ва таҳкими ҷойҳои корӣ кӯмак мекунад. Дар шароити имрӯза, иқтисодиёти инноватсионӣ барои посух додан ба таҳдидҳои иқтисодӣ ва экологӣ муҳим арзёбӣ мегардад” [8, с.58].

Бо вучуди ин, имрӯз “Стратегияи рушди иқтисоди “сабз” барои солҳои 2023–2037” истифодаи самараноки сармояи табиӣ, рушди энергетикаи барқароршаванда, технологияҳои каммасраф, истеҳсолоти аз ҷиҳати экологӣ устувор ва ҷалби сармоягузори “сабз”-ро пешбинӣ менамояд. Ҳадаф гузошта шудааст, ки Тоҷикистон то соли 2037 ба кишвари «сабз» табдил дода шавад. Тавре дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ишора гардидааст, ки соли 2025 суръати рушди соҳаи саноат тақрибан ба 22 дарсад расид. Дар ин давра, маҷмуи маҳсулоти дохилии кишвар ба 173 миллиард сомонӣ расида, рушди воқеии иқтисодӣ 8,4 дарсадро ташкил дод. Ба андешаи мо, ҳар як Паёми Сарвари давлат ба Маҷлиси Олӣ дар даври соҳибистиклолӣ ба яке аз манбаҳои асосии муайян намудани самтҳои сиёсати иқтисодӣ табдил ёфтаанд. Аз ин рӯ, Паёмҳои Пешвои муаззами миллатро метавон ҳамчун механизми ҳамроҳангсозии сиёсати стратегӣ, барномарезии миёнамуҳлат ва идоракунии натиҷабархши иқтисодӣ арзёбӣ намуд. Зеро дар ҳама ҳолат Паёмҳо ва ташаббусҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо муайян кардани ҳадафҳои стратегӣи миллий ва қабули стратегия ва барномаҳои давлатӣ аз тақсимои вазифаҳо байни вазоратҳо, идораҳо ва мақомоти маҳаллӣ, ҷалби маблағҳои бучетӣ, сармояи хусусӣ ва шарикони рушд, татбиқи лоиҳаҳои саноатӣ, энергетикӣ, нақлиётӣ, иҷтимоӣ ва рақамӣ, афзоиши истеҳсолот, шуғл, даромад ва рақобатпазирӣ то ба баланд гардидани сатҳи сифати зиндагии аҳолиро дар бар мегирад.

Аз нигоҳи иқтисодӣ дурнамои ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ ва рақобатпазир, марҳалаи панҷум (солҳои 2027–2035)-ро ташкил медиҳад. Хусусият марҳалаи панҷум дар он зоҳир мегардад, ки бояд гузариши иқтисодиёти Тоҷикистонро аз модели асосан саноатӣ ба модели индустриалӣ-инноватсионӣ таъмин намояд. Дар чунин модел дониш, технология, сармояи инсонӣ, фаъолияти илмӣ, иттилоот ва инноватсия ба захираҳои асосии рушди иқтисодӣ табдил меёбанд. Аз ин лиҳоз, ташаккули иқтисодиёти донишбунёд, пеш аз ҳама, ҳамгироии илм, маориф ва истеҳсолотро талаб мекунад. Муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва марказҳои илмӣ

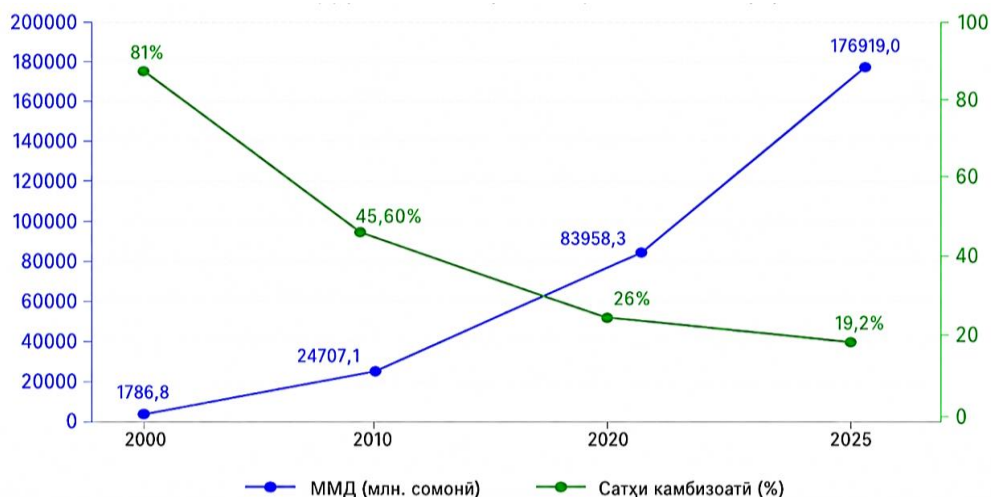
ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

бояд на танҳо ба оморасозии кадрҳо, балки ба таҳияи технология, тижоратикунони натиҷаҳои илмӣ ва ташкили ширкатҳои инноватсионӣ ҷалб карда шаванд.

Табиист, ки дар ин марҳала рушди соҳаҳои дорой арзиши баланди иловашуда, аз ҷумла саноати коркард, технологияҳои иттилоотӣ, энергетикаи “сабз”, саноати сабук, дорусозӣ, коркарди маъдан, маҳсулоти кишоварзии ниҳой ва хизматрасониҳои рақамӣ аҳаммияти махсусро пайдо мекунад. Яъне, дар он ҳадафи асосӣ бояд табдил додани дониш ва ғояҳои илмӣ ба маҳсулот, технология ва хизматрасонии рақобатпазир доништа мешавад.

Зимнан, барои арзёбии илмӣ дастовардҳо ва динамикаи нишондиҳандаҳои омории рушди иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1992–2025 зарур аст, ки соли 1992 ҳамчун соли заминавӣ қабул карда шавад. Чунин равиш имкон медиҳад, ки тағйироти иқтисодӣ аз оғози гузариш ба муносибатҳои бозорӣ то марҳалаи саноатикунонӣ, рақамикунонӣ ва ташаккули иқтисодӣ инноватсионӣ муқоиса карда шаванд. Дар баробари ин, динамикаи ММД ва сатҳи камбизоатӣ тайи солҳои соҳибистиклолии кишвар дар диаграммаи 1 нишон дода шудааст.

Диаграммаи 1. – Динмикаи ММД ва сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои 2000-2025

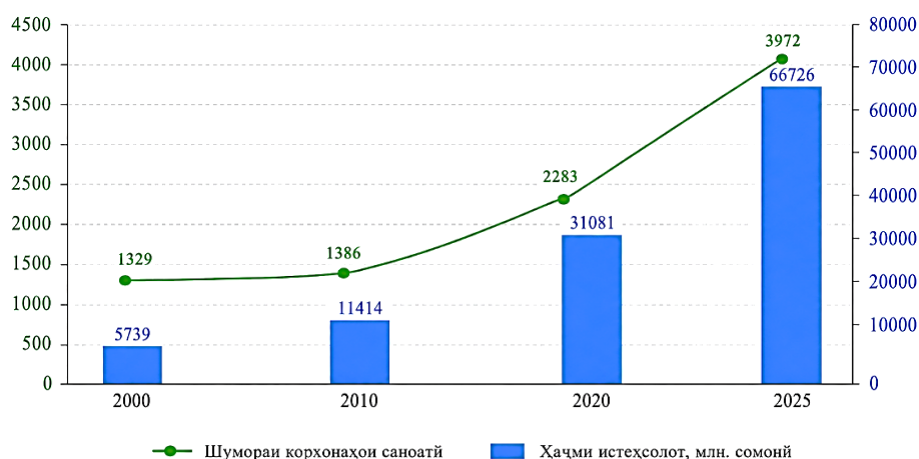
Манбаъ: [11]

Таҳлили нишондиҳандаҳо нишон медиҳад, ки ҳаҷми номиналии маҷмуи маҳсулоти дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1,8 млрд сомонӣ дар соли 2000 ба 176,9 млрд сомонӣ дар соли 2025 расида, бо вуҷуди ин, сатҳи камбизоатӣ аз 81 дарсади соли 1999 ба 19,2 дарсад дар соли 2025 коҳиш ёфтааст. Илова бар ин, Роҳбари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид доштанд, ки дар моҳҳои январ-июни соли 2026 суръати рушди иқтисодии кишвар дар сатҳи 8,2 дарсад таъмин гардида, ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти

дохилӣ ба 81,7 миллиард сомонӣ баробар шуд. Таъкид гардид, ки рушди иқтисоди миллӣ аз ҳисоби афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 14,1 дарсад, кишоварзӣ 7,2, маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ 18,4, боркашонӣ 14,7, гардиши савдо 26,1, мусофиркашонӣ 8,0 ва хизматрасонии музнок 10,6 дарсад таъмин шуд [7]. Ин раванд натиҷаи рушди иқтисодӣ, афзоиши даромади аҳолӣ, таъсиси ҷойҳои корӣ ва татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ мебошад. Яъне афзоиши иқтисодӣ кишвар ба беҳтар гардидани шароити иҷтимоии аҳолӣ мусоидат намуда, боиси зиёд шудани даромад, таъсиси ҷойҳои корӣ ва коҳиш ёфтани сатҳи камбизоатӣ гардидааст.

Лозим ба таъкиди хос аст, ки танҳо дар соли 2025 дар заминаи саноатикунони босуръати мамлакат 400 корхонаи нави саноатӣ бо 17 ҳазор ҷойи нави корӣ бунёд карда шудааст. Ҳарчанд дар давоми солҳои 1992–2025 бо саҳми бевоситаи соҳибкорони ватанӣ 3614 корхонаи хурду бузурги истеҳсоливу саноатӣ дар мамлакат бо садҳо ҷойҳои нави корӣ сохта ба истифода дода шудаанд. Барои мисол, агар дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ шумораи корхонаҳои саноатӣ дар кишвар ҳамагӣ 358 ададро ташкил дода бошад, нишондоди мазкур мутаносибан соли 2025 ба 3972 адад баробар гардид. Бо дарназардошти муҳимияти масъала, тамоюли афзоиш дар диаграммаи 2 возеҳу равшан нишон дода шудааст.

Диаграммаи 2. – Тамоюли афзоиши шумораи корхонаҳои саноатӣ ва ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таяи солҳои 2000-2025

Манбаъ: [11]

Таҳлили нишондиҳандаҳо нишон медиҳад, ки дар солҳои 2000–2025 рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли устувори афзоиш доштааст. Дар ин давра шумораи корхонаҳои саноатӣ аз 1329 ба 3972 адад, яъне, тақрибан се маротиба зиёд гардид, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз 5739 млн сомонӣ ба 66726 млн сомонӣ ё тақрибан 11,6 маротиба афзоиш ёфтааст. Фаъолияти инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар баҳши саноат дар таъмини рушди устувори иқтисодӣ нақши калидӣ

дошта [10, с.69], ин раванд аз васеъ гардидани зарфиятҳои истеҳсоли, таъсиси корхонаҳои нав, ҷалби сармоягузорӣ ва истифодаи технологияҳои муосир шаҳодат дода, таъвияти нақши саноатро дар иқтисоди миллӣ инъикос менамояд.

Бояд таъakkур дод, ки имрӯзҳо бо татбиқи барномаҳои гуногуни давлатӣ дар самти рушди инноватсионии соҳаи саноати кишвар натиҷаҳои назаррас ба даст оварда шудааст [8, с.38]. Доир ба ин мавзӯ олими ватанӣ С.Комилов қайд менамояд, ки “рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тараққиёти саноат, ки дар афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ саҳми калон дорад, вобаста аст. Бо мақсади таъмини диверсификатсияи иқтисодиёт, инкишофи неруи истеҳсоли, гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ зарур аст, ки зарфияти истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ пурра истифода карда шавад. Дар асоси пурра ба кор андохтани иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ расидан ба ҳадафҳои рушди стратегӣ имконпазир мегардад”[6].

Боиси хушнудӣ аст, ки имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳалаи нави рушди иқтисодӣ қарор дошта, тавассути татбиқи технологияҳои рақамӣ, дастгирии инноватсия, рушди илм ва таҳкими сармояи инсонӣ ба сӯйи ташаккули иқтисодиёти донишбунёд устуворона қадам мегузорад. Маҳз эълон гардидани солҳои 2025–2030 ҳамчун «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» [5] ифодаи равшани гузариши кишвар ба марҳалаи нави рушд мебошад. Ҳадафи ин сиёсати давлатӣ аз рақамикунории одии хизматрасониҳо фаротар рафта, ташаккули муҳити ягонаи инноватсионӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ, дастгирии ихтироёкорӣ, тичоратикунории натиҷаҳои илмӣ ва омода намудани кадрҳои баландихтисосро пешбинӣ мекунад.

Бояд гуфт, ки дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (СМР–2030) мақсад гузошта шудааст, ки рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллӣ «...бар пояи навовариҳо» [12, с.7] ба роҳ монда мешавад. Бо дарназардошти ин, роҳи аз иқтисоди гузариш то иқтисодиёти инноватсионӣ тайнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон натиҷаи суботи сиёсӣ, ислоҳоти институтсионалӣ, рушди инфрасохтор, саноатикунонӣ ва афзалият додан ба дониш ва технология мебошад. Дар марҳалаи кунунӣ вазифаи асосӣ аз таъмини рушди миқдорӣ ба рушди босифат, аз содироти ашёи хом ба истеҳсоли маҳсулоти дорои арзиши иловашуда ва аз истифодаи технологияҳои воридотӣ ба тавлиди навовариҳои миллӣ гузаштан аст.

Ҷолиби диққат аст, ки аз ҷониби роҳбарияти олии кишвар дар баробари ташаккули иқтисодиёти рақамӣ ва инноватсионӣ, гузариш ба модели иқтисодиёти “сабз” ҳамчун самти ҷудонашавандаи рушди минбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мунтазам мавриди баррасӣ қарор мегирад.

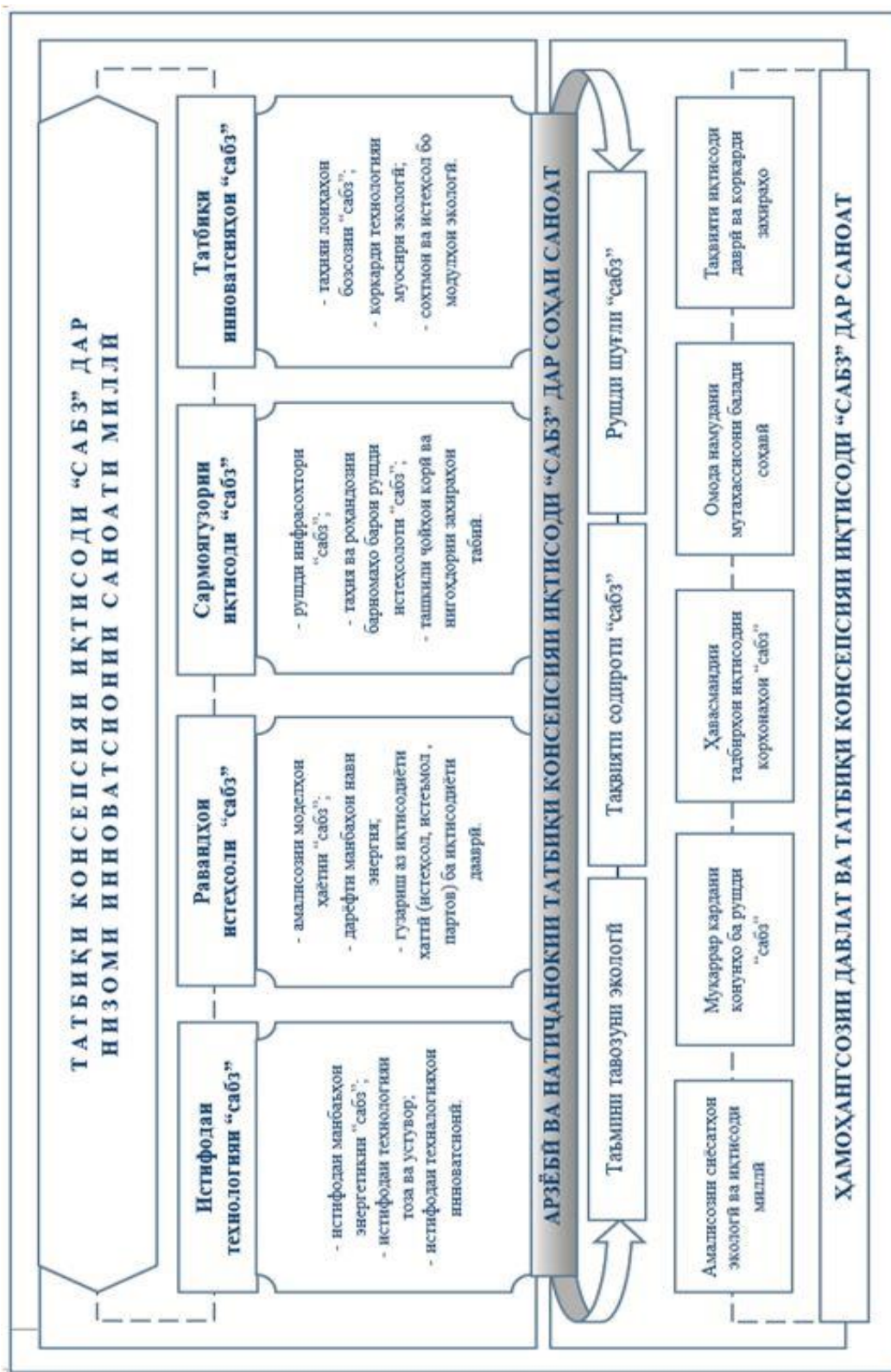
Дар ин раванд ҷорӣ намудани технологияҳои каммасрафу аз ҷиҳати экологӣ тоза, истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, рушди энергетикаи барқароршаванда, коҳиш додани таъсири манфии истеҳсолот ба муҳити зист ва ҷалби сармоягузори “сабз”-ро дар бар мегирад. Зеро иқтисодиёти “сабз” ҳамчун муҳимтарин омили таъмини рақобатпазирӣ, амнияти энергетикӣ ва рушди устувори дарозмуддати кишвар арзёбӣ мегардад.

Дар ин пайваستاгӣ “Консепсияи рушди иқтисоди «сабз» дар соҳаи саноат”, ки ҳамгироии технологияҳои экологӣ, истеҳсолоти каммасраф, истифодаи оқилонаи захираҳо, рушди инноватсияҳои “сабз” ва ташаккули занҷираи устувори таъминотро пешбинӣ менамояд, ҳамчун заминаи муҳимми рушди минбаъдаи саноати кишвар дар расми 1 нишон дода шудааст.

Лозим ба ёдоварист, ки Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ таъкид намуданд, ки “роҳи тайкардаи мо дар зарфи қариб 35 соли гузашта баръало нишон дод, ки мардуми шарифи Тоҷикистон ба анҷоми корҳои бузург қодиранд, Ватани хешро сидқан дӯст медоранд ва барои ҳимояи истиклолу озодии сарзамини аҷдоии худ ҳамеша омодаанд” [11, с. 44]. Тибқи моддаи 43-юми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: “Ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиклол, амният ва иқтидори мудофиавии он вазифаи муқаддаси шаҳрванд аст” [1, с.12].

Метавон таъкид намуд, ки Тоҷикистон дар арафаи 35-солагии Истиклоли давлатӣ тадричан симои нави иқтисодии худро ҳамчун давлати индустриалӣ, рақамӣ ва инноватсионӣ ташаккул медиҳад. Дар ин раванд шаҳри Душанбе ҳамчун дарвозаи инноватсионии кишвар ва пешоҳанги татбиқи ҳадафҳои олии миллӣ ҳамчун неруи илмӣ, зеҳнӣ, сармоягузорӣ ва технологиро муттаҳид намуда, ба маркази паҳнкунандаи навоариҳо дар тамоми қаламрави ҷумҳурӣ табдил ёфтааст.

Дар ин росто, ба ақидаи профессор Х.У. Усмонзода: “...барномарезии дурбинона ва идоракунии самараноки рушди пойтахт имкон дод, ки мушкилоти солҳои тулонӣ тадричан ҳаллу фасл гарданд. Агар қаблан васеъшавии шаҳр бештар аз ҳисоби маҳаллаҳои хошиявӣ сурат мегирифт, имрӯз рушди шаҳр дар заминаи бунёди маҳаллаҳои замонавӣ, биноҳои баландошёна ва манзилҳои дастрас амалӣ шуда истодааст. Пойтахти азизи мо имрӯз бо симои нав, инфрасохтори муосир ва муҳити созанда ба як шаҳри ҳақиқатан муосир ва рақобатпазир табдил ёфтааст. Таҳлилгарон низ бар он назаранд, ки меъморӣ имрӯза ва фазои фарҳангии Душанбе ҳамчун рамзи талоши давлат ба сӯйи ояндаи рушдёрта хизмат мекунад. Ин раванд на танҳо дар сохтмони иншооти ҷамъиятӣ, балки дар бунёди манзилҳои истикоматии замонавӣ низ равшан эҳсос мегардад” [13]. Масалан, тибқи маълумоти омори расмӣ, айни замон дар ҳудуди пойтахти кишвар 82,5 дарсади муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ фаъолият бурда истодаанд, ки бешак, аз мавҷудияти иқтидори баланди неруи инноватсионӣ гувоҳӣ медиҳанд [9, с.77].

Манбаъ: [8, с. 327].

Расми 1. – Концепсияи рушди иқтисоди “сабз” дар соҳаи саноат

Зимнан, муҳаққиқ Л.Шарифзода барҳақ иброз медорад, ки “Душанбеи навин бо азму талошҳои Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба симои расмии Ватани азизамон мубаддал гардида, таҳти сарвари шаҳрдори ҷавонаш муҳтарам Рустами Эмомалӣ ба пойтахти арзандаи дорой инфрасохтори мувофику муосири шаҳрдориву шаҳрнишинӣ мубаддал гардидааст” [14, с.167]. Аз ин лиҳоз, муҳити инноватсионӣ пойтахт ба яке аз омилҳои асосии баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ табдил ёфта, татбиқи технологияҳои рақамӣ, ҷорӣ кардани зеҳни сунӣ, рушди иқтисоди “сабз” ва густариши инфрасохтори муосир мунтазам амалӣ гардида истодаанд.

Муҳаққиқ С. Шарифзода иброз медорад, ки “имрӯз тамоми дастовардҳо самарай истиқлол аст. Ин дастовардҳо натиҷаи меҳнати содиқонаи мардуми Тоҷикистон ва сиёсати давлатсозие мебошанд, ки дар меҳвари он сулҳ, ваҳдат, субот ва рушди миллӣ қарор дорад. Тоҷикистон имрӯз бо эътимод ба неруи созандаи мардум, бо таъя ба арзишҳои миллӣ ва бо аъми устувор барой пешрафти минбаъда ба сӯйи фардой боз ҳам дурахшон қадам мегузорад. Зеро истиқлол барой тоҷикон сарнавишт, ифтихор, масъулият ва қафолати ҳастии давлату миллат мебошад” [15]. Албатта, истиқлол барой Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо рамзи сохибхитиёрии давлатӣ, балки заминаи асосии сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва рушди устувори иқтисодию иҷтимоӣ мебошад. Дар таъмини ин дастовардҳо нақши Сарвари давлат ҳамчун ташаббускор ва роҳнамои сиёсати созандагӣ давлатсозӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Бо роҳбарии пайгиронаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пояҳои давлатдорӣ миллӣ таҳким ёфта, сулҳу ваҳдат таъмин, ҳадафҳои стратегии кишвар амалӣ ва иқтидори иқтисодию иҷтимоӣ мамлакат тақвият дода шуд. Илова бар ин, пазируфтани ташаббусҳои ҷаҳонӣ Тоҷикистон аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ аз боло рафтани нуфузу эътибори кишвар ва нақши фаъоли он дар ҳалли масъалаҳои муҳимми глобалӣ шаҳодат медиҳад. Ташаббусҳои пешниҳоднамудаи роҳбарияти олии мамлакат, бахусус дар самти об, хифзи пиряхҳо, тағйирёбии иқлим ва рушди устувор, Тоҷикистонро ҳамчун кишвари ташаббускор ва масъулиятшинос дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ намудаанд.

Месазад таъкид намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи сохибистиклолӣ роҳи пайдарпайи рушдро аз иқтисоди гузариш ва барқарорсозии муносибатҳои бозорӣ то саноатикунонӣ, рақамикунонӣ ва ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ тай намудааст. Дар марҳалаи муосир дониш, технология, сармояи инсонӣ ва навоарӣ ба омилҳои асосии баланд бардоштани рақобатпазирӣ, рушди истехсолот ва таъмини пешрафти устувори иқтисоди миллӣ табдил ёфтаанд.

Натиҷаи таҳқиқот. Натиҷаи таҳқиқот нишон медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолӣ аз иқтисодиёти бухронӣ ва гузариш ба иқтисодиёти дорои муносибатҳои бозорӣ, инфрасохтори муосир, заминаи саноатӣ ва унсурҳои иқтисодиёти рақамиву инноватсионӣ марҳала ба марҳала гузаштааст. Сулҳу субот, стратегияву барномаҳои давлатӣ, саноатикунонӣ ва татбиқи технологияҳои муосир ба афзоиши истеҳсолот, таъсиси корхонаҳои нав ва коҳиши сатҳи камбизоатӣ мусоидат намудаанд.

Хулоса ва пешниҳодҳо. Бо итминони комил метавон гуфт, ки Тоҷикистон роҳи устувори гузариш аз иқтисодиёти бухронӣ ба модели индустриалӣ-инноватсиониро тай намудааст. Барои идомаи ин раванд зарур аст, ки робитаи илм, маориф ва истеҳсолот тақвият дода шуда, рақамикунонии соҳаҳо, таҷдиди технологияи корхонаҳо ва истеҳсоли маҳсулоти дорои арзиши баланди иловашуда густариш дода шавад. Ҳамзамон, дастгирии соҳибкории инноватсионӣ, омода намудани кадрҳои баландихтисос, истифодаи технологияҳои каммасраф ва ҷалби сармоягузори “сабз” ба таъмини рақобатпазирӣ ва рушди устувори иқтисоди миллӣ мусоидат хоҳад кард.

Адабиёт

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Шарқи озод, 2016. – 88 с.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 26.12.2018, ш.Душанбе, [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/missives/17365> (санаи мурочиат: 30.07.2026).
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 16 декабри соли 2025. – Душанбе, 2025. – 48 с.
4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 2022 №309 “Дар бораи «Солҳои рушди саноат» эълон намудани солҳои 2022-2026”. [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/documents>. (санаи мурочиат: 30.07.2026).
5. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 2025, №911 «Дар бораи “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия” эълон намудани солҳои 2025–2030». <https://www.president.tj/event/documents>.
6. Комилов С.Ҷ. Иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон / С.Ҷ. Комилов // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – 2021. – №. 1(35). – С. 47-53. – EDN CYIPTI.

7. Маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 28.07.2026, шаҳри Душанбе. [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/news/56386> (санаи мурочиат: 29.07.2026).

8. Муртазозода О. Асосҳои концептуалии системаи идоракунии рушди инноватсионии саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Монография. – Душанбе, 2026. – 386 с. – 58 с.

9. Муртазозода О. Аҳамияти таъсис додани IT-парки технологӣ ҳамчун экосистемаи инноватсионӣ дар Тоҷикистон // Душанбе – нусхае аз бихишт. – Душанбе: ЭР-граф, 2025. – 304 сах.

10. Муртазозода О. Цифровая трансформация промышленности Таджикистана как фактор экономической безопасности / О. Муртазозода // Журнал Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «Таджикистан и современный мир». – 2026. – № 1(93). – С.58-69. – ISSN: 2075-9584

11. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2025. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2026.

12. “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”. – Душанбе, аз 1 декабри соли 2016. – №636. – 7 с.

13. Усмонзода Х.У. Душанбе маркази ташаккули ҳувияти миллии ва эҳёи арзишҳои фарҳангӣ // Нашриҳои расмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон “Ҷумҳурият” аз 21.04.2026, №73-74.

14. Шарифзода Л. Бо Рустам аст эмин ҷону тани Душанбе // Душанбе – нусхае аз бихишт. – Душанбе: ЭР-граф, 2025. – 304 сах. 167 с.

15. Шарифзода С. 35 соли пур аз шараф, пирӯзӣ, дастовард ва ифтихор. Эҳдо ба 35-солагии Истиқлоли давлатӣ. [Захираи электронӣ] <https://khover.tj/2026/06/35-soli-pur-az-sharaf-pir-z-dastovard-va-iftihor-e-do-ba-35-solagii-isti-loli-davlat/> (санаи мурочиат: 29.07.2026).

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TJ	RU	EN
МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ	МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ	MURTAZUZODA ORAZ
Доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент	Доктор эҷономических наук, доцент	Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Муовини якуми директори Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Первый заместитель директора Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	First Deputy Director of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
E-mail: oraz-2009@mail.ru		

УДК 336.1; 338.1 (+575, 3)

**СТРУКТУРНО-ИЕРАРХИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ
ПОЛИТИКИ: ФИСКАЛЬНЫЙ И МОНЕТАРНЫЙ МЕХАНИЗМЫ**

Рахимов Ш.М., Азизов С.А.,

Институт экономики и демографии Национальной академии наук
Таджикистана,
Академия государственного управления при Президенте Республики
Таджикистан

В статье рассматривается финансовая политика государства как структурно-иерархическая система макроэкономического регулирования. Обосновывается интеграция фискального и монетарного механизмов в рамках единой модели, включающей стратегический, тактический, институциональный и операционный уровни. Показано, что эффективность финансовой политики определяется степенью координации её подсистем. Предложен системный подход к анализу взаимодействия фискальной и монетарной политики как ключевого условия макроэкономической стабильности.

Ключевые слова: финансовая политика, фискальный механизм, монетарный механизм, макроэкономическое регулирование, иерархическая структура, государственное управление, экономическая стабильность.

**ТАШКИЛИ СОҲТОРӢ–ИЕРАРХИИ СИЁСАТИ МОЛИЯВӢ:
МЕХАНИЗМҲОИ ФИСКАЛӢ ВА МОНЕТАРӢ**

Раҳимов Ш.М., Азизов С.А.,

Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон,
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷмҳурии
Тоҷикистон

Дар мақола сиёсати молиявии давлат ҳамчун системаи сохторӣ-иерархии танзими макроиқтисодӣ баррасӣ ва арзёбӣ мегардад. Ҳамгироии механизмҳои фискалӣ ва монетарӣ дар доираи як модели ягона, ки сатҳҳои стратегӣ, тактикӣ, институтсионалӣ ва амалиётиро дар бар мегирад, асоснок карда шудааст. Нишон дода мешавад, ки самаранокии сиёсати молиявӣ аз сатҳи ҳамоҳангии зерсистемаҳои он вобаста аст. Равиши системавӣ барои таҳлили ҳамкориҳои сиёсати фискалӣ ва монетарӣ ҳамчун шартҳои асосии устувории макроиқтисодӣ пешниҳод мегардад.

Калидвожаҳо: сиёсати молиявӣ, механизми фискалӣ, механизми монетарӣ, танзими макроиқтисодӣ, сохтори иерархӣ, идоракунии давлатӣ, устувории иқтисодӣ.

STRUCTURAL-HIERARCHICAL ORGANIZATION OF FISCAL
POLICY: FISCAL AND MONETARY MECHANISMS

Rahimov Sh.M., Azizov S.A.,

Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of
Tajikistan,

Academy of Public Administration under the President of the Republic of
Tajikistan

The article examines fiscal policy as a structural-hierarchical system of macroeconomic regulation. It substantiates the integration of fiscal and monetary mechanisms within a unified model including strategic, tactical, institutional, and operational levels. The study shows that the effectiveness of fiscal policy depends on the degree of coordination between its subsystems. A systems approach to analyzing the interaction of fiscal and monetary policies is proposed as a key condition for macroeconomic stability.

Keyword: *fiscal policy, monetary mechanism, financial policy, macroeconomic regulation, hierarchical structure, public administration, economic stability*

В условиях трансформации национальной экономики возрастает значение финансовой политики как ключевого инструмента макроэкономического регулирования, обеспечивающего устойчивость бюджетной системы, денежно-кредитную стабильность и экономический рост. Современные вызовы, связанные с глобальными финансовыми дисбалансами, изменением структуры государственных доходов и ограниченностью внутренних инвестиционных ресурсов, требуют переосмысления механизмов формирования и реализации финансовой политики.

Особую актуальность приобретает исследование её структурно-иерархической организации, поскольку эффективность государственного регулирования во многом зависит от согласованности фискального и монетарного механизмов. В условиях, где институциональная система финансового управления находится в стадии развития, вопросы координации между бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политикой имеют принципиальное значение для обеспечения макроэкономической стабильности и повышения эффективности государственного управления.

Цель исследования заключается в обосновании структурно-иерархического подхода к анализу финансовой политики государства на основе изучения взаимодействия её фискального и монетарного механизмов.

Объектом исследования является финансовая политика государства.

Предметом исследования является структурно-иерархическая организация финансовой политики и механизмы взаимодействия её фискальной и монетарной политики.

Научная новизна исследования заключается в разработке структурно-иерархического подхода к финансовой политике государства, в рамках которого фискальный и монетарный механизмы рассматриваются как взаимосвязанные подсистемы единой макроэкономической системы. Предложена многоуровневая модель финансовой политики, включающая стратегический, тактический, институциональный и операционный уровни, а также обоснована необходимость их согласованного взаимодействия для обеспечения макроэкономической стабильности.

Методологическую основу составляют системный и структурно-функциональный подходы, а также методы сравнительного и институционального анализа. Теоретической базой выступают положения классической, кейнсианской и монетаристской экономических школ, а также современные концепции макроэкономического регулирования.

Результаты исследования

Финансовая политика государства представляет собой целостную систему целенаправленных мер, направленных на формирование, распределение и использование финансовых ресурсов в интересах обеспечения макроэкономической стабильности, устойчивого экономического роста и реализации стратегических социально-экономических приоритетов. В научной экономической литературе она рассматривается как ключевой элемент государственного регулирования экономики, посредством которого обеспечивается согласование интересов государства, хозяйствующих субъектов и общества в целом. Сущность финансовой политики проявляется в её двойственной природе: с одной стороны, она выступает инструментом перераспределения национального дохода, а с другой, механизмом воздействия на макроэкономические процессы через систему бюджетных, налоговых и денежно-кредитных рычагов.

Финансовая политика государства может быть интерпретирована как сложная многоуровневая система, включающая взаимосвязанные элементы, институты и механизмы регулирования. Системный подход позволяет рассматривать её как иерархически организованную структуру, в которой выделяются стратегический уровень, определяющий долгосрочные цели и приоритеты развития; тактический уровень, связанный с разработкой и реализацией конкретных финансовых решений; и операционный уровень, обеспечивающий практическое исполнение финансовых инструментов. Важную роль в данной системе играют институциональные элементы, включая органы государственной власти, министерства финансов,

центральный банк и иные финансово-экономические институты, обеспечивающие реализацию государственной финансовой политики.

«Финансовая политика представляет собой деятельность государства в сфере привлечения, распределения и использования финансовых ресурсов, направленную на достижение устойчивого экономического развития, обеспечение макроэкономической и социальной стабильности, координацию бюджетной, налоговой и денежно-кредитной политики, а также защиту государственных интересов» [1, 260]».

Также считается, что «финансовая политика – это составляющая экономической политики государства, система мер правительства, направленная на рациональное применение финансовых ресурсов государства, регулирование налогов и налогообложения, управление денежным обращением, связанная с регулированием доходов и расходов, формированием и реализацией государственного бюджета» [2, 90].

В теоретическом плане финансовая политика рассматривается в рамках различных научных подходов. Классическая школа акцентирует внимание на бюджетно-налоговой составляющей и роли государства в перераспределении ресурсов. Кейнсианская теория обосновывает необходимость активного государственного вмешательства в экономику посредством фискальных инструментов для стабилизации совокупного спроса. Монетаристский подход, напротив, делает акцент на приоритетности денежно-кредитного регулирования и роли центрального банка в обеспечении ценовой стабильности. Современные системные и институциональные концепции синтезируют указанные подходы и рассматривают финансовую политику как единую иерархическую систему, в которой фискальный и монетарный механизмы выступают взаимосвязанными и взаимодополняющими подсистемами.

Фискальный механизм финансовой политики связан с формированием и использованием государственного бюджета, налоговой системы и государственных расходов, обеспечивая перераспределение финансовых ресурсов и воздействие на совокупный спрос. Монетарный механизм реализуется через инструменты денежно-кредитной политики центрального банка, включая регулирование денежной массы, процентных ставок и банковской ликвидности, оказывая влияние на финансовую стабильность и инвестиционную активность. Взаимосвязь данных механизмов проявляется в их совместном воздействии на ключевые макроэкономические показатели, такие как инфляция, занятость, инвестиции и экономический рост. При этом эффективность финансовой политики государства определяется степенью координации фискальных и монетарных решений, что особенно важно для развивающихся экономик, где институциональная согласованность финансовой системы играет

ключевую роль в обеспечении макроэкономической устойчивости.

Финансовая политика государства представляет собой иерархически организованную систему, в которой фискальный и монетарный механизмы выступают не автономными, а взаимосвязанными элементами единого макроэкономического регулирования, обеспечивающего достижение стратегических целей социально-экономического развития.

Для раскрытия сущности финансовой политики как системного и многоуровневого явления целесообразно рассматривать её через призму иерархической организации, которая отражает соподчинённость уровней управления, институциональных звеньев и функциональных механизмов. Такой подход позволяет не только структурировать теоретическое понимание финансовой политики, но и выявить внутреннюю логику её функционирования как единой системы государственного макроэкономического регулирования.

Структура 1. Иерархическая структура финансовой политики государства.

Иерархическая структура финансовой политики государства показывает, как финансовые решения в государстве выстраиваются не хаотично, а по уровням, от общих целей до конкретных действий.

На стратегическом уровне формируется смысл всей финансовой политики: государство определяет, к чему оно стремится в экономике, стабильности, росту, устойчивости бюджета и социальной сбалансированности. Это уровень «зачем вообще нужна финансовая политика».

На тактическом уровне эти общие цели превращаются в направления действий. Здесь государство решает, через какие именно сферы оно будет влиять на экономику: налоги, бюджет, денежно-кредитная система. Это уже уровень «как именно достигать целей».

Институционально-управленческий уровень показывает, кто именно всё это реализует. Финансовая политика становится системой взаимодействия государственных органов, правительства, министерства финансов, центрального банка и регуляторов. Важно не только принять решение, но и согласовать его между институтами, чтобы система работала без противоречий.

На операционном уровне политика переходит в практику. Здесь уже не формулируются идеи, а выполняются конкретные действия: собираются налоги, исполняется бюджет, регулируется денежное обращение. Это уровень фактического воздействия государства на экономику.

Далее выделяются два ключевых механизма:

1. Фискальная подсистема связана с движением государственных доходов и расходов. Через налоги, бюджетные траты и трансферты государство перераспределяет ресурсы в экономике и влияет на спрос, поддерживая или сдерживая экономическую активность. «Сегодня фискальная политика – это неотъемлемый элемент экономической жизни общества, который связан с необходимостью решения, прежде всего общенациональных задач как на макроуровне» [3, 23]

2. Монетарная подсистема работает через деньги и финансовую систему. Управляя процентными ставками, ликвидностью и денежной массой, центральный банк влияет на инфляцию, кредитование и общую финансовую стабильность.

Автор исходит из понимания финансовой политики государства как целостной и многоуровневой системы управления, в которой стратегические цели последовательно трансформируются в прикладные механизмы экономического воздействия. В рамках данной позиции финансовая политика рассматривается не как набор разрозненных инструментов, а как иерархически организованный процесс, обеспечивающий согласованность между целеполаганием, институциональной реализацией и практическим исполнением. Стоит отметить, что «финансовый механизм является составной частью, важнейшей подсистемой хозяйственного механизма государства, которая специализируется на управлении финансовыми отношениями» [4, 521].

В основе подхода лежит представление о том, что эффективность финансовой политики определяется степенью согласованности её уровней. Стратегический уровень задаёт долгосрочные ориентиры социально-экономического развития, тактический уровень обеспечивает их

операционализацию через выбор ключевых направлений государственного регулирования, а институционально-управленческий и операционный уровни формируют механизм практической реализации решений.

Особое значение в данной системе придаётся разделению финансовой политики на фискальную и монетарную подсистемы, которые выступают основными каналами воздействия государства на экономику. Фискальная политика обеспечивает перераспределение ресурсов и регулирование совокупного спроса, тогда как монетарная направлена на поддержание ценовой и финансовой стабильности через управление денежно-кредитными параметрами.

Авторская позиция заключается в том, что финансовая политика государства представляет собой структурированную и функционально дифференцированную систему, эффективность которой определяется не отдельными инструментами, а их согласованным взаимодействием в рамках единой иерархической модели управления экономикой.

Перед переходом к анализу необходимо представить сравнительную характеристику двух ключевых подсистем финансовой политики, фискального и монетарного механизмов, что позволяет выявить их функциональные особенности, инструменты воздействия и роль в макроэкономическом регулировании.

Таблица 1. Сравнительная характеристика фискального и монетарного механизмов регулирования экономики

Критерии	Фискальный механизм	Монетарный механизм
Сущность	Регулирование экономики через государственные финансы	Регулирование экономики через денежно-кредитную систему
Основной субъект	Правительство, Министерство финансов	Центральный банк
Основные инструменты	Налоги, государственные расходы, бюджет, трансферты	Процентная ставка, денежная масса, операции на открытом рынке
Объект воздействия	Национальный доход и его перераспределение	Денежное обращение и финансовая стабильность
Цель	Обеспечение перераспределения ресурсов и стимулирование спроса	Контроль инфляции и обеспечение стабильности валюты
Канал влияния	Через бюджет и государственные расходы	Через банковскую систему и денежный рынок
Ограничения	Бюджетный дефицит, ограниченность налоговой	Инфляционные ожидания, зависимость от

базы	банковского сектора
------	---------------------

Представленная сравнительная модель демонстрирует, что фискальный и монетарный механизмы представляют собой два самостоятельных, но взаимосвязанных направления финансовой политики государства. Их различие заключается прежде всего в институциональной принадлежности, инструментарии воздействия и каналах передачи экономических импульсов.

Фискальный механизм ориентирован на перераспределение национального дохода через систему государственных финансов и оказывает непосредственное влияние на совокупный спрос в экономике. Монетарный механизм, напротив, воздействует на экономику через регулирование денежного обращения и финансового рынка, обеспечивая стабильность цен и финансовой системы.

Несмотря на различия, оба механизма функционируют в рамках единой макроэкономической системы и их координация является ключевым условием эффективности финансовой политики государства, особенно в условиях развивающихся экономик. «Фискальная и монетарная политика являются основными механизмами финансовой политики, которые воздействуют на экономику через различные каналы» [4, 28]

Взаимодействие фискального и монетарного механизмов финансовой политики является центральным элементом обеспечения макроэкономической стабильности, поскольку именно степень их согласованности определяет эффективность государственного регулирования экономики в целом. В рамках современной экономической системы данные механизмы функционируют как два взаимосвязанных контура финансовой политики, воздействующих на различные, но взаимодополняющие сферы экономических процессов.

Согласованность фискального и монетарного контуров проявляется в необходимости координации бюджетных решений правительства и денежно-кредитной политики центрального банка. Такая координация обеспечивает баланс между стимулированием экономического роста и поддержанием ценовой стабильности, а также позволяет минимизировать негативные последствия асимметричных экономических шоков. В условиях эффективного взаимодействия фискальная политика формирует импульсы совокупного спроса через государственные расходы и налогообложение, тогда как монетарная политика регулирует денежное предложение и условия кредитования, обеспечивая устойчивость финансовой системы.

Однако на практике процесс координации данных механизмов сталкивается с рядом проблем. К ним относятся институциональная разобщённость органов, ответственных за проведение финансовой и

денежно-кредитной политики, различие в целевых ориентирах (фискальная политика ориентирована на бюджетную устойчивость и социально-экономическое развитие, тогда как монетарная, на ценовую стабильность), а также временные лаги в реализации решений. Эти факторы могут приводить к снижению эффективности макроэкономического регулирования и возникновению противоречий между краткосрочными и долгосрочными целями экономической политики.

Системные дисбалансы проявляются в ситуациях, когда экспансионистская фискальная политика не сопровождается соответствующей монетарной поддержкой, либо, наоборот, жесткая денежно-кредитная политика ограничивает фискальные стимулы. В развивающихся экономиках, подобные дисбалансы усиливаются ограниченностью финансовых ресурсов, высокой зависимостью от внешних факторов и структурными ограничениями экономики. Дополнительными институциональными ограничениями выступают недостаточная координация между государственными органами и ограниченная гибкость механизмов финансового регулирования.

«Механизм финансовой политики является динамичным способом управления финансами. В зависимости от изменения внешней и внутренней среды он требует изменения своей структуры, совершенствования в целом или отдельных своих элементов, методов и инструментов» [5, с. 390].

Влияние взаимодействия фискального и монетарного механизмов на экономическое развитие страны носит комплексный характер. При эффективной координации достигается повышение устойчивости экономического роста, снижение инфляционных рисков, улучшение инвестиционного климата и повышение предсказуемости экономической политики. В противном случае возникают макроэкономические дисбалансы, проявляющиеся в волатильности цен, дефиците ликвидности или чрезмерной долговой нагрузке государственного сектора.

Взаимодействие фискального и монетарного механизмов следует рассматривать как системообразующий фактор финансовой политики государства, определяющий её результативность и способность обеспечивать устойчивое социально-экономическое развитие в долгосрочной перспективе.

Выводы

Проведённое исследование позволило систематизировать теоретические подходы к пониманию финансовой политики государства и представить её как целостную иерархически организованную систему макроэкономического регулирования. Установлено, что финансовая политика не может рассматриваться как совокупность отдельных инструментов, поскольку она представляет собой структурированную

многоуровневую систему, включающую стратегический, тактический, институциональный и операционный уровни, а также функциональные подсистемы фискального и монетарного характера.

Основным результатом исследования стало обоснование положения о том, что финансовая политика государства функционирует как единая система, в которой фискальный и монетарный механизмы выступают взаимосвязанными и взаимодополняющими элементами. Их взаимодействие обеспечивает комплексное воздействие на макроэкономические процессы, включая динамику совокупного спроса, уровень инфляции, инвестиционную активность и общую финансовую стабильность.

Выдвинутая в работе гипотеза о том, что эффективность финансовой политики определяется степенью согласованности фискального и монетарного механизмов в рамках единой иерархической системы, получила своё теоретическое подтверждение. Показано, что усиление координации между указанными механизмами повышает результативность макроэкономического регулирования, тогда как их институциональная и функциональная рассогласованность приводит к снижению эффективности государственной экономической политики.

Теоретическая значимость исследования заключается в развитии системного подхода к анализу финансовой политики как иерархической структуры, а также в уточнении роли фискального и монетарного механизмов как ключевых подсистем макроэкономического регулирования. Практическая значимость состоит в возможности применения полученных выводов при совершенствовании механизмов координации бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политики в различных экономических системах.

Перспективные направления дальнейших исследований связаны с углублённым изучением институциональных механизмов взаимодействия фискальной и монетарной политики, разработкой моделей количественной оценки их координации, а также анализом влияния внешних шоков на устойчивость финансовых систем в условиях глобальной экономической неопределённости.

Рекомендации

На основе проведённого анализа могут быть сформулированы следующие рекомендации общего характера, направленные на повышение эффективности финансовой политики как единой макроэкономической системы:

1. Усиление институциональной координации между фискальными и монетарными органами с целью обеспечения согласованности целей бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политики.

2. Развитие механизмов стратегического согласования экономической политики на уровне долгосрочного макроэкономического планирования, предусматривающего увязку бюджетных параметров и монетарных ориентиров.

3. Совершенствование инструментов оперативного взаимодействия между фискальной и монетарной подсистемами, направленных на снижение временных лагов в принятии и реализации экономических решений.

4. Усиление роли институциональных механизмов координации в условиях асимметричных экономических шоков для повышения устойчивости финансовой системы.

5. Развитие аналитических и прогнозных инструментов, обеспечивающих оценку взаимного влияния бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политики на макроэкономическую динамику.

Литература

1. Азизов.С.А. Такмили сиёсати молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / С. А. Азизов // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2025. – №. 3. – Р. 253-261. – EDN JOZAAE.

2. Мищенко.Л.А. Финансовая политика в контексте экономической политики инновационного развития Беларуси: теоретический аспект / Л. А. Мищенко // Вопросы науки и образования. – 2017. – № 11(12). – С. 90-96. – EDN YNPMHC.

3. Глухов, Е. В. Теоретические аспекты содержания и сущности фискальной политики государства / Е. В. Глухов // Гуманитарные и социальные науки. – 2013. – № 1. – С. 19-35. – EDN QYUESH.

4. Якубович. В. И. Механизм практической реализации финансовой политики государства в Республике Беларусь / В. И. Якубович // Актуальные проблемы развития финансового сектора : Материалы IV Международной научно-практической конференции (заочной), Тамбов, 18 ноября 2016 года / Ответственный редактор: Я.Ю. Радюкова. – Тамбов: Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина, 2016. – С. 521-530. – EDN XAIZUN.

5. Рахимов. Ш. М. Механизмы реализации финансовой политики в Республике Таджикистан: корреляционный анализ / Ш. М. Рахимов, С. А. Азизов // Экономика Таджикистана. – 2026. – № 1. – С. 26-34. – EDN RWXGJW.

6. Собченко.Н.В. Механизм государственной финансовой политики / Н. В. Собченко, К. В. Диланян // Перспективы и закономерности модернизации современного общества: новый взгляд (экономические, социальные, философские, политические, правовые общенаучные аспекты): Материалы международной научно-практической конференции, Саратов, 25 июня 2014 года. Том Часть 1.–Саратов: Общество с ограниченной ответственностью "Академия управления", 2014.–С. 390-392.–EDN SWRECB.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TJ	RU	EN
РАҲИМОВ ШАРИФ МАХСУМОВИЧ	РАХИМОВ ШАРИФ МАХСУМОВИЧ	RAHIMOV SHARIF MAKHSUMOVICH
Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон	Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана.	Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan.
д.и.и., профессор,	д.э.н., профессор,	d.e.s., professor,
E-mail: shama100@inbox.ru		
АЗИЗОВ САФАРҶОН АХМЕДШОЕВИЧ	АЗИЗОВ САФАРДЖОН АХМЕДШЕВИЧ	AZIZOV SAFARJON AHMEDSHOEVIICH
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷмхурии Тоҷикистон	Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан	Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan
Номзади илмҳои иқтисодӣ	Кандидат экономических наук	Candidate of Economic Sciences
E mail: Safariaziz@mail.ru. Тел: +992 900563635		

УДК 338.1:004.9(575.3)

**ТАҲКИМИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ**

Саидмуродзода Л.Х., Ҳакимзода М.А.,

Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон,

Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Мақолаи мазкур ба масъалаҳои таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ бахшида шудааст. Дар он самтҳои асосии рақамикунонии иқтисодиёт, аз ҷумла рушди платформаҳои рақамӣ, хизматрасониҳои электронӣ, пардохтҳои рақамӣ ва савдои электронӣ таҳлил гардидаанд.

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар баробари имкониятҳои нав, рақамикунонӣ метавонад хатарҳои муайян, аз қабili таҳдидҳои киберӣ, вобастагӣ аз технологияҳои хориҷӣ ва нокифоя будани сатҳи амнияти иттилоотиро ба миён орад. Бо мақсади таҳкими амнияти иқтисодӣ, тақмили заминаҳои ҳуқуқӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ, омодагисозии мутахассисони баландихтисос, таҳкими амнияти бахши молиявӣ бонкӣ ва дастгирии рақамикунонии соҳибкории хурду миёна пешниҳод гардидааст.

Натиҷаҳои пажӯҳиш метавонанд ҳангоми таҳияи сиёсати давлатӣ ва татбиқи чорабиниҳо ҷиҳати таъмини рушди устувор ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисоди рақамӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Калидвожаҳо: амнияти иқтисодӣ, иқтисоди рақамӣ, рақамикунонӣ, трансформатсияи рақамӣ, амнияти киберӣ, инфрасохтори рақамӣ, хизматрасониҳои электронӣ, пардохтҳои рақамӣ, савдои электронӣ, бахши молиявӣ бонкӣ, соҳибкории хурду миёна, рушди устувор.

**УКРЕПЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИ**

Саидмуродзода Л.Х., Ҳакимзода М.А.,

Институт экономики и демографии Национальной академии наук
Таджикистана,

Таджикский государственный финансово-экономический университет

Статья посвящена вопросам укрепления экономической безопасности Республики Таджикистан в условиях развития цифровой экономики. В работе проанализированы основные направления цифровизации экономики, включая развитие цифровых платформ, электронных услуг, цифровых платежей и электронной торговли.

Исследование показывает, что наряду с новыми возможностями цифровизация может создавать определённые риски, связанные с киберугрозами, зависимостью от зарубежных технологий и недостаточным уровнем информационной безопасности. В целях укрепления экономической безопасности предложены меры по совершенствованию нормативно-правовой базы, развитию цифровой инфраструктуры, подготовке квалифицированных кадров, усилению безопасности финансово-банковского сектора и поддержке цифровизации малого и среднего предпринимательства.

Результаты исследования могут быть использованы при разработке государственной политики и реализации мероприятий, направленных на обеспечение устойчивого развития и экономической безопасности Республики Таджикистан в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, цифровая экономика, цифровизация, цифровая трансформация, кибербезопасность, цифровая инфраструктура, электронные услуги, цифровые платежи, электронная торговля, финансово-банковский сектор, малое и среднее предпринимательство, устойчивое развитие.*

STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DIGITALIZATION

Saidmurodzoda L.KH, Khakimzoda M.A.,

Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of
Tajikistan,

Tajik State Financial and Economic University

This article examines the issues of strengthening the economic security of the Republic of Tajikistan in the context of the development of the digital economy. The study analyzes the main directions of economic digitalization, including the development of digital platforms, electronic services, digital payments, and e-commerce.

The research demonstrates that, alongside new opportunities, digitalization may generate certain risks associated with cyber threats, dependence on foreign technologies, and an insufficient level of information security. To enhance economic security, the study proposes measures aimed at improving the regulatory framework, developing digital infrastructure, training qualified specialists, strengthening the security of the financial and banking sector, and supporting the digitalization of small and medium-sized enterprises.

The findings of the study may be applied in the formulation of public policies and the implementation of measures aimed at ensuring sustainable development and economic security of the Republic of Tajikistan in the era of the digital economy.

Keywords: *economic security, digital economy, digitalization, digital transformation, cybersecurity, digital infrastructure, electronic services, digital payments, e-commerce, financial and banking sector, small and medium-sized enterprises, sustainable development.*

Муқаддима

Дар шароити муосир, рақамикунонии иқтисодиёт ба яке аз омилҳои муҳимми рушди иқтисодӣ ва дигаргунсозии сохтори иқтисодиёти миллий табдил ёфта, раванди татбиқи технологияҳои рақамӣ на танҳо ба баланд гардидани самаранокии фаъолияти иқтисодӣ мусоидат менамоянд, балки барои ташаккули моделҳои нави идоракунӣ, рушди бозорҳои рақамӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллий замина фароҳам меоранд. Дар ин замина, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон гузариш ба иқтисоди рақамӣ яке аз самтҳои авлабиятноки сиёсати иқтисодии давлатӣ арзёбӣ гардида, чиҳати таъмини рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ аҳамияти стратегӣ касб намудааст.

Дар баробари имкониятҳои фароҳамовардаи рақамикунонӣ, ин раванд бо зуҳури маҷмуи нави таҳдиду хатарҳо низ ҳамроҳ мебошад, ки метавонанд ба сатҳи амнияти иқтисодии давлат таъсири назаррас расонанд. Вобастагии афзоянда аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, густариши фазои рақамӣ, афзоиши ҳаҷми маълумоти электронӣ ва рушди хизматрасониҳои рақамӣ масъалаҳои марбут ба ҳифзи иттилоот, амнияти киберӣ ва устувории фаъолияти ниҳодҳои иқтисодиро ба миён мегузоранд. Аз ин рӯ, таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити рақамикунонӣ яке аз вазифаҳои муҳимми сиёсати давлатӣ ва механизми нигоҳдории устувории иқтисоди миллий баромад менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди иқтисоди рақамӣ дар доираи сиёсати давлатӣ ва санадҳои стратегӣ амалӣ гардида, ба татбиқи ислоҳот дар самти рақамикунонии идоракунӣ давлатӣ, рушди хизматрасониҳои электронӣ, густариши инфрасохтори рақамӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ равона карда шудааст. Дар солҳои охир як қатор консепсия, барнома ва стратегияҳои давлатӣ қабул гардидаанд, ки ҳадафи онҳо фароҳам овардани заминаҳои институтсионалӣ ва технологӣ барои рушди иқтисоди рақамӣ, баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ ва мусоидат ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Бо вучуди ин, рақамикунонии иқтисодиёт на танҳо ба рушди бахшҳои алоҳида, балки ба тамоми низоми иқтисодии кишвар таъсир мерасонад. Аз ҷумла, он бахшҳои муҳимми макроиқтисодӣ, аз қабили низоми молиявӣ, бонкӣ, савдои хориҷӣ, муҳити сармоягузорӣ ва бахши хизматрасониҳоро фаро гирифта, шакл ва механизмҳои фаъолияти онҳоро тағйир медиҳад. Дар чунин шароит масъалаи арзёбии таъсири рақамикунонӣ ба амнияти

иқтисодӣ аҳаммияти махсус пайдо намуда, зарурати таҳлили ҳамаҷонибаи имкониятҳо ва хатарҳои марбут ба рушди иқтисоди рақамиро ба миён меорад. Аз ин лиҳоз, таҳқиқи масъалаҳои таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт аҳаммияти баланди илмӣ ва амалӣ дошта, метавонад барои таҳияи механизмҳои муассири идоракунии, тақмили сиёсати давлатӣ ва таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ мусоидат намояд.

Ҳамин тариқ, мубрамии мавзӯи таҳқиқот бар он асоснок карда мешавад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2025–2030 ҳамчун «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон гардида, татбиқи ин ташаббуси стратегӣ зарурати тақмили муҳити институтсионалӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои муосири рақамӣ ва баланд бардоштани нақши воситаҳои рақамиро дар татбиқи сиёсати иқтисодии давлатӣ пеш мегузорад. Дар чунин шароит масъалаи таъмини амнияти иқтисодӣ аҳаммияти махсус касб намуда, таҳқиқи таъсири равандҳои рақамикунонӣ ба устуворӣ ва рақобатпазирии иқтисоди миллӣ ба яке аз самтҳои муҳимми таҳқиқоти илмӣ табдил меёбад.

Ҳадафи таҳқиқот мазкур муайян кардани хатару таҳдидҳои макроиқтисодии вобаста ба рақамикунонии иқтисодиёт, инчунин, асоснок намудани самтҳои афзалиятноки таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити трансформатсияи рақамии иқтисоди миллӣ мебошад. Ҷиҳати ноил гардидан ба ин ҳадаф имконияту маҳдудиятҳои рушди иқтисоди рақамӣ, таъсири он ба бахшҳои асосии иқтисодиёт ва механизмҳои таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити рақамикунонӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Фарзияи таҳқиқот бар он асос меёбад, ки рушди иқтисоди рақамӣ ва татбиқи васеи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад ҳамчун омили таҳкими амнияти иқтисодӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ ва таъмини суботи макроиқтисодӣ хизмат намояд. Пешбинӣ мегардад, ки рақамикунонии равандҳои иқтисодӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ, густариши хизматрасониҳои электронӣ ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ба баланд шудани самаранокии фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ, коҳиш ёфтани хароҷоти муомилотӣ, беҳтар гардидани сифати идоракунии давлатӣ ва афзоиши шаффофияти иқтисодӣ мусоидат намуда, дар маҷмӯъ, сатҳи устуворӣ ва амнияти иқтисодии кишварро дар шароити таҳаввулоти ҷаҳонии иқтисодӣ таҳким мебахшанд.

Методологияи таҳқиқот. Асоси методологияи таҳқиқотро маҷмуи усулҳои умумии илмӣ ва махсуси иқтисодӣ ташкил медиҳанд. Дар ҷараёни таҳқиқот равиши системавӣ барои омӯзиши иқтисоди рақамӣ ҳамчун ҷузъи муҳимми низоми амнияти иқтисодӣ истифода гардидааст. Ҳамчунин, усули

таҳлили муқоисавӣ барои арзёбии санадҳои стратегӣ ва омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ дар самти рақамикунонӣ татбиқ шуда, усулҳои таҳлил ва арзёбии ҳатарҳо барои муайян намудани таҳдидҳо ва хавфҳои эҳтимолии иқтисоди рақамӣ ба рушди устувор ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқот. Масъалаи таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт дар адабиёти илмӣ солҳои охир диққати ҷиддиро ба худ ҷалб кардааст. Доир ба масъалаи баррасишаванда муҳаққиқони ватанӣ, аз ҷумла Л.Ҳ. Саидмуродзода [10], Ш.М.Раҳимзода [9], Ҳ.А. Абдуалимзода [1], Ҷ.Б. Ализода [2], А.Р. Таваров [11] ва дигарон, таҳқиқот бурдаанд. Муҳаққиқон таъкид мекунанд, ки дар шароити трансформатсияи рақамии ҷаҳонӣ, ки ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро мегирад, масъалаи рақамикунонӣ барои кишварҳои дорои иқтисоди гузариш, аз ҷумла барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аҳамияти махсус пайдо мекунад ва татбиқи технологияҳои рақамӣ яке аз омилҳои калидии рушди устувор, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва сифати зиндагии аҳоли арзёбӣ карда мешавад. Дар таҳқиқоти наватарин робитаи байни рақамикунонии иқтисодиёт ва таъмини амнияти иқтисодӣ таҳлил карда шуда, муаллифон нишон медиҳанд, ки монеаҳои татбиқи технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла маҳдудиятҳои институтсионалӣ, омодагии нокифояи инфрасохторӣ ва норасоии кадрҳои баландихтисос, омилҳои ҳатарафзои амнияти иқтисодӣ ба шумор мераванд.

Дар илми иқтисод мафҳуми «амнияти иқтисодӣ» ҳамчун вазъи ҳифзшавии иқтисоди миллӣ аз таҳдидҳои дохилию берунӣ маънидод карда мешавад, ки метавонад ба суботи низоми молиявӣ, бозори меҳнат, тавозуни савдои ҳориҷӣ ва фаъолияти соҳаҳои стратегии иқтисодиёт таъсири манфӣ расонад. Амнияти иқтисодӣ яке аз шартҳои асосии рушди устувори давлат ба ҳисоб рафта, сатҳи қобилияти иқтисодиётро барои муқовимат ба ҳатарҳо, нигоҳдории тавозуни макроиқтисодӣ ва таъмини манфиатҳои миллии иқтисодӣ инъикос менамояд. Дар шароити иқтисодиёти рушдбанда таъмини амнияти иқтисодӣ пеш аз ҳама бо нигоҳ доштани устувории нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ, аз ҷумла сатҳи мувозинати буҷети давлатӣ, таваррум, идоракунии сарбории қарзӣ, устувории қурби асъор ва коҳиш додани вобастагӣ аз омилҳои беруна, алоқаманд мебошад.

Бояд қайд кард, ки иқтисоди рақамӣ ҳамчун шакли нави ташкили фаъолияти иқтисодӣ арзёбӣ мегардад, ки дар он технологияҳои рақамӣ, захираҳои иттилоотӣ, маълумоти калон (Big Data), зеҳни сунъӣ ва алгоритмҳои рақамӣ ба омилҳои муҳимми истеҳсолот, тақсимот ва истеъмоли неъматҳои иқтисодӣ табдил меёбанд. Маврид ба зикр аст, ки хусусияти асосии иқтисоди рақамӣ дар он ифода меёбад, ки арзиш ва самаранокии иқтисодӣ на танҳо тавассути захираҳои моддӣ, балки тавассути

иттилоот, дониш ва технологияҳои рақамӣ ташаккул меёбанд.

Дар сохтори иқтисоди рақамӣ нақши калидиро платформаҳои рақамӣ, низомҳои пардохтҳои электронӣ, хизматрасониҳои давлатии электронӣ, тичорати электронӣ ва хизматрасониҳои молиявии рақамӣ (финтех) иҷро менамоянд. Ин унсурҳо ба тағйирёбии механизмҳои анъанавии фаъолияти иқтисодӣ, коҳиш додани хароҷоти муомилот, баланд бардоштани дастрасии хизматрасониҳо ва ташаккули бозорҳои нави рақамӣ мусоидат мекунанд. Ҳамзамон, рушди иқтисоди рақамӣ на танҳо имкониятҳои навро барои рушди иқтисодӣ фароҳам меорад, балки масъалаҳои марбут ба амнияти киберӣ, ҳифзи маълумот, вобастагӣ аз технологияҳои хориҷӣ ва таъмини амнияти иқтисодиро низ ба миён мегузорад, ки омӯзиши онҳо барои давлатҳои рӯ ба рушд, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, аҳамияти махсус дорад.

Бояд таъakkур дод, ки рақамикунонӣ муҳтавои амнияти иқтисодиро васеъ намуда, ба он ҷанбаи нави амнияти иттилоотӣ ва рақамии равандҳои иқтисодиро илова менамояд. Дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт таъмини амнияти иқтисодӣ на танҳо ҳифзи захираҳои моддию молиявиро дар бар мегирад, балки ҳифзи инфрасохтори рақамӣ, захираҳои иттилоотӣ, пойгоҳҳои додаҳо ва низомҳои технологиеро низ талаб мекунанд, ки фаъолияти иқтисодӣ ва қабули қарорҳои идоракуниро таъмин менамоянд.

Ба андешаи муҳаққиқ В.Сенчагов, «амнияти иқтисодӣ дар давраи рақамӣ бояд ҳифзи на танҳо дороиҳои моддӣ, балки инфрасохтори рақамӣ, маълумот ва алгоритмҳоеро низ дар бар гирад, ки дар асоси онҳо қарорҳои иқтисодӣ қабул ва татбиқ карда мешаванд» [12]. Аз ин рӯ, сатҳи ҳифз ва устувории муҳити рақамӣ ба яке аз омилҳои муҳими таъмини амнияти иқтисодӣ ва рушди устувори иқтисоди миллӣ мубаддал мегардад.

Дар муҳити рақамӣ муҳаққиқон як қатор таҳдидҳои калидиро нисбат ба амнияти иқтисодӣ ҷудо менамоянд, ки метавонанд ба устувории низоми иқтисодӣ ва самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ таъсири манфӣ расонанд. Ба чунин таҳдидҳо, пеш аз ҳама, ҷинойткориҳои киберӣ ва қаллобии молиявӣ мансуб мебошанд, ки бо истифодаи технологияҳои рақамӣ ба захираҳои молиявӣ, низомҳои пардохтӣ ва маълумоти иқтисодӣ зарар мерасонанд [5].

Ҳамчунин, дастрасии ғайриқонунӣ ба инфрасохтори муҳими рақамӣ, ихроҷи маълумоти шахсӣ ва корпоративӣ, инчунин, вайроншавии амнияти низомҳои иттилоотӣ аз ҷумлаи хатарҳои ҷиддии иқтисоди рақамӣ ба ҳисоб мераванд. Чунин таҳдидҳо метавонанд боиси коҳиш ёфтани эътимод ба хизматрасониҳои рақамӣ, зиёд шудани хароҷоти иқтисодӣ ва паст гардидани сатҳи рақобатпазирии субъектҳои иқтисодӣ гарданд.

Илова бар ин, вобастагии технологӣ аз платформаҳо ва низомҳои рақамии хориҷӣ, инчунин нобаробарии рақамӣ, ки дастрасии гурӯҳҳои

алоҳидаи аҳоли ва субъектҳои соҳибкорию ба имкониятҳои иқтисодии нав маҳдуд месозад, ҳамчун омилҳои муҳими хатарзо арзёбӣ мегарданд. Дар чунин шароит, таъмини амнияти иқтисодӣ тақозо менамояд, ки сиёсати давлатӣ ба таҳкими истиқлоли технологӣ, рушди инфрасохтори миллий ва баланд бардоштани сатҳи фарогирии рақамӣ равона карда шавад.

Дар гузоришҳои “World Economic Forum” (Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ) хатарҳои рақамӣ пайваستا дар қатори панҷ таҳдиди асосии глобалӣ ҷой гирифта, яке аз омилҳои таъсиргузоро ба суботи иқтисодӣ ва рушди устувори кишварҳо арзёбӣ мешаванд [4]. Ин вазъият нишон медиҳад, ки бо густариши технологияҳои рақамӣ ва афзоиши вобастагии иқтисодиёт аз захираҳои иттилоотӣ, масъалаҳои таъмини амнияти киберӣ ва ҳифзи инфрасохтори рақамӣ аҳамияти стратегӣ пайдо менамояд.

Мувофиқи маълумоти “International Telecommunication Union” (Индекси глобалии амнияти киберии Иттиҳоди байналмилалӣ алоқа, 2024), давлатҳое, ки дорои заминаҳои ҳуқуқӣ ва институтсионалии нокифоя дар соҳаи ҳифзи киберӣ мебошанд, ҳамасола метавонанд аз 0,5 то 2,5%-и ММД-и худро дар натиҷаи таҳдидҳои рақамӣ ва ҳамлаҳои киберӣ аз даст диҳанд [4]. Аз ин рӯ, тақмили қонунгузорӣ, таҳкими механизмҳои ҳифзи фазои рақамӣ ва рушди иқтисодии миллий дар самти амнияти киберӣ яке аз шартҳои муҳими таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ ҳисоб меёбад.

Қайд кардан зарур аст, ки алоқамандии байни рақамикунонӣ ва амнияти иқтисодӣ хусусияти дучониба дорад, аз як тараф, технологияҳои рақамӣ ба баланд гардидани самаранокии фаъолияти иқтисодӣ, шаффофияти чараёнҳои молиявӣ ва рушди рақобатпазирӣ иқтисоди миллий мусоидат менамоянд, аз ҷониби дигар, онҳо метавонанд хатарҳои нав, аз ҷумла таҳдидҳои киберӣ, вобастагии технологӣ аз инфрасохтори хориҷӣ ва осебпазирӣ фазои иттилоотиро ба вучуд оварда, ба сатҳи амнияти иқтисодии кишвар таъсир расонанд.

Рақамикунонӣ метавонад манбаи хатарҳои нави иқтисодӣ гардад, зеро ихтилол дар низомҳои пардохтии рақамӣ, шабакаҳои иттилоотӣ ё инфрасохтори муҳими рақамӣ ба фаъолияти бахшҳои иқтисодӣ таъсири манфӣ мерасонад. Аз ин рӯ, истифодаи самаранокии имкониятҳои иқтисоди рақамӣ бояд бо идоракунии хатарҳо ва таҳкими амнияти иқтисодӣ ҳамоханг бошад.

Ҳамин тариқ, дар шароити трансформатсияи глобалии рақамӣ иқтисодиёт давлатҳо бо имкониятҳо ва таҳдидҳои нави рушд мувоҷеҳ мегарданд. Рақамикунонӣ ба баланд гардидани самаранокии фаъолияти иқтисодӣ, рушди бозорҳои нав ва тақмили низоми идоракунии мусоидат намуда, метавонад осебпазирӣ бахшҳои молиявӣ, истеҳсоли ва иттилоотиро афзоиш диҳад. Аз ин рӯ, таъмини амнияти иқтисодӣ дар

шароити иқтисоди рақамӣ аҳаммияти стратегӣ касб менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди иқтисоди рақамӣ дар доираи сиёсати давлатӣ амалӣ гардида, бо қабули “Концепсияи иқтисоди рақамӣ” (2019) ва “Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ барои солҳои 2021–2025” асосҳои ниҳодии (институтсионалии) ин раванд ташаккул ёфтанд. Ин санадҳо рушди инфрасохтори рақамӣ, қорӣ намудани хизматрасониҳои электронии давлатӣ, рушди тиҷорати электронӣ ва низомҳои пардохтии рақамиро ҳамчун самтҳои афзалиятнок муайян менамоянд.

Ҳамзамон, эълон гардидани солҳои 2025–2030 ҳамчун «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» аз афзалиятнок будани рақамикунонӣ дар сиёсати давлатии кишвар шаҳодат медиҳад. Татбиқи пайгиронаи ин ташаббусҳо метавонад ба баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ, рушди устувори иҷтимоӣ иқтисодӣ ва таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд.

Аз нуктаи назари макроиқтисодӣ, рақамикунонии иқтисодиёт ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат, васеъ гардидани дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ, рушди соҳибқорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат менамояд. Бо вучуди ин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нобаробарии рақамӣ байни минтақаҳои шаҳрӣ ва деҳотӣ, инчунин, сатҳи гуногуни рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ ҳанӯз боқӣ мондааст. Дар ин замина, таъмини дастрасии баробар ба технологияҳои рақамӣ ва рушди инфрасохтори муосир ҳамчун шартҳои муҳимми рушди устувор ва таҳкими амнияти иқтисодӣ арзёбӣ мегардад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир тамоюли устувори рушди иқтисодиро нигоҳ дошта, тибқи маълумоти расмӣ, ҳаҷми ММД дар соли 2024 ба андозаи 8,3% ва дар соли 2025 ба андозаи 8,4% афзоиш ёфта, ба 176,9 миллиард сомонӣ расидааст [3]. Ин нишондиҳандаҳо аз нигоҳдории суръати баланди рушди иқтисодӣ, таҳкими иқтисодии истеҳсолӣ ва устувории нисбии иқтисоди миллӣ дар шароити тағйирёбии муҳити иқтисодии ҷаҳонӣ шаҳодат медиҳанд.

Ҳамзамон, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати трансформатсияи рақамӣ пайгирона амалӣ гардида истодааст. Тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июни соли 2023 «Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ», раванди гузариш ба пардохтҳои ғайринақдӣ вусъат ёфта, истифодаи воситаҳои муосири пардохтӣ тақвият дода шуд [6]. Татбиқи ин тадбирҳо ба баланд бардоштани шаффофияти муомилоти молиявӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ, тақмили хизматрасониҳои давлатӣ ва ташаккули заминаҳои устувори рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир ҷиҳати рушди ҳукумати

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

электронӣ ва рақамикунонии идоракунии давлатӣ ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст. Дар ин замина, портали ҳукумати электронӣ таъсис дода шуда, дастрасии шаҳрвандон ва субъектҳои хоҷагидориро ба иттилоот ва хизматрасониҳои давлатӣ беҳтар намудааст. Ҳамзамон, як қатор низомҳои иттилоотии давлатӣ, аз ҷумла Феҳристи ягонаи электронии иҷозатномаҳо ва иҷозатҳо, низоми бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ аз рӯи принципи «Равзанаи ягона» ва низоми электронии пешниҳоди эълумияҳои андоз қорӣ гардидаанд, ки ба баланд бардоштани шаффофият ва самаранокии идоракунии давлатӣ мусоидат менамоянд.

Самти дигари трансформатсияи рақамӣ рақамикунонии низоми молиявӣ, гумрукӣ ва ҳуқуқӣ мебошад. Бо ин мақсад, низомҳои иттилоотии корпоративӣ дар Вазорати молия ва Хадамоти гумрук лоиҳаи «Равзанаи ягона» барои амалиёти воридотӣ, содиротӣ ва транзитӣ, инчунин, Бонки мутамаркази иттилоотӣ ҳуқуқии «Адлия» таъсис дода шудаанд. Татбиқи чунин лоиҳаҳо ба тақмили равандҳои идоракунии молияи давлатӣ, содагардони расмиёти маъмурӣ ва баланд бардоштани шаффофияти фаъолияти мақомоти давлатӣ мусоидат намуда, заминаҳои муҳимро барои таҳкими амнияти иқтисодӣ фароҳам меоранд.

Дар баробари ин, технологияҳои рақамӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣ низ васеъ қорӣ гардидаанд. Аз ҷумла низоми миллии ҷойҳои қорӣ холӣ, захираҳои электронии мусоидат ба шуғли аҳоли, барномаҳои компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти миёна, Маркази миллии тестӣ, низоми иттилоотии идоракунии соҳаи маориф, инчунин, барномаҳои кумаки унвонии иҷтимоӣ ва ислоҳоти низоми нафақа татбиқ карда шудаанд. Ин тадбирҳо аз густариши инфрасохтори рақамӣ дар бахшҳои иҷтимоӣ шаҳодат дода, барои баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои давлатӣ, рушди сармояи инсонӣ ва таҳкими устувории иҷтимоӣ иқтисодии кишвар аҳаммияти муҳим доранд.

Таҳлили сатҳи рақамикунонии бахшҳои гуногуни иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар соли 2024 анҷом дода шудааст, аз пешрафти назаррас дар як қатор соҳаҳои калидӣ шаҳодат медиҳад. Аз ҷумла сатҳи рақамикунонӣ дар бахши бонкӣ ва молия, инчунин низоми андозбандӣ ба 95%, дар соҳаи гумрук ба 90% ва дар бахши энергетика ба 80% расидааст [6]. Ҳамзамон, нишондиҳандаи мазкур дар соҳаҳои нақлиёт ва адлия, инчунин маориф 70%, дар саноат ва тандурустӣ 60% ва дар бахши кишоварзӣ 50% ташкил медиҳад [6]. Ин нишондиҳандаҳо аз пешрафти тадриҷии раванди трансформатсияи рақамӣ дар иқтисодиёти миллии шаҳодат дода, ҳамзамон зарурати идомаи сиёсати давлатӣ ҷиҳати коҳиш додани нобаробарии рақамӣ байни соҳаҳои иқтисодиётро таъкид менамоянд.

Дар ҷаҳорҷӯбаи сиёсати давлатии Тоҷикистон таҳкими амнияти иқтисодӣ тавассути рақамикунонӣ мавзӯи санадҳои стратегии муҳим ҳисоб

ёфта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомали Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии кишвар аз 28 декабри соли 2024 таъкид намуданд, ки технологияҳои рақамӣ на танҳо абзори модернизатсияи иқтисод, балки пояи баланд бардоштани рақобатпазирӣ, адолати иҷтимоӣ ва рушди устувор мебошанд ва рушди босуръати технологияҳо ва интегратсияи онҳо ба иқтисодиёт шартҳои муҳимми тақвияти истиқлоли миллӣ аст [8].

Бо вучуди пешрафтҳои зикршуда, таҳқиқоти байналмиллалӣ монеаҳои сохториеро ошкор мекунанд, ки барои амнияти иқтисодии Тоҷикистон дар раванди рақамикунонӣ хатар эҷод менамоянд. Тибқи маълумоти Бонки осиёгии рушд, раванди рақамикунонӣ дар Тоҷикистон ба як қатор омилҳои сохторӣ маҳдуд карда мешавад, аз ҷумла дар соли 2023 танҳо 40,8% хонавода ба интернетӣ хонагӣ дастрасӣ доштанд ва дар моҳи феввали соли 2025 суръати миёнаи интернетӣ собит 33,77 Мбит/с буд, ки ин нишондод нисбат ба миёнаи ҷаҳонӣ (98,3 Мбит/с) хеле пасттар аст [13]. Муҳаққиқон таъкид мекунанд, ки эълон гардидани солҳои 2025–2030 ҳамчун «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» барои Тоҷикистон на танҳо аҳамияти бузурги иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ дорад, балки ба таҳкими амнияти иқтисодӣ ва суботи кишвар ва раванди рақамикунонӣ мусоидат мекунанд.

Бо вучуди имкониятҳои фароҳамовардаи иқтисоди рақамӣ, татбиқи технологияҳои рақамӣ бо як қатор хатарҳо ҳамроҳ мебошад. Аз ин рӯ, омӯзиш ва идоракунии самараноки чунин хатарҳо яке аз шартҳои муҳимми таҳкими амнияти иқтисодӣ дар шароити трансформатсияи рақамӣ ба ҳисоб меравад.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки марҳалаи фаёли рақамикунонии иқтисодиётро аз сар мегузаронад, чунин хатарҳо метавонанд ба суботи макроиқтисодӣ, амнияти молиявӣ ва рақобатпазирӣ иқтисоди миллӣ таъсири ҷиддӣ расонанд. Афзоиши вобастагӣ аз технологияҳои рақамӣ ва ҳамгироии бахшҳои иқтисодӣ ба муҳити рақамӣ зарурати таҳлили ҳамаҷонибаи хатарҳои эҳтимоли ва таҳияи механизмҳои муассири идоракунии онҳоро ба миён меорад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон гурӯҳҳои зерини хатарҳои макроиқтисодии рақамикунонӣ ҳамчун омилҳои муҳимми таъсиррасон ба амнияти иқтисодӣ муайян карда мешаванд (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. – Хатарҳои асосии макроиқтисодии рақамикунонӣ ва таъсири онҳо ба амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Гурӯҳи хатарҳо	Тавсифи хатар	Таъсири эҳтимоли ба амнияти иқтисодӣ
<i>Хатарҳои киберӣ ва</i>	<i>густариши истифодаи низомҳои пардохтии</i>	<i>беэҳтимоли ба низоми молиявӣ, ҳалалдоршавии</i>

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

осебпазирии инфрасохтори рақамӣ	рақамӣ, хизматрасониҳои электронии давлатӣ ва банкдории онлайн эҳтимолияти ҳамлаҳои киберӣ, ихроҷи маълумот ва қатъшавии фаъолияти шабакаҳоро зиёд менамояд	муомилоти пулӣ, коҳиши устувории иқтисодӣ ва афзоиши хароҷот барои барқарорсозии низомҳо
Вобастагӣ аз платформа ва технологияҳои хориҷӣ	қисми зиёди хизматрасониҳои рақамӣ ба технологияҳо, платформа ва инфрасохтори хориҷӣ тақия мекунамд	афзоиши вобастагии технологӣ, маҳдуд гардидани соҳибхитиёрии рақамӣ ва осебпазирии иқтисод аз таъсирҳои беруна
Нобаробарии рақамӣ ва номутаваозунии минтақавӣ	тафовут дар дастрасӣ ба интернет, хизматрасониҳои рақамӣ ва сатҳи саводнокии рақамӣ байни минтақаҳои шаҳрӣ ва деҳотӣ	афзоиши нобаробарии иҷтимоию иқтисодӣ, сустишавии рушди минтақаҳо ва зиёд гардидани фишор ба сиёсати иҷтимоӣ ва иқтисодӣ
Хатарҳо барои амнияти молиявӣ ва арзӣ (асъорӣ)	рушди хизматрасониҳои финтех ва пардохтҳои рақамӣ дар шароити танзими нокифоя метавонад боиси афзоиши муомилоти ғайрирасмии молиявӣ гардад	афзоиши қаллобии молиявӣ, коҳиши шаффофияти гардиши маблағҳо ва коҳишҳои суботи молиявӣ арзӣ (асъорӣ)
Хатарҳо барои шугл ва суботи иҷтимоӣ	автоматикунонӣ ва рақамикунонии равандҳои истеҳсолӣ ва хизматрасонӣ талаботро ба баъзе касбҳои анъанавӣ коҳиши медихад	афзоиши бекорӣ, номурофиқати бозори меҳнат ба талаботи нав ва эҳтимоли зиёд шудани шиддати иҷтимоӣ

Манбаъ: аз ҷониби муаллифони таҳия шудааст.

Таҳлили маълумоти ҷадвали 1 нишон медиҳад, ки рақамикунонии иқтисодӣ дар баробари имкониятҳои рушд, як қатор хатарҳои макроиқтисодиро ба вуҷуд оварда, метавонад ба суботи иқтисодӣ таъсири манфӣ расонад. Аз ин рӯ, идоракунии самаранокии ин хатарҳо ва таҳкими амнияти рақамӣ ҳамчун шартҳои муҳими таъмини амнияти иқтисодӣ арзёбӣ мегардад.

Муҳокима. Дар шароити трансформатсияи рақамӣ таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи сиёсати мукамал ва ҷамоҳангшударо талаб менамояд, ки тамоми самтҳои калидии рушди иқтисоди рақамиро фаро гирад. Бо дарназардошти афзоиши нақши технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти иқтисодӣ, зарурати ташаккули низоми устувори ҳифзи манфиатҳои иқтисодии давлат ва таъмини амнияти фазои рақамӣ бештар мегардад.

Дар ин замина, таҳкими амнияти иқтисодӣ бояд дар асоси равиши комплексӣ амалӣ карда шавад, аз ҷумла (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2.–Самтҳои асосии таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рақамикунӣ

Самти афзалиятнок	Мазмунӣ тадбирҳо	Натиҷаи интизоршаванда барои амнияти иқтисодӣ
<i>Тақмили заминаҳои ҳуқуқии иқтисодии рақамӣ</i>	<i>рушди қонунгузорӣ дар самти платформаҳои рақамӣ, шартномаҳои электронӣ, пардохтҳои рақамӣ, ҳифзи маълумоти шахсӣ ва амнияти киберӣ мутобиқ ба стандартҳои байналмилалӣ</i>	<i>баланд шудани эътимод ба хизматрасониҳои рақамӣ, коҳиши хатарҳои ҳуқуқӣ ва таҳкими суботи молиявӣ иқтисодӣ</i>
<i>Рушди инфрасохтори устувори рақамӣ</i>	<i>тавсеаи шабакаҳои интернетӣ фароҳамро ва мобилӣ, махсусан дар минтақаҳои дурдаст ва қӯҳистон, инчунин, таъсиси шабакаҳои давлатии абрии беҳатар (G-Cloud)</i>	<i>баланд гардидани устувори низомҳои рақамӣ, коҳиши эҳтимолияти қатъшавии хизматрасониҳо ва таъмини фаъолияти мунтазами иқтисодӣ</i>
<i>Таҳкими низоми амнияти киберӣ ва устувори рақамӣ</i>	<i>ҷорӣ намудани стандартҳои ягонаи амнияти киберӣ, гузаронидани аудити мунтазами амнияти рақамӣ ва таъкили низоми огоҳсозии барвақтӣ аз таҳдидҳои киберӣ</i>	<i>коҳиши хатарҳои ҳамлаҳои киберӣ, ҳифзи инфрасохтори муҳим ва паст намудани таъсири манфии онҳо ба иқтисодиёт</i>
<i>Омодасозии кадрҳо ва</i>	<i>васеъ кардани барномаҳои таълимӣ дар соҳаи</i>	<i>таъмини иқтисодиёт бо захираҳои инсонии</i>

рушди салоҳиятҳои рақамӣ	<i>технологияҳои иттилоотӣ, бозомӯзии мутахассисон ва ворид намудани малакаҳои рақамӣ ба низоми таҳсилот</i>	<i>рақобатпазир ва баланд гардидани сатҳи мутабоқишавӣ ба иқтисоди рақамӣ</i>
Дастгирии рақамикунонии соҳибкории хурду миёна	<i>татбиқи барномаҳои грантӣ ва имтиёзнок барои ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ, рушди тиҷорати электронӣ ва шиғироки соҳибкорон дар платформаҳои рақамӣ</i>	<i>гуногунсозии иқтисодиёт, рушди соҳибкорӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва баланд гардидани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ</i>
Рақамикунонии баҳишҳои молиявӣ ва буҷетӣ	<i>рушди низомҳои пардохтии рақамӣ, тақмили танзими хизматрасониҳои молиявӣ рақамӣ ва ҷорӣ намудани воситаҳои электронии идоракунии буҷет ва ҳисоботдиҳӣ</i>	<i>баланд гардидани шаффофияти молияи давлатӣ, коҳиши хавфҳои коррупсионӣ ва таҳкими амнияти молиявӣ</i>

Манбаъ: аз ҷониби муаллифгон таҳия шудааст.

Маълумоти ҷадвали 2 нишон медиҳад, ки таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рақамикунонӣ татбиқи маҷмуи чораҳои ҳамоҳангшуда ва мутақобилан алоқамандро талаб менамояд. Самтҳои пешниҳодшуда на танҳо ба рушди технологияҳои рақамӣ ва густариши инфрасохтори иттилоотӣ коммуникатсионӣ равона гардидаанд, балки ба коҳиш додани хатарҳои макроиқтисодии марбут ба рақамикунонӣ низ мусоидат мекунанд. Тақмили заминаҳои ҳуқуқию институтсионалӣ, таҳкими амнияти киберӣ, рушди сармояи инсонӣ ва дастгирии рақамикунонии соҳибкорӣ метавонанд ҷиҳати баланд бардоштани устувории иқтисоди миллӣ, таъмини амнияти молиявӣ ва рушди рақобатпазирии кишвар заминаи мусоид фароҳам оваранд. Дар маҷмӯъ, татбиқи пайгиронаи ин тадбирҳо имкон медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз имкониятҳои иқтисоди рақамӣ самаранок истифода намуда, ҳамзамон, сатҳи осебазирии иқтисодро нисбат ба таҳдидҳои нави рақамӣ коҳиш диҳад.

Ҳамчунин, дар асоси натиҷаҳои таҳлил ва бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалӣ метавон хулоса баровард, ки маҷмуи чораҳои ҷиҳати таҳкими амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рақамикунонӣ мусоидат намуда, ба коҳиши хатарҳои рақамӣ ва таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ равона шудаанд (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3.–Механизмҳои таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити трансформатсияи рақамӣ

Сатҳи татбиқ	Самтҳои асосӣ	Тадбирҳои пешниҳодшаванда	Натиҷаи интизоршаванда
<i>Меъёриҳо ҳуқуқӣ</i>	<i>тақмили низоми танзими иқтисодии рақамӣ</i>	<i>қабули қонуни махсус доир ба амнияти киберӣ, таҳияи “Стратегияи миллии амнияти рақамӣ барои солҳои 2025–2030” ва таъсиси “Маркази воқуниши ба ҳодисаҳои компютерӣ (CERT)”</i>	<i>таҳкими заминаҳои институтсионалии амнияти рақамӣ, коҳиши хатарҳои ҳуқуқӣ ва баланд гардидани сатҳи ҳифзи иқтисодии милли аз таҳдидҳои киберӣ</i>
<i>Технологӣ</i>	<i>рушди инфрасохтори рақамӣ ва амнияти иттилоотӣ</i>	<i>рушди инфрасохтори миллии рақамӣ, коҳиши додани вобастагӣ аз технологияҳои хориҷӣ, ҷорӣ намудани стандартҳои ISO 27001 ва таъкили низоми мониторинги таҳдидҳои киберӣ</i>	<i>баланд гардидани устувории инфрасохтори рақамӣ, коҳиши осебазирии низомҳои иттилоотӣ ва таҳкими амнияти иқтисодӣ</i>
<i>Иқтисодию иҷтимоӣ</i>	<i>рушди сармояи инсонӣ ва фарогирии рақамӣ</i>	<i>коҳиши додани нобаробарии рақамӣ байни минтақаҳо, баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли, бозомӯзии касбӣ ва дастгирии рушди соҳаи технологияҳои иттилоотии ватанӣ</i>	<i>рушди сармояи инсонӣ, густариши фарогирии рақамӣ, баланд гардидани рақобатпазирии иқтисодии милли ва мутобикшаваии бозори меҳнат ба иқтисодии рақамӣ</i>

Манбаъ: аз ҷониби муаллифони таҳия шудааст.

Таҳлили маълумоти ҷадвали 3 нишон медиҳад, ки таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити трансформатсияи рақамӣ татбиқи чораҳои ҳамгиро дар сатҳҳои меъёрию ҳуқуқӣ, технологӣ ва иқтисодӣ иҷтимоиро талаб менамояд. Татбиқи пайвасти тадбирҳои пешниҳодшуда метавонад ба коҳиши хатарҳои рақамӣ, таҳкими устувории инфрасохтори миллӣ, рушди сармояи инсонӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт мусоидат намуда, барои таъмини рушди устувор ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи мусоид фароҳам оварад.

Хулоса. Рақамикунонии иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун яке аз омилҳои муҳимми рушди макроиқтисодӣ, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва тавсеаи ҳамгироии иқтисоди миллӣ ба фазои ҷаҳонии рақамӣ баромад менамояд. Татбиқи технологияҳои рақамӣ ҷиҳати тақмили низоми идоракунии давлатӣ, рушди хизматрасониҳои молиявӣ, густариши соҳибкорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ заминаи мусоид фароҳам меорад. Ҳамзамон, ин раванд сохтори анъанавии хатарҳои иқтисодиро тағйир дода, зарурати таҳкими ҳамаҷонибаи амнияти иқтисодиро дар шароити иқтисоди рақамӣ ба миён меорад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки ба қатори муҳимтарин хатарҳои иқтисоди рақамӣ таҳдидҳои киберӣ, вобастагии технологӣ аз платформаҳо ва инфрасохтори хориҷӣ, нобаробарии рақамӣ, инчунин, хатарҳо барои суботи молиявӣ арзӣ (асъорӣ) дохил мешаванд. Дар ин замина, самтҳои асосии таҳкими амнияти иқтисодӣ бояд рушди инфрасохтори рақамӣ, тақмили низоми амнияти киберӣ, тақмил додани заминаҳои ҳуқуқӣ институционалӣ, омодагории мутахассисони баландиқтисос ва дастгирии рақамикунонии соҳибкории хурду миёнаро дар бар гиранд.

Аҳамияти амалии пажӯҳиш дар ташаккули заминаи назариявӣ таҳлилӣ барои таҳияи тавсияҳо доир ба тақмили сиёсати макроиқтисодӣ дар шароити трансформатсияи рақамӣ ифода меёбад. Натиҷаҳои бадастомада метавонанд аз ҷониби мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои танзимкунанда ва дигар сохторҳои манфиатдор ҳангоми таҳия ва татбиқи стратегияву барномаҳои рушди иқтисоди рақамӣ истифода шаванд. Дар оянда тавсеаи таҳқиқоти таҷрибавӣ доир ба мониторинги устувории рақамии бахшҳои калидии иқтисодиёт ва арзёбии таъсири рақамикунонӣ ба нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ барои тақмили сиёсати амнияти иқтисодӣ аҳамияти муҳим хоҳад дошт.

Адабиёт

1. Абдуалимзода Ҳ. Роҳҳои таъмини амнияти низоми молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ / Ҳ. Абдуалимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2024. – No. 2(52).

2. Ализода Ҷ. Асосҳои назариявии таҳқиқи масъалаҳои таъмини амнияти иттилоотии мамлакат дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / Ҷ. Б. Ализода // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2024. – No. 2(52).

3. **ВВП Таджикистана в 2025 году вырос на 8,4% и достиг 176,9 млрд сомони** // Вечёрка: электрон. изд. – URL: <https://vecherka.tj/archives/72427> (дата обращения: 08.06.2026).

4. Всемирный экономический форум. Отчет о глобальных рисках 2024. — 19-е издание. — Женева: ВЭФ, 2024. — 98 с. — ISBN 978-2-940631-96-2. URL: <https://www3.weforum.org/docs/2024.pdf> (Дата обращения: 09.06.2026).

5. Глазьев С. Великая цифровая экономика (вызовы и перспективы для экономики XXI века) [Электронный ресурс] / С. Ю. Глазьев. – URL: <https://nlr.ru/news/20171130/glazjev.pdf> (Дата обращения: 03.06.2026).

6. Каков уровень цифровизации в Таджикистане? // НИАТ «Ховар». — 2024. 03 марта. [Электронный ресурс].—URL: <https://khovar.tj/rus/2024/03/kakov-uroven-tsifrovizatsii-v-tadzhikistane-rassmatrivaem-osnovnye-problemy-i-reshenie/> (дата обращения: 05.06.2026).

7. Миршарипов, Э. Моҳият ва хусусиятҳои амалигардонии иқтисодиёти рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Э.Миршарипов // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2020. – No. 4(4). – P. 88-90.

8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ. — URL: <https://www.president.tj/event/missives/49225> (санаи муроҷиат: 08.06.2026).

9. Раҳимзода Ш. Таҳлил ва баҳодиҳии навовариҳои электронӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / Ш. Раҳимзода, Ҷ. Сандалов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – No. 11. – P. 130-137.

10. Саидмуродзода, Л., Ҳакимзода М. Таҳкими амнияти иқтисодӣ дар шароити тақонҳои беруна: ҷолишҳои системавӣ ва механизмҳои мутабиқшавӣ [Матн] / Л. Саидмуродзода, М. Ҳакимзода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2026. – No. 1(93). – С. 83-98.

11. Таваров А. Таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт: ҷанбаҳои молиявӣ / А. Р. Таваров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2025. – № 4-2(60).

12. Экономическая безопасность России. Общий курс: учебник / под редакцией В. К. Сенчагова. — 6-е изд. — Москва: Лаборатория знаний, 2020. — 818 с. — ISBN 978-5-00101-840-7. — Текст: электронный // Лань:

электронно-библиотечная система. URL: <https://e.lanbook.com/book/151483> (дата обращения: 11.06.2026).

13. Asian Development Bank. Tajikistan: Economic outlook and digital development // Asian Development Outlook April 2025. — Manila: ADB, 9 April 2025. — URL: <https://asiaplustj.info/en/node/347671> (дата обращения: 11.06.2026).

REFERENCES

1. Abdualimzoda, H. A. Ways to Ensure the Security of the Financial System under Globalization / H. A. Abdualimzoda // Bulletin of the Tajik State University of Commerce. – 2024. – No. 2(52).

2. Alizoda, J. B. Theoretical Foundations for Research on Ensuring National Information Security in the Context of Economic Digitalization / J. B. Alizoda // Bulletin of the Tajik State University of Commerce. – 2024. – No. 2(52).

3. Tajikistan's GDP Grew by 8.4% in 2025 and Reached 176.9 Billion Somoni // Vecherka [Electronic resource]. – Available at: <https://vecherka.tj/archives/72427> (accessed: 08.06.2026).

4. World Economic Forum. The Global Risks Report 2024. 19th ed. Geneva: World Economic Forum, 2024. 98 p. ISBN 978-2-940631-96-2. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf (accessed: 09.06.2026).

5. Sergey Yu. Glazyev. The Great Digital Economy (Challenges and Prospects for the Economy of the 21st Century) [Electronic resource] / S. Yu. Glazyev. Available at: <https://nlr.ru/news/20171130/glazjev.pdf> (accessed: 03.06.2026).

6. What Is the Level of Digitalization in Tajikistan? // Khovar National Information Agency. 2024. March 3. Available at: <https://khovar.tj/rus/2024/03/kakov-uroven-tsifrovizatsii-v-tadzhikistane-rassmatrivaem-osnovnye-problemy-i-reshenie/> (accessed: 05.06.2026).

7. Mirsharipov, E. Q. Essence and Features of the Implementation of the Digital Economy in the Republic of Tajikistan / E. Q. Mirsharipov // Bulletin of the Pedagogical Institute of Tajikistan in Rasht District. 2020. No. 4(4). Pp. 88–90.

8. Address of the President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon, on the Main Directions of the Domestic and Foreign Policy of the Republic. Available at: <https://www.president.tj/event/missives/49225> (accessed: 08.06.2026).

9. Rahimzoda, Sh., Sandalov, J. R. Analysis and Assessment of Electronic Innovations in the Context of Economic Digitalization / Sh. Rahimzoda, J. R. Sandalov // Bulletin of the National University of Tajikistan. Series of Socio-Economic and Social Sciences. 2024. No. 11. Pp. 130–137.

10. Saidmurodzoda, L. H., Hakimzoda, M. A. Strengthening Economic Security under External Shocks: Systemic Challenges and Adaptation Mechanisms / L. H. Saidmurodzoda, M. A. Hakimzoda // Tajikistan and the Modern World. 2026. No. 1(93). Pp. 83–98.

11. Tavarov, A. R. Ensuring Economic Security in the Context of Economic Digitalization: Financial Aspects / A. R. Tavarov // Bulletin of the Tajik State University of Commerce. 2025. No. 4-2(60).

12. Economic Security of Russia. General Course: Textbook / ed. by V. K. Senchagov. 6th ed. Moscow: Laboratory of Knowledge, 2020. 818 p. ISBN 978-5-00101-840-7. Electronic text. Available at: <https://e.lanbook.com/book/151483> (accessed: 11.06.2026).

13. Asian Development Bank. Tajikistan: Economic outlook and digital development // Asian Development Outlook April 2025. — Manila: ADB, 9 April 2025. — URL: <https://asiaplustj.info/en/node/347671> (Дара обращения: 11.06.2026).

**МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ –
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS**

TJ	RU	EN
САИДМУРОДЗОДА ЛУТФУЛЛО ҲАБИБУЛЛО	САИДМУРОДЗОДА ЛУТФУЛЛО ХАБИБУЛЛО	SAIDMURODZODA LUTFULLO KHABIBULLO
Институти иқтисодиёт ва демографияи АМИТ	Институт экономики и демографии НАНТ	Institute of Economics and Demography of the NAST
Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор	Доктор экономических наук, профессор	Doctor of Economics, Professor
E-mail: Lsaidmuradov@rambler.ru SPIN-код: 5037-3890, AuthorID: 859054		
TJ	RU	EN
ҲАКИМЗОДА МАТЛАБШОҲ АБДУМАЛИК	ХАКИМЗОДА МАТЛАБШОХ АБДУМАЛИК	KHAKIMZODA MATLABSHOKH ABDUMALIK
Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон	Таджикский государственный финансово-экономический университет	Tajikistan Tajik State Financial and Economic University
Муаллими калони кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ	Старший преподаватель кафедры международных финансово-кредитных отношений	Senior Lecturer, Department of International Financial and Credit Relations, Tajik State University of Finance and Economics
E-mail: Hakimov_M_A@mail.ru Elibrary: SPIN-код: 9941-6680, AuthorID: 1137067		

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ
ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ТАДЖИКИСТАНЕ**

Мирсаидов А. Б., Умаров Х. Х.,

Институт экономики и демографии НАНТ,

Институт экономики и системного развития сельского хозяйства ТАСХН

В статье рассматриваются теоретические подходы к объяснению содержания и формы проявлений понятия «энергетической безопасности» и соответствующих механизмов в его управлении. Обосновано, что организация эффективного управления системы энергетической безопасности требует необходимости разработки его концепции, базирующейся на исследовании современной модификации его содержания и структура имеющийся динамический характер в зависимости от этапов развития социально-экономической системы общества. Авторы утверждают, что сегодня наблюдается тенденция смены подходов к трактовке понятия энергетической безопасности, рассматриваемых в более широком смысле слова, соответственно тенденции смены методологии исследованию и оценки уровня энергетической безопасности. Обосновано, что энергетическая безопасность выступает как процесс производства и предоставления общественно полезного и экономического блага, и с учетом этого энергетическая безопасность рассматривается как фундаментальный компонент национальной и экономической безопасности, требующей оптимального и рационального использования ограниченных энергетических ресурсов с использованием экологических сберегающих технологий. Ввиду своей высокой уровня социально-экономической значимости она относится к ведущим компонентам государственного сектора, таких как организация естественного монополия и подлежит постоянному регулирование и контролю государством. В этой связи обосновано предложение по совершенствованию механизмов государственного регулирования, имеющее тактический и стратегический характер.

Ключевые слова: энергетика, энергетическая безопасности, экономическая безопасности, внутренние и внешние угрозы на энергетический безопасности, уровня энергетической безопасности, управления системы энергетической безопасности и его механизмы.

РАВИШҶОИ НАЗАРИЯВИИ МУОСИР ДОИР БА ТАФСИРИ
МОҲИЯТ ВА ИДОРАКУНИИ АМНИЯТИ ЭНЕРГЕТИКӢ

Мирсаидов А.Б., Умаров Х.Х.,

Институти иқтисод ва демографияи АМИТ,

Институти иқтисод ва рушди системавии кишоварзӣ дар Академияи
илмҳои кишоварзии Тоҷикистон

Дар мақола равишҳои назариявӣ барои шарҳи мундариҷа ва зухуроти мафҳуми "амнияти энергетикӣ", механизмҳои мувофиқи он ва идоракунии он баррасӣ мешаванд. Исбот карда шудааст, ки ташикли идоракунии самараноки системаи амнияти энергетикӣ таҳияи консепсияро дар асоси таҳқиқоти муосир, тағйирот дар мундариҷа ва сохтори он ва хусусияти динамикии онро вобаста ба марҳалаҳои рушди низоми иҷтимоию иқтисодии ҷомеа талаб мекунад. Муаллифон изҳор медоранд, ки имрӯз тамоюли тағйир додани равишҳо барои тафсири мафҳуми "амнияти энергетикӣ" вуҷуд дорад, ки ҳам дар маънои васеътар ва ҳам мутаносибан тамоюли тағйир додани методологияи таҳқиқ ва арзёбии сатҳи амнияти энергетикӣ ба назар гирифта мешавад. Асоснок карда мешавад, ки амнияти энергетикӣ раванди истеҳсол ва таъмини молҳои муфиди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мебошад.

Аз ин рӯ, амнияти энергетикӣ ҷузъи асосии амнияти миллӣ ва иқтисодӣ ҳисобида мешавад, ки истифодаи оптималӣ ва оқилонаи захираҳои маҳдуди энергетикиро бо истифода аз технологияҳои экологӣ ва сарфакунондаи энергия талаб мекунад. Аз сабаби аҳаммияти баланди иҷтимоию иқтисодии худ, он ҳамчун як ҷузъи пешбари бахши давлатӣ ҳамчун як монополияи табиӣ буда, таҳти танзим ва идоракунии доимии давлатӣ қарор дорад. Бинобар ин, пешниҳоди такмил додани механизмҳои танзими давлатӣ, ҳам тактикӣ ва ҳам стратегӣ, асоснок аст.

Калидвожаҳо: энергетика, амнияти энергетикӣ, амнияти иқтисодӣ, таҳдидҳои дохилӣ ва беруна ба амнияти энергетикӣ, сатҳи амнияти энергетикӣ, идоракунии системаи амнияти энергетикӣ ва механизмҳои он.

MODERN THEORETICAL APPROACHES TO THE
INTERPRETATION OF THE ESSENCE OF ENERGY SECURITY AND
ITS MANAGEMENT

Mirsaidov A.B, Umarov Kh.Kh.,

Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of
the Republic of Tajikistan,

Institute of Economics and Systemic Development of Agriculture at the
Tajikistan Academy of Agricultural Sciences

This article examines theoretical approaches to explaining the content and manifestations of the concept of "energy security," its corresponding mechanisms, and its management. It is substantiated that organizing effective management of the energy security system requires the development of a concept based on modern research, modifications to its content and structure, and its dynamic nature depending on the stages of development of the socioeconomic system of society. The authors argue that today there is a trend toward shifting approaches to interpreting the concept of energy security, considered both in the broader sense of the word, and, correspondingly, a trend toward changing methodology for researching and assessing the level of energy security. It is justified that energy security is a process of producing and providing socially useful and economic goods. Therefore, energy security is considered a fundamental component of national and economic security, requiring the optimal and rational use of limited energy resources using environmentally friendly, energy-saving technologies. Due to its high socioeconomic significance, it is a leading component of the public sector as a natural monopoly and is subject to ongoing government regulation and management. Therefore, a proposal to improve government regulation mechanisms, both tactical and strategic, is justified.

Keywords: energy, energy security, economic security, internal and external threats to energy security, level of energy security, energy security system management and its mechanisms.

Введение. Сфера энергетики страны является одним из фондообразующих и стратегических секторов национальной экономики, обеспечивающий стабильность жизнедеятельности всех отраслей экономики. С устойчивым развитием отраслей энергетики связано реализация стратегических целей развития страны и каждого субъекта экономики. Поэтому в обеспечении экономической безопасности энергетическая система выступает как фундаментальный компонент не только экономической, но и национальной безопасности государства в целом. В современных условиях наблюдается опережающий темп роста объема потребности на энергию, поэтому удовлетворение нарастающего

спроса на неё является приоритетной задачей государства. Поэтому в Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года подчеркивается, что на ближайшие 15 лет повышение уровня энергетической безопасности и эффективное использование электроэнергии находится в центре внимания и в числе важных стратегических целей развития страны. Основными действиями для достижения данной цели является «диверсификация генерирующих источников энергии, предусматривающая освоение гидроэнергетических ресурсов больших и малых рек, развитие существующих мощностей нефтегазовой и угольной отрасли, освоение новых месторождений органического топлива, создание технических возможностей для использования нетрадиционных (возобновляемых) источников энергии (солнечная, ветряная, биологическая, геотермальная), модернизация существующих и строительство новых ГЭС и ТЭС». [1.10]

Методология и методы. Методологической основой исследования являются системный подход к изучению экономических явлений, методы научной абстракции, исторически-логический метод, принципы сравнительного и институционального анализа. Теоретической основой исследования являются фундаментальные труды зарубежных и отечественных исследователей в области теории и практики энергетической безопасности, системы управления энергетической безопасностью, а также законодательные акты Республики Таджикистан

Результаты. В период государственного суверенитета страны в силу действия как внутренних, так и внешних угроз на энергообеспечение страны, строгим направлением деятельности Правительства республики было достижение энергетической независимости и обеспечение энергетической безопасности. Актуальности обеспечения энергетической безопасности страны в системе экономической безопасности четко указано в Послании Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона об основных направлениях внутренней и внешней политики республики (16.12.2025). «Мы хорошо знаем трудности славного народа Таджикистана в условиях временного ограничения подачи электроэнергии. Такая ситуация с одной стороны является результатом роста населения и как я говорил выше, увеличения количества промышленных предприятий и в целом, увеличения потребления электроэнергии, с другой стороны влияния малых осадков нынешней осенью и сокращения поступления воды в плотины гидроэлектростанций страны. В период независимости в стране построено 1 млн 300 тысяч новых жилых домов, более 8 млн 400 тысяч человек улучшили свои жилищные условия. Только за 7 последних лет в стране к деятельности приступили 2 тысячи 600 новых производственных предприятий, что стало причиной роста потребления электроэнергии.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Вдобавок к этому, как было сказано выше, потери электроэнергии и сейчас продолжают, и составляют более 3-х млрд». В последний десять лет в сферу энергетической системы республики реализованы инвестиционных проектов в объеме более чем на 60 миллиардов сомони, что позволил увеличить производственных мощности данной отрасли более чем на 1017 мегаватт.[2.] В структуре энергетического комплекса страны ведущая место занимает электроэнергетический отрасли и потенциал гидроэнергетических ресурсов определяет конкурентная преимущества страны на рынке электроэнергетических услуг в центрально азиатским и южноазиатским регионе. В настоящее время в этом направлении принято и реализуется ряд инвестиционных проектов. В результате чего в период 2018-2024 гг. увеличился объем производства электроэнергии от 19742 до 22428 миллион киловатт час, рост составлял 113,7%. Соответственно, объем потребления электроэнергии, также увеличился от 14274 до 16269 миллион киловатт час, или увеличился почти 14%. Опережение темпа роста потребления по сравнению с темпом производства свидетельствует об устойчивая возрастании спроса на энергию. В 2024 году объем потребления электроэнергии составлял более 72,3 процента от объема производства, и данный показатель не изменился за анализируемый период. (рис.1.) Уменьшение объема потребления электроэнергии по сравнению с объемом производства в основном связано с установлением ограничения его использования.

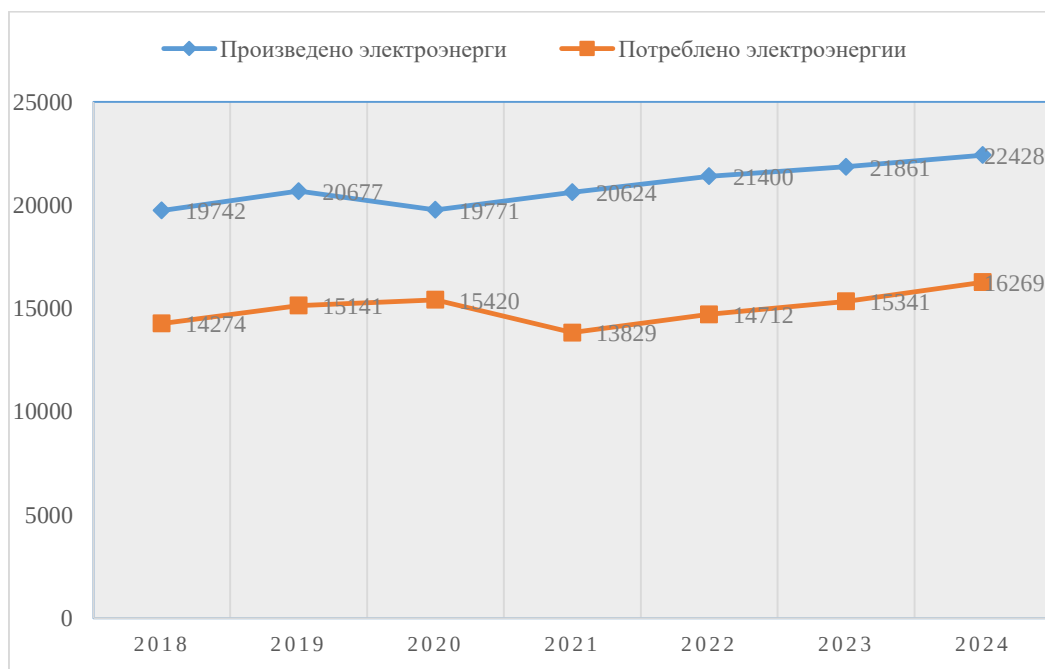

Рисунок 1. Динамика производства и потребление электроэнергии в Республики Таджикистан, миллион киловатт час (Источник: Статистический ежегодник Республика Таджикистан, 2025, с.270).

Потенциальный угрозой для электроэнергетической безопасности является большой объем потери энергии в сети общего пользования, который превышает естественную норму потребления. В 2024 год объем потери энергии в сети общего пользования составлял 3628 млн. киловатт, что по сравнению с 2018 годом больше на 26,1 процент. Тенденции относительного снижения потери электроэнергии наблюдались в 2019-2020 годах и после этого достигли наиболее высокого уровня, особенно в 2021 году, который составлял 4071 млн. киловатт час. (рис.2.) Даная отрицательная тенденция, относительно высокий уровень потери электроэнергии в сетях свидетельствуют о накапливающихся проблемах в оборудовании сети электропередачи. Индикаторы, отражающие потери электроэнергии в сетях, которые выходят за рамки порогового уровня или минимальной планки, представляет собой сигнал о падении безопасности в системе энергетики страны.

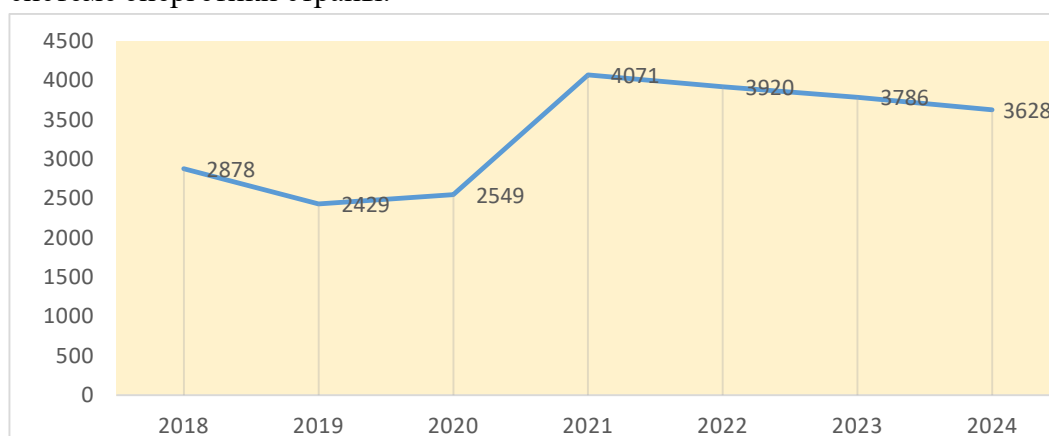

Рисунок 2. Динамика объема потери энергии в сети общего пользования, миллион киловатт час (Источник: Статистический ежегодник Республика Таджикистан, 2025, с.270)

Причиной такой ситуации могут быть связаны с такими проблемами, как низкого уровня развитие электросети, высокий уровень износ техническое оборудование, несовершенство механизмов управления компонентов энергетической системы, прежде всего сетью, неправильный организации учета электроэнергии, хищения и неэффективность процесса сбора платы электроэнергию и т.д. При организации рациональная и эффективная управление энергетической системы и его подсистем. можно привести к состоянию минимального потери электроэнергии в сетях. Но следует отметить, что в связи существованием физических процессов передачи электроэнергии, трансформации и распределения электроэнергии всегда существуют невосполнимые технические потери, который определяет минимальное или пороговое значение. [6.] Когда потери достигают очень высокий показатель, становятся высокими коммерческие и экономические потери.

Электроэнергетическая система ввиду своей социально-экономической значимости является ведущим звеном государственного сектора и подлежит постоянному регулированию и управлению государством. В этой связи актуализируется рациональное и эффективное осуществление управленческой деятельности энергетической системы со стороны органов государственной власти в направлении обеспечения её устойчивого и долгосрочного развития, являющего условия и гарантией обеспечения энергетической безопасности страны.

Организация эффективного обеспечения энергетической безопасности вызывает необходимость разработки её концепции, которая опирается на содержание и структуру безопасности, и которая меняется на различных этапах развития социально-экономической системы общества. В настоящее время можно наблюдать тенденцию смены акцентов относительно трактовке понятия энергетической безопасности. Раньше при объяснении понятия энергетической безопасностью главный акцент делали на узком понятии: как стабильное снабжение основных потребителей энергетическим ресурсами. Сегодня она рассматривается в более широком смысле слова, который включает в себе процесс обеспечения безопасности производства, трансформации, распределение, сбыта, международная сотрудничества и других отношений, что система управление энергетический безопасности принимает свойства сложных систем.

Следует отметить, что долгое время в научных кругах на научные проблемы и значение системы управления энергетической безопасностью было обращено мало внимания. В связи с реализацией курса ускоренной индустриализации страны, обуславливающей рост численности промышленных предприятий современного типа, а также повышение уровня и качества жизни населения увеличивается объем спроса на энергию. В результате чего вопросы обеспечения энергетической безопасности принимают фундаментальный характер, все агенты социально-экономических отношений четко ощущают, что без обеспечения энергобезопасности невозможно достичь устойчивого развития всех сторон общественной жизни. В этих условиях, соответственно происходили смены традиционных подходов к трактовке сущности энергетической безопасности, а также к методологии исследования и оценки уровня обеспечения, который является существенным компонентом национальной экономической безопасности страны.

Как мы выше отметили, понятие «энергетическая безопасность» в научной литературе трактуется более объемно, поскольку подключились и ученые-экономисты и экологи. Особое значение получили политико-экономические аспекты изучения проблемы обеспечения энергетической безопасности. У органов государственного управления на первый план

вышли не проблемы надежности и технической безопасности функционирования энергосистем, а вопросы установления или выявления источников получения энергии, форм и методов обеспечения социальной и экономической сферы общества энергоресурсами. Поскольку функционирование предприятий экономики, существующие технологии производства всех отраслей экономики базируется на преимущественном использовании электроэнергии, они оказывают очень малое воздействия на состояние внешней среды и его экологической ситуации. Следовательно, проблема обеспечения устойчивого развития энергетической системы страны и его безопасности, становится фактором устойчивого развития всех отраслей экономики. [11.]

Таким образом в современных условиях все более расширяется значение проблем энергетической безопасности, кроме просто обеспечение энергоресурсами, и включает широкий круг вопросов, например, повышение уровня доступа, или обеспечение равного доступа к энергии, и т.д. В научной литературе западных стран многие исследователи [13.200] проблематики энергетической безопасности построили его как «4As»:

- availability или доступность энергоресурсов в геологическом смысле;
- accessibility - возможность доступа в геополитическом смысле;
- affordability - приемлемость приобретения в финансово-экономическом смысле;
- acceptability – благоприятные условия поставок в социальном и экологическом смысле.

Вместе с тем, для формирования и развитие концепции «новую» парадигму энергетической безопасности, данная формула «4As», на наш взгляд, не могут быть определяющим положением. Потому что в современных сложных социально-экономических систем в понятие энергетической безопасности получает отражение совокупность разнородных и разно векторных отношений, выражает в себе разные вещи в различных ситуациях, условий и этапы функционирования и развитие энергетической системы стран. Кроме того, в современных условиях следует «рассматривать ряд уровней обеспечения экономической безопасности, (в том числе энергетической безопасности), что требует выбора соответствующих критериев исследования и оценки». [8.114] Следует отметить, что существует различие в моделях энергетической системы стран, т.е., отличается по странам. В каждой стране в зависимости от уровня социально-экономического развития формируется свои специфические проблемы и задачи по их решению, прежде всего в направлении обеспечения энергетических ресурсов. В этих условиях в понятие энергетической безопасности отражаются многие проблемы: дефицит энергоресурсов,

капиталоёмкости и наукоемкости оборудования энергетической системы, проблемы изменение климата и т.д. В связи с этим возникает необходимость осуществления систематизации понятия энергетической безопасности. В данном случае требуется ряд критерий и признаков, которые детализируют содержание энергетической безопасности.

В первую очередь, место и роль энергетической безопасности определяется уровнем обеспеченности страны энергетическими ресурсами. В рамках данного признака можно выделить страны по:

- имеющие незначительные собственными запаси энергоресурсов;
- имеющие среднего уровня обеспеченности энергетических ресурсов;
- имеющие богатые собственными ресурсами.

В первом случае наблюдается высокий уровень зависимости страны от импорта энергии. В данном случае вопрос «безопасность предложения», т.е., поиска и создание внутренних и внешних источников энергии, обеспечивающий снижение уровня внешней энергетической зависимости получает отражение в понятие энергетическую безопасность. Таким образом, данный подход к трактовке понятия экономической безопасности присущ ко всем страном-импортерам.

Что касается, для стран, которые имеют средние запасы энергетических ресурсов, они стремятся обеспечить свою энергетическую безопасность за счет поиска возможностей удовлетворения общественных потребностей на энергию за счет собственных сил. В случае, когда страна имеет богатый собственный энергетический ресурс, то стремится обеспечить поддержание «стабильности спроса». [5.50] Таким образом, трактовка понятия энергетической безопасности для соответствующих стран опирается соответственно на стратегию «безопасность поставок», «возможность обеспечения собственными энергоресурсами» и «стабильность спроса».

Отдельные исследователи проблемы энергетической безопасности выдвигают предложение по классификации энергетической безопасности по уровням. Энергетическая безопасность:

- наноуровня - энергетическая безопасность личности;
- микроуровня – хозяйствующих субъектов, предприятия;
- мезоуровня - региона или отрасли;
- макроуровня – в национальном уровне;
- мегауровня – безопасность мира в целом. [7.]

В понятии энергетическая безопасность на мега уровне находит отражение состояние защищенности планеты Земля от глобальных угроз истощения и дефицита энергетических ресурсов. Настоящее время в условиях изменения климата и нарушение экологического равновесия наблюдается обострение и усугубление данная проблема. В связи с этим

мировое сообщество определил основную стратегическую цель, базирующийся на концепция устойчивого развития, что направленно на поддержание стабильного состояния энергетических ресурсов и энергии в целом. Сохранении и сбережении невозполнимых источников энергии и организации рационального потребления энергетических ресурсов, чтобы обеспечить потребности будущего поколения является главным стрержнем данная стратегия. На локальном и региональных международных уровнях, также конкретизируется стратегии международной энергетической безопасности. Эта обуславливает совместное решения ряд международных и внутренних проблем в сфере энергообеспеченности, имеющие текущие и перспективные направлений.

В понятии макроэкономической энергетической безопасности получают отражение вопросы обеспечение устойчивого функционирования энергетической системы страны, непрерывное снабжение агентов социально-экономической системы энергий, а также достижение стабильности экспортных поставок, который не приносит ущерба экономике страны. В понятие энергетической безопасности мезоуровня включается совокупность проблем, которые связанно с региональной или географической неравномерности размещения энергетических ресурсов и энергообеспечение: отражается проблемы социально-экономического, географического, природно-климатического характера, а также особенности функционирования территориальных и местных образований.

В системе обеспечения энергетической безопасности фундаментальное значение имеет управление энергетической безопасностью предприятия. В понятии энергетической безопасности предприятий отражаются отношения, связанные с обеспечением состояния защищенности от внешних и внутренних угроз надежному процесс энергоснабжению, который является гарантиям организации стабильного функционирования и достижение не только финансово-коммерческого успеха, но и обеспечение социальное развитие. Что касается безопасности нано уровня, то она означает достижения нормального состояния или стабильности в обеспечение энергией, энергоресурсами отдельной личности.

Необходимо отметить, что достижение стабильного состояния обеспечения энергетики в макроуровне, невозможно без учета энергетических потребностей в регионе, предприятий экономики и отдельной личности и предприятия. Поэтому, существует острый необходимости в построение эффективной системы управления энергетических безопасности на различных уровнях.

Вышеуказанные положений или стигматизации понятие и структуры энергетической по различным критериям не предоставляет возможности

сформулировать более универсальное определение энергетической безопасности. Сложность этого вопроса вытекает из того, что основные компоненты энергетической безопасности варьируются в зависимости от особенностей деятельности агентов социально-экономической системы, условий страны и его регионов.

В трактовке мирового энергетического совета энергетическая безопасность рассматривается как уверенность государства в обеспечении потребности своих экономических и социальных систем энергия, необходимом количестве и качества, при данных экономических условиях. [14.] В данном определении акцентируется внимание на потенциал и возможность энергетическая система страны, которые в состоянии удовлетворит потребностям всех агентов социально-экономической системы своего общества в энергии на основе производства, трансформации и распределение энергии по приемлемой или доступной цене. Обеспечение такого уровня, что способствует нормального функционирования экономики и ее развития, существования нации и защиты его интересов.

В отечественной экономической литературе многие исследователи энергетической безопасности изучают её на макроуровне. Энергетическая безопасность считает, как неотъемлемая часть национальной и экономической безопасности страны. К примеру, Хоналиев Н. [12.36.] в своей статье отмечает, что «для обеспечения энергетической безопасности страны принципиального значения не имеет за счет, каких источников она обеспечивается, то ли внутренних энергоресурсов, или импортируемых. Главное, чтобы энергообеспечение было полным, бесперебойным и по оптимально доступным ценам. При этом было бы намного эффективнее, безопаснее и надежнее, если энергообеспечение экономики и населения страны основывалась на рациональном использовании внутренних энергоресурсов». [12.35]

Многие отечественные авторы под понятием «безопасность» субъекта или объекта понимают как состояние, способствующего поддержанию положения надежной защищенности. [3,9] Другие авторы под понятием безопасности, в том числе энергетической безопасности, понимают «способности выживания экономики в условиях повторяющийся природного катаклизма и техногенных катастроф... как обеспечение стабильное функционирование экономики путем его защиты от любых возможных угроз». [9.128] Авторы, исследуя проблематику безопасности различных отраслей в том числе энергетическая система выявили тенденцию, что на все виды безопасности главный акцент делается на экономическая ценность. В данном подходе, обеспечение различные виды безопасности лежит в центре управленческой деятельности государственных органов. Здесь, обеспечение различные типы безопасности, в том числе

энергетической безопасности выступает не только как обеспечивающая функция, но и как производство и предоставления общественно полезного блага. В рамках данного подхода состояние защищенности интересов национальной экономики от внутренних и внешних угроз, способствующие устойчивая развития всех агентов социально-экономической систем, конкретнее, качественное развитие личности, общества и государства выражает суть энергетическая безопасности как неотъемлемая часть национальной безопасности страны. С учетом вышеуказанного подхода, т.е., с учетом экономической ценности энергетическая безопасность, являющийся фундаментальным компонентом экономической безопасности, на наш взгляд, следует рассматривать как оптимальный и рациональный процесс использование ограниченных энергетических ресурсов на основе эффективное производства, трансформации, распределение, сбыт и потребления энергии с применением экологичных сберегающих технологий.

Заключение. Обобщение все подходи, существующий в экономической литературе, относительно определения понятия «энергетическая безопасность» приводит к выводу что, энергетическая безопасности является категория, имеющий, многоаспектный характер:

- является ведущим элементом экономической безопасности, а также существенная звена системы национальной безопасности и входит в разрез проблематика государственного или общественного сектора экономики. В связи с этим, разработка и реализации тактические и стратегические меры в направление воздействия на энергетическую безопасность является важнейшая управленческая функция органов государственной власти. В этом процессе они для выполнение управленческой функции применяет экономических, организационных и правовых инструментов, выступающие в виде инвестиционные, налоговые, ценовые, лицензионные, денежно-кредитные, нормативно-правовые и другие механизмы.

- уровнем обеспеченности страны и его регионов энергетическими ресурсами измеряется уровень энергетических безопасности. В данной связи обеспечение приемлемого уровня доступ к энергетическим ресурсам, а также поиска наиболее выгодные условия реализации своих энергии (при избытках энергии в внутреннем рынке) на внешнем рынке выступает ключевым интересом государства;

- способности системы и его элементов (объектов) защищается от отрицательных влияние внутренних и внешних угроз отражается в содержание энергетический безопасности; в данном случае, способности государство, который обеспечивает энергетическую независимость и устойчивое развитие энергетической системы, тем самым обеспечивающий состояние защищенности и способности в нормальном или необходимом уровне удовлетворит потребностей общества и всех агентов социально-

экономической системы в энергии выступает ключевым свойством энергетической безопасности;

- энергетическая безопасность предполагает обеспечение устойчивого функционирования всех объектов или подсистем энергетической системы страны. Возникновение и влияние угрозы, нанесение урона объектам энергетической системе (гидроэлектростанции, линии электропередачи и другие) могут стать причинами появления острых чрезвычайных ситуаций, что оказывает влияние на стабильное функционирование субъектов национальной экономики, порождает огромный экономический ущерб

На основе все вышеизложенного энергетическая безопасность определяем, как способности или состояние защищенности объектов энергетической системы от внутренних и внешних угроз различного уровня и характера, обеспечиваемый на базе разработки и реализации мер тактического и стратегического уровня со стороны государства, направленная на обеспечение экономически доступными энергетическими ресурсами.

В рамках содержания «энергетическая безопасность», которые мы подробно рассмотрели выше, определяется особенности системы управления, устанавливаются приоритетные задачи и функции управления энергетической безопасностью.

Литература

1. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, с. 10.

2. Послание Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона об основных направлениях внутренней и внешней политики республики (16.12.2025). <https://president.tj/event/news/54> (дата обращения: 27.01.2026)

3. Ахророва А.Д. М.К. Халимджанова, Х.Х. Холов Энергетическая безопасность зон децентрализованного энергоснабжения Республики Таджикистан-https://www.researchgate.net/publication/319355308_ENERGETICESKAA_BEZOPASNOST_ZON_DECENTRALIZOVANNOGO_ENERGOSNABZENIA_RESPUBLIKI_TADZIKISTAN (Дата обращения 20.01.2026)

4. Гафуров А.Р. Энергетическая безопасность в структуре национальной и экономической безопасности // Актуальные вопросы экономических наук. – 2009. – №6-2. – С.145-150.

5. Елибаева А. Энергетическая безопасность Казахстана как фактор устойчивого развития // Вестник КазНУ. – Алматы, 2011. – С.48-52

6. Железко Ю. С. Потери электроэнергии. Реактивная мощность. Качество электроэнергии: Руководство для практических расчетов. — М.: ЭНАС, 2009. –С. 456.

7. Мальцева П.Н. Система государственного управления энергетической безопасностью северного региона (на примере Магаданской области). Магадан. ин-т экономики С.-Петерб. ун-та упр. и экономики. – СПб.: Издательство СанктПетербургского университета управления и экономики, 2012. – 170 с.

8. Мирсаидов А.Б. Раҳмон Юсуф Азизи Теоретико-методические аспекты оценки обеспечения экономической безопасности транспортной системы//Таджикистан и современный мир, №4 (88), 2024, с.113-118

9. Нажмудинов Ш. З. Состояние вопросов энергетической зависимости РТ. Экономика Таджикистана: Стратегия развития. 2007, № 4. — с. 128.

10. Статистический ежегодник Республика Таджикистан, 2025, с.270

11. Шлычков В.В. Новая парадигма энергетической безопасности // ВЭПС. – 2008. – №5. // <http://cyberleninka.ru> (дата обращения 22.01.2026)

12. Хоналиев, Н. Х. Энергетические ресурсы и энергетическая безопасность Республики Таджикистан / Н. Х. Хоналиев. – Текст: непосредственный // Проблемы и перспективы экономики и управления : материалы II Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июнь 2013 г.). — Т.0.–Санкт-Петербург:Реноме,2013.–С.33-37.–URL: <https://moluch.ru/conf>

13. Шестопалов П.В. Энергетическая безопасность: определение понятия и сущность // Бизнес в законе. – 2012. – №5. – С. 200-201

14. IEA // [https://www.iea.org/topics/energysecurity.\(24.02.2026\)](https://www.iea.org/topics/energysecurity.(24.02.2026)).

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TJ	RU	EN
МИРСАИДОВ АБРОР БОБОЕВИЧ	МИРСАИДОВ АБРОР БОБОЕВИЧ	MIRSAIDOV ABROR BOBOEVICH
Институти иқтисодӣ ва демографияи АМИТ	Институт экономики и демографии НАНТ	Institute of Economics and Demography of the NAST
Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор	Доктор экономических наук, профессор	Doctor of Economics, Professor
Тел.: +992 904-44-60-12		
TJ	RU	EN
УМАРОВ ХУРШЕД ҲАЙТМУРОВОВИЧ,	УМАРОВ ХУРШЕД ХАЙТМУРОВОВИЧ	UMAROV KHURSHED KHAITMURODOVICH
Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон	Таджикская академия сельскохозяйственных наук	Tajik Academy of Agricultural Sciences
Унвонҷуи Институти иқтисод ва рушди системавии кишоварзӣ	Соискатель Института экономики и системного развития сельского хозяйства	Applicant at the Institute of Economics and Systemic Development of Agriculture
Телефон: +992 907758382.		

УДК: 331.5(575.3)

**ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА
ТРУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ЗА 35 ЛЕТ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ: ЭТАПЫ, ТЕНДЕНЦИИ
И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Джурахонзода С.Дж.,

Центр стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан

В статье исследуются особенности формирования и развития национального рынка труда Республики Таджикистан за 35 лет государственной независимости. Выделены основные этапы становления рынка труда, раскрыты ключевые тенденции его развития и институциональные преобразования, связанные с переходом к рыночной экономике, развитием предпринимательства, трудовой миграцией, индустриализацией, цифровой трансформацией и реализацией политики продуктивной занятости. Проведен комплексный статистический анализ демографических процессов, динамики трудовых ресурсов, рабочей силы, занятости населения, отраслей и институциональной структуры занятости, гендерных особенностей рынка труда, уровня заработной платы минимального размера заработной платы и региональных различий.

Ключевые слова. Рынок труда, продуктивная занятость, трудовые ресурсы, занятость населения, рабочая сила, человеческий капитал, заработная плата, МРОТ, индустриализация, цифровизация.

**ТАШАККУЛ ВА РУШДИ БОЗОРИ МИЛЛИИ МЕҲНАТ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР 35 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИ
ДАВЛАТӢ: МАРҲАЛА, ТАМОӢЮЛ ВА ДУРНАМОҶО**

Ҷӯрахонзода С.Ҷ.,

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола ташақкул ва рушди бозори миллии меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи 35 соли Истиқлоли давлатӣ баррасӣ ва арзёбӣ карда шудааст. Марҳалаҳои асосии рушди бозори меҳнат қайд карда шуда, тамоюлҳои асосии рушд ва тағйироти институтсионалӣ, ки бо гузариш ба иқтисоди бозорӣ, рушди соҳибкорӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ, саноатикунонӣ, табдили рақамӣ ва татбиқи сиёсати шугли самаранок алоқаманданд, ошкор карда шудаанд. Таҳлили ҳамаҷонибаи омори равандҳои демографӣ, динамикаи қувваи корӣ, шугл, соҳаҳо ва сохтори ниҳодиҳои (институтсионалиҳои) шугл, хусусиятҳои гендерии бозори меҳнат, сатҳи музди меҳнат, музди меҳнати ҳадди ақал ва фарқҳои минтақавӣ гузаронида шудааст.

Калидвожаҳо: бозори меҳнат, шугли самаранок, қувваи корӣ, шугл, сармояи инсонӣ, музди меҳнат, музди меҳнати ҳадди ақал, саноатикунонӣ, рақамикунонӣ.

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN OVER 35 YEARS OF STATE INDEPENDENCE: STAGES, TRENDS, AND PROSPECTS

Jurakhonzoda S.J.,

Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan.

This article examines the formation and development of the national labor market in the Republic of Tajikistan over 35 years of state independence. The main stages of labor market development are highlighted, and key development trends and institutional changes associated with the transition to a market economy, entrepreneurship development, labor migration, industrialization, digital transformation, and the implementation of productive employment policies are revealed. A comprehensive statistical analysis is conducted of demographic processes, labor force dynamics, labor force, employment, industries and the institutional structure of employment, gender characteristics of the labor market, wage levels, minimum wage, and regional differences.

Keywords: Labor market, productive employment, labor force, employment, labor force, human capital, wages, minimum wage, industrialization, digitalization.

Введение. Рынок труда является одной из важных подсистем национальной экономики, определяющей эффективность использования человеческого капитала, уровень занятости населения, производительности труда, дохода населения и устойчивость социально-экономического развития государства. В современных условиях именно состояние рынка труда во многом определяет конкурентоспособность национальной экономики, инвестиционную привлекательность страны и возможность достижение стратегических целей устойчивого развития. В связи с этим исследование закономерностей формирования и развития рынка труда приобретает особую научную и практическую значимость.

Цель исследования. Изучить состояние формирования и развития национального рынка труда Республики Таджикистан за 35 лет Государственной независимости: этапы, тенденции и перспективы.

Методы исследования. В процессы научного исследования были использованы общенаучные методы и приемы. Большое внимание уделялось методам логического, статистического, теоретическо-методологического и системного анализа.

Основная часть. Рынок труда и ее особенности имеет большое значение для развития социально-экономического состояния государства, дохода и уровня жизни населения. За годы независимости Республики Таджикистан прошла сложный путь социально-экономических преобразований, сопровождавшихся формированием национальной модели рыночной экономики и созданием современных институтов регулирования рынка труда. Переход от административно-командной системы хозяйствования к рыночным отношениям обусловил необходимость кардинального изменения механизмов формирования занятости населения, перераспределения трудовых ресурсов и развития новых организационно-экономических форм использования рабочей силы.

Формирование и развития рынка труда Таджикистана можно разделить на четыре этапа. Так в первый этап (1991-2000 года) представлен с формирование основ рыночной экономики. Распад единого хозяйственного комплекса бывшего СССР привел к разрыву всех экономических связей, к сокращению промышленного производства, закрытию предприятий, отсутствия выплат заработной платы и снижению уровня экономической активности.

Основными особенностями данного этапа можно выделить:

- рост открытой и скрытой безработицы;
- формирования и увеличение масштабов как эмиграции и оттока квалифицированных кадров, так и трудовой миграции местных народов;
- формирование и развитие самозанятости;
- становление законодательной базы регулирования национальной экономики;

Начало 21 века для Таджикистана характеризуется постепенной стабилизацией экономики и восстановлением темпов экономического роста. С 2001 года по 2010 год можно выделить, как второй этап развития рынка труда Таджикистана. Государственная политика в регулировании рынка труда стало ориентироваться не только на сокращение безработицы но и введению новых рабочих мест с новыми требованиями. В данный этап наблюдались:

- формирование законодательной базы в области рынка труда;
- создание институтов регулирования рынка труда;
- переход на новый этап развития трудовой миграции и решении проблем;
- модернизация программ профессионального образования и обучения на протяжении всей жизни;
- увеличение инвестиций, развития предпринимательства и создания новых рабочих мест.

Проведение масштабных социально-экономических реформ

реализация национальных программ занятости и модернизация системы начального профессионального образования отмечаются во втором этапе развития рынка труда Таджикистана с 2011 по 2020 годы.

К основным тенденциям изменения рынка труда во втором этапе мы можем выделить:

- демографический рост и увеличение молодежи на рынке труда;
- развитие предпринимательства и частного сектора и повышения ее роли;
- разработка, принятие и разработка стратегически важных программ, стратегий и дорожных карт
- формирование кризисной ситуации в области трудовой миграции, появления списка «запредников» или список граждан Таджикистана получившие запрет на въезд на территорию Российской Федерации;
- формирование новых стратегических целей правительства Республики Таджикистан в процессе развития экономики страны;
- расширение программ и законодательства в области профессионального образования на всех уровнях.

Но при этом сохранилась структурная диспропорция между системой профессионального образования и потребностями работодателей.

Современный этап с 2021 по 2026 года на рынке труда Таджикистана характеризуется реализацией стратегической цели развития продуктивной занятости населения при ускоренной индустриализации, цифровой трансформации и формирования «зеленой» экономики.

Ключевым направлениям данного этапа можно выделить следующие:

- разработка и реализация ключевых программ и стратегий в области развития продуктивной занятости, диверсификации трудовой миграции и созданию новых продуктивных рабочих мест;
- совершенствование механизмов государственного регулирования рынка труда;
- расширение предпринимательской деятельности;
- поддержка молодежной и женской занятости;
- развитие «зеленой» занятости;
- развитие цифровых компетенций.

Рынок труда Таджикистана формировался под влиянием глубоких социально-экономических преобразований, произошедших после обретения государственной независимости. Его современное состояние определяется совокупностью демографических, экономических, институциональных и внешнеэкономических факторов, которые существенно отличают национальный рынок труда от рынков труда многих стран.

Одной из важной особенностью рынка труда Таджикистана является высокий прирост населения, обуславливающий ежегодное увеличение

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӮЗ

численности лиц трудоспособного возраста. Так на 1 января 2025 года численность населения составило 10508,5 тыс. человек, что на 96% или 5147,5 тыс. человек больше чем в 1991 году (см. таблицу 1).

Таблица 1. Динамика численности населения Республики Таджикистан [1], *на начало года, тыс. человек.*

	1991	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2025к 2091%
Численность населения на начало года	5361	6127,5	6718,9	7417,4	8352,0	9313,8	9716,8	9886,8	10078,4	10288,3	10508,5	196,0
Городского населения	1676,6	1626,0	1780,2	1973,5	2215,5	2438,9	2796,3	2844,1	2906,0	2969,6	3055,4	182,2
Сельского населения	3684,4	4501,5	4938,7	5443,9	6136,5	6874,9	6920,5	7042,7	7172,4	7318,7	7453,1	202,3
Мужчин	2668,5	3069,9	3379,1	3742,9	4224,3	4724,1	4929,6	5016,8	5117,3	5215,4	5328,9	199,7
Женщин	2692,4	3058,6	3339,8	3674,5	4127,7	4589,7	4787,2	4870,0	4961,1	5072,9	5179,6	192,4
Молодежь от 15 до 29 лет	1466,6	1671,7	2189,2	2299,4	2528,3	2541,4	2560,1	2570,4	2570,4	2611,6	2653,3	180,9

Анализ таблицы показал, что за исследуемый период численность населения Республики Таджикистан увеличилась на 96% и в динамике отмечается постоянный рост, темпы прироста составляют от 26,2 до 31,3%. В динамике темпы прироста в 1991 году составило максимум 31,3% 2000 год, 2005 год, 2010 год – 26,5%, с 2021 по 2024 года – 28,8%, в 2025 году – 29,1%. Городское население за исследуемый период увеличилось на 82,2% или на 1378,8 тыс. человек и на начало 2025 года составило 3055,4 тыс. человек. Сельское население увеличилось в 2 раза или на 3768,7 тыс. человек и на начало 2025 года составило 7453,1 тыс. человек. Нужно отметить, что в 1991 году соотношение городского и сельского населения к общему числу составляло 31,3% и 68,7% соответственно, то в 2025 году при сильнейшем процессе урбанизации соотношения изменились на 29,1% городского населения и 70,9% сельского. Численность мужчин за исследуемый период увеличилось на 99,7% или на 2660,4 тыс. человек, в 2025 году составило 5328,9 тыс. человек, а женщин увеличилось на 92,4% или на 2487,2 тыс. человек, в 2025 году составило 5179,6 тыс. человек. Если отношение мужчин и женщин к общему числу населения в 1991 году составляло 49,8% и 50,2% соответственно, то в 2025 году отношения изменились в пользу мужчин, и составило 50,7% мужчин и 49,3% женщин. В обществе выделяется предпочтение иметь мальчиков, чем девочек, что в дальнейшем может привести к низкому числу женского пола и проблемам заключению браков

с коренным населением, как отмечается это проблема в КНР. За исследуемый период число молодежи с 15 по 29 лет увеличилось на 80,9% или на 1186,7 тыс. человек, в 2025 году составило 2653,3 тыс. человек, больше всего молодежи составило 24 летних или 205553 человек. В динамике отмечается, постепенное увеличения числа молодежи, но при этом число большое количество отмечается в 2005 году и составило 32,6% по отношению к общему числу населения или 2189,2 тыс. человек. При постоянном увеличении численности населения отмечается снижения числа молодежи, так в 2025 году составило 25,2 % или 2653,3 тыс. человек, причиной этому является, низкие темпы прироста с 2001 по 2008 года и составлял от 1,7 до 1,9%.

Таким образом, при демографическом росте населения отмечаются проблемы, это снижение численности женщин и молодежи, темпы прироста населения имели неравномерный поток и причиной этому является социально-экономические проблемы и преобразования. В процессе развития продуктивной занятости востребовано уделить внимание сельской местности так, как при малом количестве сельскохозяйственных угодий и пахотных земель, более 70% населения проживает там. При демографическом росте отмечаются изменения численности населения по регионам (см. диаграмму 1).

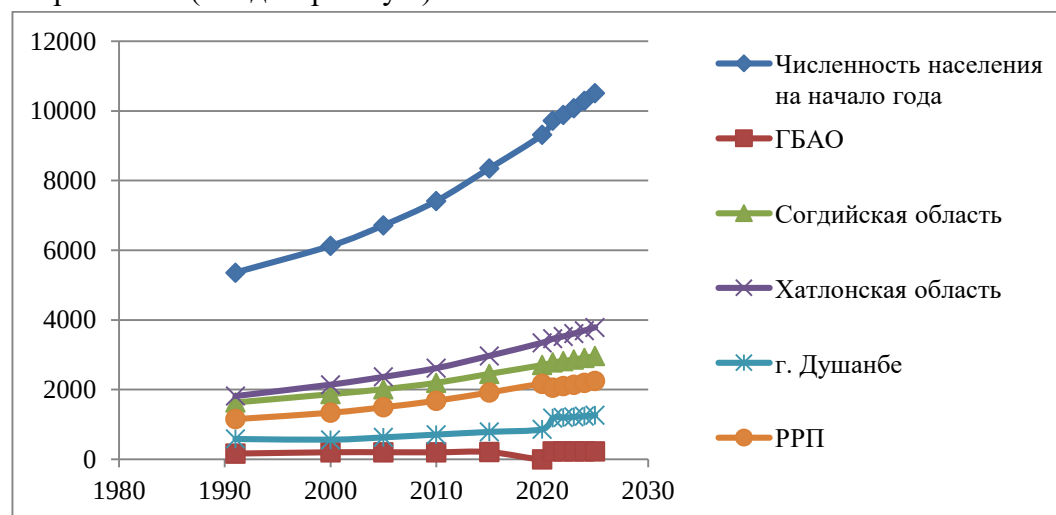

Диаграмма 1. Динамика численности населения по регионам Республики Таджикистан [2].

Анализ диаграммы показал, что за исследуемый период отмечается увеличения численности населения по регионам Республики Таджикистан, так в Хатлонской области в 2 раз или 1973,5 тыс. человек, в городе Душанбе на 2,1 раз или на 683,2 тыс. человек, в РРП на 94,4% или 1092,2 тыс. человек, в Согдийской области на 81,6% или на 1332,4 тыс. человек, в ГБАО на 39,3% или на 66,2 тыс. человек. Так в 2025 году в Хатлонской области численности

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

населения составило 36,1% от общей численности по республике или 3790,3 тыс. человек, в Согдийской области 28,2% или 2966,1 тыс. человек, в РРП 21,4% или 2249,8 тыс. человек, в городе Душанбе 12,1% или 1267,5 тыс. человек и в ГБАО 2,2% или 234,8 тыс. человек.

Таким образом, за исследуемый период распределения численности населения по регионам не потерпели изменения, густо населенным как была так и осталась Хатлонская область. В динамике рост населения отмечается во всех регионах, но процесс урбанизации отразился положительно на городе Душанбе рост численности населения больше всех по регионам. При большой площади территории ГБАО остается меньше всего населено и при этом рост численности населения минимален в сравнении с другими регионами. Процесс индустриализации, создание промышленных предприятий и повышения цифровых навыков для достижения продуктивной занятости востребовано во всех регионах.

При демографическом росте за исследуемый период отмечаются увеличение численности трудовых ресурсов, а так же не высокие темпы социально-экономического развития Таджикистан привели формированию одной из важной особенностей рынка труда, как несоответствия спроса и предложения рабочей силы, избытку рабочей силе и малой потребности. Так за исследуемый период численность трудовых ресурсов выросло в 2,3 раз или на 3456 тыс. человек. В 2024 году объём трудовых ресурсов составил 56,9% от общей численности населения, что выросло на 9,8% по сравнению с 1991 годом (см. таблица 2).

Таблица 2. Трудовые ресурсы Республики Таджикистан [6],

В среднем за год тыс. человек.

	1991	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2024к 2091 %
Трудовые ресурсы	2526	3186	3893	4530	5111	5585	5685	5754	5862	5982	236,8
Рабочая сила	1971	1794	2154	2280	2437	2557	2587	2600	2675	2797	141,9
Всего занято	1971	1745	2112	2233	2380	2506	2534	2545	2625	2748	139,4
Официально безработные	-	49	42	48	57	51	53	55	49	49	100,0
Недוןспользова ние рабочей силы в экономике	555	1392	1739	2250	2674	3068	3066	3154	3187	3185	573,9
Уровень безработицы, в%	-	2,7	2,0	2,1	2,3	2,1	2,1	2,1	1,9	1,8	66,7

Анализ таблицы показал, что за исследуемый период объём рабочей силы на рынке труда неизбежно увеличился на 41,9% или на 826 тыс. человек, в 2024 году составило 46,8% от общего объёма трудовых ресурсов или 2797 тыс. человек и 26,6% от общей численности населения. Однако в 1991 году объём рабочей силы составлял 78% от общего объёма трудовых ресурсов или 1971 тыс. человек и 36,8% от общей численности населения, что отражает о снижении объёма рабочей силы, которая приводит к проблеме увеличения демографической нагрузке на экономически активное население. При уменьшении доли рабочей силы возрастает количество иждивенцев, приходящего на одного занятого работника. Это усиливает нагрузку на систему социального обеспечения, пенсионную систему и государственный бюджет, поскольку уменьшается число налогоплательщиков и одновременно увеличиваются расходы на социальную поддержку. Рабочая сила является одним из важнейших факторов производства наряду с инвестициями, капиталом и технологиями. Недостаток трудовых ресурсов ограничивает возможности расширения производства, введение новых проектов и повышения конкурентоспособности национальной экономики.

В развитии продуктивной занятости населения имеет большое значение решение проблем, стоящих в данном направлении. За исследуемый период число занятых в экономики Таджикистана выросло на 39,4% и в 2024 году составило 2748 тыс. человек или 45,9% от общего объёма трудовых ресурсов и 26,2% от общей численности населения. Данный показатель в 1991 году составил 1971 тыс. человек или 78,0% от общего объёма трудовых ресурсов и 36,8% от общей численности населения. Показатель потерпел изменения, уровень занятого населения уменьшился, что отрицательно отражается на развитие экономики, приводит к дефициту кадров для работодателей и усиливает нагрузку на работника в решении социально-экономических вопросах семьи, который может привести к износу как физическому, так и моральному. При этом количество недоиспользованной рабочей силы в экономике увеличилось в 5,7 раза, и в 2024 году составило 3185 тыс. человек, что равно 53,2% от общего объёма трудовых ресурсов, куда входят женщины, молодежь и пенсионеры. В 1991 году данный показатель был на много меньше и составлял 22,0% или 555 тыс. человек.

За исследуемый период число официально безработных не изменилось, но при этом в динамике отмечается как увеличение, так и уменьшение показателя. Так в 2005 году показатель уменьшился на 14,3%, дальнейшее увеличение до 2015 года на 16,3% и составило 57 тыс. человек и дальнейшее уменьшения до 2024 года на 14,3%. В 2024 году доля официально безработных составило 0,8% от общего объёма трудовых ресурсов и 1,8% от общего объёма рабочей силы. При этом нельзя не

отметить о неофициальной безработицы или скрытой. Статистику официальной безработицы предоставляет Агентство труда и занятости населения Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, куда не всегда обращаются безработные граждане для регистрации так, как большая часть населения страны не информированы о деятельности и функций службы занятости, поэтому уровень безработицы не полностью открывает истинную картину на рынке труда, в данном вопросе.

Таким образом, за годы государственной независимости рынок труда Республики Таджикистан характеризуется неоднозначными тенденциями развития. Несмотря на абсолютный рост численности рабочей силы, снижается уровень экономически активного населения и уменьшение доли лиц, участвующих в формировании валового внутреннего продукта. Численность занятых в экономике увеличилось, вместе тем их удельный вес в составе трудовых ресурсов снизился, это свидетельствует, что темпы роста занятости существенно отстают от темпов увеличения трудовых ресурсов и населения, Подобная динамика указывает на недостаточный уровень создания новых продуктивных рабочих мест и наличие структурных диспропорций на рынке труда.

Основными вызовами современного рынка труда Республики Таджикистан являются снижение уровня экономической активности населения, недостаточные темпы создания новых продуктивных рабочих мест, рост недоиспользованного трудового потенциала, сохраняющийся структурный дисбаланс между спросом и предложением рабочей силы, а также высокая зависимость отдельных категорий населения неформальной занятости и трудовой миграции.

Переход на рельсы рыночной экономики, привлечение иностранных инвестиций сформировал новые формы занятости. Численность занятого населения по формам собственности Республики Таджикистан за исследуемый период была не равномерен. В 2024 году доля занятого населения в государственной 18,7% или 513,6 тыс. человек, в частной 70,8% или 1944,4 тыс. человек, в коллективной 9,7% или 266,1 тыс. человек, в смешанной с иностранным участием 0,2% или 5,3 тыс. человек, в смешанной без иностранного участия 0,7% или 18,4 тыс. человек (см. таблицу 3).

Таблица 3. Численность занятого населения по формам собственности Республики Таджикистан [7],

В среднем за год тыс. человек.

	1991	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2024 к 2091%
Всего занятого в экономике	1971,3	1745,4	2111,7	2233,3	2379,7	2506,2	2533,5	2545,0	2625,3	2747,8	139,4
Государственная	1176,7	558,5	542,4	432,9	441,5	497,5	509,9	502,4	498,3	513,6	43,6
Частная	376,0	751,7	1082,0	1406,6	1588,6	1770,5	1775,5	1784,9	1857,7	1944,4	517,1
Коллективная	418,0	415,2	469,7	371,1	323,8	216,2	226,2	235,5	247,1	266,1	63,7
Смешанная с иностранным участием	0,6	14,1	16,2	16,2	18,5	4,8	4,9	5,1	5,1	5,3	883,3
Смешанная без иностранного участия	-	5,9	1,4	6,5	7,3	17,2	17,0	17,1	17,1	18,4	311,9

Анализ таблицы показал, что за исследуемый период численность занятого населения в государственной собственности организаций уменьшилось на 56,4% или 663,1 тыс. человек, основной причиной данной ситуации является то, что переход на рельсы рыночной экономики, приватизации предприятий и развитием предпринимательской деятельности сформировал и расширил деятельность частного сектора. Занятость населения в организациях с частной формой занятости за исследуемый период увеличилось в 5,2 раз или 1568,4 тыс. человек. Так в 2024 году число занятых составило 1944,4 тыс. человек, что составляет 70,8% от общей численности занятого населения в экономике страны. В коллективной собственности занятость населения уменьшилось на 36,3% или на 151,9 тыс. человек, так в 2024 году составило 266,1 тыс. человек, смешанной с иностранным участием увеличилась в 8,8 раз или 4,1 тыс. человек, смешанной без иностранного участия увеличилась в 3,1 раз или на 12,5 раз.

На рынке труда Таджикистана за годы государственной независимости произошли существенные трансформации в структуре занятости населения по формам собственности. На фоне развития рыночных отношений произошло масштабное перераспределение трудовых ресурсов из государственного сектора в частный и снижает роль государства как основного работодателя и усиление рыночных механизмов формирования спроса на рабочую силу. Вместе с тем стремительный рост в частном секторе свидетельствует о повышении его значения в создании рабочих мест и обеспечении продуктивной занятости населения.

Таким образом, изменения в структуре занятости свидетельствует о формировании более гибкого рынка труда. В этих условиях государственная политика в достижении продуктивной занятости должна быть направлена на

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӮЗ

повышение качества создаваемых рабочих мест, развитие человеческого капитала, совершенствование системы профессиональной подготовки кадров и обеспечения социальной защиты работников, независимо от форм собственности работодателя.

За годы независимости Республики Таджикистан численность занятого населения по отраслям произошли существенные изменения. (см. таблицу 4)

Таблица 4. Численность занятого населения по отраслям Республики Таджикистан [8], *В среднем за год тыс.человек.*

	1991	2000	2005	2011	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2024 к 2001 в %
Всего занято в экономике в том числе:	1971	1745	2112	2249,3	2379,7	2506,2	2533,5	2545,0	2625,3	2747,8	139,4
Реальный сектор											
Сельское хозяйство, охота и лесоводство	881	1133	1425	1671,8	1545,2	1525,6	1535,3	1608,8	1618,7	1629,4	184,9
Обрабатывающая промышленность	256	121	121	62,5	60,1	86,4	88,4	88,8	92,3	103,4	40,4
Строительство	148	37	62	74,3	66,5	101,9	98,3	100,1	101,6	117,2	79,2
Сектор услуг											
Оптовая и розничная торговля, автомобилями и мотоциклами, ремонт автомобилей и мотоциклов	108	72	91	125,0	149,3	157,2	158,7	114,9	159,8	174,2	161,3
Транспорт, складское хозяйство	93	42	62	42,7	56,8	61,3	58,6	51,0	58,3	68,1	73,2
Государственное управление и оборона, обязательное социальное страхование	48	34	44	35,7	36,3	45,1	50,5	49,8	49,6	61,3	127,7
Образование	197	167	170	188,5	209,3	247,1	256,0	252,2	251,7	270,1	137,1
Здравоохранение и социальное обслуживание населения	106	82	72	84,5	98,3	116,7	120,9	119,9	120,0	127,0	119,8
Прочие коммунальные, социальные и персональные услуги	51	27	33	64,2	66,6	25,4	24,8	19,6	27,3	33,4	65,5

Анализ таблицы показал, что за исследуемый период численность занятого населения в реальном секторе отмечается увеличением в сельском хозяйстве, охоте и лесоводстве на 84,9% или на 748,4 тыс. человек, это обусловлено демографическим ростом в сельской местности. Так в 2024 году составило 1629,4 тыс. человек, что составило 59,3 % от общего числа занятого населения. Занятость населения в обрабатывающей промышленности уменьшилось на 59,6% или 152,6 тыс. человек. В динамике показатель уменьшается до 2015 года на 76,5% или на 195,9 тыс. человек, после принятия НСР до 2030 года в 2015 году и объявлении новой

стратегической цели развития индустрии, или переход на индустриально аграрный тип экономики, занятость населения обрабатывающей промышленности в увеличилась на 72% или на 43,3 тыс. человек, но при этом не достиг уровня 1991 года. В строительстве показатель уменьшился на 20,8% или на 30,8 тыс. человек. В динамике показатель имеет неоднозначен так в 2000 году отмечается резкое уменьшение на 63,7% или на 111 тыс. человек, с 2005 года отмечается постепенное увеличение в 3,2 раз или на 80,2 тыс. человек и в 2024 году составило 117,2 тыс. человек, но при этом не было достигнуто уровня 1991 года.

В секторе услуг за исследуемый период численность занятого населения потерпела значительные изменения. Так показатель увеличился в оптовой и розничной торговле на 61,3% или 66,2 тыс. человек, в 2024 году составило 174,2 тыс. человек, в образование 37,1% или на 73,1 тыс. человек, в 2024 году составило 270,1 тыс. человек, в государственном управлении и обороне, обязательное социальное страхование на 27,7% или на 13,3 тыс. человек, в 2024 году составило 61,3 тыс. человек, в здравоохранение и социальном обслуживании населения на 19,8% или на 21 тыс. человек. В транспорте, складском хозяйстве уменьшилось на 26,8% или на 24,9 тыс. человек, в 2024 году составило 68,1 тыс. человек и в прочих коммунальных, социальных и персональных услуг на 34,5% или на 17,6 тыс. человек.

Таким образом, структурная трансформация рынка труда Республики Таджикистан пока не обеспечивает полного перехода к модели продуктивной занятости. Несмотря на отдельные положительные изменения в промышленности, строительстве и социальной сфере, основная масса работников по-прежнему сосредоточена в сельском хозяйстве, характеризующемся сравнительно низкой производительностью труда. Для достижения стратегической цели индустриализации экономики необходимо ускорить развитие обрабатывающей промышленности, стимулировать создание высокопроизводительных рабочих мест, поддерживать инновационное предпринимательство и расширять занятость в современных секторах экономики с высокой добавленной стоимостью. Именно перераспределение трудовых ресурсов из низкопроизводительных видов деятельности в более эффективные отрасли будет способствовать росту производительности труда, увеличению доходов населения и обеспечению устойчивой продуктивной занятости.

Трансформационные изменения на рынке труда Таджикистана так же отразились на занятости в гендерном направлении (см. диаграмма 2).

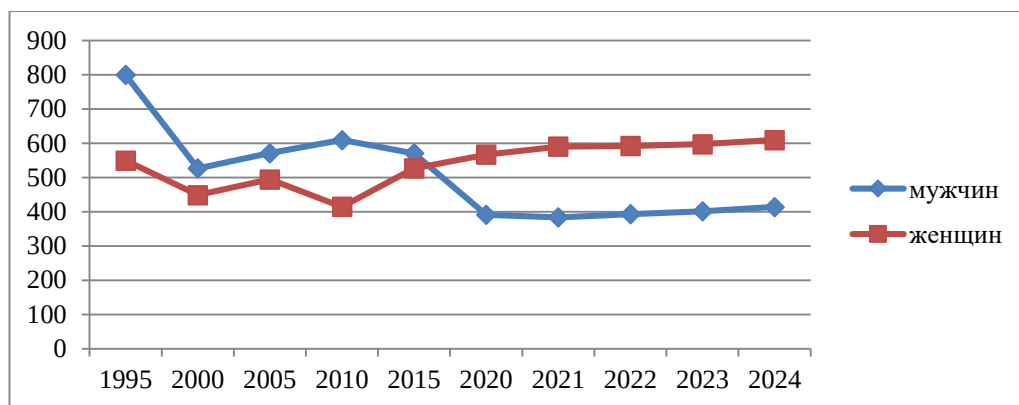

Диаграмма 2. Численность мужчин и женщин, выполняющих работы по найму на рынке труда Республики Таджикистан,

(В среднем за год тыс. человек) [9].

За исследуемый численность мужчин, выполняющих работы по найму на рынке труда Республики Таджикистан уменьшился на 48,2% или на 385,8 тыс. человек, в 2024 году составило 413,9 тыс. человек, что составило 15,1% от общей численности занятого населения в экономике страны. Основной причиной этому является развития предпринимательства, где большая часть мужчины, рост трудовой миграции за рубеж, рост занятости в сельском хозяйстве, увеличения неформальной занятости, а также не удовлетворяющие потребности заработная плата. Численность женщин, выполняющих работы по найму на рынке труда Республики Таджикистан за исследуемый период увеличился на 10,9% или на 59,9 тыс. человек, что составило 22,2% от общей численности занятого населения в экономике страны. Независимо от положительной ситуации женщины на рынке труда также остаются в затруднительном положении, это неформальная занятость, низкая заработная плата по сравнению заработку мужчин, при сокращении первую увольт женщину, при трудоустройстве предпочитают мужчину, без платный труд в сельском хозяйстве на семью.

Таким образом, современный рынок труда Таджикистана характеризуется не только гендерными различиями в динамике наемной занятости, но и сохранении структурных диспропорций, препятствующих формированию продуктивной занятости. Для обеспечения устойчивого развития рынка труда необходима государственная политика, направленная на создание высокопроизводительных рабочих мест, а также обеспечение равных возможностей для мужчин и женщин в сфере занятости и реализации трудового потенциала.

В достижении продуктивной занятости населения, большое значение имеет уровень заработной платы, так за годы государственной независимости Республики Таджикистан среднемесячная номинальная начисленная заработная плата работников предприятий и организаций

выросла в 251 раз, и в 2024 году составило 2310,21 сомони. (см. таблицу 5)

Таблица 5. Среднемесячная номинальная начисленная заработная плата работников предприятий и организаций по регионам Республики Таджикистан [10], сомони.

	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2024 к 2095 в %
Республика Таджикистан	0,92	15,57	83,58	354,44	878,91	1393,78	1540,84	1760,29	2013,11	2310,21	251109, 8
г. Душанбе	1,4	31,00	168,06	717,28	1526,64	2080,81	2282,97	2572,45	2836,38	3197,19	228370, 7
ГБАО	0,43	12,57	71,88	277,24	701,53	1347,36	1459,28	1636,21	1847,63	2028,85	471825, 6
Согдийская область	0,92	13,45	69,22	258,79	696,80	1236,26	1418,81	1632,82	1875,73	2148,17	233496, 7
Хатлонская область	0,89	9,80	56,56	232,98	645,05	1053,78	1143,19	1305,07	1557,71	1823,82	204923, 6
РРП	1,04	24,26	101,13	347,11	832,24	1192,85	1274,72	1450,52	1666,95	1963,46	188794, 2

Анализ таблицы показал, что за исследуемый период среднемесячная номинальная начисленная заработная плата работников предприятий и организаций по регионам Республики Таджикистан была неоднозначно. Увеличение показателя отмечается во всех регионах, так в ГБАО в 471 раз и в 2024 году составило 2028,85 сомони, в Согдийской области в 233,4 раз и в 2024 году составило 2148,17 сомони, в городе Душанбе в 228,3 раз и в 2024 году составило 3197,19 сомони, в Хатлонской области в 204,9 раз и в 2024 году составило 1823,82 сомони, в РРП в 188,8 сомони.

Таким образом, в региональном аспекте заработная плата не одинакова. На уровень заработной платы влияют множество факторов, как уровень развития предпринимательства, развития человеческого капитала, производительность труда, количества промышленных предприятий, развития инфраструктуры и историческое формирования экономики региона, поэтому для достижения продуктивной занятости населения востребовано уделить внимание решением данным проблемам в этих направлениях.

В период государственной независимости Республики Таджикистан наблюдается устойчивая положительная динамика как минимального размера оплаты труда (МРОТ), так и среднемесячной номинальной начисленной заработной платы. При этом темпы роста средней заработной платы значительно опережают темпы повышения минимальной оплаты

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

труда, что свидетельствует о неодинаковой динамике развития данных показателей.(см. диаграмму 3)

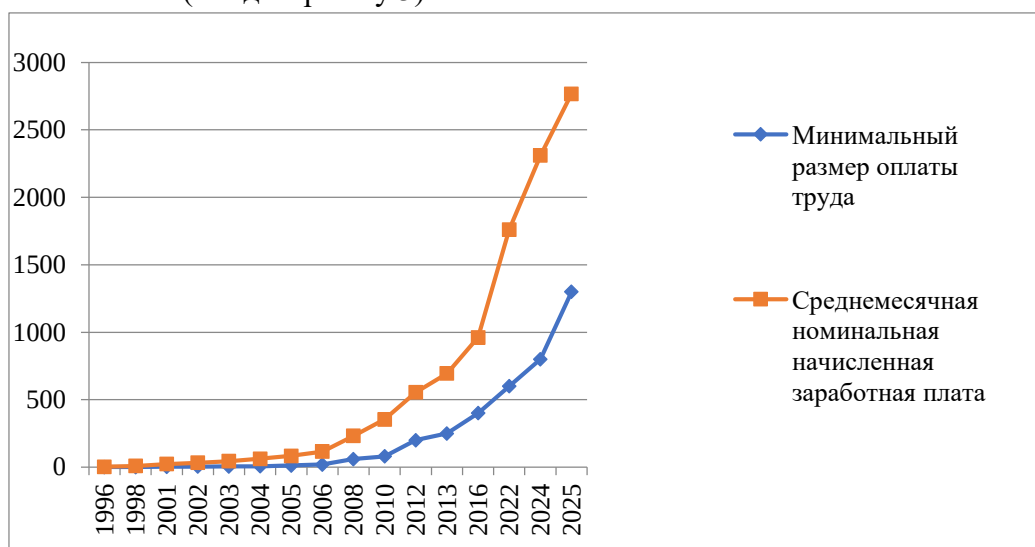

Диаграмма 3. Динамика изменений среднемесячной номинальной начисленной заработной платы и минимального размера оплаты труда в Республике Таджикистан (сомони) [11].

За исследуемый период отмечается увеличение обоих показателей происходило медленными темпами, что объясняется последствиями переходного периода, ограниченными финансовыми возможностями государства и низкой производительностью труда. МРОТ в этот период оставался крайне низком уровне и не обеспечивал воспроизводство рабочей силы, а среднемесячная заработная плата лишь постепенно увеличилась. Начиная с 2008 года отмечается ускорение роста заработной платы, обусловленное устойчивым экономическим развитием страны, увеличением бюджетных расходов на оплату труда работников социальной сферы, развитием предпринимательства и повышения деловой активности. Особенно заметны рост отмечается после 2016 года, где среднемесячная номинальная начисленная заработная плата увеличилась с 962,2 сомони до 2310,2 сомони в 2024 году, или в 2,4 раз, тогда как МРОТ вырос с 400 сомони до 800 сомони, то есть в 2 раза.

Наиболее существенный рост минимальной зарплаты наблюдается после 2022 года, когда ее размер увеличился с 600 сомони до 800 сомони в 2024 году и достиг 1300 сомони в 2026 году. Это свидетельствует об активности государственной политики по повышению социальных гарантий и поддержке низкооплачиваемых работников. Вместе с тем темпы роста заработной платы остаются значительно выше, что отражает влияние рыночных факторов, роста оплаты труда в отдельных высокооплачиваемых отраслях и повышении квалификации работников.

Следует отметить, что разрыв между среднемесячной номинальной заработной платой и МРОТ постепенно увеличивается. Если в начале исследуемого периода различия между показателями были относительно небольшими, то к 2024-2026 годом среднемесячная заработная плата превышает почти в 3 раза, это указывает на то, что минимальная заработная плата не успевает за общими темпами роста оплаты и не в полной мере выполняет функции социальной защиты работников с низкими доходами. Данная тенденция свидетельствует о постепенном повышении стоимости рабочей силы и росте оплаты труда, однако сохраняется необходимость дальнейшего совершенствования механизма установления минимальной заработной платы. Ее уровень должен определяться не только из финансовых возможностей государства, но и с учетом прожиточного минимума, производительности труда, уровня инфляции и потребностей воспроизводства рабочей силы.

Таким образом, высокие темпы роста средней заработной платы по сравнению минимальной свидетельствует о сохранении дифференциации доходов работников и недостаточной защитной функции МРОТ. Для эффективного достижения продуктивной занятости населения и реализации достойного труда необходимо дальнейшего повышения МРОТ до уровня, обеспечивающего и роста производительности труда, а также расширение высокопроизводительных рабочих мест, позволяющих обеспечить устойчивый рост реальных доходов населения.

На протяжении государственной независимости заработная плата мужчин превышала заработанную плату женщин. Среднемесячная заработная плата мужчин увеличилась в 63,7 раз и в 2024 году составило 3230,57 сомони, у женщин увеличилось в 185,1 раз и в 2024 году составило 2184,63 сомони. (см. диаграмму 4)

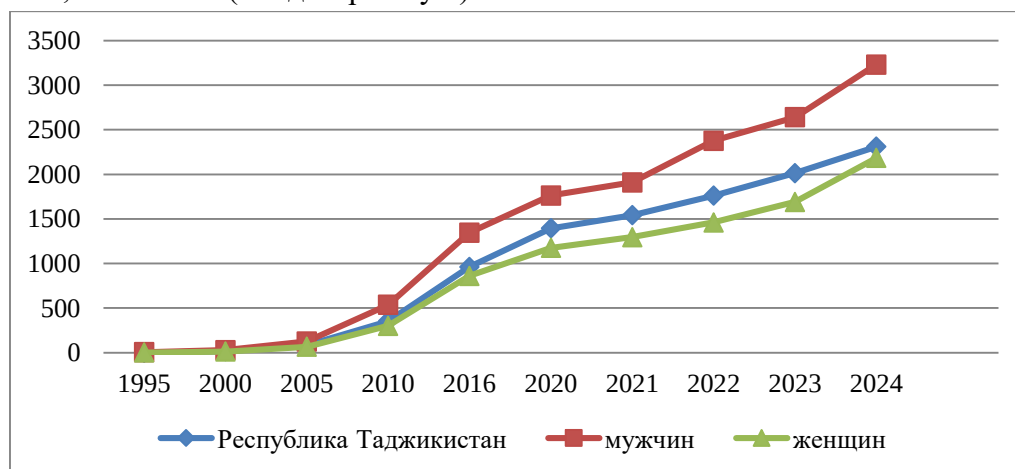

Диаграмма 4. Среднемесячная номинальная начисленная заработная плата мужчин и женщин на рынке труда Республики Таджикистан [12].

В 2024 году среднемесячная заработная плата женщин составила 67,6% от уровня оплаты труда мужчин. Абсолютный разрыв между заработной платой мужчин и женщин достиг 1045,94 сомони в месяц, что свидетельствует о сохраняющемся неравенстве в оплате труда, но при этом он сокращается. Так в 1995 году разрыв составлял 76,7% то в 2024 году он составил, 32,4%. Основными причинами данного разрыва являются структурные особенности рынка труда Республики Таджикистан. Мужчины преимущественно заняты в высокооплачиваемых секторах экономики – промышленности, строительстве, транспорте, энергетике и связи, тогда как женщины сосредоточены преимущественно в образовании, здравоохранении, социальной сфере и других бюджетных отраслях, где уровень оплаты труда значительно ниже. Дополнительное влияние оказывают различия в профессиональной структуре занятости, ограниченные возможности карьерного продвижения женщин, более высокая распространенность неполной занятости, а также совмещения трудовой деятельности с семейными обязанностями. Вместе с тем сохраняющийся гендерный разрыв свидетельствует о наличии структурных диспропорций на рынке труда и не полной реализации принципов достойного труда и равной оплаты за труд равной ценности.

Таким образом, в Республике Таджикистан сформировалась устойчивая тенденция роста среднемесячной заработной платы, что отражает положительные изменения в социально-экономическом развитии страны и постепенное повышение стоимости рабочей силы. Однако сохраняющийся гендерный разрыв в оплате труда свидетельствует о наличии структурных проблем на рынке труда. Для обеспечения продуктивной занятости населения необходимо не только дальнейшее повышение уровня оплаты труда, но и создание высокопроизводительных рабочих мест, сокращение гендерного неравенства в оплате труда, расширение возможностей занятости женщин в высокодоходных секторах экономики, а также увязка роста заработной платой с повышением производительности труда и развитием человеческого капитала.

Выводы и предложения

Таким образом, современный рынок труда Республики Таджикистан характеризуется сочетанием положительных и проблемных тенденций. К положительным результатам относятся развитие предпринимательства и частного сектора, рост занятости, повышение заработной платы, совершенствование законодательной базы и реализация государственной политики содействия занятости населения. Одновременно сохраняются системные проблемы, среди которых недостаточные темпы создания высокопроизводительных рабочих мест, высокая доля сельскохозяйственной и неформальной занятости, территориальная дифференциация доходов и сохраняющаяся зависимость рынка труда от внешней трудовой миграции.

Следовательно, достижение стратегической цели, то есть формирование продуктивной занятости требует перехода от политики количественного увеличения занятости к политике повышения качества рабочих мест. Приоритетными направлениями должны стать ускоренная индустриализация экономики, развитие малого и среднего предпринимательства в производственной сфере, цифровизация экономики, повышение производительности труда, совершенствование профессионального образования и развитие человеческого капитала. Только комплексная реализация данных направлений позволит обеспечить устойчивый экономический рост, повышения конкурентоспособности национальной экономики и формирование современной модели продуктивной занятости населения Республики Таджикистан.

Литература

1. Демографический ежегодник РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2025. - С. 23-26, 40-41
2. Демографический ежегодник РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2025. - С. 27
3. Джурахонзода С.Дж. Теоретические подходы к исследованию услуг институтов рынка труда (на примере службы занятости населения республики Таджикистан) / Р. М. Бабаджанов, С. Джурахонзода // Экономика Таджикистана. – 2023. – № 1. – С. 170-175. – EDN ZKKCOC.
4. Концепция развития продуктивной занятости населения в Республике Таджикистан на период до 2040 года Общее положение пункт 4.
5. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. Душанбе, стр. 87,
6. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2021- С. 98, 2025. - С. 54
7. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2021- С. 100, 2025. - С. 54
8. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2021- С. 111-113, 2025. - С. 60
9. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2021- С. 120-151, 2025. - С. 68-72
10. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2021- С. 378, 2025. - С. 179
11. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2021- С. 378, 2025. - С. 179, 366
12. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2016- С. 282-291, 2021 - С. 120-151, 2017 - С. 135,137, 2021- С. 377, 2022 - С. 181, 2024 - С. 174, 2025. - С. 174.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - AUTHOR INFORMATION

TJ	RU	EN
ҶӢРАХОНЗОДА САОДАТ ҶӢРАХОН	ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ ДЖУРАХОН	JURAKHONZODA SAODAT JURAKHON
Муовини директори Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Заместитель директора Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	Deputy Director of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Шоҳтемур 27	Таджикистан, город Душанбе, ул. Шотемур 27	Tajikistan, Dushanbe city, Shotemur street 27
Номзади илмҳои иқтисодӣ	Кандидат экономических наук	Candidate of economic sciences
тел. +992 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru.		

УДК: 316.422:004.9(575.3)**ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И
ПРОБЛЕМЫ****Холбобоев Ф. С., Джонакова Г. А.,****Институт экономики и демографии Национальной академии наук
Таджикистана**

В статье исследуется процесс формирования инновационной культуры населения Республики Таджикистан в условиях цифровой трансформации экономики. Раскрываются теоретико-методологические основы изучения инновационной культуры и ее взаимосвязи с социально-экономическим развитием. Проведен анализ современного состояния инновационной культуры, включая уровень цифровой грамотности, развитие образовательной системы, институциональной среды, а также влияние процессов цифровизации и финтеха. Особое внимание уделено сравнительному анализу с другими странами Центральной Азии. Выявлены ключевые проблемы формирования инновационной культуры, включая низкий уровень инновационного мышления, ограниченный доступ к технологиям, институциональные барьеры, финансовые ограничения и региональные диспропорции. Обоснована необходимость комплексного подхода к развитию инновационной культуры как основы устойчивого социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: инновационная культура; цифровизация; цифровая грамотность; человеческий капитал; институциональная среда; инновационная активность; Республика Таджикистан; финтех; социально-экономическое развитие; Центральная Азия.

**ТАШАККУЛИ ФАРҶАНГИ ИННОВАТСИОНИИ АҶОЛИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН: ҲОЛАТИ КУНУНӢ ВА МУШКИЛОТ****Холбобоев Ф. С., Ҷонакова Г. А.,****Институти иқтисодиёт ва демографияи АМИТ**

Дар ин мақола рушди фарҳанги инноватсионӣ дар байни аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити таъбири рақамӣ ва иқтисодиёт баррасӣ мешавад. Дар он асосҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши фарҳанги инноватсионӣ ва робитаи он бо рушди иқтимоӣ ва иқтисодӣ омӯхта мешаванд. Дар мақола вазъи кунунии фарҳанги инноватсионӣ, аз ҷумла саводнокии рақамӣ, рушди низомӣ маориф ва муҳити институтсионалӣ, инчунин, таъсири рақамикунӣ ва финтех таҳлил гардидааст. Таваҷҷуҳи махсус ба таҳлили муқоисавӣ бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ зоҳир карда мешавад. Мушкилоти асосӣ дар рушди фарҳанги инноватсионӣ

муайян карда шудаанд, аз ҷумла сатҳи пасти тафаккури инноватсионӣ, дастрасии маҳдуд ба технология, монеаҳои институтсионалӣ, маҳдудиятҳои молиявӣ ва нобаробариҳои минтақавӣ. Дар мақола зарурати равиши муттаҳид барои рушди фарҳанги инноватсионӣ ҳамчун асоси рушди устувори иҷтимоию иқтисодии кишвар асоснок гардидааст.

***Калидвожаҳо:** фарҳанги инноватсионӣ; рақамикунонӣ; саводнокии рақамӣ; сармояи инсонӣ; муҳити институтсионалӣ; фаъолияти инноватсионӣ; Ҷумҳурии Тоҷикистон; финтех; рушди иҷтимоию иқтисодӣ; Осиёи Марказӣ.*

FORMATION OF INNOVATION CULTURE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: CURRENT STATE AND PROBLEMS

Kholboboiev F. S., Jonakova G. A.,

Institute of Economics and Demography of the NAST

This article examines the development of an innovative culture among the population of the Republic of Tajikistan amid the digital transformation of the economy. It explores the theoretical and methodological foundations for studying innovative culture and its relationship with socioeconomic development. The article analyzes the current state of innovative culture, including digital literacy, the development of the educational system, and the institutional environment, as well as the impact of digitalization and fintech. Particular attention is paid to a comparative analysis with other Central Asian countries. Key challenges in developing an innovative culture are identified, including a low level of innovative thinking, limited access to technology, institutional barriers, financial constraints, and regional disparities. The article substantiates the need for an integrated approach to developing an innovative culture as the basis for the country's sustainable socioeconomic development.

Keywords: *innovative culture; digitalization; digital literacy; human capital; institutional environment; innovative activity; Republic of Tajikistan; fintech; socioeconomic development; Central Asia.*

Введение. Современное развитие мировой экономики характеризуется ускоренной цифровизацией, внедрением инновационных технологий и трансформацией социально-экономических систем [4]. Наличие ресурсов и способность общества к восприятию и внедрению инноваций в этих условиях становится ключевым фактором устойчивого развития. В данном процессе особую роль играет инновационная культура населения, отражающая уровень готовности населения к изменениям, освоению новых технологий и участию в инновационной деятельности.

Для Республики Таджикистан формирование инновационной культуры приобретает стратегическое значение в контексте модернизации экономики и повышения ее конкурентоспособности. Переход к цифровой экономике требует развития человеческого капитала, повышения уровня цифровой грамотности и формирования инновационного мышления. Вместе с тем, данный процесс сопровождается рядом структурных ограничений, связанных с уровнем развития инфраструктуры, образовательной системы и институциональной среды.

В научной литературе инновационная культура рассматривается как совокупность ценностей, ценностей, знаний, навыков и моделей поведения, способствующих созданию и распространению инноваций. Ее развитие напрямую связано с качеством человеческого капитала, доступом к технологиям и эффективностью государственных институтов. Несмотря на растущий интерес к данной проблематике, вопросы формирования инновационной культуры в условиях развивающихся экономик, включая Республику Таджикистан, остаются недостаточно изученными.

Целью настоящей статьи является анализ современного состояния инновационной культуры населения Республики Таджикистан и выявление ключевых проблем ее формирования. Для достижения поставленной цели рассматриваются теоретические основы, проводится анализ текущей ситуации и выявляются системные ограничения, препятствующие развитию инновационной активности.

Теоретико-методологические основы исследования. Теоретико-методологические основы исследования инновационной культуры опираются на междисциплинарный подход, объединяющий достижения институциональной экономики, теории человеческого капитала и концепции инновационного развития. В научной литературе инновационная культура рассматривается как совокупность ценностей, установок, знаний и поведенческих практик, обеспечивающих готовность общества к восприятию и внедрению инноваций. Она формируется под воздействием образовательной среды, уровня технологического развития и институциональных условий. Категория «качество жизни» в свою очередь трактуется как комплексная характеристика, включающая материальные (доходы, занятость, доступ к услугам) и нематериальные (уровень образования, здоровье, социальная защищенность) компоненты [2]. Современные подходы к ее оценке базируются на использовании интегральных индикаторов, отражающих не только экономические, но и социальные параметры развития.

Методологическая база исследования включает системный, институциональный и сравнительный подходы. Системный подход позволяет рассматривать инновационную культуру как элемент целостной

социально-экономической системы, взаимосвязанный с цифровизацией, рынком труда и уровнем развития человеческого капитала. Институциональный подход акцентирует внимание на роли формальных и неформальных институтов, определяющих условия формирования инновационного поведения. Сравнительный подход используется для оценки положения Республики Таджикистан в региональном контексте и выявления различий с другими странами. В совокупности данные подходы обеспечивают комплексный анализ взаимосвязи инновационной культуры и качества жизни, позволяя выявить ключевые факторы и направления их развития.

Результаты исследования. Современное состояние инновационной культуры населения Республики Таджикистан во многом определяется уровнем цифровой грамотности и доступом к информационно-коммуникационным технологиям.

В настоящее время цифровая грамотность населения в Таджикистане остается на умеренно низком уровне, особенно в сельских регионах. По данным международных оценок, страна находится на стадии «оппортунистического развития», что означает ограниченное использование цифровых технологий и наличие значительных разрывов в доступе и навыках. Несмотря на это, наблюдается постепенное улучшение показателей благодаря внедрению образовательных программ и расширению интернет-доступа.

Интернет-проникновение достигло около 46% населения, однако остается ниже, чем в большинстве стран Центральной Азии. Основным инструментом доступа к цифровой среде являются мобильные устройства, что формирует специфическую модель «мобильной цифровизации».

Таблица 1. Основные показатели цифрового развития

Показатель	Таджикистан	Комментарий
Интернет-проникновение	~46%	Ниже регионального уровня
Уровень цифровых навыков	Средний/низкий	Сильный разрыв город–село
Использование технологий	Ограниченное	Преобладает базовое использование
Цифровая культура	Формирующаяся	Наблюдается рост адаптации

Источник: составлено авторами на основе данных International Telecommunication Union, World Bank и UNDP.

Как показано в таблице 1, в последние годы наблюдается положительная динамика роста проникновения интернета и использования мобильных технологий, что создает базовые условия для формирования цифровых навыков. Вместе с тем уровень цифровой грамотности остается неоднородным, особенно в разрезе городских и сельских территорий, что ограничивает вовлеченность значительной части населения в инновационные процессы и цифровую экономику.

Развитие образовательной системы играет ключевую роль в формировании инновационной культуры, поскольку именно через образование формируются необходимые компетенции и инновационное мышление. В Республике Таджикистан предпринимаются шаги по модернизации образовательных программ, внедрению цифровых технологий и развитию STEM-направлений. Однако сохраняется разрыв между теоретической подготовкой и практическими навыками, а также недостаточная интеграция образовательных учреждений с реальным сектором экономики. Это снижает эффективность подготовки кадров, способных генерировать и внедрять инновации.

Институциональная среда также оказывает существенное влияние на уровень развития инновационной культуры. Государственная политика направлена на поддержку цифровизации, развитие инновационной инфраструктуры и создание благоприятных условий для предпринимательства. Тем не менее сохраняются институциональные ограничения, включая недостаточную развитость нормативно-правовой базы, ограниченную вовлеченность частного сектора и административные барьеры. Эти факторы сдерживают развитие инновационной активности и замедляют формирование устойчивой инновационной экосистемы.

Институциональная среда оказывает значительное влияние на развитие инновационной культуры, однако наряду с государственной поддержкой цифровизации и формированием инновационной инфраструктуры сохраняются определенные ограничения, связанные с недостаточной развитостью нормативно-правовой базы, ограниченной вовлеченностью частного сектора и наличием административных барьеров, что в целом сдерживает динамику инновационной активности и формирование устойчивой инновационной экосистемы; в то же время данные институциональные вызовы частично компенсируются развитием финансовых технологий, которые становятся важным драйвером цифровой трансформации и стимулируют формирование новых моделей экономического поведения населения.

Финансовые технологии (FinTech) являются одним из ключевых драйверов формирования инновационной культуры. В Таджикистане активно развиваются цифровые финансовые сервисы, включая мобильные приложения и системы безналичных платежей (например, Alif Mobi, Amonat Mobile) [4].

Цифровизация финансового сектора обеспечивает:

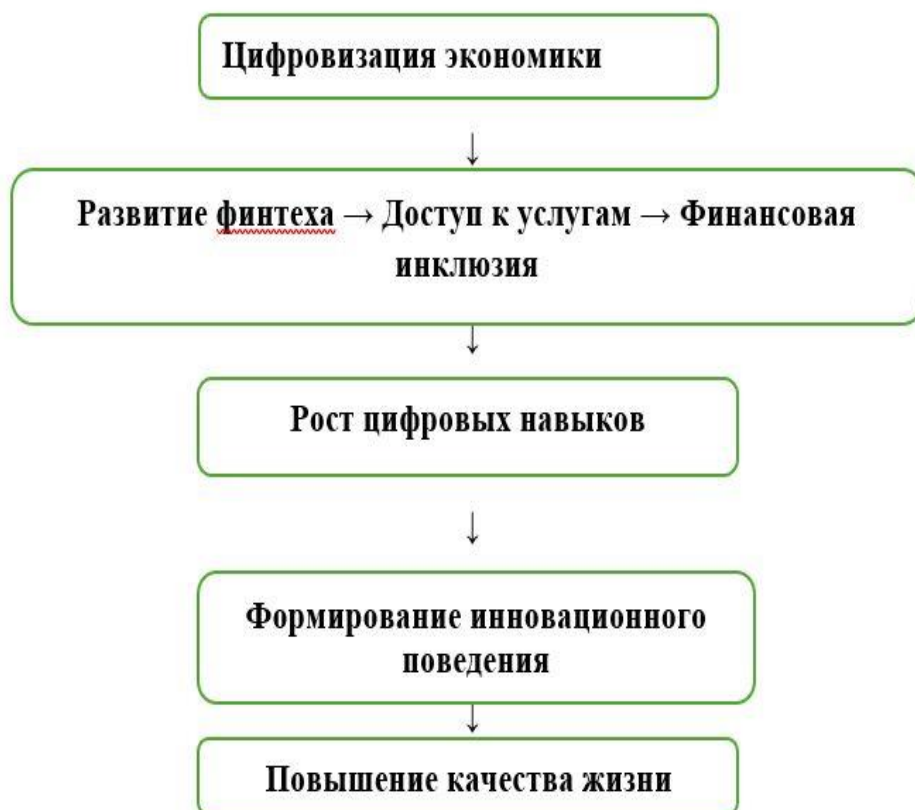
- *расширение финансовой доступности,*
- *снижение транзакционных издержек,*
- *повышение скорости и удобства операций.*

Одновременно сохраняются риски, связанные с:

- *низкой цифровой грамотностью,*
- *киберугрозами,*
- *ограниченным доверием населения к цифровым сервисам.*

Важным фактором развития инновационной культуры выступают процессы цифровизации и распространение финансовых технологий, что наглядно отражено в схеме 1.

Схема 1 – Влияние цифровизации на инновационную культуру

Источник: составлено авторами на основе концепций цифровой экономики World Bank и OECD.

Схема 1 отражает последовательную логическую взаимосвязь между процессами цифровизации экономики и формированием инновационной культуры населения, завершающейся повышением качества жизни. В основе данной модели лежит развитие цифровой инфраструктуры и финансовых технологий, которые расширяют доступ населения к современным финансовым и государственным услугам, способствуя росту финансовой инклюзии. В результате активного использования цифровых сервисов у населения формируются и укрепляются цифровые навыки, которые выступают ключевым элементом инновационного поведения. Постепенное распространение инновационных моделей поведения в обществе приводит к повышению эффективности экономической деятельности, расширению возможностей занятости и улучшению социально-экономических условий, что в конечном итоге выражается в росте качества жизни населения.

Развитие финтеха способствует расширению доступа к финансовым услугам, повышению уровня финансовой инклюзии и стимулированию предпринимательской активности [4]. В свою очередь, рост цифровых навыков населения формирует инновационное поведение и способствует внедрению новых моделей экономической деятельности. Однако потенциал цифровизации реализуется не в полной мере из-за инфраструктурных ограничений и недостаточного уровня цифровых компетенций.

В этой связи целесообразно нам провести сравнительный анализ уровня инновационной активности, цифровой грамотности и доступности инновационных услуг в Республике Таджикистан относительно других стран Центральной Азии. Такой подход позволяет выявить пробелы и перспективные направления развития, а также адаптировать лучшие практики региональных инновационных экосистем для ускорения трансформации таджикской экономики.

В сравнении с другими странами региона Таджикистан демонстрирует более низкие показатели цифрового развития и инновационной активности. Например, уровень использования мобильного интернета среди молодежи составляет около 57%, тогда как в Казахстане, Узбекистане и Кыргызстане он достигает 89–93%.

В то же время регион в целом демонстрирует положительную динамику цифровой трансформации, особенно в сфере финтеха и мобильных технологий. Казахстан выступает лидером благодаря развитой инновационной инфраструктуре и активному внедрению цифровых финансовых сервисов, тогда как Таджикистан находится на стадии догоняющего развития.

Таблица 2. Сравнение стран Центральной Азии

Страна	Уровень цифровизации	Финтех-развитие	Инновационная культура
Казахстан	Высокий	Высокий	Развитая
Узбекистан	Средне-высокий	Активный рост	Формирующаяся
Кыргызстан	Средний	Развивающийся	Умеренный
Таджикистан	Низкий/средний	Начальный рост	Формирующаяся

Источник: составлено авторами на основе аналитических материалов World Bank, International Telecommunication Union и региональных исследований Silk Road Studies Program.

Сравнительный анализ со странами Центральной Азии, представленный в Таблице 2, показывает, что Республика Таджикистан по ряду показателей уступает таким странам, как Казахстан и Узбекистан, в части цифровой трансформации и инновационной активности [1]. В то же время наблюдаются положительные тенденции, связанные с ростом цифровой доступности и развитием образовательных инициатив. Это свидетельствует о наличии значительного потенциала для ускоренного развития инновационной культуры при условии эффективной реализации реформ и использования лучших региональных практик.

Исходя из вышеизложенного, инновационная культура населения Республики Таджикистан находится в стадии становления и характеризуется сочетанием положительных тенденций и системных ограничений. Несмотря на активную государственную политику и развитие цифровых технологий, сохраняются существенные барьеры, связанные с уровнем цифровой грамотности, инфраструктурой и институциональной средой. В сравнении с другими странами Центральной Азии Таджикистан пока отстает, однако обладает значительным потенциалом для ускоренного развития при условии эффективной реализации цифровых и образовательных реформ.

Таким образом, выявленные тенденции свидетельствуют о том, что инновационная культура в Республике Таджикистан развивается неравномерно и сопровождается рядом структурных ограничений, которые препятствуют ее полноценной институционализации и массовому распространению в обществе; в этой связи особую актуальность приобретает детальное рассмотрение ключевых проблем, сдерживающих формирование инновационного мышления и ограничивающих инновационную активность населения, что позволяет перейти к анализу системных барьеров развития инновационной культуры.

Формирование инновационной культуры в Республике Таджикистан сталкивается с проблемой низкого уровня инновационного мышления среди населения. Это проявляется в ограниченной готовности к восприятию новых

технологий, слабой предпринимательской инициативе и ориентации на традиционные формы экономической деятельности [1]. Данная ситуация во многом обусловлена исторически сложившейся структурой экономики, а также преобладанием теоретического подхода в системе образования при недостаточном развитии практико-ориентированных навыков. В результате инновационная активность носит фрагментарный характер и не становится массовым явлением.

Существенным ограничением выступает недостаточный доступ к современным технологиям и цифровой инфраструктуре, что подробно отражено в таблице 3.

Таблица 3. Ограничения цифровой инфраструктуры

Фактор	Проявление	Последствие
Интернет	Ограничен в регионах	Низкая цифровизация
Оборудование	Недостаток	Ограниченный доступ
Стоимость	Высокая	Снижение использования

Источник: составлено авторами на основе исследований OECD и World Bank.

Таблица 3 отражает ключевые ограничения цифровой инфраструктуры, которые оказывают непосредственное влияние на уровень вовлеченности населения в цифровую экономику. В частности, ограниченный доступ к интернету в регионах приводит к низкому уровню цифровизации, недостаток современного оборудования снижает возможности использования цифровых сервисов, а высокая стоимость подключения и услуг ограничивает их массовое распространение. В совокупности данные факторы формируют инфраструктурный барьер, который существенно замедляет процесс цифровой трансформации и ограничивает формирование инновационной культуры населения.

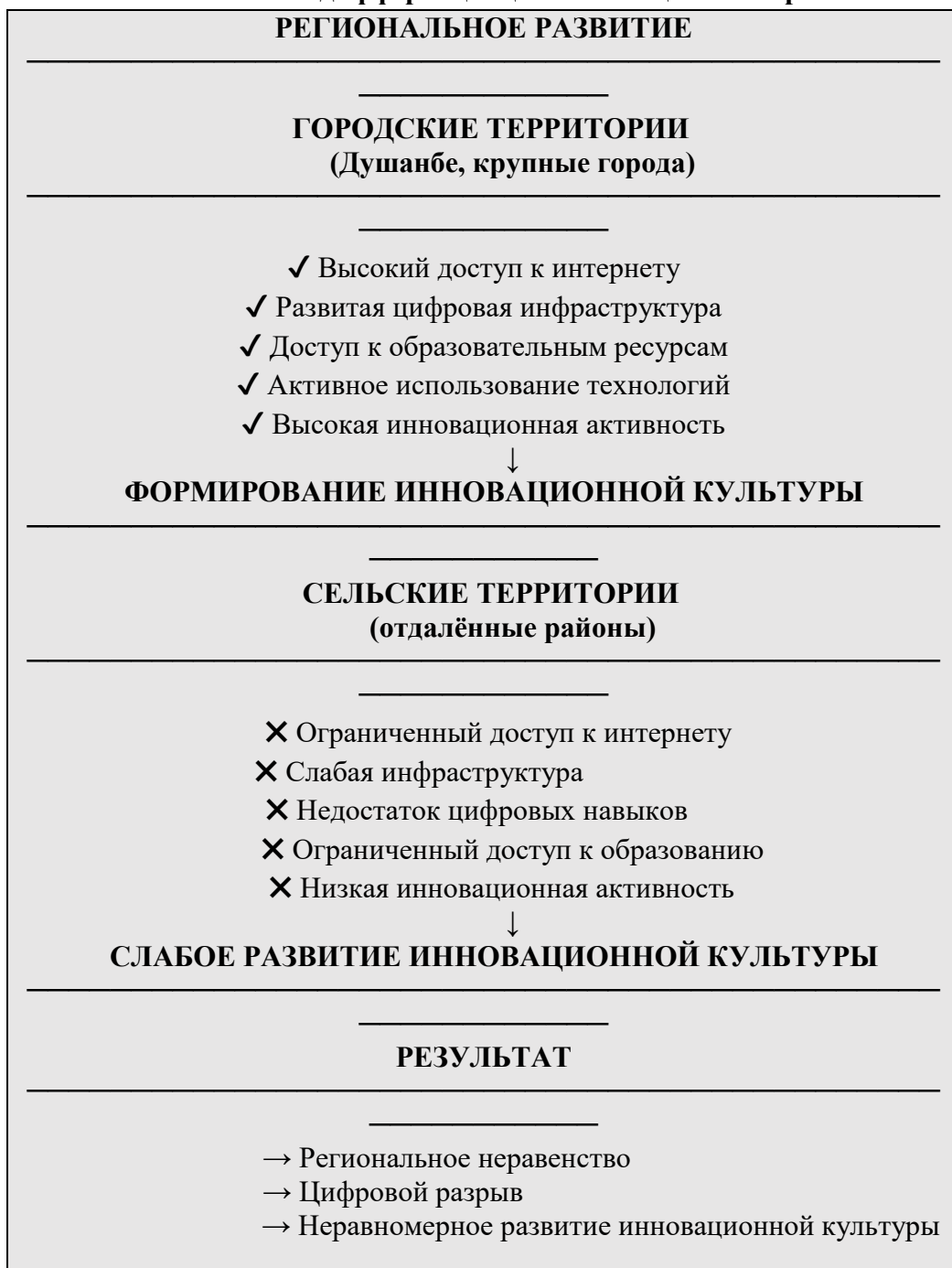
Институциональные барьеры также играют значительную роль в замедлении инновационных процессов [3]. Несмотря на предпринимаемые меры по развитию нормативно-правовой базы и поддержке инноваций, сохраняются административные ограничения, недостаточная прозрачность механизмов регулирования и слабая координация между государственными и частными структурами. Ограниченное участие бизнеса в инновационной деятельности снижает гибкость системы и препятствует формированию эффективной инновационной экосистемы.

Финансовые и инвестиционные ограничения представляют собой еще один ключевой фактор, сдерживающий развитие инновационной культуры. Ограниченный доступ к финансированию, недостаточное развитие венчурного капитала и высокая стоимость заимствований препятствуют реализации инновационных проектов и развитию стартапов [4]. В результате многие перспективные идеи не получают практического воплощения, а инновационная активность остается на начальном уровне.

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӮЗ

Дополнительным фактором являются региональные диспропорции, наглядно представленные в Схеме 2 и обобщенные в Таблице 4.

Схема 2. Региональная дифференциация инновационного развития

Источник: составлено авторами на основе аналитических отчетов UNDP и World Bank.

Предложенная схема отражает существенные различия между городскими и сельскими территориями Республики Таджикистан по уровню доступа к цифровым технологиям, образованию и инновационной активности. Выявленные диспропорции формируют цифровой разрыв и приводят к неравномерному развитию инновационной культуры населения.

Выявленные региональные различия в уровне доступа к цифровым технологиям, образованию и инновационной активности свидетельствуют о наличии более широкого комплекса взаимосвязанных факторов, определяющих неравномерность развития инновационной культуры в стране; в этой связи целесообразно перейти к обобщающему анализу системных проблем, представленных в таблице 4, которые комплексно характеризуют ключевые ограничения и структурные барьеры формирования инновационной культуры населения Республики Таджикистан.

Таблица 4. Системные проблемы формирования инновационной культуры

Проблема	Проявление	Последствия
Мышление	Низкая инновационность	Слабая активность
Инфраструктура	Ограниченный доступ	Цифровое неравенство
Институты	Барьеры	Замедление развития
Финансы	Недостаток инвестиций	Низкая реализация идей
Регионы	Диспропорции	Неравномерное развитие

Источник: составлено авторами на основе аналитических отчетов UNDP и World Bank.

Таблица 4 обобщает ключевые системные проблемы формирования инновационной культуры, демонстрируя их взаимосвязанный и комплексный характер. Низкий уровень инновационного мышления ограничивает активность населения, инфраструктурные ограничения усиливают цифровое неравенство, институциональные барьеры замедляют развитие инновационной среды, а недостаток финансирования препятствует реализации перспективных идей. Дополнительно региональные диспропорции усиливают неравномерность развития, что в совокупности формирует устойчивые ограничения на пути формирования инновационной культуры и требует комплексного подхода к их преодолению.

Существенные различия между городскими и сельскими территориями проявляются в уровне доступа к образованию, технологиям и инфраструктуре. Это приводит к неравномерному распространению инновационной культуры и усиливает социально-экономическое неравенство.

Таким образом, выявленные проблемы носят комплексный и взаимосвязанный характер, что требует системного подхода к их преодолению.

Закключение. Проведенное исследование позволило выявить, что формирование инновационной культуры населения Республики Таджикистан находится на стадии становления и характеризуется сочетанием положительных тенденций и системных ограничений. В условиях активной цифровизации экономики и реализации государственных инициатив наблюдается постепенное расширение доступа к цифровым технологиям, развитие образовательных программ и повышение уровня инновационной активности населения.

В то же время анализ показал наличие значительных барьеров, сдерживающих развитие инновационной культуры. К их числу относятся низкий уровень инновационного мышления, ограниченный доступ к современным технологиям и инфраструктуре, недостаточная развитость институционально-правовой среды, финансовые ограничения и выраженные региональные диспропорции [1,2,3,4]. Эти факторы снижают эффективность внедрения инноваций и ограничивают потенциал их влияния на социально-экономическое развитие.

Сравнительный анализ с другими странами Центральной Азии свидетельствует о наличии определенного отставания по ряду ключевых показателей, однако одновременно указывает на значительный потенциал для ускоренного развития при условии проведения последовательных реформ. В частности, важным направлением является развитие человеческого капитала, повышение уровня цифровой грамотности и создание благоприятной институциональной среды.

Таким образом, формирование инновационной культуры требует комплексного и системного подхода, включающего развитие образовательной системы, совершенствование государственной политики, расширение доступа к технологиям и стимулирование инновационной активности населения. Реализация данных направлений позволит создать устойчивую основу для дальнейшего социально-экономического развития Республики Таджикистан.

Литература

1. Холбобоев Ф. С. Инвестиционная активность в странах Центральной Азии: прямые иностранные инвестиции и развитие инновационного капитала / Ф. С. Холбобоев // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 2. – С. 170-178. – EDN HZQZRZ.
2. Джонакова Г. А. Проблемы измерения качества жизни населения (вопросы методики) / Г. А. Джонакова // Экономика Таджикистана. – 2021. – № 4-1. – С. 158-164. – EDN SYSBLO.

3. Холбобоев Ф. С. Роль инвестиционного законодательства в развитии государственной инвестиционной политики часть 2. Некоторые институциональные вопросы совершенствования инвестиционного климата Республики Таджикистан / Ф. С. Холбобоев // Труд и социальные отношения. – 2024. – Т. 35, № 2. – С. 87-98. – DOI 10.20410/2073-7815-2024-35-2-87-98. – EDN OFGCTT.

4. Холбобоев Ф. С. Цифровые финансовые технологии - новый вектор инвестиционного развития Республики Таджикистан / Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров // Труд и социальные отношения. – 2025. – Т. 36, № 3(188). – С. 70-83. – DOI 10.20410/2073-7815-2025-36-3-70-83. – EDN JWXKZD.

5. World Bank. World Development Report 2021: Data for Better Lives. Washington, DC: World Bank, 2021. <https://www.worldbank.org/en>

6. OECD. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-2023_sti_in_outlook-2023-en

7. UNDP. Human Development Report 2022: Digital Transformation and Human Development. United Nations Development Programme, 2022. <http://hdr.undp.org/en/2022-report>

8. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2021: Education and Digital Skills. Paris: UNESCO, 2021. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223>

9. International Telecommunication Union (ITU). Measuring Digital Development: Facts and Figures 2022. Geneva: ITU, 2022. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2022.pdf>

10. World Trade Organization (WTO). Trade and Innovation: Global Integration of Digital Economies. Geneva: WTO, 2022. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/trade_and_innovation_report_2022_e.htm

11. Schwab, Klaus. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2016. <https://www.worldeconomicforum.org/fourth-industrial-revolution/>

12. Florida, Richard. The Rise of the Creative Class: Revisited. New York: Basic Books, 2019. примерный справочный URL; книга доступна в научных библиотеках и базах <https://www.basicbooks.com/titles/richard-florida/the-rise-of-the-creative-class-revisited/9780465092890/>

13. Romer, Paul M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 1990, Vol. 98, No. 5, pp. S71–S102. <https://www.journals.uchicago.edu>

14. Asian Development Bank (ADB). Central Asia Economic Report 2021: Digital Transformation and Development. Manila: ADB, 2021. <https://www.adb.org/publications/central-asia-economic-report-2021>.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TJ	RU	EN
ХОЛБОБОВЕВ ФАЙЗУЛЛО САМАДОВИЧ	ХОЛБОБОВЕВ ФАЙЗУЛЛО САМАДОВИЧ	KHOLBOBOEV FAIZULLO SAMADOVICH
Институти иқтисодиёт ва демографияи АМИТ	Институт экономики и демографии НАНТ	Institute of Economics and Demography of the NAST
Номзади илмҳои иқтисодӣ	Кандидат экономических наук	Candidate of Economic Sciences
E-mail: faizullo.fs@gmail.com. Тел: (+992) 918 13 22 00		
TJ	RU	EN
ҶОНАКОВА ГУЛҶАҲОН АБДУЛМАНОНОВНА	ДЖОНАКОВА ГУЛДЖАХОН АБДУЛМАНОНОВНА	JONAKOVA GULJAHON ABDULMANONOVNA
Институти иқтисодиёт ва демографияи АМИТ	Институт экономики и демографии НАНТ	Institute of Economics and Demography of the NAST
Номзади илмҳои иқтисодӣ	Кандидат экономических наук	Candidate of Economic Sciences
E-mail: guljahon07@mail.ru, Тел: (+992) 919 58 50 99		

УДК: 001.895**ТАҲЛИЛУ АРЗЁБИИ ИМКОНИЯТҶОИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН
БАРОИ РУШДИ СОҶИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ****Одиназода А.И.,**

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар шароити пешгӯйинашаванда ва таҳдиду хатарҳои ҷаҳони муосир, инчунин то рафт авҷ гирифтани рақобатҳои шадиди тижоративу иқтисодӣ, муътадил ва устувор нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои макроиқтисодии ҳар як кишвар, аз ҷумла ҷумҳурии мо бевосита ба суръат бахшидани фаъолияти инноватсионӣ ва истифодаи васеи технологияҳои ҳозиразамон дар қараёни истеҳсоли молу маҳсулот қор ва хизматрасониҳо алоқаманд мебошад. Ҳалли ин масъала, бахусус сатҳи минтақавии он дар замони рушди муносибатҳои иқтисоди бозорӣ бевосита ба тақвияти рушди соҳибкории инноватсионӣ ва таъмини иштироки фаъоли бахши хусусӣ дар ин самт вобастагии амиқ дорад.

Бинобар ин, мақолаи мазкур ба баррасии имкониятҳои вилояти Хатлон вобаста ба ташаккул ва рушди соҳибкории инноватсионӣ бахшида шуда, дар он нақш ва ҷойгоҳи вилоят дар рушди иқтисодиёти мамлакат, инчунин, нишондиҳандаҳои субъектҳои соҳибкории бо технологияҳои инноватсионии дар минтақаҳои озоди иқтисодии ҳудуди митақои мазкур фаъолияткунанда таҳлилу арзёбӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: соҳибкории инноватсионӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ, фазои сармоягузорӣ, захираҳои истеҳсолӣ, қорқарди ашъи хом, маҳсулоти рақобатпазир, имтиёзҳои андозиву гумрукӣ, содирот.

**АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ВОЗМОЖНОСТЕЙ ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ
ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА****Одиназода А.И.,**Центр стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан

В непредсказуемых условиях и угрозах современного мира, а также вплоть до обострения острой торгово-экономической конкуренции, поддержание стабильных и устойчивых макроэкономических показателей каждой страны, в том числе и нашей, напрямую связано с ускорением инновационной деятельности и широким применением современных технологий в процессе производства товаров, продукции, работ и услуг. Решение этой проблемы, особенно её регионального уровня в период развития рыночно-экономических отношений, напрямую связано с

усилением развития инновационного предпринимательства и обеспечением активного участия частного сектора в этом направлении.

В связи с этим, статья посвящена изучению возможностей Хатлонской области, связанных с формированием и развитием инновационного предпринимательства, в рамках которого проанализированы и оценены роль и место области в развитии экономики страны, а также показатели субъектов предпринимательства, работающих с инновационными технологиями в свободных экономических зонах на территории данного региона.

Ключевые слова: *инновационное предпринимательство, свободные экономические зоны, инвестиционный климат, производственные ресурсы, переработка сырья, конкурентоспособная продукция, налоговые и таможенные льготы, экспорт.*

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE POSSIBILITIES OF THE KHATLON REGION FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP

Odinazoda A.I.,

Center for Strategic Research under the President of Republic of Tajikistan

In the unpredictable conditions and threats of the modern world, as well as up to the aggravation of acute trade and economic competition, maintaining stable and stable macroeconomic indicators of each country, including ours, is directly related to the acceleration of innovation and the widespread use of modern technologies in the production of goods, products, works and services. The solution to this problem, especially at the regional level during the development of market and economic relations, is directly related to strengthening the development of innovative entrepreneurship and ensuring the active participation of the private sector in this area.

In this regard, the article is devoted to the study of the possibilities of the Khatlon region related to the formation and development of innovative entrepreneurship, which analyzes and evaluates the role and place of the region in the development of the country's economy, as well as the indicators of business entities working with innovative technologies in free economic zones in the region.

Keywords: *innovative entrepreneurship, free economic zones, investment climate, productive resources, raw material processing, competitive products, tax and customs privileges, exports.*

Вилояти Хатлон яке аз калонтарини минтақаи кишвар ба ҳисоб рафта, дар таъмини рушди иқтимоиву иқтисодии мамлакат нашки муҳим дорад, зеро ин минтақа дорои иқтідору захираҳои зиёди Ҷанӯз истифоданаишуда дар бахшҳои гуногуни иқтисодиёт мебошад.

Тибқи таҳлилҳо, алҳол дар ҳудуди вилоят беш аз 53 нави канданиҳои ғоиданоки аҳамияти стратегидошта мавҷуд буда, аз онҳо танҳо 18 адад ё 34 дарсадаи мавриди истифода қарор дораду ҳалос.

Аз рӯи арзёбии қоршиносон танҳо ҳаҷми захираи канданиҳои ғоиданоки руҳ имкон медиҳанд, ки дар ин вилоят тавассути ташкили қорхонаҳои бузурги саноати кӯҳӣ–металлургӣ солана беш аз 180 ҳазор тонна руҳ истихроҷ қарда шавад. Ҳаҷми захираи умумии зухуроти руҳ, аз ҷумла сурб, ҳамчун ашёи хоми стратегӣ дар ин минтақа 1,2 тонна арзёбӣ қарда мешавад [1].

Дар баробари ин, 23 дарсади шумораи қорхонаҳои истеҳсоли 52,7 субъектҳои соҳибқории инфиродӣ, ҳусусан, ҳоҷаҳои деҳқонии дар мамлакат ғаёолиятқунанда ва дар ин замина 21,1 дарсади маҳсулоти саноатӣ ва 53,6 дарсади маҳсулоти кишоварзии дар кишвар истеҳсолқардида бевоcита ба минтақаи зери таҳқиқ қарорғирифта рост омада, ҳиссаи он дар ташаққули маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ 28,0 дарсад ва маҷмуи маҳсулоти дохилии кишвар, ки рақамҳои оморӣи ҷадвали 1 исботи ин ғуфтаҳо мебошанд, 29,2 дарсадро ташкил медиҳад [2].

Дар вилоят ҷиҳати дастғирӣи соҳибқорону сармояғузорон барои ташкилу бунёди марказҳои логистикӣ тамоми шароити зарӯри фароҳам оварда шудааст. Бо ин мақсад дар минтақаи зери таҳқиқ қарор ғирифта зиёда аз 66 адад сардхона бо ғунҷоиши 24,1 ҳазор тонна, ва 61 адад амборхона бо ғунҷоиши 1538 тонна маҳсулоти кишоварзӣ ғаёолият наишуда, соҳибқорону содиротқунандагон метавонанд аз ин иқтідорҳо васеъ истифода баранд.

Ҳамасола дар вилоят зиёда аз як 1,6 миллион тонна сабзавот, аз ҷумла 500 ҳазор тонна пӣёз ва наздик ба 240 ҳазор тонна мева истеҳсол қардида, аз он ҳамагӣ 100 ҳазор тонна содирот мешаваду ҳалос. Мутаасифона, бо сабабҳои мавҷуд набудани қорхонаҳои қорқарди ниҳои маҳсулот ва нуқтаҳои ниғаҳдории маҳсулоти кишоварзӣ аксари он маҳсулот талаф меёбанд [3]. Бинобар ин, ташкили қорхонаҳои қорқард ва бандубасти маҳсулоти кишоварзии ба содирот ниғаронида шуда, баҳусус тавассути ҷалби соҳибқону сармояғузони ватанию ҳоричӣ яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад.

Ҷунин ғакту рақамҳо, ағар аз як тараф, далели саҳми бузурги ин минтақаи кишвар дар таъмини рушди иқтисоди миллӣ бошад, аз ҷониби диғар, баёнғари мавҷуд будани шароити зарурӣ ва имқониятҳои фароҳ дар самти таъмини рушди устувор ва рақобатпазир қардонидани иқтисодиёти вилояти Хатлон, баҳусус, тавассути ташққул ва рушди соҳибқории

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

инноватсионӣ дар ин минтақа мебошад.

Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, дар шароити имрӯза «...рақобатпазир гардонидани соҳаҳои иқтисоди миллӣ, бевосита ба рушду тараққиӣ фаъолияти инноватсионӣ вобаста мебошад...» [4].

Ҷадвали 1.

Тамоюли ҳаҷми истеҳсоли маҷмуи маҳсулоти дохилӣ дар вилояти

Хатлон, млн. сомонӣ

Нишондиҳандаҳо	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ	83958,3	101076,3	118181,7	130791,5	153402,2	176919,0
Маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ	73870,5	91932,0	108831,0	123026,8	146111,7	169661,9
Вилояти Хатлон	22080,5	26967,8	33832,1	36064,7	42799,2	49500,0
Ҳиссаи вилоят дар ҳаҷми умумии ММД, %	26,3	26,7	28,6	27,6	27,9	28,0
Ҳиссаи вилоят дар ҳаҷми умумии МММ, %	29,9	29,3	31,1	29,3	29,3	29,2

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси оморӣ солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2024.-С.-214 ва Вазъи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Маҷмуаи оморӣ.-Душанбе, 2025.-С.14-14. [5].

Тавре аз рақамҳои ҷадвал ба назар мерасад, нишондиҳандаҳои рушди иқтисодӣ вилоят мутанзам тамоюл ба афзоиш дошта, соли 2025 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дохилӣ дар ин минтақа 49,5 млрд сомониро ташкил дода, нисбат ба соли 2020 беш аз 2,2 маротиба зиёд мебошад. Дар ин давра, бахусус соли 2025, ҳиссаи вилоят дар маҷмуи маҳсулоти дохилии мамлакат 28,0 дарсад ва маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ бошад, 29,2 дарсадро ташкил дод. Агар ба афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти минтақавии вилоят дар солҳои 1991–2025 назар афканем, пас дар ин давра ҳаҷми он беш аз 13,3 маротиба зиёд гардида, суръати рушди воқеии он дар соли 2025-ум ба 8,3 дарсад расидааст.

Ҳарчанд дар нишондиҳандаҳои рушди вилоят тамоюлҳои мусбат ба назар расад ҳам, аммо сатҳи сифтаи рушди он дар заминаи истифодаи васеи имкониятҳои зиёди ҷойдошта, бахусус, тавассути ҷалби сармояи хусусӣ ва соҳибкории инноватсионӣ то ба ҳол қонекунонда нест. Зеро ин минтақаи кишвар дорои иқтидору захираҳои зиёди ғанӯз ба таври васеъ истифода нашуда, аз ҷумла дар самти истеҳсол ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ саноатии дорои арзиши баланди иловашуда мебошад. Ҳалли ин масъала ба ҷалби ҳарчи бештари бахши хусусӣ ва соҳибкории истеҳсоливу инноватсионӣ вобаста мебошад.

Доир ба зарурати рушди соҳибкории инноватсионӣ муҳаққиқ А.Одиназода ибраз медорад, ки ҳоло «...бо дарназардошти ворид шудани мамлакат ба марҳалаи нави рушд, яъне давраи саноатикунони босуръати кишвар талабот ба робитаи зичу самарабахши илм бо истеҳсолот, ки асоси онро фаъолияти инноватсионӣ ташкил медиҳад, давра ба давра афзоиш хоҳад ёфт...» [6]. Бинобар ин, мо чунин мешуморем, ки ҳар қадаре, ки соҳибкории инноватсионӣ тақвият ёбад, ҳамон андоза на танҳо рақобатпазир гардидани соҳаҳои иқтисодӣ миллӣ, балки дар маҷмӯъ, устувории амнияти иқтисодӣ дар сатҳи миллӣ ва минтақавӣ таъмин хоҳад гашт.

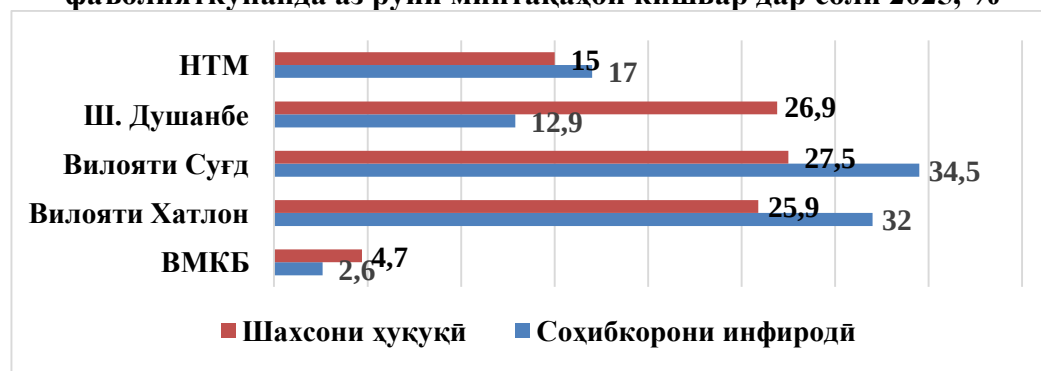
Рушди бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ дар соҳаҳои афзалиятнок ҳамчун муҳаррики рушди иқтисодӣ дар вилоят таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардида, ҳимоя ва дастгирии соҳибкорӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии вилоят муайян гардидааст. Бо ин мақсад ҳоло дар қаламрави вилоят чандин сохторҳои дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ амал менамоянд, ки баъзе аз муҳимтарини онҳоро чунин хулоса намудан мумкин аст:

- Шурои машваратии назди раиси вилоят доир ба беҳтар кардани фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ;
- Филиалҳои КВД БССТ «Саноатсодиротбанк»;
- Фонди дастгирии соҳибкорӣ дар вилоят;
- Палатаи савдо ва саноати вилояти Хатлон;
- Ассотсиатсияи соҳибкорои Хатлон;
- Минтақаҳои озоди иқтисодӣ;
- КВД “Тоҷагропромэкспорт”.

Дар натиҷаи фароҳам гардидани фазои соҳибкориву сармоягузорӣ шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна, бахусус дар соҳаҳои истеҳсолӣ, инчунин, нақши онҳо дар ҳаллу ҷалби масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ дар вилоят мунтазам тамоюл ба афзоиш дорад. Тибқи оморӣ расмӣ соли 2025-ум 32 дарсади субъектҳои соҳибкории инфиродӣ ва 25,9 дарсади соҳибкорои мақоми шахси ҳуқуқидоштаи дар кишвар фаъолияткунанда ба вилояти Хатлон рост меояд.

Диаграммаи 1.

Ҳиссаи субъектҳои соҳибкории инфиродӣ ва шахсони ҳуқуқии фаъолияткунанда аз рӯйи минтақаҳои кишвар дар соли 2025, %

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.—Маҷмуаи оморӣ.—Душанбе, январ-декабри соли 2025.—С.59-64. [7].

Нишондиҳандаҳои дар диаграмма овардашуда, агар аз як тараф баёнғари нақши муҳим доштани соҳибкорӣ дар таъмини рушди иқтисодиёт, мунтазам баланд гардидани нишондиҳандаҳои макроиқтисодии вилоят бошад, аз ҷониби дигар, далели он аст, ки рушди соҳибкорӣ, бахусус соҳибкориҳои истеҳсоли, дар ин вилоят нисбат ба дигар минтақаҳои мамлакат, аз ҷумла вилояти Суғд, ки бештар ба заминаҳои инфрасохторӣ алоқаманд аст, сураъати пасттар дорад.

Тибқи таҳлилҳои соли 2025 ҳиссаи вилоят дар шумораи субъектҳои наваъсисии шахси ҳуқуқӣ, ки пойдевори баҳши хусусӣ ба ҳисоб меравад, 17,54 дарсадро ташкил намуда, ин нишондиҳанда дар шаҳри Душанбе 38,5 дарсад ва вилояти Суғд ба 24,5 дарсад баробар мебошад [8].

Аз ин лиҳоз, мунтазам баланд бардоштани сатҳи муколамаи байни мақомоти давлатии вилоят бо баҳши хусусӣ, инчунин, соҳибкдорону сармоягуздорон ва дар ин замина дарёфти роҳҳои боз ҳам беҳтар кардани фазои соҳибкдорӣ сармоягуздорӣ, ҷалби ҳарчи бештари сармоя, таъмини инфрасохтори зарурӣ, бартараф намудани мушкилоту монеаҳои ҷойдошта, дар пешбурди тиҷорат, баланд бардоштани имиджи вилоят ба сифати минтақаи дорои имкониятҳои васеъ барои сармоягуздорӣ ва пешбурди тиҷорат, бояд яке аз самтҳои асосии фаъолияти сохтору мақомотҳои дахлдори давлатии вилоят муайян карда шавад.

Зимни таҳқиқ доир ба масъалаи гузошташуда муайян карда шуд, ки соли 2025-ум бо иштироки фаъоли соҳибкдорон 85 адад корхонаи саноатӣ бо таъсиси беш аз 2710 адад ҷойҳои нави корӣ сохта ба истифода дода шуд. Дар ин давра аз тарафи соҳибкдорони ватанӣ, бахусус шахсони ҳуқуқӣ, дар вилоят 91024 адад ва соҳибкдорони инфиродӣ 8773 ҷойҳои нави корӣ ташкил гардид [9].

Тибқи дурнамо, бахусус дар заминаи татбиқи «Барномаи рушди маҷмуии индустриалию аграрии вилояти Хатлон барои солҳои 2022–2026» пешбинӣ гардидааст, ки дар соли 2026 аз ҷумла бо ҷалбу иштироки фаъоли соҳибкдорон зиёда беш аз 80 коргоҳу корхонаи нави саноатӣ ташкил гардида, дар ин асос ҳиссаи соҳаи саноати вилоят дар маҷмуи маҳсулоти умумии саноати кишвар то ба 30,4 дарсад ва ҳаҷми содироти маҳсулоти саноатии вилоят ба андозаи 112 таъмин гардида, беш аз 10,7 ҳазор ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шавад, ки ин саҳми шоистаи баҳши хусусӣ ва соҳибкорӣ дар ҳалли масъалаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодӣ дар ин минтақа дарак медиҳад.

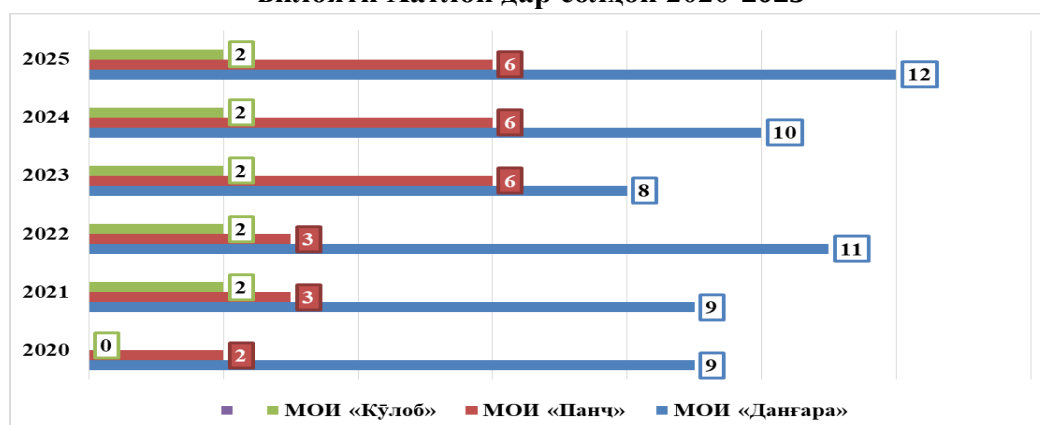
Мусаллам аст, ки дар шароити имрӯза вусъат баҳшидани фаъолияти инноватсионӣ, бахусус дар заминаи рушди соҳибкдорӣ инноватсионӣ, ворид намудани техникаю таҷҳизоти хусусияти инноватсионӣ дошта, инчунин, истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир ва ба содирот нигаронидашудаи дорои арзиши баланди иловадошта, дар баробари дигар омилҳо аз бисёр ҷиҳат ба рушди минтақаҳои озоди иқтисодӣ ҳамчун заминаи бозғамии

инфрасохторӣ ва дорои шароити имтиёзҳои кафолатноки иқтисодии тичоратӣ ва молиявӣ вобаста мебошад. Аз ин лиҳоз, ҳоло дар кишвар, бахусус дар вилояти Хатлон, ба ин масъала таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда мешавад.

Тибқи маълумот, ҳоло дар қаламрави минтақаҳои озодаи иқтисодии вилояти Хатлон дар маҷмӯъ, 20 корхонаи мучаххаз бо технологияҳои инноватсионӣ, ки муҳтавои дар диаграммаи 1 оварда шудааст, дар соҳаҳои гуногуни истеҳсоли ба қайд гирифта шуда, қисми зиёди онҳо ба истеҳсоли маҳсулот, бахусус дар самти маҳсулоти саноатии рақобатпазир, фаъолияти устувор доранд.

Диаграммаи 2.

Тамоюли шумораи субъектҳои соҳибкорӣ бо технологияҳои инноватсионӣ фаъолияткунанда дар минтақаҳои озодаи иқтисодии вилояти Хатлон дар солҳои 2020-2025

Манбаъ: Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-/Маҷмуаи оморӣ.-Душанбе, январ-декабри солҳои 2020.-С.-48; 2021.-С.-41; 2022.-С.46-47; 2023.-С.42-43; 2024.-С.42-43; 2025.-С.-42. [10].

Эзоҳ: аломати (-), яъне дар давраи баррасигардида корхона ба қайд гирифта нашудааст.

Чунонки аз диаграмма мушоҳида мегардад, дар давраи солҳои 2020–2024 шумораи корхонаҳои бақайдгирифташуда ё фаъолияткунанда дар минтақаҳои озодаи иқтисодии зери таҳлилу арзёбӣ қароргирифта, ба истиснои Минтақаи озодаи иқтисодии «Кӯлоб» 9 адад ё тақрибан 82 дарсад зиёд гардидааст.

Ба андешаи мо, чунин вазъ, агар як тараф, аз чандон ҳавасманд набудани сармоягузори дохилию хориҷӣ ба ташкили фаъолияти соҳибкорӣ, ки метавонад сабабҳои гуногунро дар пай дошта бошад (бюрократия), дар қаламрави минтақаҳои зикргардида, бахусус, минтақаи озодаи иқтисодии «Кӯлоб» дарак диҳад, аз ҷониби дигар, баёнғари мавҷуд набудани инфрасохтори зарурӣ ва ниҳоят иттилооти нокифояи соҳибкоруни сармоягузори дохилию хориҷӣ дар ин минтақаҳо мебошад.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

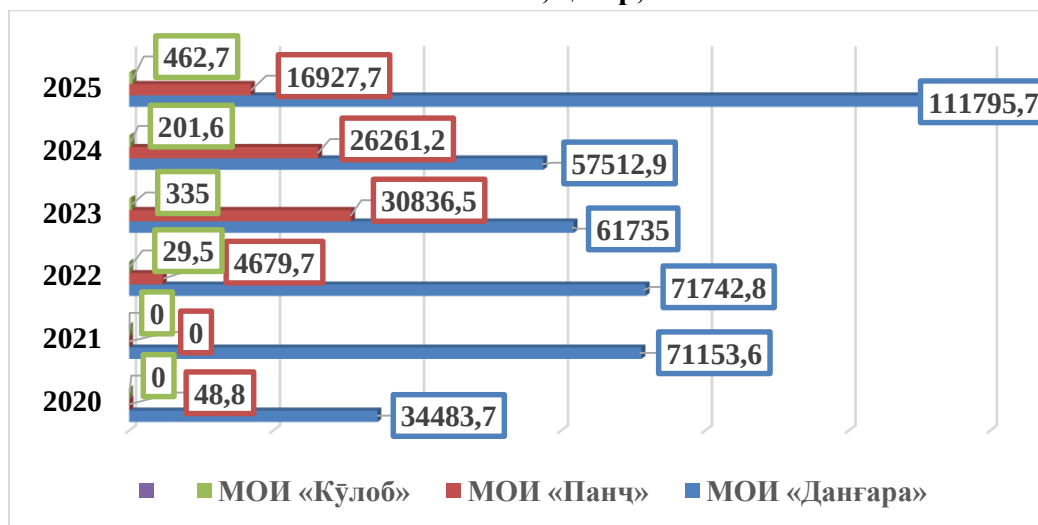
Дар сурате, ки бо мақсади ҷалби ҳарчи бештари субъектҳои соҳибкорӣ ва сармоягузорию дохилию хориҷӣ дар қонунгузорию амалакунандаи кишвар имтиёзу сабукиҳои зиёде пешбинӣ гардидааст. Дар ин раванд низоми махсуси андозбандии ҷаъолият дар минтақаҳои озоди иқтисодиёро, ки дар муқарароти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав муайян гардидааст, метавон мисол овард.

Дар доираи низоми мазкур шахсони ҳуқуқӣ, соҳибкорони инфиродии тибқи шаҳодатнома ҷаъолияткунанда ва филиалҳои шахсони ҳуқуқии хориҷие, ки дар ҳудуди минтақаҳои озоди иқтисодӣ ҳамчун субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ба қайд гирифта шудаанд, аз пардохти ҳама гуна андозҳои дар Кодекси мазкур пешбинӣ гардида, ба истиснои пардохти боч ҳангоми барасмиятдарории гумрукӣ ва андози иҷтимоӣ (даромади шахсони воқеӣ аз ҷойи қори асосӣ 12%; фонди музди меҳнат 20% ва барои соҳибкорони инфиродии тибқи шаҳодатнома ҷаъолияткунанда 1%) [11] озод мебошанд [12].

Бо вучуди он, ки соли 2025 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дар ҳудуди минтақаҳои озоди иқтисодии вилояти Хатлон ҷаъолияткунанда дар маҷмӯъ, 129186,1 ҳазор сомони ро ташкил дода, нисбат ба соли 2020 ба истисноаи минтақаи озоди иқтисодии «Кӯлоб» зиёда аз 3,7 баробар зиёд мебошад. Аммо ин нишондиҳанда бо дарназардошти имкону захираҳои истеҳсолии дар ин минтақа ҷойдошта қонеъкунанда нест. Рақамҳои оморӣи диаграммаи 2 инъикоскунандаи ин гуфтаҳо мебошад.

Диаграммаи 3.

Тамоюли ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар минтақаҳои озоди иқтисодии вилояти Хатлон, ҳазор, сомонӣ

Манбаъ: Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Маҷмуаи оморӣ.-Душанбе, январ-декабри солҳои 2020.-С.-48; 2021.-С.-41; 2022.-С.46-47; 2023.-С.42-43; 2024.-С.42-43; 2025.-С.-42. [13].

Эзоҳ: аломати (-) дар давраи баррсигардида ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ба қайд гирифта нашуда ро ифода мекунад.

Тавре аз диаграмма мушоҳида мегардад, соли 2025 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар Минтақаи озои иқтисодии «Данғара» 111795,7 ҳазор сомонӣ, Минтақаи озои иқтисодии «Панҷ» 16927,7 ҳазор сомонӣ ва Минтақаи озои иқтисодии «Кӯлоб» 462,7 ҳазор сомони ро ташкил дода, нисбат ба соли 2020 ба истиснои Минтақаи озои иқтисодии «Кӯлоб», ки сабаби ба қайд нагирифтани истеҳсолот дар ин давра ро дар пай дорад, аз 3,2 то ба 347 баробар зиёд мебошад. Аз ҳаҷми умумии маҳсулоти дар ин минтақаҳо дар соли 2025 истеҳсол гардида, 86,5 дарсадаш ба Минтақаи озои иқтисодии «Данғара» рост меояд. Ин нишондиҳанда дар Минтақаи озои иқтисодии «Панҷ» 13,1 ва Минтақаи озои иқтисодии «Кӯлоб» бошад, 0,4 дарсадро ташкил медиҳад. Аз ин рақамҳо бармеояд, ки Минтақаи озои иқтисодии «Данғара» дар қиёс бо дигар минтақаҳои зери таҳқиқ қароргирифта, бахусус, аз лиҳози таъмини шароити инфрасохторӣ пешсаф мебошад. Дар баробари ин, дар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дар ин минтақаҳо тағлидгардида, ки сабабҳои гуногун ро дар пай дорад, тамоюлҳои якбора пасту баландшавӣ ба назар мерасад.

Мо зимни таҳқиқ муайян кардем, ки яке аз сабабҳои асосии баланду паст гардидани тамоюли ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар минтақаҳои зери таҳқиқ қарор гирифта, бахусус, Минтақаи озои иқтисодии «Данғара» ва Минтақаи озои иқтисодии «Кӯлоб», агар аз як тараф, ба пурра фаъолият накардани онҳо дар давраи таҳлилӣ вобаста бошад, аз ҷониби дигар, дар дарёфти бозор, норасоии ашёи хом, талабот ба маҳсулоти истеҳсолгардида ва дар ин замина мувақатан ё қисман аз фаъолият боз мондани баъзе аз корхонаҳои дар қаламрави минтақаҳои баёнгардида ба қайд гирифташуда арзёбӣ карда мешавад.

Дар маҷмӯъ, аз факту рақамҳои инъикоскунандаи фаъолияти минтақаҳои озои иқтисодии зери таҳқиқ қарор гирифта метавон ҷунин натиҷагирӣ намуд, ки ҳоло сарфи назар аз он, ки барои рушди ҷунин минтақаҳо дар доираи қонунгузории амалакунандаи кишвар қафолат ва имтиёзу сабукиҳои зиёде пешбинӣ гардида бошад ҳам, вале бо вучуди то ба ҳол на танҳо иқтидору зарфиятҳои дар ин минтақаҳо ҷойдошта ба тағри васеъ истифода мегарданд, балки механизмҳои ҷалби соҳибкорону сармоягузори дохилию хориҷӣ, муаррифии нокифоя, яъне таъмини сатҳи бархурдори онҳо ба имтиёзу сабуки ва қафолатҳои вобаста ба ин масъала дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии кишвар мавҷудбуда ҳанӯз дар сатҳи зарурӣ ҳаллу фасл нагардидааст. Мо ба ин назарем, ки ҳоло маҳз бо мавҷуд будани ҷунин омилҳои манфӣ соҳибкорони дохилию хориҷӣ дар самти сармоягузорӣ ва ташкили фаъолияти соҳибкорӣ, бахусус, соҳибкории

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

инноватсионӣ чандон ҳавасманд нестанд.

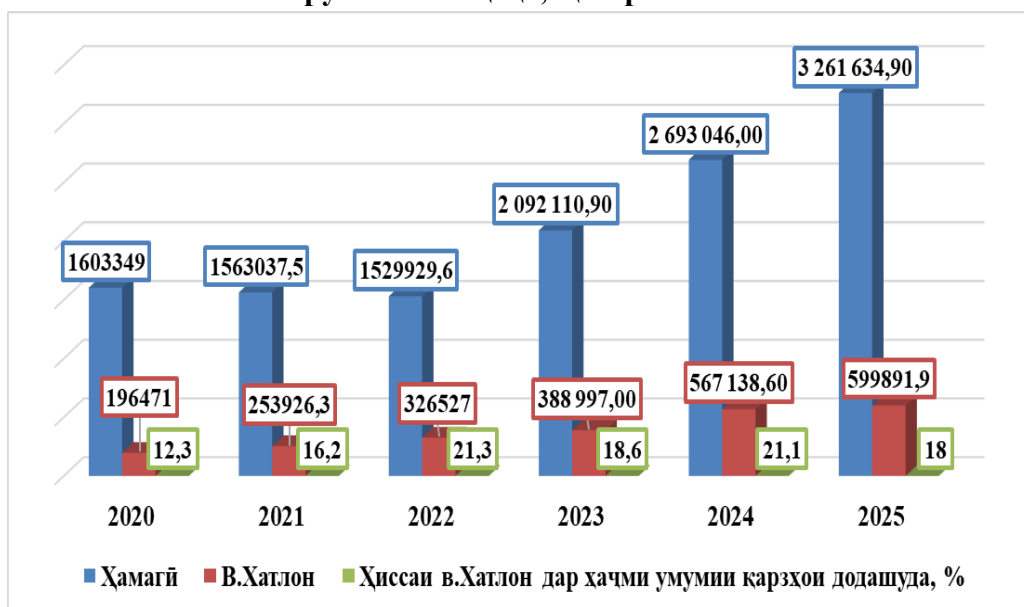
Бинобар ин, боз ҳам тақвият бахшидани корҳо вобаста ба ҳалли масъалаҳои баёнгардида, аз ҷониби сохтору мақомотҳои марбутаи давлатӣ дар сатҳи миллий ва минтақавӣ муҳим мебошад.

Рушди соҳибкорӣ, хусусан соҳибқориҳои истеҳсоли инноватсионӣ дар баробари ҳалли дигар масъалаҳо бевосита ба таъмини захираҳои қарзиву молиявӣ вобаста мебошад.

Ҳарчанд дар давоми солҳои 2020–2025 ҳаҷми пешниҳоди захираҳои қарзӣ ба вилоят муҳтавои он дар диаграммаи 4 мушаххас нишон дода шудааст, беш аз се баробар ва ҳиссаи вилоят дар ҳаҷми умумии қарзҳои додасуда 6,1 банди фоизӣ зиёд гардида бошад ҳам, аммо то ба ҳол масъалаи пешниҳоди қарзҳои дастрасу дарозмӯҳлат бо фоизҳои муътадилу дастрас, ҳамчун мушкилоти ҷалталаб на танҳо дар қаламрави вилоят, балки сатҳи кишвар низ боқӣ монда, андешидани чораҳои мушаххасро ба миён мегузорад.

Диаграммаи 1.

Тамоюли қарзҳои додасудани ташкилотҳои қарзии молиявӣ аз рӯйи минтақаҳо, ҳазор сомонӣ

Манбаъ: Бюллетени омили бонкӣ.-Душанбе, 2020.-№12.-С.-42,43; 2021.-№12.-С.-42,43; 2022.-№12.-С.-43,44; 2023.-№12.-С.-45,46; 2024.-№12.-С.-45,46. 2025.-№12.-С.-45,46. [14].

Тибқи таҳлилҳои соли 2025-ум аз ҳаҷми ҳаҷми умумии қарзҳои додасуда ҷамағӣ 1,9 млрд сомонӣ ё 32,3 дарсадаш ба ба соҳибқориҳои истеҳсоли рост омадааст, ки ин бо дарназардошти имкониятиҳои фароҳи истеҳсоли дар вилоят қонеъкунанда нест.

Дар маҷмуъ, аз рақамҳои оморӣ диаграммаи мазҳкур хулоса карда мешавад, ки масъалаи таъминӣ соҳибкорон, бахусус субъектҳои соҳибкорӣ истеҳсоли инноватсионӣ, бо захираҳои қарзӣ молиявӣ имтиёзёзнӣ, хусусан қарзҳои дарозмӯҳлат, инчунин, дастгирии ҷамъонибаи лоиҳаҳои оғози фаъолияти соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар соҳаҳои афзалиятнок бояд дар меҳвари таваҷҷуҳи тамоми сохторҳои молиявӣ қарзӣ вилоят қарор дошта бошад. Чунки бидуни ҳалли ин масъала ташаккул ва рушди соҳибкорӣ инноватсионӣ ва ҷалби бештари бахши хусусӣ ба фаъолияти инноватсионӣ ғайримمкон аст.

Хулоса. Дар асоси таҳлилу арзёбии вазъи рушди иқтисодӣ вилояти Хатлон муайян карда шуд, ки имсол аз ташкили минтақаи зерӣ таҳқиқ қароргирифта 33 сол пур гардида, он дар марҳалаи нави тараққиёти худ қарор дорад. Дар қаламрави вилоят беш аз 53 нави қанданиҳои ғойданоки аҳамияти стратегидошта мавҷуд буда, аз онҳо 34 дарсадаш мавриди истифода қарор дорад. Саҳми вилоят дар ҳаҷми умумӣ ММД-и мамлакат тақрибан 30 дарсад ва МММ 29,3 дарсадро ташкил менамояд. Дар баробар ин, ҳиссаи вилоят дар ҳаҷми умумӣ маҳсулоти кишоварзӣ дар мамлакат истеҳсолгардида, тақрибан 53 дарсад ва саноат 23,2 дарсадро дар бар мегирад.

Ҳарчанд бо мақсади рушди минтақаҳои озои иқтисодӣ дар қонунгузорӣ амалакунандаи кишвар қаролат ва имтиёзу сабукиҳои зиёде пешбинӣ гардида бошад, вале, бо вучуди ин, то ба ҳол на танҳо иқтисоду зарфиятҳои дар ин минтақаҳо ҷойдошта ба таври васеъ истифода мегардад, балки механизмҳои ҷалби соҳибкорону сармоягузори дохилию хориҷӣ ва таъминӣ сатҳи бархӯрдори онҳо ба имтиёзу сабуки ва қаролатҳои вобаста ба ин масъала дар санадҳои меъерӣ ҳуқуқи кишвар ҷойдошта ҳанӯз дар сатҳи зарури ҳаллу ғасл нагардидаанд.

Соли 2025-ум аз ҳаҷми умумӣ маҳсулоти дар минтақаҳои озои иқтисодӣ мамлакат истеҳсолгардида танҳо 18,6 дарсадаш ба минтақаҳои озои иқтисодӣ минтақаи мазкур рост омада, нишондиҳандаи мазкур дар Минтақаи озои иқтисодӣ «Сугд» 81,2 дарсадро ташкил дод.

Дар давраи таҳлилӣ саҳми вилоят дар ҳаҷми умумӣ воридоти сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар ҷалбгардида ҳамагӣ 0,1 дарсад буда, ин рақам дар вилояти Сугд 15,5 дарсад ва дар шаҳри Душанбе 84,4 дарсадро ташкил намуд [15].

Соли 2025 ба рушди иқтисодиёти вилоят ба маблағи 8,3 миллион доллари амриқой сармояи мустақими хориҷӣ ҷалб гардида, нисбат ба соли 2021 тақрибан 3,2 баробар кам мебошад. Ҳолати мазкур, агар аз як тараф аз мавҷуд набудани инфрасохтори зарури ва таъминӣ ғазои ҷалби сармоя дар муқоиса ба минтақаҳои зерӣ таҳқиқ қароргирифта дарак диҳад, аз ҷониби дигар, далели он аст, ки то ҳанӯз дар самти ҷалби на танҳо сармояи

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

мустақими хориҷӣ, балки сармояи дохилӣ низ дар вилоят мушкилоту монеаҳои гуногун ҷой доранд.

Дар соли 2025 аз ҳаҷми умумии қарзҳои ҷудо гардида 26,2 дарсадаш ба соҳаҳои истеҳсолот (кишоварзӣ ва саноат) рост омада, ин рақам дар бахшҳои истеҳсолот ва хизматрасониҳо 61,8 дарсад ва дигар соҳаҳои ғайриистеҳсолӣ 12 дарсадро дар бар гирифтааст.

Новобаста аз он, ки дар давоми солҳои 2020–2025 ҳаҷми пешниҳоди захираҳои қарзӣ ба вилоят беш аз 2,8 баробар зиёд гардида, ҳиссаи вилоят дар ҳаҷми умумии қарзҳои додашуда ба минтақаҳои мамлакат 8,8 банди ғоизӣ зиёд гардида бошад ҳам, аммо то ба ҳол маъсалаи пешниҳоди қарзҳои дастрасу дарозмӯҳлат бо ғоизҳои муътадил, ҳамчун мушкилоти ҳалталаб на танҳо дар ҳудуди вилоят, балки сатҳи кишвар низ боқӣ мемонад.

Зимни таҳқиқ муайн карда шуд, ки соли 2025-ум 31,4 дарсади субъектҳои соҳибкории инфиродӣ ва 25,9 дарсади соҳибкорони мақоми шахси ҳуқукидоштаи дар кишвар ғаъолияткунанда бевосита ба вилояти Хатлон рост меояд. Аз шумораи умумии шахсони ҳуқуқии ғаъолияткунанда қариб 40 дарсадашро бахши хусусӣ ташкил медиҳад.

Ҳиссаи вилоят дар шумораи умумии шахсони ҳуқуқии дар бахши хусусӣ ғаъолияткунанда 25,2 дарсад, корхонаҳои хориҷӣ ва муштарақ 7,3 дарсадро ташкил дод. Дар вилояти Хатлон соҳибкории хурд нисбат ба соҳибкории миёна ва калон бартарии зиёд дошта, ҳиссаи он дар шумораи умумии шахсони ҳуқуқии ғаъолияткунанда қариб 97 дарсадашро ташкил медиҳад.

Дар маҷмӯъ, ҳарчанд, ки дар нишондиҳандаҳои рушди вилояти Хатлон тамоюлҳои мусбат ба назар расад ҳам, аммо сатҳу сифати рушди он, бахусус дар заминаи инкишофи ғаъолияти инноватсионӣ, истифодаи васеи имкониятҳои фароҳи ҷойдошта то ба ҳол қонеъкунанда нест. Зеро ин минтақа дорои иқтидору захираҳои зиёди ҷанӯз ба таври васеъ истифода нашуда, бахусус инфрасохтори ҳуби тичоратӣ, шароити ташкили ғаъолияти соҳибкорӣ, хусусан соҳибкории инноватсионӣ дар соҳаҳои афзалиятнок, аз ҷумла дар заминаи ғаъолияти минтақаҳои иқтисодӣ бо ҷой доштани шартҳои имтиёзнокӣ андозию гумрукӣ, инфрасохтори ниғохдорӣ (сардхона, анбор), марказҳои логистикӣ, долонҳои байналмилалӣ нақлиётӣ ва ғайра буда, барои рушди устувори иқтисодиёти асосёфта ба ғаъолияти инноватсионӣ мусоидати комил хоҳад кард.

Адабиёт

1. Маълумоти МОИ-и “Панҷ” [Захираи электронӣ] URL: <https://fezpanj.tj/tj/2022/01/16/khatlon-region/> (санаи мурочиат: 05.06.2026);

2. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон,.–Маҷмуаи оморӣ.–Душанбе, 2025.–С. 22, 23, 63;

3. Форуми байналмилалӣ содиротии «Бохтар Фуд-2024» <https://khovar.tj/2024/08/dar-hatlon-forumi-bajnalmlilii-sodirotii-bohtar-fud-2024-barguzor-meshavad/?ysclid=m4mns6ovhm28068040> (санаи мурочиат: 06.06.2026);

4. Одиназода, А. Арзёбии таҷрибаи ҷаҳонӣ дар самти маблағгузорӣ ва дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ инноватсионӣ / А.Одиназода, Р. Раҳматзода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2025. – № 2 (90). – Р. 157-165. – EDN VMALGB;

5. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Душанбе, 2024.–С.-214 ва Вазъи иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Маҷмуаи оморӣ.–Душанбе, 2025.–С.14-14;

6. Одинаев А. Арзёбии тамоюлҳои рушди илму технология ва соҳибкорӣ инноватсионӣ дар кишвар / А. Одинаев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2023. – № 1(81). – Р. 210-222. – EDN COGKPV;

7. Вазъи иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Маҷмуаи оморӣ.–Душанбе, январ-декабри соли 2025.–С.59-64;

8. Вазъи иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Маҷмуаи оморӣ.–Душанбе, 2025.–С.59,61,64.

9. Маълумоти МИХД-и вилояти Хатлон <https://khatlon.tj/?p=11083> (санаи мурочиат: 05.06.2026);

10. Вазъи иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Маҷмуаи оморӣ.–Душанбе, январ-декабри солҳои 2020.–С.-48; 2021.–С.-41; 2022.–С.46-47; 2023.–С.42-43; 2024.–С.42-43; 2025.–С.-42;

11. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав бо дарназардошти тағйиру иловаҳо аз 20.06.2024, № 2066.–С.253-254;

12. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав бо дарназардошти тағйиру иловаҳо аз 20.06.2024, № 2066.–С.28–269; 270;

13. Вазъи иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Маҷмуаи оморӣ.–Душанбе, январ-декабри солҳои 2020.–С.-48; 2021.–С.-41; 2022.–С.46-47; 2023.–С.42-43; 2024.–С.42-43; 2025.–С. 42;

14. Бюллетени омили бонкӣ.–Душанбе, 2020.–№12.–С.-42,43; 2021.–№12.–С.-42,43; 2022.–№12.–С.-43,44; 2023.–№12.–С.-45,46; 2024.–№12.–С.-45,46. 2025.–№12.–С.-45,46;

15. Маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон <https://investcom.tj/investment/opportunities/506-omori-sarmojaguzorii-hori.html> (санаи мурочиат: 10.06.2026).

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ-СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ-INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TJ	RU	EN
ОДИНАЗОДА АМИН ИБРОҲИМ	ОДИНАЗОДА АМИН ИБРОХИМ	ODINAZODA AMIN IBROHIM
Сардори раёсати таҳлил ва ояндабинии иқтисодиёти соҳавии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Начальник управления анализа и прогнозирования отраслевой экономики Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	Head of the Department for Analysis and Forecasting of Sectoral Economy of the Center for Strategic Research under the President of Republic of Tajikistan
Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Шотемур 27	Таджикистан, город Душанбе, улица Шотемур 27	Tajikistan, Dushanbe city, Shotemur street 27
Номзади илмҳои иқтисодӣ	Кандидат экономических наук	Candidate of economic sciences
E-mail: o-amin@mail.ru SPIN-код: 8494-7452		

УДК: 332 338.2 339.9

**НЕКОТОРЫЕ НАУЧНО–МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА**

Нидоев Н.Ф.,

Таджикский государственный университет коммерции

В статье рассматриваются некоторые актуальные вопросы методологической основы современной экономики сельского хозяйства. Освещены актуальные проблемы создания и развития безопасного сельского хозяйства с учетом регионального многообразия Таджикистана в единстве с его уникальными природно-климатическими факторами.

На основе всестороннего анализа обоснованы выводы о том, что жизнеспособность национальной экономики, в т.ч. сельского хозяйства по созданию прочной базы продовольственной самодостаточности страны зависит, прежде всего, от использования внутренних факторов, а не от внешних.

Ключевые слова: актуальные проблемы, методологические основы, региональные многообразия, жизнеспособность экономики, создания безопасного сельского хозяйства, развития безопасного сельского хозяйства, природно-климатические факторы, продовольственная самодостаточность.

**БАЪЗЕ АСОСҲОИ ИЛМӢ-МЕТОДОЛОГИИ ИҚТИСОДИӢТИ
МУОСИРИ КИШОВАРӢ**

Нидоев Н. Ф.,

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Дар ин мақола баъзе масъалаҳои ҷорӣ дар асосҳои методологии иқтисодиёти муосири кишоварзӣ баррасӣ мешаванд. Дар он мушиқлотҳои ташиқоти кишоварзии беҳатар, рушди кишоварзии беҳатар бо дарназардошти гуногунии минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омилҳои беназири табиӣ ва иқлимӣ он таъкид шудаанд.

Бар асоси таҳлили ҳамаҷониба он хулосаеро асоснок мекунад, ки қобилияти иқтисоди миллӣ, аз ҷумла кишоварзӣ, дар эҷоди пояи мустаҳкам барои худкифои озӯқавории кишвар, пеш аз ҳама, аз истифодаи омилҳои дохилӣ, на аз омилҳои беруна вобаста аст.

Калидвожаҳо: масъалаҳои ҷорӣ, асосҳои методологӣ, гуногунии минтақавӣ, қобилияти иқтисодӣ, ташиқоти кишоварзии беҳатар, рушди кишоварзии беҳатар, омилҳои табиӣ ва иқлимӣ, худкифогии озӯқаворӣ.

SOME SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF
MODERN AGRICULTURAL ECONOMICS

Nidoev N. F.

Tajik State University of Commerce

This article examines some current issues in the methodological foundations of modern agricultural economics. It highlights the pressing challenges of creating and developing sustainable agriculture, taking into account Tajikistan's regional diversity and its unique natural and climatic factors.

Based on a comprehensive analysis, it substantiates the conclusion that the viability of the national economy, including agriculture, in creating a solid foundation for the country's food self-sufficiency depends primarily on the use of internal factors rather than external ones.

Keywords: *current issues, methodological foundations, regional diversity, economic viability, creating sustainable agriculture, developing sustainable agriculture, natural and climatic factors, food self-sufficiency.*

Значение научно-методологических основ современной экономики, стремительные и коренные изменения в организации и функционировании национальной экономики, в том числе сельского хозяйства и всего агропромышленного комплекса, незамедлительно требуют изменения в появлении понятия работающей национальной экономики и сельского хозяйства с различными блоками работающей инфраструктуры. С другой стороны, развитие производственной технологии возделывания сельхозкультур, организация различных «типов земледелия», а также многотипно-круглогодичное использование земельноводных, трудовых и других природно-климатических ресурсов, обусловили появление и распространение таких терминов либо понятий, как: «новая экономика», «новое сельское хозяйство», «безопасное сельское хозяйство» и его других различных типов.

В связи с этим нами предприняты попытки показать какими научными смыслами насыщены эти понятия и какие конкретные научные определения могут стоять за ними?

Например, в зарубежной литературе в содержание этих терминов включаются: появление новых технологий, благ и услуг, распространение их в области производства, в развитии бизнеса и агробизнеса, в предпринимательской деятельности, в различных формах кооперативов, ассоциаций и компаний, работающей инфраструктуры.

Забегая несколько вперед, можно предполагать, что отсюда вытекает понятие само “безопасное сельское хозяйство”, которое при правильном организации дает не только самый высокий и самый постоянный доход, но

и обеспечивает продуктами питания население страны в любое время года, с доставкой на любое расстояние. Хотя, последнее, включая и обилие сельхозпродукции, которое дается с большим трудом. Вот почему, к безопасному сельскому хозяйству надо подходить как к ремеслу, искусству и главное по-научному. Как ремесло оно должно вестись по сложившимся традициям, переходя от отцов и дедов к сыновьям, внукам и правнукам. А, на практике, его просто повторяют, воспроизводят, ничего не меняя. В то же время, все это должно стать переходящим «национальным манифестом» от поколения к поколению таджиков [7, стр. 3-10].

Общеизвестно, что обеспеченность человечества продуктами питания продолжает оставаться не только главным условием его существования, но и определяющим фактором развития целых континентов и стран, их национальных производительных сил, типов и форм производственных отношений. А, в условиях независимости и рыночной системы отношений, проблема достижения продовольственной безопасности для мирового хозяйства, где «малоземельный» и «трудоизбыточный» Республика Таджикистан не исключение, должна стать первоочередной. Несомненно, развитие и внедрение современной технологии в отраслях и сферах агропромышленного комплекса, хотя серьезно изменяет направление и масштабы, условия и принципы достижения продовольственной самодостаточности, вместе с тем, данная проблема продолжает оставаться малоисследованной агроэкономической наукой.

Поэтому, сельское хозяйство продолжает оставаться первоисточником, исходной основой сохранения и развития человеческой цивилизации, и сегодня, как никогда раньше, проблема «народного питания» либо «обеспечения продуктами питания» как особого фактора развития целых наций становится стратегической задачей теории и практики построения рыночной экономики, «нового сельского хозяйства» в противовес неработающей и малоэффективной экономики. Именно «рыночная экономика», куда входит и сельское хозяйство, как работающая и производящая экономика определяет степень продовольственного благополучия государства на мировой арене.

Вот почему Канада, Германия, Китай, Россия, Франция, США, Япония и другие государства, успешно решившие проблему собственной продовольственной безопасности, возглавляют список наиболее развитых стран мира. А, в условиях Республики Таджикистан проблему обеспечения продовольственной безопасности собственными силами на сегодняшний день, можно достичь, следующим образом:

а) поддержки постоянного роста производства сельскохозяйственной продукции, опираясь на возможности круглогодичного использования земельно-водных и людских ресурсов;

б) перехода к многотипно-круглогодичному сельскому хозяйству с учетом особенностей сельских территорий и природно-ресурсного многообразия страны;

в) применения новых методов регулирования темпов роста населения по сравнению с темпами роста производства продовольствия;

д) внедрения организационных, технических и технологических новшеств в земледелии и животноводстве определяют проблемы XXI века, которые требуют новых инициативных, новаторских исследований ученых, отвечающих особенностям рыночной экономики.

Более того, особого исследования требует показ новой роли таких основных ресурсов, как пахотнопригодные земли горно-богарных территорий, включая пригородно-долинные зоны республики, знания по эффективному использованию запасов пресной воды, источников энергии солнца, воды, ветра, биологически составляющих ресурсов, необходимых для производства сельскохозяйственной продукции не только для собственных интересов, но и для укрепления места аграрного сектора экономики республики на мировых аграрных рынках [8, стр. 3-4].

По расчетам ученых А. Гордеева и Б. Чернякова к началу XX в. на планете проживали 1,62 млрд. человек. На последующие 60 лет число жителей земного шара удвоилось, а еще через 25 лет – утроилось. В 2000 году мировое сообщество насчитывало более 6,1 млрд жителей. По этим расчетам, при сохранении сегодняшних темпов роста населения к 2050 году на Земле будут жить от 8,9 млрд до 10 млрд человек [3, стр. 51-59; стр. 111-123].

Поэтому, не случайно в выступлении Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона на Пленарном заседании высокого уровня Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций, ещё 20 сентября 2010 относительно осуществления целей развития, сформулированных в Декларации Тысячелетия указано на необходимость «выработать конкретные меры и шаги для последующего ускорения и наращивания усилий по своевременному и полному достижению Целей Развития Тысячелетия. Это особенно значимо на нынешнем этапе, когда неустойчивый и неравномерный прогресс подрывается продовольственным, энергетическим и финансово-экономическими кризисами. Изменение климата и его негативные последствия, очевидно набирающие повороты, сегодня ставят перед нами дополнительные комплексные задачи, которые неразрешимы и непреодолимы без совместных усилий всего мирового сообщества» [14, стр. 1-2].

Дело в том, что Республика Таджикистан является одним из восьми пилотных стран по достижению Целей Развития Тысячелетия. На фоне этих новых вызовов и усиливающейся взаимосвязанности и взаимозависимости

принята Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2015 года (НСР-2015) [8] и на период до 2030 (НСР-2030) [9]. Данные документы представляют собой принципиально новый подход к обеспечению развития, учитывающий мировой опыт по разработке и реализации аналогичных стратегических документов.

На этой платформе НСР-2015 и НСР-2030, являясь основным стратегическим документом страны, определяют приоритеты и общие направления государственной политики, ориентированные на достижение устойчивого экономического роста, облегчение доступа населения к базовым социальным услугам и снижение бедности.

За первые 10 лет реализации Целей Развития Тысячелетия Правительством Республики Таджикистан проделано много. К примеру, для реализации этих целей были направлены около 11 млрд долларов США. Национальная стратегия развития и Стратегия по снижению уровня бедности, которые представлены на основе Целей Развития Тысячелетия, эффективно реализуются в стране. К примеру в Стратегии по снижению уровня бедности на 2010-2012 гг. приоритетными направлениями являются: реформа государственного управления, развитие предпринимательства, привлечение инвестиций, усиление и развитие роли человеческого потенциала. В результате этой эффективной инициативы уровень бедности был снижен с 72,4% в 2003 г. до 46,7% в 2009 г., а к 2012 году снижен до 41,4% [13, стр. 3-4].

Таким образом, ещё в начале второго десятилетия XXI века, т.е. к концу 2012 года в Республике Таджикистан 1 млн человек выведен из уровня бедности. Поэтому, для понимания сути проблемы обеспечения продовольственной безопасности страны или же конкретного региона недостаточно только учитывать сложившуюся структуру сельского хозяйства. Поэтому по поводу Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании в Маджлиси оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 16 декабря 2025 г. отметил следующие:

“В течение последних 10 лет, то есть в период реализации двух краткосрочных программ страны, которые охватывают поэтапные периоды осуществления Национальной стратегии развития до 2030 года, во имя достижения стратегических целей и повышения уровня и улучшения качества жизни населения было осуществлено много важных и эффективных мер. В этот период уровень бедности снизился (к 2025 г.) до 19 процентов. В результате объём внутреннего валового продукта увеличился в 3,4 раза, а темпы развития национальной экономики ежегодно в среднем увеличивались на 7,6 процентов. Для обеспечения социально-экономического развития страны в этот период за счет всех источников

финансирования было направлено более 670 миллиардов сомони, в том числе 159 миллиардов сомони зарубежного капитала. В этот период объем внутреннего валового продукта на каждого жителя увеличился в 2,7 раза и из 6 тысячи сомони 2015 года, был доведен до 16,1 тысяч сомони в 2025 году.

Население страны с 8,5 миллиона жителей 2015 года выросло до 10,7 миллионов жителей в 2025 году, то есть увеличилось на 26 процентов, а показатель долгожительства населения с 70 лет достиг 77 лет. Денежные доходы населения с 26 миллиардов сомони 2015 года увеличились до 165 миллиардов сомони в 2025 году, то есть в 6 раз.

В 2025 году была принята Среднесрочная программа развития страны на 2026 -2030 годы, как конечный период Национальной стратегии развития до 2030 года. Своевременное и качественное ее осуществление позволит в течение пяти будущих лет увеличить объем валовой внутренней продукции в 2 раза, и снизить уровень бедности до 10 процентов и увеличить долю средних слоев населения до 50 процентов” [11].

Действительно, ключевой проблемой наравне с другими факторами являются различные типы хозяйства, бизнеса и агробизнеса, фермерских хозяйств, сельского предпринимательства. Важно понять, что иностранцы, посетившие Республики Таджикистан и его регионы, часто отмечают такие черты характера сельского населения, как энергичность, динамизм, стремление к новизне и новаторству, трудолюбие, оптимизм, готовность к риску и, главное, это не удивительно, так как наиболее активные и смелые люди развивают сельскую экономику и, именно они превратили дикие просторы Гиссарской, Вахшской, Кулябской, Чубекской, Яванской и т.п. зоны в главные центры сельскохозяйственного производства Республики Таджикистан.

Прав Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон, который в своем выступлении на республиканском совещании работников агропромышленного комплекса ещё 12 февраля 2000 года отмечал, что: «С древних времен наши земли имели большие возможности для сельского хозяйства. Именно поэтому многие желали захватить наши земли. Сегодня более 950 больших и малых рек орошают наши поля. Примерно 300 солнечных дней в году позволяют за один год получать два урожая. Об этом свидетельствует как прошлый, так и нынешний опыт наших дехкан. Конечно, проложить дорогу на мировой рынок нелегко. Однако у нас нет другого пути. Мы должны учиться совершенствовать действующее законодательство, организовать производство и систему управления в соответствии с требованиями цивилизованного рынка» [15].

Отсюда можно сделать вывод, что жизнеспособность национальной экономики, в т.ч. сельского хозяйства Республики Таджикистан по созданию прочной базы продовольственной самодостаточности страны зависит,

прежде всего, от использования внутренних факторов, а не от внешних. Именно внешнее доверие привело республику к зоне «гуманитарной помощи», которая привела к тяжелой ситуации в экономике республики, включая рост миграции, деградации земельных ресурсов, спаду сельскохозяйственного производства.

Эти и ряд другие проблемы в дальнейшем послужат основанием для выбора темы исследования ученых и, показ её как нового направления агроэкономической науки и хозяйственной практики в современной жизни Республики Таджикистан, имеющие свои особые теоретико-методологические контуры, характеризующие особый этап развития аграрного сектора агропромышленного комплекса в новых условиях хозяйствования. Отсюда характеристика новых явлений в агропромышленный комплекс республики требует адекватной методологии, которую не всегда можно извлечь из старых подходов. Предлагаем оценить феномен «безопасного сельского хозяйства» как части «новой национальной экономики» на уровне аграрного сектора экономики агропромышленного комплекса Республики Таджикистан.

Самое существенное, то, что характеризует безопасное сельское хозяйство—это уплотнение структуры сельской экономики и всего агропромышленного комплекса в условиях рыночной отношений. Можно даже говорить о законе уплотнения современной структуры сельского хозяйства. Процесс зарождения новых форм и типов хозяйствования охватили единой сетью всю систему ведения сельского хозяйства в условиях рынка. Они же обусловили ускорение потоков перемещения различных форм собственности и ресурсов, особенно в сельской экономике. Именно здесь, на уровне основных форм собственности и укладов складываются основы нового экономического миропорядка на селе и отсюда происходят многие изменения других уровней национальной экономики, как основы развития безопасного сельского хозяйства.

Попытаемся выделить новые экономические миропорядка и охарактеризовать некоторые из них, не претендуя на исчерпывающий перечень, отметим только наиболее значимые из них, которые нам представляются важными:

- новый уровень общественного и сельскохозяйственного производства, проникновение в отрасль информационных и финансовых потоков отечественных и зарубежных инвесторов не только на национальном и региональном уровнях, но и в рамках мирового сельского хозяйства;

- существенное изменение формы организации и функционирования сельского хозяйства, фермерских хозяйств, сельскохозяйственного предпринимательства, функционирования малых, средних и совместных предприятий;

–трансформация структуры, роли и качества факторов сельскохозяйственного производства и всего агропромышленного комплекса;

–исследование новых противоречивых форм укладов (частные хозяйства населения, государственные предприятия), уровень их развития.

Это далеко не полный перечень характеристик «нового безопасного сельского хозяйства», вытекающий из предложенного нами подхода. Дополнительная трудность состоит в их систематизации. Предстоит еще много сделать, учитывая, что проблемы безопасного сельского хозяйства остаются фактически не исследованными в теоретическом, методологическом и практическом смысле. Необходимо предварительно указать хотя бы на два острые обстоятельства:

а) каковы новые конкретные формы труда и производства под влиянием нового этапа научно-технического прогресса в региональном и республиканском масштабе;

б) почему рост органического строения капитала (рост стоимости горюче-смазочных материалов, рабочего места, различных сельскохозяйственных машин и орудий опережают рост заработной платы) не сопутствует симметричному росту производства продуктов народного питания, снижению роста сельской безработицы и миграции сельского населения за пределы республики [7, стр. 9-10].

Проблемы создания безопасного сельского хозяйства как основы «продовольственной безопасности» в мире, так и на примере отдельно взятой страны не протекают «сами по себе». За ними стоят различные факторы, в том числе и научные. Отсюда перед экономической и агроэкономической науками сегодня, как никогда раньше, должны стоять задачи нахождения новых путей, форм и методов построения «новой национальной экономики» и в ее структуре «нового сельского хозяйства», т.е. безопасного сельского хозяйства, которые как *предмет нашего исследования выдвигаются впервые* [см.: 7].

Опираясь на реальное социально-экономическое положение Республики Таджикистан и вклад мировой агроэкономической науки важно признать, что фундаментальные теоретические и практические аспекты решения вопросов народного питания были ранее исследованы и представлены последующему поколению ученых и практиков в работах основателя междисциплинарного крестьяноведения, создателя теории трудового коллектива и всех форм кооперации в сельском хозяйстве, автор терминов «моральная экономика» и «продовольственная безопасность» – А.В. Чаянова, его саратников Н.Д. Кондратьева, А.И. Челинцева, Н.П. Макарова, а также реформы П.А. Столыпина, труды которых с огромным интересом используются учеными республики в условиях рыночной системы хозяйствования. Особенно, теория крестьянского хозяйства А.В.

Чаянова, возможность ее применения в настоящее время является теоретической основой развития фермерских хозяйств Республики Таджикистан и его регионов [12].

Серьёзный творческий вклад в теорию и практику формирования и развития сельского хозяйства вообще, выявления путей, форм и методов его развития в условиях различных систем хозяйствования, в том числе рыночной системы организации труда и производства и на их базе достижения продовольственной безопасности внесли известные ученые–экономисты Российской Федерации Л.И. Абалкин, А.И. Алтухов, М.В. Баутин, В.Р. Боев, А.М. Гатаулин, С.И. Грядов, А.П. Зинченко, М.А. Мельникова, В.В. Кузнецов, А.Гордеев, В.А. Мартынов, Б.Черняков, В.Н. Новиков, А.В. Петриков, В.Я. Узун, И.Г. Ушачев, А.А. Шутьков, Н.Я. Коваленко и другие. Отдельные направления, пути, формы и методы достижения продовольственной безопасности страны, которые нельзя трактовать иначе как результат безопасного сельского хозяйства получили довольно широкое освещение в журналах «Вопросы экономики», «АПК: экономика, управление», «Сельская жизнь», «Новое время», «США: экономика, политика, идеология», «Экономист», «Мир науки» и др.

Несомненный интерес представляют переведенные на русский язык работы и статьи зарубежных ученых, начиная с 50-60-х гг. и по настоящее время таких, как Э. Берт, У. Мак-Вильямс, А. Рочестер, В. Перло, Дж. М. Кейнс, Ч. Дюма, А. Бриг, Стюарт Холланд, Марк Блауг и др. [2].

В Республике Таджикистан отдельные направления исследуемой проблемы были рассмотрены в научных работах академиков И.К. Нарзикулова, Х.М. Саидмурадова, Г.А. Алиева, Б.С. Сангинова, академиков ТАСХН Х.Д. Джуманкулова и Т.Н. Набиева, известных ученых–экономистов И.А. Асророва, Н.К. Каюмова, Р.К. Рахимова, Х. Гафурова, А.А. Мадаминова, Х.У. Умарова, Т.Б. Ганиева, А.О. Орипова, Д.С. Пириева, Р.Р. Кудратова, И.Х. Самандарова, Х.Р. Исайнова, А.Ф. Шарипова, Ш.Ш. Базарова, К.Н. Файзуллаевой, Х.А. Одинаева, Х.М. Давлатова и других.

По достоинству оценивая их вклад в разработку ряда концепций, моделей и программ развития сельского хозяйства республики и поднятые в них вопросы обеспечения продовольственной безопасности страны, вместе с тем в условиях перехода к рыночным отношениям и функционированию многоукладной среды, роста миграции сельского населения, снижения уровня бедности и роста масштабов сельской безработицы как малоизученных вопросов агроэкономической науки требуют новых исследований, а отдельные положения и направления развития безопасной сельской экономики, призванных обеспечить продовольственную самодостаточность регионов и страны, включая экономику личного подсобного хозяйства и домохозяйств, где больше заметны элементы

безопасности для здоровья населения, продолжают оставаться за бортом экономической науки и нуждаются в серьезных исследованиях ученых-экономистов.

Особое внимание у ученых и практиков должно быть направлено на познание новых явлений, происходящих как в мировом сельском хозяйстве, так и на примере конкретной страны, исходя из её особенностей (природных, трудовых, земельно-водных и т.п.), где Республика Таджикистан не исключение. Эти проблемы требуют от ученых и практиков разработки адекватной теории и методологии аграрных отношений, требуемой рынком и независимостью республики, ибо старые аграрные отношения не всегда отвечают интересам новых подходов. Конечно, сами по себе типы и формы сельского хозяйства и в них различные формы хозяйствования могут существовать и без новой теории аграрных отношений, но теория аграрных отношений рыночного типа в форме национальных моделей развития немыслима без «нового сельского хозяйства» как безопасного.

Но есть и другие измерения, точнее даже другие причины, связанные с системой ведения сельского хозяйства и унаследованной от старой командно-административной формы ведения сельского хозяйства и размещения сельскохозяйственных предприятий на территории республики, фактически исключая в ряде случаев появление условий для созидательной конкуренции.

Другая причина – слабость и неэффективность регулирования отдельных сфер сельского хозяйства и всего агропромышленного комплекса. Эти причины и условия нами рассматриваются как новые инструменты рыночного воздействия на экономическую ситуацию в масштабе регионов республики.

В первую очередь подчеркивается, что в модели развития безопасного сельского хозяйства рассматриваются вопросы теории и методологии создания условий конкурентности рынков путем создания новых производств, которые считаются одним из наиболее важных проблем создания и развития производящей и работающей сельской экономики.

«В качестве главных направлений создания материально-технической базы современного сельского хозяйства в работе выделяются следующие тезисы:

- а) необходимость осуществления «запоздалой индустриализации»;
- б) необходимость «микроэлектрофикации села» в единстве на базе использования энергетических потенциалов страны;
- в) эффективное использование земельно-водных, трудовых, денежных и других ресурсов;
- г) повышение роли и значение сельскохозяйственной науки в организации и развитии безопасного сельского хозяйства.

Именно эти вопросы сегодня являются малоизученными, и нуждаются в исследованиях ученых. В связи с вышеизложенным, мы по мере возможности остановимся на анализе каждой из этих проблем, которые имеют важнейшие теоретические и методологические ценности как для сельского хозяйства, так и всей национальной экономики республики в целом.

В экономической литературе оба термина «запоздалой» или «догоняющей» индустриализации ввели ученые-экономисты, Термин «запоздалая индустриализация» ввел в научный оборот профессор В. Карлусов [4, стр. 127], а термин «догоняющей индустриализации» ввели в научный оборот ученые-экономисты С. Авдашева, А. Шастико [1, стр. 27]. В силу особого теоретико-методологического и практического значения эти термины вошли в агроэкономическую политику многих стран мира, суть которых, направлены не только на оздоровление сельской экономики, но и устойчивого обеспечения продовольственной безопасности страны. В этом плане Республика Таджикистан не должен находится в стороне, а использовать мировой опыт ради достижения устойчивого развития сельского хозяйства. Чем строить новые промышленные предприятия по производству и выпуску различных марок сельскохозяйственных машин, экономически целесообразно и социально выгодно на первых порах приобрести нужные для развития сельского хозяйства более производительные машины из различных мировых рынков техники (средства производства: в виде тракторов, комбайнов и др. сельхозмашин и агрегатов). Здесь необходимо нам опираться на мировой опыт используемых как развитыми, так и слаборазвитыми странами мира. На современном этапе сельское хозяйство республики находится на начальном этапе «запоздалой индустриализации» или «догоняющей индустриализации». Вместе с тем, исходя из опыта Китая, «запоздалая индустриализация» или «догоняющая индустриализация» имеют большую перспективу, чем строительство отраслей промышленности, производящих средства производства. Это первое.

Второе, исходя из передового мирового опыта для практического осуществления «запоздалой» или «догоняющей индустриализации» Республика Таджикистан может осуществить за счет приобретения нужных сельхозмашин с мировых «рынков техники» (за исключением частичного ремонта, которое можно осуществить непосредственно на организованных местных ремонтных центрах различного типа) и использовать их не только эффективно, но и круглогодично с учетом особенностей сельских территорий и природно-климатических условий. Более того, запоздалой индустриализацией или догоняющей индустриализацией могут стать центры занятости местного населения и особенно молодежи, имеющих

возможность более эффективно использовать технику, а фермерским хозяйствам, сельским предпринимателям занятых непосредственно развитием растениеводства и животноводства, заниматься выращиванием различных сельхозкультур по арендной форме, используя дешевую и знающую секреты земледелия местную рабочую силу по практике и опыту Китая.

С другой стороны, в теоретической части работы рассматриваются вопросы значительного снижения административных барьеров для развития предпринимательства, в том числе проблемы доступа к земле, стимулирования развития малого и среднего сельскохозяйственного бизнеса, которые в совокупности расширяют современное понятие сущности безопасного сельского хозяйства и этапы его развития.

Далее необходимо развивать экономические возможности безопасного сельского хозяйства путем организации и использования биржевых механизмов торговли продукции горных, богарных, пригородных, долинных сельхозпредприятий и особенно дехканских хозяйств, и хозяйств населения в городах и промышленных центрах, путем постоянной организации аукционов по ряду продуктов питания. Здесь особая роль может принадлежать созданию агроэкономических поясов, которые в работах автора этих строк подробно выделены и показаны в достаточной степени, вместе с тем, в силу их актуальности и новшества для теории и практики рыночных отношений, считаем целесообразным высветить как новые направления развития теории и практики создания сельской экономики устойчивого типа, приводя некоторые из них [7, стр. 16-18].

–агроэкономический пояс – это пояс по развитию зерновых культур, плодоводства, овощеводства и специальных культур в горных, межгорных, пригородных и орошаемых зонах республики;

–горный агроэкономический пояс–это пояс по развитию зернофуражных культур, лечебных трав, диетической продукции, продукции для туристов и продукции животноводства (на Памире, в Раштской зоне, в горных районах Кулябской зоны, в Горном северном поясе);

– агроэкономический пояс – это пояс по развитию смешанных типов предприятий (Северная зона, горные районы Раштской зоны, пригородные районы республиканского подчинения);

– хлопковый пояс – пояс с развитыми хлопководческими хозяйствами (Южный пояс, часть Северного пояса, хозяйства Гиссарской и Вахшской долины);

– зерновой пояс – это Кулябская, Раштская зоны, Горный пояс и часть Северной зоны;

– мясомолочный пояс – это Памир, хозяйства Раштской, Кулябской, Гиссарской зоны, Пенджикентский, Айнинский горный пояс;

– картофелеводческий пояс – это Вахдатский, Файзабадский районы, районы республиканского подчинения, Таджикабадский, Дарбандский Раштской зоны, Муминабадский и Шуроабадский районы Хатлонской области, Истаравшанский, Пенджикентский, Горно–Матчинский районы Согдийской области, пригородные районы.

– пастбищный пояс – это Кулябская, Раштская зоны, горный пояс и часть Северной зоны, Дангаринский горно–богарный пояс, имеющий возможность круглогодичного функционирования;

– табаководческий пояс – это горные и межгорные территории Памира, часть Северной зоны Пенджикентского и Айнинского районов Согдийской области, как базы устойчивого выращивания и развития табака и ряда других видов горной продукции, развития горного садоводства, животноводства, выращивания горных лечебных трав и пряно-вкусовых кореньев, рассматриваемые как условие достижения продовольственного благополучия страны собственными силами.

Заметим, что экологически чистую продукцию, которая в перспективе станет самой доступной и высокоэффективной на рынках стран СНГ, Центральной Азии будут поставлять горные зоны республики;

– пригородный агроэкономический пояс - может поставлять на внутренние и внешние рынки: яблоки, груши, мясо, молоко, мясо птицы, рыбу (свежую, жаренную, копченую), соленья, консервированные овощи и фрукты, различные виды пищевых продуктов, плов, шашлыки, горячие лепешки, разные сорта хлебобулочных изделий и сладости, одежду, стройматериалы, топливо, услуги машин, такси и культурно-бытовые услуги;

– богарный агроэкономический пояс – это пояс, где специфически природно-климатические условия богары позволяют не только выращивать ряд масличных растений (кунжут, лен, сафлор, горох, подсолнух и т.п.), но и другие виды сельхозкультур, развитием которых таджики занимались с незапамятных времен. Об этом свидетельствуют имеющиеся местные сорта этих культур и специальные приемы агротехники, разработанные применительно к конкретным условиям богарных зон республики.

Для эффективного размещения, специализации и развития агроэкономических поясов на перспективу можно использовать карту сельского хозяйства Республики Таджикистан. Заметим, что для организации зрелой структуры безопасного сельского хозяйства, можно опираться на имеющиеся возможности использования территориального фактора, о чем свидетельствует приведенная в работе карта сельского хозяйства Таджикистана, разработанная специалистами республики еще в

1984 г. и показывающая современное состояние и перспективу развития аграрного сектора экономики агропромышленного комплекса, см. Схему-карту 1 (приложение №1) [7, стр. 19].

Таким образом, методологические проблемы безопасного сельского хозяйства занимают особое место в экономической и агроэкономической науке. Исходя из важности самой проблемы методологии в экономической и агроэкономической науке, в особенности для анализа, мы впервые выдвинули идею создания условий развития безопасного сельского хозяйства с работающей инфраструктурой, поддержкой инновационной деятельности в агропромышленном комплексе республики, особо показывая новую роль сельской экономики в формирующихся свободных экономических зонах, усиления роли мотивации отечественных и зарубежных компаний, сельскохозяйственного бизнеса и отечественных инвесторов имеющих раньше огромный опыт в инновационном развитии сельских территорий. Эти вопросы являются важными как для теории, так и для практики эффективного функционирования рыночных отношений. Следовательно, с точки зрения важности проблемы мы выделили для анализа и дальнейшего развития безопасного сельского хозяйства шесть направлений решения поставленных задач:

Задача первая – создание эффективно работающей сельской инфраструктуры с особыми экономическими зонами и поясами по функционированию многотипно-круглогодичного сельского хозяйства (горного, пригородного, богарного и долинного типов) и переход в них от проектного землепользования к «сберегающим» типам землепользования, вызванной «малоземельем» и «трудоизбыточностью» Республики Таджикистан и её регионов.

Задача вторая – формирование инновационной модели непрерывного профессионального образования сельской молодежи, создание образовательной инфраструктуры, позволяющей сельской молодежи на протяжении всей жизни осваивать новые квалификации. Непрерывное образование сельской молодежи – это экономический фактор, ключевой фактор конкурентоспособности безопасного сельского хозяйства и новое направление по привлечению и закреплению молодежи в секторах и отраслях безопасного сельского хозяйства и всего агропромышленного комплекса.

Методологически и методически важным считается задача подготовки управленческих кадров для ведения безопасного сельского хозяйства и создания в регионах Согдийской и Хатлонской областей, ГБАО и Районов республиканского подчинения быстродействующих курсов «бизнес-школ» с привлечением специалистов как самой республики, так и зарубежных стран – Китая, Ирана, России, Израиля и Сингапура.

Задача третья – превращение государственного сектора в сельской экономике в активный источник создания и потребления инновационной продукции многотипно-круглогодичного безопасного сельского хозяйства, закупок и государственных структур для стимулирования инноваций в противовес становления государственных компаний в «заповедник неэффективности» с введением конкурентных процедур закупок сельхозпродукции.

Задача четвертая – разумное использование мирового опыта поддержки и развития программ, проектов, концепций, бизнес-планов по развитию сельской экономики. Для аграрного сектора агропромышленного комплекса Республики Таджикистан очень важно открытие линии финансовой поддержки проектам развития домашнего хозяйства и личного подсобного хозяйства населения во время посевной стадии и стадии уборки и доставки сельхозпродукции населению городов и промышленных центров. Организация межрегиональных экономических связей по поставке экологически чистой и диетической продукции с целью активизации человеческого фактора производства, сохранения здоровья населения. Последняя должна стать проблемой – проблем развития безопасного сельского хозяйства с учетом привлечения молодежи к сельскохозяйственному труду, вызванной старением сельского населения.

Несомненно, вопрос роста населения почти не подлежит регулированию. Однако при переходе экономики с одного состояния в другое, факторы роста населения и ее соответствия количеству полезных площадей должна сохраниться как особая закономерность.

Задача пятая – разумное использование земельно-водных ресурсов как особых благ развития Республики Таджикистан. Данная проблема требует опоры на традиции, образ жизни и психологию самого населения, оставленные нам нашими предками. Речь идет о новой роли и значении Шелкового Пути в теории и практики построения рыночной экономики в республике. О социальноэкономической роли Шелкового Пути ученый М. Мамадназаров пишет, что «иранские, греко-римские, китайские, арабские, таджикские письменные источники позволяют реконструировать древние и средневековые отрезки Великого Шелкового Пути, проходившие через Таджикистан, а именно Согдийский путь: «(Самарканд–Пенджикент–Варз (Айни)–Бунджикат (Шахристан) – Ура-тюбе–Ходжент–Канибадам–Исфара»; Каратегинский путь: «Денау–Гиссар–Душанбе–Гарм–долина реки Сурхоб–Кзылсу–Алайская долина (Киргизия)–Кашгар (Китай)»; Памирский путь: «Балх–Файзабад (Афганистан)»; Вахшская ветвь: «Ишкашим–Лангаф – долина реки Вахандарья – Ташкурган (Китай)»; Шугнанская ветвь: «Файзабад–Барнанджа (Афганистан)–Шугнан–Хорог–долина реки Гунт–Мургаб–перевал Кульма–Ташкурган (Китай)» [5, стр. 62]. Географическая

близость и взаимная дополняемость Центрально-Азиатских стран с Афганистаном, Ираном, Китаем, Пакистаном и Индией в условиях развития Шелкового Пути создаст объективные предпосылки для взаимовыгодного сотрудничества между ними.

С целью лучшего использования земельных ресурсов горных, предгорных и межгорных зон республики (Памира, Таджикибада, Рашта, Куляба, Гиссара, Пенджикента, Горной Матчи и Айнинского района) необходимо создания специализированных земледельческо–животноводческих, пастбищных хозяйств кочевого типа. По мере возможности изобразим модель кочевого «пастбищного» хозяйства, исходя из земельного потенциала Республики Таджикистан и её регионов.

Задача шестая – методологическая ценность анализа и предвидения роли Республики Таджикистан в развитии мирового хозяйства, отраженных в трудах Таджикской комплексной экспедиции по изучению производительных сил Таджикистана и организованной еще в 30-ые годы АН СССР под руководством академика Н.П. Горбунова, мы находим весьма высокую оценку садоводства в прошлом: «Таджикистан с древних пор известен как край великолепных абрикосов, которые отличаются вкусовыми качествами, сахаристостью, кислотностью, разновидностью сортов (промышленные и столовые) и назначением» [6, стр. 37].

В древности и средневековье в Южном Таджикистане люди довольно успешно занимались не только земледелием, растениеводством и скотоводством, но и различными видами ремесла. Было развито и ткацкое производство, где вырабатывались различные виды шерстяных и хлопчатобумажных тканей, керамика, гончарное дело, производство стекла. О природных богатствах Бактрии и Согдианы знали древние греки, римляне и китайцы. О Дарвазском золоте, бадахшанском рубине упоминается во многих литературных источниках. Об экономическом расцвете, развитии сельского хозяйства, ремесленном производстве, торговли свидетельствует тот факт, что еще Мавероуннахр имел отношения почти со всеми странами мира: товары из Индии и Китая, из далекой Киевской Руси и Северного Урала, Византии и Передней Азии стекались в столицу Государства Саманидов – Бухару [6, стр. 38–39].

Все эти аргументы–задачи мы привели с одной целью, чтобы подчеркнуть, что в условиях независимости и перехода к рыночным отношениям задачей из задач, проблемой из проблем должно стать развитие всех без исключения отраслей сельского хозяйства, всего агропромышленного комплекса, словом безопасного сельского хозяйства. Данная проблема должна стать общенациональной и первоочередной задачей как для теории, так и для практики хозяйствования на современном этапе развития Республики Таджикистан.

Тем не менее, изменение состояния мирового продовольственного рынка и постоянный рост цен на продовольственную продукцию побуждают Республику Таджикистан впредь, уделять первоочередное внимание улучшению состояния сельского хозяйства, увеличению производства продукции, развитию агропромышленных комплексов и таким образом обеспечению продовольственной безопасности страны.

Всё сказанное усиливает своё значение после утверждения Правительством Республики Таджикистан 29 мая 2025 года Программу цифровизации сельского хозяйства на 2025–2029 годы, разработанное при поддержке Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединённых Наций постановлением и направлен на использование цифровых технологий для преобразования и повышения продуктивности аграрного продовольственного сектора [10].

Одобрение этой программы основывается на национальных приоритетах сельского хозяйства, соответствует ключевым политическим стратегиям страны и подчеркивает политическую волю правительства, продолжая аграрную реформу и ускоряя внедрение цифровых технологий в сельском хозяйстве. Такой подход открывает новые возможности для фермеров, сельских общин и аграрного бизнеса, цель которой повысить продуктивность, улучшить продовольственную безопасность, повысить качество государственных услуг и укрепить устойчивость к изменениям климата.

Такой подход является важным шагом на пути к созданию более устойчивого инклюзивного аграрно-продовольственной системы, включающая такие мероприятия, как семинары по созданию единого национального видения и стратегических целей, обеспечивающее успех разработки Программы цифровизации сельского хозяйства в Республике Таджикистан.

Реализация программы будет проходить поэтапно с ежегодным мониторингом и направлена на создание инновационной среды через инвестиции в инфраструктуру, развитие цифровых государственных услуг, повышение цифровых навыков и прозрачности с приоритетами улучшение доступа к укреплению информационных систем, прогнозам погоды и борьбы с вредителями.

Известно, что сельское хозяйство в Республике Таджикистан обеспечивает около четверти валового внутреннего продукта и 60% рабочей силы, однако, данная программа сталкивается с такими проблемами, как устаревшие методы ведения хозяйства, низкая производительность труда и недостаток финансирования [10]. В то время, при прочих условиях цифровизация может улучшить доступ к информации, ресурсам и рынкам, а также повысит производительность труда и стать важным инструментом для

повышения конкурентоспособности и устойчивости отрасли. Кроме того, существует проблема «цифрового неравенства», связанная с ограниченным доступом к технологиям и недостаточной подготовкой специалистов. Следовательно, Программа цифровизации сельского хозяйства Таджикистана впредь, улучшая управление и расширяя доступ фермеров к знаниям и ресурсам, должна трансформировать сельское хозяйство и создать инновационной среды через инвестиции в информационную структуру, развитию цифровых государственных слуг и повышению цифровых навыков с целью способствовать развитию информационно-коммуникационных технологий и внедрение новых технологий, таких как искусственный интеллект и беспилотные системы.

С этой целью финансирование программы должно быть направлена на создание цифровой инфраструктуры, внедрение технологий искусственного интеллекта, развитие онлайн-сервисов и повышение квалификации кадров, общий бюджет программы цифровизации сельского хозяйства Республики Таджикистан на 2025–2029 годы должно составляет 120,6 млн сомони, из которых [10]:

- на государственный бюджет – 0,666 млн сомони;
- на партнеров по развитию – 111,68 млн сомони;
- на частный сектор – 8,3 млн сомони.

Литература

1. Авдашева С., Шастико А. Промышленная и конкурентная политика: проблемы взаимодействия и уроки для России // Вопросы экономики. – 2003.- № 9. – С. 27.

2.Берт Э. Правительство и сельское хозяйство США // Сельское хозяйство за рубежом (растениеводство). – 1966. – №1; Уиллер Дж. Развитие сельского хозяйства США и его проблемы. – М.: изд. «Ин. литература», 1959; Стюарт Х. Планирование и смешанная экономика // Вопросы экономики. – 1993. – №1; Бриг А. Путь России к процветанию в постиндустриальном мире // Вопросы экономики. – 2003. – №5; Дюма Ч. Китай и США: время расплаты (Рецензия: А. Суэтина) // Вопросы экономики. – 2009. – №6; Дж. М. Кейнс. Экономические возможности наших внуков (послесловие Д. Шестакова) // Вопросы экономики. – 2009. – №6; Смит В. Экспериментальная экономика. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2008. – 808 с.; Марк Блауг. 100 великих экономистов после Кейнса /Пер. с англ., под ред. М.А. Старчевого. – СПб.: Экономическая школа. – 2008. – 384 с. и другие.

3.Гордеев А., Черняков Б. Некоторые аспекты продовольственной проблемы мира // Вопросы экономики. –2001.– №6.–С. 51–50–59; Скипер Б. Хватит ли человечеству земных ресурсов? – М.: Мир, 1989. –264 с. и др.

4.Карлусов В. Китай: антикризисный потенциал экономики и меры

борьбы с мировым кризисом // Вопросы экономики. 2009. – №6. – С. 127.

5.Мамадназаров М. Таджикистан на Великом Шелковом Пути. Международная конференция: «Горные регионы Центральной Азии. Проблемы устойчивого развития». Тезисы докладов. – Душанбе, 1999. – С. 62.

6.Нарзикулов И.К. Проблемы развития производительных сил Таджикистана и формирования Южно–Таджикского территориально-производственного комплекса. –Душанбе, «Дониш», 1975.– С. 37–39.

7. Нидоев Н.Ф. Модель безопасное сельское хозяйства Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 144 с.; Нидоев Н.Ф. Безопасное сельское хозяйство – что это такое? (на таджикском языке) // Чумхурият. – 2010 г. – 18 сентября. – № 116 (21 777).

8. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2015 года. – Душанбе, 2001.

9. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030 года. – Душанбе, 2016.

10. О Программе цифровизации сельского хозяйства на 2025–2029 годы. Постановление Правительство Республики Таджикистан от 29 мая 2025 года, №.334; Таджикистан цифровизирует сельское хозяйство 18.07.2025 /https: // eurasia. Today /news/ tadjhikistan–tsifroviziruet–selskoe–khozyaystvo/.

11.Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики», 16.12.2025 года, город Душанбе /http://president.tj/ru/node/32195.

12. Чаянов А. Южная граница распространения трёхпольной системы полевого хозяйства на крестьянских землях России // ЦГИАМ. Ф. 228. Оп. 3. Д. 6657. Л.

13.Эмомали Рахмон. Выступление на презентации «Целей развития Тысячелетия: достижения в Таджикистане», 20 сентября 2010 // Народная газета. – 2010. – 29 сентября. – № 39 (19 748). – С. 3-4.

14.Эмомали Рахмон. Выступление на Пленарном заседании высокого уровня ГА ООН 20 сентября 2010 // Народная газета. – 2010. – 29 сентября. - № 39 (19 748). - С. 1-2.

15.Эмомали Рахмон. Развивать агропромкомплекс страны. Выступление на республиканском совещании работников АПК, 12 февраля 2000 г.– Народная газета.– 2000.– 25 февраля. – №8 (19 135).

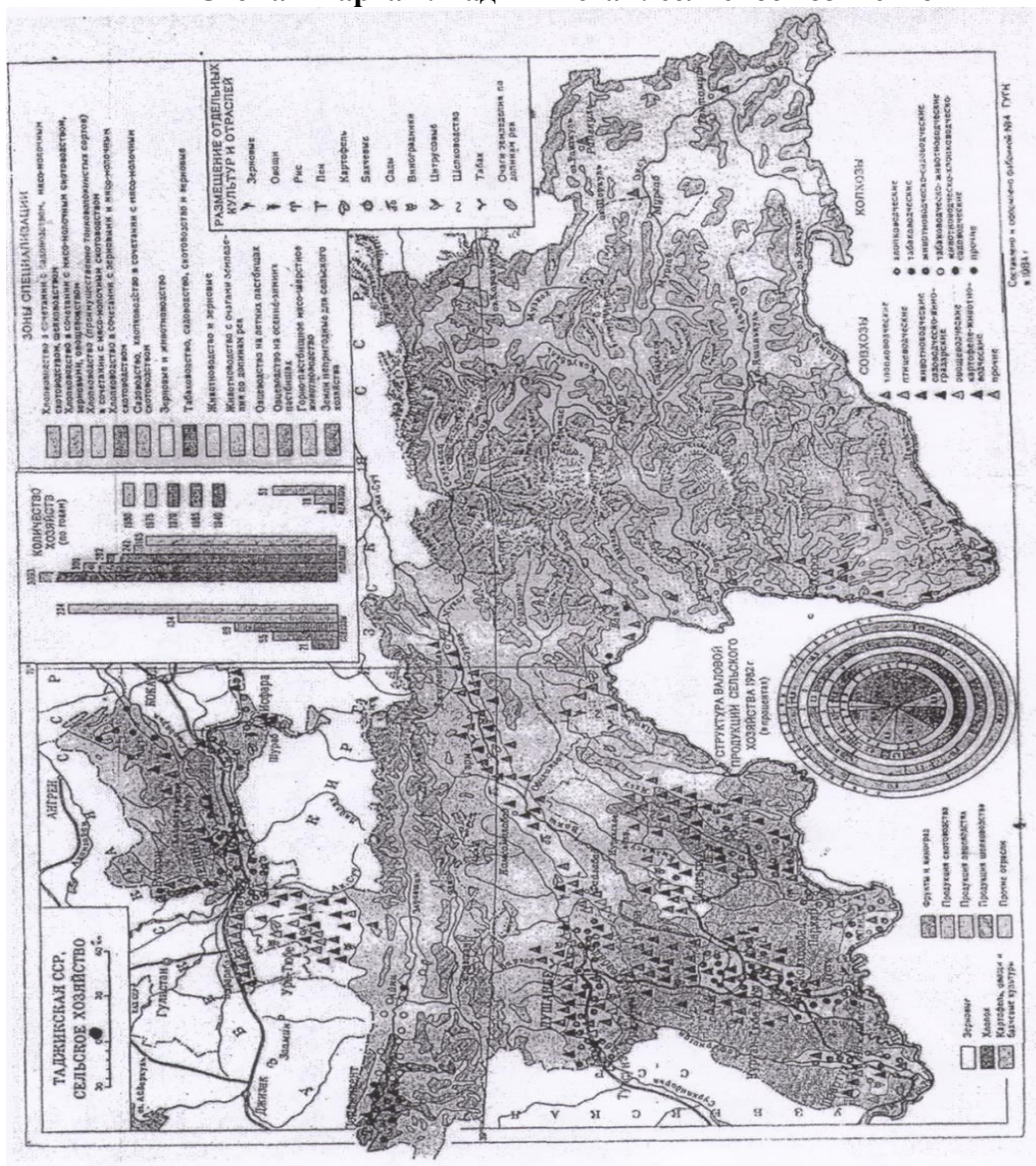
ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ-СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ-INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TJ	RU	EN
НИДОЕВ НОЗИМҶОН ФОЗИЛОВИЧ	НИДОЕВ НОЗИМЖОН ФОЗИЛОВИЧ	NIDOEV NOZIMJON FOZILOVICH
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон	Таджикского государственного университета коммерции	Tajik State University of Commerce
Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, куч. Деҳоти 1/2,	Таджикистан, город Душанбе, ул. Деҳоти 1/2,	Tajikistan, Dushanbe city, Dekhote Street 1/2,
Доктори илмҳои иқтисодӣ	Доктор экономических наук	Doctor of Economic Sciences
тел.: (+992 37) 334-83-46; e-mail: nozimjon.nidoev@mail.ru		

Приложение №1.

Схема – карта 1. Таджикистан: сельское хозяйство

УДК: 338.43:519.86**СЦЕНАРНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТРАЕКТОРИЙ
ВОССТАНОВЛЕНИЯ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА СУБЪЕКТОВ РЫНКА
МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ АПК В РЕГИОНЕ****Нажмуудинов М.С.,****Центр стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан**

В статье рассматриваются сценарные траектории восстановления и устойчивого развития производственного потенциала субъектов рынка материально - технических ресурсов агропромышленного комплекса региона. Обоснована необходимость перехода от импортно - ориентированной модели функционирования рынка МТР к более устойчивой воспроизводственной системе, основанной на институциональной стабилизации, индустриальной локализации и инновационно - цифровой модернизации. Выделены ключевые параметры сценарного моделирования, включая коэффициент обновления материально - технических ресурсов, уровень локализации производства, инвестиционную активность, институциональную устойчивость и цифровую интеграцию. Разработаны три сценарные траектории развития рынка МТР до 2035 года: инерционно - стабилизационная, индустриально - локализационная и инновационно - воспроизводственная. Проведена сравнительная оценка их количественных и качественных параметров. Обоснованы стратегические направления формирования устойчивой и технологически модернизированной системы материально - технического обеспечения агропромышленного комплекса региона.

Ключевые слова: рынок МТР, агропромышленный комплекс, сценарное моделирование, производственный потенциал, локализация производства, цифровизация, инвестиционная активность, институциональная устойчивость, инновационно - воспроизводственная модель, материально - техническое обеспечение.

**МОДЕЛСОЗИИ СЕНАРИЯВИИ МАСИРИ БАҶҚАРОРСОЗӢ ВА
РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИДОРИ ИСТЕҲСОЛИИ СУБЪЕКТҲОИ
БОЗОРИ ЗАХИРАҲОИ МОДДИӢ ТЕХНИКИИ КОМПЛЕКСИ
АГРОСАНОАТИИ МИНТАҚА****Начмуудинов М.С.,****Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар мақола масири сценариявии барқарорсозӣ ва рушди устувори иқтисодии истеҳсолии субъектҳои бозори захираҳои моддию техники дар комплекси агросаноатии минтақа баррасӣ шудааст. Зарурати гузариш аз модели ба воридот нигаронидашудаи фаъолияти бозори ЗМТ ба низоми устувори такрористеҳсолӣ, ки ба суботи институтсионалӣ, маҳаллигардонии саноатӣ ва навсозии инноватсионӣ рақамӣ асос ёфтааст, асоснок карда мешавад. Параметрҳои асосии моделсозии сценариявӣ, аз ҷумла коэффисиенти навсозии захираҳои моддию техники, сатҳи маҳаллигардонии истеҳсолот, фаъолнокии сармоягузорӣ, устувори институтсионалӣ ва ҳамгироии рақамӣ муайян карда шудаанд.

Се масири сценариявии рушди бозори ЗМТ то соли 2035 таҳия гардидааст: инерсионӣ устуворгардонӣ, индустриалию маҳаллигардонӣ ва инноватсионӣ такрористеҳсолӣ. Арзёбии муқоисавӣ нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ онҳо гузаронида шудааст. Самтҳои стратегӣ ташаққули низоми устувор ва аз ҷиҳати технологӣ навишудаи таъминоти моддию техникии комплекси агросаноатии минтақа асоснок карда шудаанд.

***Калидвожаҳо:** бозори захираҳои моддию техники, комплекси агросаноатӣ, моделсозии сценариявӣ, иқтисодии истеҳсолӣ, маҳаллигардонии истеҳсолот, рақамикунонӣ, фаъолнокии сармоягузорӣ, устувори институтсионалӣ, модели инноватсионӣ такрористеҳсолӣ, таъминоти моддию техники.*

SCENARIO MODELING OF TRAJECTORIES FOR THE RECOVERY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE PRODUCTION POTENTIAL OF SUBJECTS IN THE MARKET OF MATERIAL AND TECHNICAL RESOURCES OF THE REGIONAL AGRO - INDUSTRIAL COMPLEX

Najmudinov M.S.,

Center for Strategic Research under the President of Republic of Tajikistan

The article examines scenario trajectories for the recovery and sustainable development of the production potential of subjects operating in the market of material and technical resources within the regional agro - industrial complex. The necessity of transitioning from an import - oriented model of the MTR market toward a more sustainable reproductive system based on institutional stabilization, industrial localization, and innovation - driven digital modernization is substantiated. The key parameters of scenario modeling are identified, including the coefficient of renewal of material and technical resources, the level of production localization, investment activity, institutional sustainability, and digital integration. Three scenario trajectories for the

development of the MTR market until 2035 are developed: inertial - stabilization, industrial - localization, and innovation - reproductive. A comparative assessment of their quantitative and qualitative characteristics is carried out. Strategic directions for the formation of a sustainable and technologically modernized system of material and technical support for the regional agro - industrial complex are substantiated.

Keywords: *market of material and technical resources, agro - industrial complex, scenario modeling, production potential, production localization, digitalization, investment activity, institutional sustainability, innovation - reproductive model, material and technical support.*

Введение. Функционирование рынка материально-технических ресурсов (МТР) в системе агропромышленного комплекса региона во многом обуславливается исторически сформировавшейся моделью хозяйственно-экономических связей и межотраслевого взаимодействия. В советский период субъекты материально-технического обеспечения функционировали в рамках централизованной системы распределения ресурсов, интегрированной в единое общесоюзное экономическое пространство. Поставки сельскохозяйственной техники, минеральных удобрений, средств химической защиты растений, запасных частей и горюче-смазочных материалов осуществлялись посредством устойчивых межреспубликанских кооперационных (производственно-логистических) цепочек, что обеспечивало относительную стабильность снабженческой системы и воспроизводственный характер обновления материально-технической базы аграрного сектора. Вместе с тем централизованный механизм распределения ресурсов формировал условия для поддержания технологической взаимосвязанности отраслей и гарантированного обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей необходимыми средствами производства.

Степень разработанности проблемы. Следует отметить, что значительная часть производственного потенциала субъектов рынка материально-технических ресурсов была встроена в вертикально организованную систему межотраслевого взаимодействия. Х.Б. Рахматов отмечал, что «Машиностроительные предприятия и ремонтные базы централизованного планирования. При этом обеспечивалась поставка ресурсов, техническое обслуживание и обновление основных фондов сельского хозяйства» [8, с.164].

Распад единого хозяйственного пространства привел к разрыву производственно-кооперационных связей, сокращению локального производства материально-технических ресурсов и деградации инфраструктуры снабжения. Как отмечал Пириев Дж.С. «Значительная

часть субъектов рынка утратила устойчивые каналы поставок, инвестиционные возможности и технологическую базу. В результате сформировалась высокая зависимость от импорта, усилились ценовые колебания, а обновление материально-технической базы сельскохозяйственных товаропроизводителей практически остановился» [6, С. 72]. Многие дехкане остро нуждались в проведении работ по консолидации земель, перекрытию ручьев, строительству дорог между фермами, улучшению водных ресурсов, совершенствованию ирригационной системы, разработке новых методов обработки почвы и расширению обрабатываемых площадей. Однако дехканские хозяйства не очень успешно справлялись с удовлетворением этих потребностей. Общий показатель эффективности на данном этапе очень низким характеризовался.

Между тем, современный этап модернизации агропромышленного комплекса требует не только стабилизации функционирования рынка МТР, но и восстановления утраченного производственного потенциала его субъектов. Как отмечает В.В. Вохидов «... проблема в возобновлении технологической, организационной и институциональной основы их деятельности» [3, С.201]. Более того, в настоящее время по инициативе руководства страны все отрасли национальной экономики охвачены ускоренной индустриализацией и цифровизацией. В сельском хозяйстве этот процесс постепенно приобретает устойчивый характер.

При исследовании роли МТР в развитии сельских территорий Таджикистана, Д.К. Толибов приходит к выводу, что сельское хозяйство, благодаря своей способности создавать значительное количество рабочих мест, оказывает существенное влияние на рост доходов сельского населения. Увеличение доходов, наряду с разнообразием сельскохозяйственной деятельности, способствует распространению трудоёмких сельских производств в сельской местности и тем самым создаёт основу для дальнейшего расширения занятости. Когда сельское хозяйство развивается, оно способно обеспечивать промышленность частью необходимого сырья. Фактически развитие сельского хозяйства приводит к перераспределению доходов в пользу сельских территорий. В этом процессе индустриализация сельской местности посредством перераспределения ресурсов в пользу новых отраслей может способствовать росту доходов сельского населения. «В ходе индустриализации с быстрым ростом доходов увеличивается спрос на сельскохозяйственную продукцию, особенно на продовольствие. В результате наряду с созданием занятости обеспечиваются модернизация сельского хозяйства, развитие сопутствующей инфраструктуры и диверсификация потребления в сельских районах» [12, с.135-136].

Важно подчеркнуть, что простое воспроизводство прежней модели невозможно в силу изменения внешнеэкономических условий, рыночных

механизмов и институциональной среды. Следовательно, «... восстановление производственного потенциала должно сочетаться с формированием качественно новой модели функционирования рынка, ориентированной на институциональную устойчивость с учетом снижения импортной зависимости республик от поставки иностранной техники» [10, С.109].

Методы исследования. В этой связи возникает необходимость разработки сценарных вариантов развития субъектов рынка материально-технических ресурсов, позволяющих оценить возможные траектории восстановления и дальнейшего наращивания их производственного потенциала. Сценарный подход позволяет учитывать различную интенсивность институциональных преобразований, инвестиционной активности, уровня локализации производства и технологической модернизации, а также определить приоритетные направления стратегического развития.

Логика сценарного подхода в настоящем исследовании строится на следующих методологических положениях (рис.1).

Рис. 1 - Логика сценарного подхода моделирования траекторий восстановления и устойчивого развития производственного потенциала субъектов рынка материально-технических ресурсов АПК в регионе
Составлено автором по [13; 9; 7].

Исходной базой для формирования сценариев выступают результаты диагностики по официальной статистике развития сельского хозяйства Таджикистана, где были выявлены [11, с.322-334]:

- высокая степень износа материально-технической базы;
- импортная зависимость и ценовая нестабильность;
- ограниченность инвестиционных ресурсов;
- недостаточная цифровизация логистических процессов.

Эти ограничения задают исходные условия моделирования [11, с.322-334]:

В рамках настоящего исследования в качестве ключевых параметров сценарного моделирования выбраны следующие индикаторы (рис. 2).

Рис. 2. - Ключевые параметры сценарного моделирования.
Составлено автором.

Формирование сценариев осуществляется посредством построения матрицы, в которой по горизонтали отражаются ключевые параметры, а по вертикали – различные уровни их реализации (низкий, средний, высокий).

Комбинация параметров образует качественно различные траектории развития.

Матрица сценариев позволяет:

- выявить чувствительность производственного потенциала к изменениям отдельных параметров;
- определить пороговые значения, при которых начинается устойчивый рост;
- сопоставить краткосрочные стабилизационные эффекты и долгосрочные воспроизводственные результаты;
- обосновать стратегические направления.

Результаты. Следует отметить, что «... методологическая основа сценарного моделирования строится системном подходе, что позволяет перейти от констатации существующих подходов к формированию обоснованных путей устойчивого развития субъектов рынка МТР» [2, С.11]. Исходя из этого, нами выдвигаются три сценарии траекторий восстановления и устойчивого развития производственного потенциала субъектов рынка материально-технических ресурсов АПК в регионе (в Хатлонской области Таджикистана).

1) Инерционно-стабилизационная траектория развития рынка МТР. Первая сценарная траектория исходит из сохранения существующей модели функционирования рынка материально-технических ресурсов при ее постепенной адаптации к внешним условиям и умеренной стабилизации внутренней инфраструктуры. Данный сценарий предполагает сохранение импортно-ориентированной структуры обеспечения с учетом совершенствования механизмов распределения внутри региона.

Исходной предпосылкой данной траектории является признание того факта, что в среднесрочной перспективе регион не располагает достаточной производственной базой для масштабной локализации выпуска сельскохозяйственной техники, минеральных удобрений и средств защиты растений. Следовательно, ключевым источником восполнения материально-технического дефицита остается импорт.

В рамках инерционно-стабилизационного сценария до 2035 года предполагается:

- сохранение доминирующей доли импортируемого оборудования и агрохимической продукции;
- расширение географии импорта для диверсификации рисков;
- постепенная стабилизация ценовой конъюнктуры посредством долгосрочных контрактов и межправительственных соглашений;
- совершенствование внутренней системы распределения и складской логистики.

Возможные направления диверсификации импорта:

- поставки сельскохозяйственной техники из Китая, Индии и Турции

как относительно недорогих производителей;

- закупка минеральных удобрений из стран Центральной Азии и Ближнего Востока;

- развитие договорных соглашений с поставщиками из России и Казахстана;

- использование региональных торгово-логистических центров.

При этом основное внимание в рамках данного сценария переносится на повышение эффективности внутреннего распределения ресурсов. Речь идет о создании региональных складских комплексов, оптимизации логистических маршрутов, цифровом учете товарных потоков и сокращении издержек посредничества. Даже при сохранении импортной зависимости рационализация внутренней инфраструктуры способна снизить удельные затраты сельскохозяйственных товаропроизводителей.

С точки зрения ключевых параметров сценарного моделирования инерционно-стабилизационная траектория характеризуется следующими тенденциями до 2035 года:

- коэффициент обновления МТР демонстрирует умеренный рост за счет импорта, но остается зависимым от валютной динамики;

- индекс ценовой доступности стабилизируется при условии государственной поддержки;

- уровень локализации остается низким;

Прогнозная оценка показывает, что к 2035 г. при реализации данного сценария возможно достижение относительной стабильности рынка МТР и предотвращение дальнейшей деградации материально-технической базы аграрного сектора. Темпы обновления техники могут составить умеренные значения, достаточные для поддержания текущего уровня производительности.

Однако стратегический риск данного сценария заключается в сохранении высокой внешней зависимости, о чем предупреждает Г. Г. Бобоев в другом контексте [1, С.120-125]. Так, колебания валютных курсов, изменения внешнеторговых условий, транспортные ограничения и геополитические факторы продолжают оказывать существенное влияние на устойчивость рынка развивающихся стран (в т.ч., Таджикистан). В результате производственный потенциал субъектов рынка МТР восстанавливается преимущественно количественно. Иными словами, регион мы по-прежнему остается зависимым от внешних партнеров.

Таким образом, инерционно-стабилизационная траектория позволяет обеспечить краткосрочную и среднесрочную устойчивость функционирования рынка материально-технических ресурсов и избежать системных сбоев в обеспечении агропромышленного комплекса. Вместе с тем, к 2035 г. регион сохраняет зависимое положение (табл. 1).

Таблица 1. – Прогноз динамики ключевых показателей развития рынка МТР при сохранении импортно-ориентированной модели (2024 - 2035 гг.)

ПОКАЗАТЕЛЬ/ГОДЫ	2024 (база)	2027	2030	2035
Доля импорта в обеспечении МТР, %	82	80	78	72 - 75
Коэффициент обновления техники, % в год	4,5	5,2	6,0	7,0
Индекс ценовой доступности (2024 = 1)	1,00	0,98	0,95	0,92
Уровень локализации производства МТР, %	12	14	16	18
Инвестиции в сектор МТР (к 2024 г.), %	100	108	120	135
Уровень цифровой интеграции, % охвата рынка	15	25	35	50
Интегральный индекс эффективности, усл. ед.	0,48	0,53	0,58	0,63

Источник: авторская разработка.

Расчетные параметры показывают, что к 2035 г. возможно:

-снижение доли импорта с 82 % до 72 - 75 %, однако, рынок остается структурно зависимым от внешних поставок. Даже при умеренном росте локализации ее уровень не превышает 18 %;

-коэффициент обновления материально-технических ресурсов демонстрирует постепенный рост, но его значение остается недостаточным для ускоренной модернизации (при темпе обновления 7 % к 2035 г. происходит лишь частичное восстановление технического парка);

-индекс ценовой доступности улучшается за счет логистической оптимизации и государственной поддержки. Но его динамика во многом зависит от валютной конъюнктуры во внешнем рынке;

-инвестиционная активность растет преимущественно в сегментах торговли и сервисного обслуживания, тогда как производственная база расширяется ограниченно;

-цифровизация в рамках данного сценария носит вспомогательный характер и не трансформирует производственную структуру. Интегральный индекс эффективности повышается с 0,48 до 0,63, что свидетельствует об относительном стабилизации функционирования рынка.

Общая оценка сценария до 2035 г. выглядит следующим образом (рис. 3).

Рис. 3. - Инерционно-стабилизационная траектория развития рынка МТР.

Составлено автором.

Данный сценарий можно охарактеризовать как стабилизирующий, но не трансформационный. Он позволяет удержать систему от регресса, однако не создает условий для качественного структурного сдвига.

2). Индустриально-локализационный сценарий. Вторая сценарная траектория развития рынка материально-технических ресурсов исходит из необходимости перехода от стабилизационной модели к активному восстановлению производственного потенциала его субъектов на основе частичной локализации и индустриального укрепления региональной базы. Если в первом варианте акцент делался на рационализацию импорта и оптимизацию распределения, то в данном случае предметом обсуждения становится вопрос: в какой мере регион способен сформировать собственные производственные (и сервисные) мощности?

Следует исходить из того, что полная автономия в производстве сельскохозяйственной техники, минеральных удобрений и средств защиты растений в среднесрочной перспективе экономически нецелесообразна. Однако частичная локализация, прежде всего в сегментах сборки, ремонта, производства комплектующих и фасовки агрохимической продукции, представляется реалистичной и оправданной.

В качестве потенциального промышленного ядра может рассматриваться город Бохтар как административный и транспортный центр. Здесь целесообразно запускать сборочные линии тракторов малой и

средней мощности на основе лицензионных соглашений с зарубежными производителями. Импорт готовых комплектов машинокомплектов с последующей локальной сборкой позволяет снизить стоимость конечной продукции за счет сокращения логистических расходов и таможенной нагрузки. Финансирование подобного проекта возможно на основе государственно-частного партнерства, привлечения льготных кредитов банков и прямых иностранных инвестиций. При умеренном объеме вложений к 2035 г. доля локально собранной техники может достичь 25 - 30 % регионального спроса.

Параллельно в Кулябской зоне (также можно рассматривать районы Дангара и Восе как потенциальные территории размещения) логично развивать кластер капитального ремонта сельскохозяйственной техники. «Значительная часть действующего парка машин имеет высокий износ, однако при грамотной организации ремонтных баз срок службы техники может быть продлен на 5 - 7 лет. Запуск специализированных мастерских, оснащенных современным оборудованием, не требует чрезмерных капитальных вложений и может быть реализован за счет частных инвесторов и кредитных программ поддержки малого и среднего бизнеса» [5, С.76]. Такой подход снижает потребность в импорте новой техники и одновременно формирует внутренний рынок сервисных услуг.

Индустриальная зона в районе Яван представляется подходящей площадкой для организации переработки и фасовки минеральных удобрений. Импорт концентратов с последующим смешиванием под конкретные агрохимические характеристики почв региона позволяет создать дополнительную добавленную стоимость и сократить транспортные издержки. При участии частных компаний и партнерстве с зарубежными производителями к 2035 г. возможно довести уровень локализации в сегменте удобрений до 35 - 40 %.

Расчетные ориентиры отражают умеренно - оптимистичный сценарий при условии запуска сборочных и сервисных производств, развития индустриальных зон и расширения логистической инфраструктуры (табл. 2).

Таблица 2.–Прогноз ключевых параметров индустриально - локализационной траектории (2024 - 2035 гг.)

Показатель	2024	2030	2035
Доля импорта в обеспечении МТР, %	82	65	50-55
Уровень локализации, %	12	30	40-45
Коэффициент обновления техники, %	4,5	8,5	10-12
Инвестиции в сектор МТР (к 2024 г.), %	100	170	220
Интегральный индекс эффективности	0,48	0,70	0,78

Источник: авторская разработка.

Как видим (табл. 2), уже к 2030 г. доля импорта может сократиться примерно до 65 %, что связано с развитием локальной сборки техники, созданием ремонтных кластеров и частичной переработкой агрохимической продукции. К 2035 г. уровень локализации достигает 40 - 45 %, что позволяет снизить уязвимость к внешним шокам.

Коэффициент обновления техники возрастает до 10 - 12 % в год, что означает переход к ускоренной модернизации материально - технической базы сельского хозяйства. Рост инвестиций достигает отметку более чем в два раза по сравнению с базовым уровнем. Интегральный индекс эффективности увеличивается до 0,78 условных единиц.

В целом, индустриально - локализационная траектория к 2035 г. позволяет перейти от пассивной зависимости к управляемой интеграции в международные цепочки поставок, сократить внешние риски и сформировать устойчивую производственную базу субъектов рынка МТР. Импорт комплектующих, технологий и сырья сохраняется, однако его характер становится более управляемым.

Сценарий формирование устойчивой воспроизводственной модели рынка МТР с глубокой цифровизацией, институциональной зрелостью и ростом производительности аграрного сектор. Третья сценарная траектория развития рынка материально - технических ресурсов предполагает переход к инновационно - воспроизводственной модели, при которой восстановление производственного потенциала субъектов рынка сопровождается качественным технологическим обновлением и институциональной консолидацией. Как отмечают таджикские исследователи У. Х. Шамсов и Х. Х. Бедаков «В современных условиях инновационный путь развития сельского хозяйства имеет три взаимосвязанных и интегрированных направления: Инвестиции в человеческий капитал возможны только при приоритетном развитии образования, научно - исследовательских учреждений, создании базы данных инноваций, а также консультативно - информационной системы, обслуживающей сельскохозяйственных производителей; Инвестиции в развитие биологических ресурсов, основанные на разработке и внедрении инноваций, повышающих плодородие почв, увеличивающих урожайность и продуктивность животноводства. Инвестиции в разработку технологий, обеспечивающих технико-технологическое совершенствование сельскохозяйственного сектора на основе использования энерго - и ресурсосберегающего оборудования, наукоемких технологий и совершенствования»¹.

¹ Шамсов, У. Х. Чанбаҳои асосии рушди инноватсионии соҳаи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / У. Х. Шамсов, Х. Х. Бедаков // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2023. – №. 4-1(49). – С.2.

Если в индустриально - локализационном варианте акцент делался на формирование внутренней производственной базы, то в данном случае речь идет о формировании устойчивой экосистемы рынка МТР, интегрированной в цифровые и логистические платформы и ориентированной на долгосрочное расширенное воспроизводство.

Ключевым отличием данной траектории является переход от количественного наращивания мощностей к системной модернизации. В этой логике сборочные предприятия в Бохтаре и ремонтные кластеры в Кулябе не только функционируют, но и переходят на более высокий технологический уровень - внедряются автоматизированные линии, цифровые системы управления складскими запасами, электронные торговые площадки для распределения техники и агрохимической продукции. Индустриальная зона в Яване трансформируется в полноценный агротехнологический центр, где осуществляется не только фасовка удобрений, но и разработка адаптированных агрохимических смесей с учетом почвенных характеристик региона.

В рамках данной траектории усиливается интеграция банковского и промышленного сегментов рынка МТР. Финансирование инновационно - воспроизводственной модели требует более комплексного подхода. Помимо государственных программ и частных инвестиций, активно привлекаются международные финансовые институты. Инвестиции направляются не только в производственные мощности, но и в цифровую инфраструктуру и обучение кадров, развитие инженерных компетенций. Таким образом, рынок МТР начинает функционировать как элемент региональной инновационной системы. Так, к 2035 г. доля импорта сокращается до 35 - 40 %, локализация достигает 60 - 65 %, коэффициент обновления техники остается на уровне 15 - 18 %, а интегральный индекс эффективности приближается к - 0,9.

Следует подчеркнуть, что реализация данной траектории предполагает высокий уровень институциональной согласованности и инвестиционной концентрации. Однако, именно этот вариант обеспечивает восстановление утраченного производственного потенциала субъектов рынка МТР и формирование конкурентоспособной системы материально - технического обеспечения АПК региона. Рынок МТР становится не обслуживающим элементом, а главным фактором модернизации региональной экономики.

Выводы. В целях выявления сравнительных преимуществ и ограничений каждого варианта целесообразно провести их сопоставление по ключевым количественным и качественным параметрам (табл. 3).

Таблица 3. Сравнительная характеристика сценарных траекторий развития рынка МТР до 2035 года

ПОКАЗАТЕЛЬ	ИНЕРЦИОННО - СТАБИЛИЗАЦИОННАЯ	ИНДУСТРИАЛЬНО - ЛОКАЛИЗАЦИОННАЯ	ИННОВАЦИОННО - ВОСПРОИЗВОДСТВЕННАЯ
ДОЛЯ ИМПОРТА, %	70 - 75	50 - 55	35 - 40
УРОВЕНЬ ЛОКАЛИЗАЦИИ, %	15 - 18	40 - 45	60 - 65
КОЭФФИЦИЕНТ ОБНОВЛЕНИЯ ТЕХНИКИ, %	7	10 - 12	15 - 18
РОСТ ИНВЕСТИЦИЙ К 2024 Г., %	135	220	320
ИНТЕГРАЛЬНЫЙ ИНДЕКС ЭФФЕКТИВНОСТИ	0,63	0,78	0,90 - 0,95
ХАРАКТЕР РАЗВИТИЯ	Стабилизация	Структурное укрепление	Системная трансформация
УРОВЕНЬ ВНЕШНЕЙ ЗАВИСИМОСТИ	Высокий	Управляемый	Существенно сниженный
РИСКИ	Валютные и внешнеторговые	Инвестиционные	Институционально - инвестиционные

Источник: авторская разработка.

Сопоставление трех сценариев демонстрирует различия в количественных параметрах и в характере развития рынка МТР. Инерционно-стабилизационная траектория позволяет сохранить устойчивость функционирования системы, однако не устраняет структурную зависимость от импорта. Индустриально - локализационный вариант формирует внутреннюю производственную базу и снижает уязвимость к внешним шокам. Инновационно - воспроизводственная траектория предполагает наиболее глубокую трансформацию, при которой рынок МТР становится главным фактором модернизации аграрного сектора.

С учетом выявленных тенденций и количественных параметров до 2035 г. представляется обоснованным выделить три взаимосвязанных стратегические направления, которые, наш взгляд, способны обеспечить/позволить переход к наиболее устойчивой траектории развития рынка МТР (рис. 3).

Особое значение в рамках рассматриваемых сценарных траекторий приобретает фактор межрегионального взаимодействия (или фактор поляризации), т.к., восстановление и развитие производственного потенциала субъектов рынка материально - технических ресурсов не может рассматриваться/решаться исключительно в пределах одного региона, о чем отмечают и Н. М. Асозода и его коллеги [4, с.13].

Рис. 3. Стратегические направления траектории развития рынка МТР.
Составлено автором.

Согдийская область, обладающая более развитой промышленной базой и традициями машиностроения, может выступать источником кооперационных связей в сфере производства отдельных комплектующих, металлоконструкций и технических узлов для сельскохозяйственной техники. Формирование горизонтальных связей между промышленными предприятиями Согдийской области и сборочными площадками южных регионов позволяет сократить издержки и повысить уровень кооперации на национальном уровне.

Районы республиканского подчинения, включая пригородные зоны столицы, обладают концентрацией финансовых и сервисных институтов. Здесь сосредоточены банковские структуры, лизинговые компании, торговые

- логистические операторы, что создает предпосылки для формирования центра финансово - инвестиционной поддержки рынка МТР. В условиях реализации индустриально - локализационной и инновационной траекторий именно РРП и город Душанбе могут выполнять функцию координационного ядра.

Город Душанбе, как административный и экономический центр, способен стать площадкой для размещения цифровых платформ управления рынком МТР, систем мониторинга цен, электронных торговых механизмов и аналитических центров прогнозирования спроса. Концентрация управленческих, научных и финансовых ресурсов в столице усиливает институциональную устойчивость всей системы.

Горно-Бадахшанская автономная область, несмотря на сравнительно ограниченную промышленную базу, играет стратегическую роль в логистической диверсификации и формировании альтернативных внешнеторговых маршрутов. В условиях повышения транспортной связанности и развития приграничной инфраструктуры ГБАО может выполнять функцию распределительного узла для отдельных видов материально - технических ресурсов.

Таким образом, результаты сценарного анализа подтверждают, что устойчивое развитие рынка МТР возможно при поэтапном переходе от стабилизации к индустриальному укреплению и далее к инновационной трансформации. Данная логика отражает реалии региональной экономики и позволяет сформировать сбалансированную модель развития с учетом снижения внешней зависимости и повышение производительности аграрного сектора.

Литература

1. Бобоев Г. Эволюционно-институциональные проблемы рыночной трансформации и их влияние на экономический рост постсоциалистических стран в глобализирующемся мире / Г. Г. Бобоев. – Москва: Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт проблем рынка Российской академии наук, 2024. – 244 с.

2. Бречко Я. Методологические и методические аспекты планирования развития аграрного производства на основе сценарного моделирования / Я. Бречко, Н. Чеплянская // Аграрная экономика. – 2025. – № 5(360). – С. 11-28.

3. Вахидов В. Модернизация сельского хозяйства с учетом территориального разнообразия Таджикистана (теория, методология и практика): специальность 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством": диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук / Вахидов Вахоб Вахидович. – Душанбе, 2009. – 369 с.

4. Дастовардҳои олимони Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон дар соли 2022 / Н. М. Асозода, Ф. С. Амиршоев, М. М. Нияматов, Д. Қ. Комилзода // Гузоришҳои Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон. - 2023. - № 1 (75). - С. 8 - 14.

5. Нажмуудинов М. Механизм формирования и развития регионального рынка лизинговых услуг / М. С. Нажмуудинов. – Душанбе: ТНУ, 2024. – 168 с.

6. Пириев Д. Совершенствование размещения отраслей сельского хозяйства Таджикистана в новых условиях хозяйствования: специальность 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством": диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук / Пириев Джалил Сафарович. – Душанбе, 2004. – 238 с.

7. Рахимзода Ш. Модели долгосрочного прогнозирования отраслей национальной экономики / Ш. Рахимзода, Л. Х. Саидмуродов, Ф. М. Муминова. – Душанбе: Институт экономики и демографии, 2024. – 170 с.

8. Рахматов Х. Аграрная реформа и становление рыночных отношений в сельском хозяйстве Республики Таджикистан (теория, методология, практика): специальность 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством": диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук / Рахматов Хайдар Бобоевич. – Душанбе, 2009. – 312 с.

9. Саидмуродзод Қ. Саҳми пойгоҳи моддӣ - техникӣ дар раванди истифодаи самараноки захираи заминӣ минтақаҳои кӯҳӣ / Қ. Саидмуродзод // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – №. 2. – С. 115 – 121.

10. Сафаров Х. Самаранок истифода намудани техникаҳои кишоварзӣ дар замони муосир / Х. Сафаров, С. А. Бердиев, Н. Абдуллоев // Кишоварз. – 2019. – №. 2. – С. 105 – 109.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ–СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ–INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TJ	RU	EN
НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФАРАЛИЕВИЧ	НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ	NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан	Center for Strategic Research under the President of Republic of Tajikistan
Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, куч. Шохтёмур 27	Таджикистан, город Душанбе, ул. Шохтемур 27	Tajikistan, Dushanbe city, st. Shohtemur 27
Номзади илмҳои иқтисодӣ	кандидат экономических наук	Candidate of Economic Sciences
тел: (+992 372) 221-32-54; e-mail kand7576@mail.ru		

**ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ
В МЕЖСТРАНОВОМ АСПЕКТЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ПРАКТИК РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
И РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Черняков М. К., Мухторзода С. С.,

Сибирский университет потребительской кооперации, Российская
Федерация,

Таджикский государственный университет коммерции Республики
Таджикистан

В статье представлен сравнительный анализ цифровой трансформации финансовых рынков РФ и Таджикистана с целью выявления специфики регулирования и влияния на стабильность сектора. Актуальность обусловлена необходимостью гармонизации регуляторных подходов. Методологическую основу составили компаративный анализ и данные Банка России, НБТ, НАФИ (2023–2025 гг.). Установлено, что институциональные среды стран различаются. Конечная цель данного исследования – показать объективную обусловленность перехода финансового рынка к новому формату предоставления банковских услуг, выявить те возможности, которые необходимо использовать для повышения удовлетворённости и защищённости потребителей банковских продуктов в современных условиях. Для достижения цели использованы концептуальные положения ряда стратегий государственной политики России и Таджикистана в отношении совершенствования финансового рынка под влиянием цифровизации.

Ключевые слова: финансовый рынок, цифровая трансформация, институциональные практики, финансовая грамотность, доступность финансовых услуг, защита прав потребителей, Российская Федерация, Республика Таджикистан.

**ТРАНСФОРМАТСИЯИ РАҚАМИИ БОЗОРҶОИ МОЛИЯВӢ
ДАР ҶАНБАИ БАЙНИДАВЛАТӢ: ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ
АМАЛИЯИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ДАР ФЕДЕРАТСИЯИ РУСИЯ
ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Черняков М. К., Мухторзода С. С.,

Донишгоҳи кооператсияи матлуботи Сибири Федератсияи Русия,
Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

*Дар мақола таҳлили муқоисавии табдили рақамии бозорҳои молиявии
Русия ва Тоҷикистон бо мақсади муайян кардани хусусиятҳои танзим ва*

таъсир ба суботи ин бахш оварда шудааст. Мубрамият бо зарурати ҷамоҳангсозии равишҳои танзимкунанда вобаста аст. Асоси методологиро таҳлили муқоисавӣ ва маълумоти Бонкҳои Россия, БМТ, НАФИ (солҳои 2023-2025)-ро ташиқ медиҳанд.

Муайян карда шуд, ки муҳити институтсионалии кишварҳо гуногун аст. Ҳадафи ниҳони ин таҳқиқот нишон додани асосҳои объективии гузариши бозори молиявӣ ба формати нави пешниҳоди хизматрасони бонкӣ ва муайян кардани имкониятҳои мебошад, ки бояд барои беҳтар кардани қаноатмандии истеъмолкунандагон ва амнияти маҳсулоти бонкӣ дар шароити кунун истифода шаванд. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, принципҳои консептуалӣ аз якҷанд стратегияи сиёсати давлатии Русия ва Тоҷикистон барои беҳтар кардани бозори молиявӣ таҳти таъсири рақамикунон истифода шудаанд.

Калидвожаҳо: бозори молиявӣ, дигаргунсозии рақамӣ, амалияҳои институтсионалӣ, саводнокии молиявӣ, фарогирии дониши молиявӣ, ҳифзи истеъмолкунандагон, Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Тоҷикистон.

**DIGITAL TRANSFORMATION OF FINANCIAL MARKETS IN
THE CROSS-COUNTRY ASPECT: COMPARATIVE ANALYSIS OF
INSTITUTIONAL PRACTICES IN THE RUSSIAN FEDERATION AND
THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Chernyakov M. K., Mukhtorzoda S.S.,

Siberian University of Consumer Cooperation of the Russian Federation,
Tajik State University of Commerce of the Republic of Tajikistan

The article presents a comparative analysis of the digital transformation of the financial markets of the Russian Federation and Tajikistan in order to identify the specifics of regulation and the impact on the stability of the sector. The relevance is due to the need to harmonize regulatory approaches. The methodological basis was made up of comparative analysis and data from the Bank of Russia, NBT, and NAFI (2023-2025). It is established that the institutional environments of the countries differ. The ultimate goal of this study is to demonstrate the objective justification for the financial market's transition to a new format for providing banking services and to identify opportunities that need to be exploited to improve consumer satisfaction and security for banking products in the current environment. To achieve this goal, conceptual principles from several Russian and Tajik public policy strategies for improving the financial market under the influence of digitalization were used.

Keywords: financial market, digital transformation, institutional practices, financial literacy, financial literacy, financial inclusion, consumer protection, Russian Federation, Republic of Tajikistan.

Введение. Современные условия жизни общества диктуют свои законы для финансового рынка, а значит, и его непосредственных участников. Напомним, что в научном обороте понятие «финансовый рынок» означает сложную систему взаимоотношений институтов и лиц по поводу передачи прав владения особыми активами, закрепляемых при помощи специальных (финансовых) инструментов. При функционировании финансового рынка (ФР) непрерывно возникают и исполняются обязательства участников по отношению друг к другу, а в целом все вовлечённые стороны получают выгоду, которая была бы невозможна без действующего механизма ФР и его инструментов. Целью перемещения прав на финансовые активы является кругооборот капитала, опосредующий извлечение прибыли собственниками этого капитала. Однако финансовый капитал не может обойтись без потребителей финансовых услуг, следовательно, их поведение (реакции) и даже мнение (намерения) важно учитывать профессиональным участникам ФР—проводникам и реализаторам интересов владельцев капиталов [1].

Главной особенностью текущей ситуации в РФ является её стремительная технологизация, что происходит благодаря цифровизации, т.е. охвата новейшими технологиями всего механизма торговли финансовыми активами [6, 10]. Передача многих функций искусственному интеллекту (ИИ) при разработке и реализации продуктов, предлагаемых финансовыми посредниками, также создаёт существенную специфику ситуации на ФР. Как это всегда бывает при внедрении достижений научно-технического прогресса, процессы идут неравномерно, кто-то отстаёт и не вписывается в новые реалии, требуя сохранения традиционных форм обслуживания, это может тормозить локальное или общее развитие рынка. Вместе с тем, возникают и новые риски (ошибки и сбои систем ИИ, кибермошенничество и др.), а значит, появляется дополнительная ответственность участников и необходимость её регулирования.

Целью данной работы является определить контуры и принципы, присущие модели ответственного поведения поставщиков финансовых услуг в условиях формирования новых запросов потребителей и их реакций на происходящие изменения ФР. Методы исследования: монографический, исторический, аналитический, статистический, графический, социологический. Материалы по ФР и его участникам использовались на примере двух стран: Российская Федерация и Республика Таджикистан. Их сближают высокие темпы развития ФР и переход к самостоятельным стратегиям этого развития. При этом сравнение показателей финансовых рынков РФ и РТ не являются центральным аспектом данной статьи.

Уровень цифровизации финансового рынка и финансовая/цифровая грамотность

Цифровизация охватила ФР полностью и навсегда – это подтверждается тем, что развитие финансовых технологий тесно переплетается с цифровыми, включая бурный рост ИИ. Невозможно себе представить успешный (конкурентоспособный) банк, который не применял бы самые передовые достижения науки и техники. Это неизбежность диалектики: от простого к сложному, но также известно, что диалектика основана на противоречивом единстве противоположностей. С одной стороны, инновации, вводимые в финансовом секторе, которые направлены на повышение производительности труда, т.е. на совершенствование эффективности организаций, включая качество финансовых услуг и имидж институтов – инноваторов. С другой стороны, потребители финансовых услуг имеют собственные представления о предлагаемых изменениях, в то время как инновации (продукты и технологии) влекут за собой новый уровень их потребления. И третье, налицо дилемма: существенное облегчение доступа потребителей к финансовым услугам служит фактором снижения качества банковских портфелей и одновременно качества семейных бюджетов, к росту финансовых рисков и их негативных последствий. Следовательно, необходимо повышать требования как к самим потребителям, так и к финансовым организациям. Нужны регламенты продажи финансовых продуктов, правила их использования, нужен внешний и внутренний контроль организаций–поставщиков. И нужна ответственность и грамотность самих потребителей [2]. Закономерен вопрос: готовы ли рядовые потребители к принципиально новому уровню взаимодействия с финансовыми организациями? Это является предметом отдельного исследования, в данной работе кратко осветим основные проблемы цифровой грамотности российского и таджикистанского населения.

Начиная с 2018 года Аналитический центр НАФИ проводит подобные исследования, которые показывают, что цифровая грамотность в России ещё далека от 100% и что рост цифровой грамотности затормозился в 2022 году, хотя и не снижается (см. рис. 1).

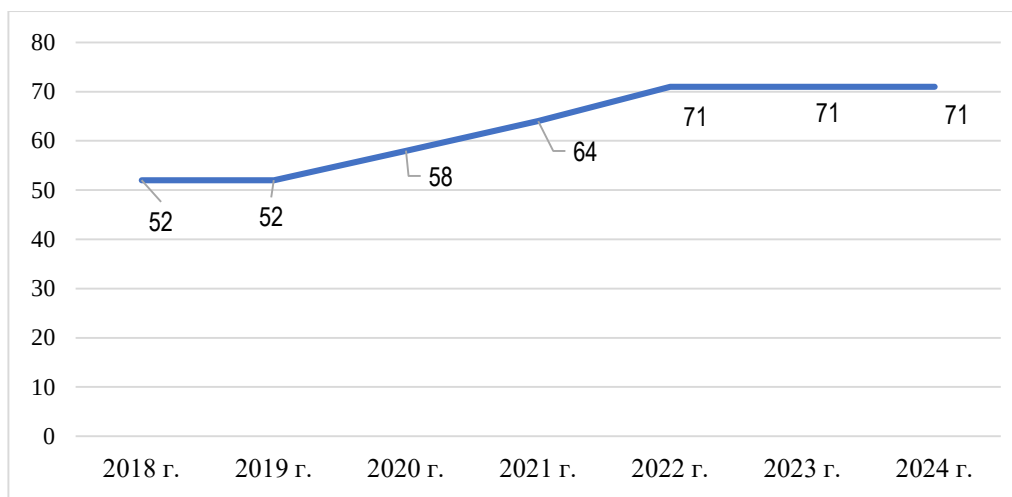

Рисунок 1. – Индекс цифровой грамотности россиян, в баллах (по 100-бальной шкале). Источник: НАФИ.

Исследование цифровой грамотности населения, проведённое НАФИ на основе композитного индекса в 2024 году, показало следующие особенности [4]. Базовый уровень цифровой грамотности означает: уверенные навыки работы с цифровыми устройствами, возможность использовать интернет и мобильные приложения для личных и рабочих задач, способность распознать мошеннические угрозы, наличие критического мышления. К данной группе относится две трети населения России (66%), произошёл рост по сравнению с 2023 годом на 3 п.п. Продвинутый уровень цифровой грамотности означает: уверенные навыки не только пользования цифровыми технологиями, но и возможность их использования для создания новых продуктов, уверенные навыки работы с ИИ и знание основ машинного обучения. К этой группе относится 32% россиян (снижение на 1 п.п. по сравнению с 2023 годом).

В целом, по сравнению с 2023 годом у граждан РФ заметно улучшились навыки поиска информации, пользования сервисами госуслуг и знания о правилах этичного общения в интернете. В то же время ухудшились навыки создания визуального контента и совместной работы с документами. Как отмечается в отчёте НАФИ за 2024 год, учитывая современные тенденции в развитии цифровых технологий и национальные приоритеты, необходимо уделять особое внимание углублению знаний и навыков в теме безопасности персональных данных, а также корректировать установки, связанные с ответственностью за утечку персональных данных и чрезмерным доверием к интернет-сервисам и интернет-магазинам, потому что результаты исследования показали снижение уровня осведомленности в этих вопросах среди молодежи, в том числе студентов, государственных служащих. Это создаёт потенциальные риски кибербезопасности. При этом

немаловажно понимание необходимости саморазвития в области цифровых технологий. В условиях стремительно меняющегося мира цифровые навыки становятся критически важными для успешной профессиональной деятельности и личной жизни, имея в виду управление личными финансами.

Другой проблемой развития финансового рынка является недостаточная финансовая грамотность и самостоятельность населения России. Низкий уровень финансовой грамотности часто приводит к неосознанным заимствованиям, накоплению задолженности, нарушению условий кредитных договоров [2]. Так, например, по данным исследования НАФИ и Банка России (2024), около 30% россиян не знают, как рассчитывается полная стоимость кредита, а 40% не обращают внимания на условия досрочного погашения задолженности перед банком.

Финансовая грамотность—не только личная компетенция потребителя, но и системный фактор эффективной кредитной политики финансовых организаций. Чем выше уровень знаний, навыков, установок и рационального поведения населения, тем ниже доля просроченной задолженности и числа банкротств, выше качество кредитного портфеля банков и МФО, стабильнее финансовая система и динамика потребительского спроса.

«Стратегия повышения финансовой грамотности и формирования финансовой культуры до 2030 года», утверждённая распоряжением Правительства РФ от 24 октября 2023 г., предполагает охват всех групп населения [9]. Это необходимо в современной ситуации финансового рынка, поскольку планирование финансов, умение пользоваться платёжными инструментами, формирование сбережений для различных жизненных ситуаций и прочие навыки управления личными финансами очень важны для современного человека в течение всей жизни. Мероприятия осуществляют не только органы государственной власти и местного самоуправления, но и сами участники финансового рынка, заинтересованные в осознанном поведении своих клиентов. Например, коммерческие банки проводят семинары и другие форматы встреч с целевыми аудиториями, для молодёжи предлагают участие в обучающих программах, стажировках, лекциях и т.д. Важно, чтобы профессионалы финансового рынка не подменяли финансовое просвещение рекламой своих услуг и брендов, что иногда происходит.

Ключевые результаты исследования «Финансовая грамотность россиян–2023», проведённого НАФИ, заключаются в следующем. Основные показатели:

- Индекс финансовой грамотности: в 2023 году составил 12,8 балла из 21, что эквивалентно оценке в 61%.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

- Распределение по уровням финансовой грамотности: 15% россиян обладают высоким уровнем, 57%–средним уровнем, 28%–низким уровнем.

- Самооценка: 24% оценивают свои финансовые знания как хорошие или отличные, 47% считают их удовлетворительными, 27% признают свои знания неудовлетворительными или отсутствующими.

- Поведенческие и навыки аспекты: 65% россиян ведут семейный бюджет, однако 37% делают это «в уме», без использования записей или приложений; 73% взрослых людей сберегают денежные средства, из них: 37% – в наличной форме, 27%–на банковском счёте (текущем), 25%–во вкладах (накопительные счета), только 42% изучают независимые источники информации при выборе финансовых продуктов или услуг [4].

Согласно международному опросу OECD/INFE-2023, средний мировой показатель уровня финансовой грамотности составляет 60/100; Россия близка к этому значению (55/100), но уступает странам-лидерам (Франция, Канада–больше 70 баллов) [1].

Развитие цифровых финансов закреплено в «Стратегии развития финансового сектора Республики Таджикистан на 2021-2030 годы». Её цели: повышение финансовой доступности, внедрение инноваций (FinTech), создание полноценной цифровой инфраструктуры [8]. Важную роль здесь играет «Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан».

Регулятор продвигает политику цифровизации: утвердил правила дистанционного обслуживания, способствует развитию мобильных финансов, внедряет систему быстрых платежей. Однако регуляторная база находится в стадии формирования и из-за неравномерности роста и недостаточным использованием инновационных подходов, отдавая предпочтение финансовой стабильности и контролю.

Таблица 1. – Ключевые показатели развития финансового рынка и цифровизации финансовых услуг Республики Таджикистан (2024 год) [5,8]

Показатель	Оценочное значение /характеристика	Комментарий
Отношение кредитов к ВВП	25-30%	Малая глубина финансового рынка
Доля взрослого населения с доступом к мобильным финансам	40-50%	Включая пользователей Mobile Wallet и агентских услуг
Доля активных пользователей онлайн-банкинга	15-20% от клиентов банков	Преимущественно пассивное использование (просмотр баланса)

Использование платёжных карт	30-40% взрослого населения	Преобладает снятие наличных
Индекс финансовой инклюзии (Findex)	45-50%	По методологии Всемирного банка
Уровень доверия к цифровым платежам	Умеренный, с перевесом в пользу молодёжи и городского населения	Сильное поколенческое и территориальное расслоение.

Уровень финансовой и цифровой грамотности в Таджикистане остаётся одним из вопросов для ускорения цифровизации финансов и повышению уровня осознанного финансового поведения потребителей. Исследователи фиксируют недостаточное цифрового механизма и большой разрыв между социально-демографическими группами. Сводный индекс финансовой грамотности (композитный показатель по знаниям, отношению и поведению) составляет 10,5 баллов из 21 (эквивалентно 50%).

При этом финансовые знания – наиболее важный аспект. Лишь 30% взрослого населения может правильно ответить на базовые вопросы о процентных ставках, инфляции, рисках и принципах кредитования. Понятие полной стоимости кредита (ПСК) известно менее чем 20% населения. Только 35% взрослых людей ведут учёт своих доходов и расходов. Около 40% обладают сбережениями, но подавляющее большинство (свыше 90% из них) хранит деньги дома в наличной форме, а не в финансовых институтах. Долгосрочное финансовое планирование (на срок более года) домохозяйств практически отсутствует. Преобладает краткосрочное экономическое мышление, однако имеется понимание необходимости сбережений «на черный день».

Таблица 2. – Ключевые показатели финансовой и цифровой грамотности населения Российской Федерации и Республики Таджикистан (2024)

Показатель	Оценочное значение, Россия	Оценочное значение, Таджикистан
Сводный индекс фин. грамотности (из 21 балла)	12,8 (61%)	10,5 (50%)
Доля с низкой финансовой грамотностью	30%	60%
Доля, ведущая учёт доходов / расходов	48%	35%
Доля, хранящая сбережения в фин. институтах (вклады, инвестиции)	45%	15%

Доля с навыками для цифровых финансов	70%	25%
Доля, не распознающая фишинг и кибермошенничество	42%	70%

Показатели цифровой грамотности в Таджикистане несколько выше, чем финансовой, благодаря распространению мобильной связи, но носят инструментальный характер [11]. Индекс цифровой грамотности: комплексные национальные индексы, аналогичные российскому НАФИ, не рассчитываются, однако данные ITU (Международного союза электросвязи ООН) и национальной статистики позволяют давать следующие оценки.

Базовые цифровые навыки (включить устройство, использовать соцсети, мессенджеры) есть у 60% взрослого городского населения и у 30% сельского. Навыки, необходимые для цифровых финансов: умение безопасно совершать онлайн-платежи, пользоваться банковским приложением, создавать и хранить сложные пароли есть не более чем у 25% населения в целом, в сельской местности этот показатель падает до 10%. Исследователи выявляют низкие показатели в области кибербезопасности. Так, отчёт CGAP (2023) по распознаванию фишинга показал, что около 70% пользователей мобильных денег в Таджикистане сложно идентифицировать признаки мошеннического SMS или телефонного звонка. Защита персональных данных: практика делиться пин-кодами и паролями от мобильного кошелька с родственниками остаётся распространённой, что свидетельствует о непонимании базовых принципов кибербезопасности [12].

Таджикистан твердо идет по пути цифровизации. В Послании Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон к парламенту страны от 28 - ого декабря 2024 года отметил, что развитие данной сферы стало приоритетом и был объявлен 2025-2030 годы «Годами развития цифровой экономики и инноваций» в стране [7].

Ключевыми отличиями финансового рынка Таджикистана являются:

- роль денежных переводов как главного драйвера спроса на цифровые услуги;
- гибридная модель (агент + цифра) как оптимальное решение для условий низкой цифровой грамотности и неразвитой инфраструктуры;
- отсутствие локальных технологических гигантов, способных создать интегрированную экосистему;
- фрагментация рынка между банками и операторами мобильных денег.

Таким образом, не смотря на разницу в показателях цифровой и финансовой грамотности населения двух стран (разрыв колеблется от 1,5 до 2,5 раз), проблемы развития цифровизации у них общие. Главное противоречие проявляется в неравномерности развития инноваций и связанного с ними сознания и поведения, это с одной стороны, и соответствующей инфраструктуры (финансовых организаций) – с другой стороны. В массовом случае банки и прочие финансовые агенты развиваются значительно быстрее, чем их клиенты. Несмотря на нехватку сервисов и устройств доступа к ним из-за слабой инфраструктуры.

Поэтому для преодоления указанных проблем регуляторы в России и в Таджикистане принимают различные меры, как макропруденциального характера (противодействие рискам, стимулирование инноваций и пр.), так и регулятивно-правового характера (защита конкуренции, обеспечение прав потребителей, облегчение доступа и пр.). Следовательно, на данном этапе, цели стабилизации явно преобладают над целями удовлетворения потребностей клиентов финансовых учреждений, которые является главным признаком цифровизации, где необходимо прежде всего добиваться формирования равных условий для выбора потребителями финансовых услуг, а поставщикам – финансовым организациям – гарантировать защиту прав на инициативу, инновации и риски (риск - в определённых рамках).

Для достижения значительного прогресса одного регулирования сверху недостаточно, поскольку рассматриваемые процессы (цифровизация, трансформации с участием ИИ и т.п.) происходят в рыночной среде, а это значит, что закон спроса и предложения, определяющий реальную стоимость и востребованный ассортимент, в данном случае – финансовых услуг, диктует свои ограничения и стимулы. Более того, эта среда сильно глобализирована, тем самым диктуя определённые унифицированные рамки поведения на финансовом рынке.

Заключительные выводы и предложения. В современных условиях, когда РФ играет возрастающую роль в балансировке интересов государства и общества, на первый план выдвигаются требования по обеспечению его стабильного и поступательного роста. Учитывая участвовавшие финансово-экономические и геополитические кризисы, необходимо принимать все возможные меры для гармонизации интересов потребителей и поставщиков финансовых услуг. Значительное влияние на сферу ФР оказывают ведущие коммерческие и государственные банки, обладающие универсальным характером своих услуг, широкой сетью охвата потребителей (как юридических, так и физических лиц), а главное – имеющие в своём арсенале передовые бизнес-модели, подкреплённые инновациями и научными исследованиями. В России к таким банкам относятся системно значимые банки (12 банков), утверждённые БР.

Рассматривая деятельность Банка России по контролю ответственного кредитования за период 2023–2025 гг., отметим, что Регулятор использует широкий комплекс мер — от макропруденциального регулирования до надзорных мер за продажами финансовых услуг. Это делается для того, чтобы снизить закредитованность населения, предотвратить мисселинг и убедиться в том, что стоимость кредитов является прозрачной для заёмщиков. В табл. 3 представлены ключевые инициативы ЦБ РФ, их эффекты и статистические результаты [3].

Таблица 3. – Наиболее значимые решения Регулятора в сфере ответственного кредитования (опыт РФ)

Дата решения	Содержание	Ключевой эффект / параметр
24.05.2024	Ужесточение макропруденциальных лимитов по высоким ПДН (>50%)	Снижение максимальной доли таких кредитов в выдачах до 20% с III кв. 2024 г.; выравнивание требований к банкам и МФО
30.08.2024	Макропруденциальные лимиты на IV кв. 2024 г. + надбавки по кредитам под залог авто	Доля выдач с ПДН 50–80% снижена до 15 %; с ПДН >80 % – до 3 %; доля выдач со сроком >5 лет — 5 %
29.01.2025	Корректировка надбавок из-за нового порядка расчёта ПСК	Дифференциация надбавок для карт с грейс-периодом; акцент на связь ПДН и риск-веса
28.02.2025	Сохранение макропруденциальных лимитов (I кв. 2025 г.)	Подтверждение эффективности: доля выдач с ПДН >50 % у банков упала до 28 %

Поясним содержание таблицы 3, с позиции влияния применяемых мер на кредитование.

1. Макропруденциальные меры.

С 2023 года Банк России применяет макропруденциальные лимиты к банковским и микрофинансовым организациям. Лимиты ограничивают объём выдач высокорискованных кредитов (по показателям ПДН, ПСК и срока) и дополняются надбавками к капиталу при расчёте показателя достаточности собственных средств (капитала). Ужесточение лимитов помогло сократить долю выдач с ПДН выше 50% с 53% в начале 2024 года до 33% к лету 2024 г. и до 28% к началу 2025 года; аналогичный показатель по МФО снизился до 31%.

2. Контроль стоимости кредитов.

Банк России последовательно снижает предельную полную стоимость кредита (ПСК): с 365 % годовых (1 % в день) до 292 % (0,8 % в день). С 1 февраля 2025 года введена отдельная категория для кредитных карт с грейс-периодом, что сделало регулирование более точным.

Борьба с мисселингом (подменой/навязыванием услуг), защита прав клиентов (таб. 4).

Таблица 4.–Динамика жалоб населения на нарушение прав потребителей финансовых услуг

Показатель	2023 г.	2024 г.	Δ2024/2023
Всего обращений	325 000	338 000	+ 3,9%
Жалобы на мисселинг	12 000	6 000	–50 %
Жалобы на МФО	45 100	35 100	–22,1 %

Регулятор усилил стандарты продаж, внедрил ключевые информационные документы (КИД) и добивается увеличения штрафов за навязывание услуг. В результате количество жалоб на мисселинг в 2024 году сократилось вдвое по сравнению с 2023 годом.

4. Результаты для рынка.

По данным Банка России и аналитических агентств, портфель потребительских кредитов российских банков вырос всего на 11 % в 2024 году против 22,7 % годом ранее. Проблемные кредиты покрыты резервами на 90 %, что снижает системные риски. Доля высокорискованных необеспеченных кредитов уменьшается год от года.

Стратегия Банка России сочетает превентивные меры (макропруденциальные лимиты, надбавки) и надзорные инициативы (контроль продаж, снижение ПСК). Такой подход уже привёл к заметному сокращению высокой долговой нагрузки и числа жалоб на недобросовестные практики, повысил устойчивость банковского сектора к потенциальным шокам.

С 2018 по 2024 год уровень просроченной задолженности по потребительским кредитам устойчиво снижался – с отметки 10,2% в 2018 г. до 5,5% в 2024 г. Таким образом, за шесть лет показатель сократился почти в два раза. Это снижение отражает улучшение общей платёжной дисциплины заёмщиков, а также повышение устойчивости потребительского кредитного сегмента. В указанный период Банк России предпринял ряд мер, направленных на ограничение рисков чрезмерной закредитованности: внедрение обязательного расчёта показателя долговой нагрузки (ПДН), ограничение полной стоимости кредита (ПСК), ужесточение требований к резервированию по необеспеченным займам. Эти меры стали стимулом для банков и микрофинансовых организаций более тщательно оценивать платёжеспособность заёмщиков и корректировать условия кредитования.

Приведённые выше аналитические данные и примеры свидетельствуют о том, что в динамично меняющемся финансовом мире необходимо комплексное воздействие на поведение участников ФР и на их взаимодействие. У каждой группы (стороны) ФР – свои интересы и свои претензии к другим участникам. Эти претензии растут и возникают также новые, поскольку число действующих факторов велико, главный из них – инновации и связанные с ними риски. В данной ситуации управлять уровнем доверия и заинтересованностью всех ключевых игроков в прямом смысле – невозможно, по причине рыночных механизмов экономики и действия законов конкуренции [1]. Тем не менее государство через свои институты изучает и регулирует качество финансовых услуг, добиваясь стабильности и роста показателей ФР. Необходимо усиливать научно-методическое обоснование предлагаемых мер и инициатив.

Таким образом, на основе проведённого анализа статистических и социологических материалов по теме исследования можно выделить следующие направления совершенствования качества финансовых услуг для профессиональных участников ФР, прежде всего, банков:

- мониторинг ключевых показателей, характеризующих настоящий и потенциальный интерес, а также сам потенциал целевых групп потребителей банковских услуг (социально-демографические метрики, уровень финансовой и цифровой грамотности, доходы, опыт финансового поведения и пр.);
- проведение анкетирования фокусных групп клиентов по вопросам ассортимента и оценки качества банковских продуктов, отношения клиентов к бренду компании;
- корректировка финансовых и маркетинговых стратегий и общей бизнес-модели, в зависимости от выявления слабых сторон участия в конкурентной борьбе на финансовом рынке;
- ориентация на макроэкономические тенденции рынка финансовых услуг, с учётом плановых мероприятий регулятора и совершенствования законодательства.

Литература

1. Колоскова Н.В. Финансовая модель России: концептуальный и региональный аспекты развития: монография / Н.В. Колоскова, О.А. Чистякова; АНОО ВО Центросоюза РФ «СибУПК». – Новосибирск, 2023. – 216 с. – ISBN 978-5-334-00278-4.
2. Колоскова Н.В. Политика повышения доступности финансовых услуг и её современные особенности / Н.В. Колоскова, В.В. Колпаков // Вестник Сибирского университета потребительской кооперации. 2023. № 1(43). С. 57-78.

3. Колоскова Н.В. Перестроение банковского менеджмента под влиянием макропруденциальной политики Банка России / Н.В. Колоскова, А.В. Петров // Вестник Сибирского университета потребительской кооперации. 2025. № 1(51) С. 68-79.

4. НАФИ. Финансовая грамотность россиян — 2024: аналитический отчёт. —

<https://nafi.ru/upload/iblock/b34/b3472e3a7037f1dc5cbacc9d7b2a25c6.pdf>.

5. Национальный банк Таджикистана. Отчет о развитии финансового сектора Республики Таджикистан (2023) [Электронный ресурс].—Душанбе, 2024.—URL: <https://nbt.tj/ru/financial-stability/financial-sector-development-reports/> (дата обращения: 20.12.2025).

6. Основные направления развития финансового рынка Российской Федерации на 2026 год и период 2027 и 2028 годов / одобрены Советом директоров Банка России. — Москва, 2025. — URL: https://www.cbr.ru/Content/Document/File/181362/onrfr_2026_2028.pdf .

7. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона об основных направлениях внутренней и внешней политики республики, 28 декабря 2024 года, город Душанбе.

8. Правительство Республики Таджикистан. Стратегия развития финансового сектора Республики Таджикистан на 2021-2030 годы [Электронный ресурс].—Душанбе, 2021.—URL: <https://www.mfa.tj/uploads/finance/2021/01/Financial-sector-development-strategy-2021-2030-RU.pdf> (дата обращения: 26.12.2025).

9. Распоряжение Правительства России от 24.10.2023 № 2958-р «Об утверждении Стратегии повышения финансовой грамотности и формирования финансовой культуры до 2030 года» — <https://minfin.gov.ru/common/upload/library/2023/11/main/2958-r.pdf>.

10. Стратегия развития финансового рынка Российской Федерации до 2030 года / утв. Распоряжением Правительства РФ от 29 декабря 2022 г. № 4355-п — https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_436693/a861326e44445f88af00ddd6b3526676298d5be9/.

11. Черняков М.К. Некоторые аспекты становления цифровой экономики сферы услуг / М.К. Черняков, С.С. Мухторзода, М.С. Тулиев // Финансовый Бизнес научно-аналитический журнал по экономике и финансам: 2023. — №5. — С.89-93.

12. World Bank & OECD. *Financial Literacy in Tajikistan: Results from the 2022 OECD/INFE Survey* [Электронный ресурс]. — 2023. — URL: <https://www.oecd.org/financial/education/central-asia-financial-education.htm> (дата обращения: 27.12.2025).

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ - СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TJ	RU	EN
ЧЕРНЯКОВ МИХАИЛ КОНСТАНТИНОВИЧ	ЧЕРНЯКОВ МИХАИЛ КОНСТАНТИНОВИЧ	CHERNYAKOV MIKHAIL KONSTANTINOVICH
Донишгоҳи кооператсияи матлуботи Сибир	Сибирский университет потребительской кооперации	Siberian University of Consumer Cooperation
Шаҳри Новосибирск, хiebони К. Маркс 26	Город Новосибирск, пр. К. Маркса, д. 26	Novosibirsk, K. Marx Ave., 26
Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор	Доктор экономических наук, профессор	Doctor of Economic sciences, professor
тел. +7-963-947-83-59. e-mail: mkacadem@mail.ru , ORCID: 0000-0002-9837-4849,		
TJ	RU	EN
МУХТОРЗОДА САИДМУХТОРИ САИДАҲРОР	МУХТОРЗОДА САИДМУХТОРИ САИДАҲРОР	MUKHTORZODA SAIDMUKHTORI SAIDAHORROR
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон	Таджикский государственный университет коммерции	Tajik State University of Commerce
Шаҳри Душанбе, кӯчаи Дехотӣ 1/2	Город Душанбе. ул. Дехоти 1/2,	Dushanbe city, Dekhoti 1/2 Street,
Номзади илмҳои иқтисодӣ	Кандидат экономических наук	Candidate of economic sciences
тел. (+992) 939-49-55-84. e-mail: saidmukhtori.m84@gmail.com , ORCID: 0009-0001-2150-9282,		

УДК: 330.46:004(575.3)**ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ-КОММУНИКАТСИОНӢ -
ЗАМИНАГУЗОРИ ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ
Юсупов Ш. Н.,****Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Дар мақолаи мазкур асосан муҳимият ва зарурати истифодабарии технологияи иттилоотӣ – коммуникатсионӣ ҳамчун заминагузори ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор дода шудааст. Дар асоси хулосабарориҳои ақидаи олимони мафҳумҳои «иқтисоди рақамӣ» ва «рақамикунонӣ» дар шакли нисбатан мукаммал таъриф дода шудаанд. Таъкид карда шудааст, ки ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ бештар аз истифодабарии технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ вобастагӣ дорад. Ҳамзамон, қайд карда шудааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масоили истифодабарии ТИК бо мақсади ташаккул ва рушди иқтисодӣ рақамӣ аз консепсия ва барномаю стратегияҳои давлатӣ бармеоянд. Инчунин, равишан карда шудааст, ки шурӯъ аз солҳои 2000-ум то имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастури Президенти кишвар масъалаҳои истифодабарии васеи ТИК-ро мавриди ҳаллу фасл қарор дода истодааст.

Дар маҷмӯъ, чунин хулоса бароварда шудааст, ки дар оянда вобаста ба сиёсати дар ин самт пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи самаранокӣ технологияҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ ҳамчун неруи суръатбахшандаи рушду тараққиёт барои ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ заминагузор боқӣ хоҳад монд.

Калидвожаҳо: технологияи иттилоотӣ – коммуникатсионӣ (ТИК), иқтисоди рақамӣ, рақамикунонӣ, тиҷорати электронӣ, идоракунии рақамӣ, барномаҳои мобилӣ, инноватсия, маҳсулот, хизматрасониҳои интеллектуалӣ.

**ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ –
ПРЕДПОСЫЛКА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ****Юсупов Ш. Н.,****Таджикский национальный университет**

В данной статье рассматриваются и исследуются важность и необходимость использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) как предпосылки для формирования и развития цифровой экономики. На основе обобщения мнений учёных даны относительно совершенные определения понятий «цифровая экономика» и

«цифровизация». Подчёркивается, что формирование и развитие цифровой экономики в значительной степени зависят от применения ИКТ.

Одновременно отмечается, что в Республике Таджикистан вопросы использования ИКТ для формирования и развития цифровой экономики вытекают из государственных концепций, программ и стратегий. Также разъясняется, что с 2000-х годов по настоящее время Правительство Республики Таджикистан по поручению Президента страны занимается решением вопросов широкого использования ИКТ.

В целом, сделан вывод, что в будущем, в соответствии с политикой Правительства Республики Таджикистан в этом направлении, эффективное использование информационно-коммуникационных технологий останется основой для формирования и развития цифровой экономики, выступая в качестве ускоряющей силы прогресса и развития.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), цифровая экономика, цифровизация, электронная коммерция, цифровое управление, мобильные приложения, инновации, интеллектуальные продукты/услуги.*

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY – A PREREQUISITE FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

Yusupov Sh. N.

Tajik National University

This article examines and explores the importance and necessity of using information and communications technologies (ICT) as a prerequisite for the formation and development of the digital economy. Based on a summary of scholarly opinions, relatively comprehensive definitions of the concepts of "digital economy" and "digitalization" are provided. It is emphasized that the formation and development of the digital economy largely depend on the use of ICT.

It is also noted that in the Republic of Tajikistan, issues related to the use of ICT for the formation and development of the digital economy stem from state concepts, programs, and strategies. It is also explained that from the 2000s to the present, the Government of the Republic of Tajikistan, on the instructions of the President, has been addressing issues of the widespread use of ICT. Overall, it was concluded that in the future, in accordance with the Government of the Republic of Tajikistan's policy in this area, the effective use of information and communications technologies will remain the foundation for the formation and development of the digital economy, serving as an accelerating force for progress and development.

Keywords: *information and communications technologies (ICT), digital economy, digitalization, e-commerce, digital governance, mobile applications, innovation, intelligent products/services.*

Муқаддима. Дар шароити рушди босуръати илму техника ва ҷаҳонишавӣ, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) ба яке аз омилҳои муҳимтарини рушди иқтисодӣ табдил ёфтаанд. Татбиқи васеи технологияҳои рақамӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт ба баланд гардидани самаранокии истеҳсолот, суръатбахшии равандҳои идоракунии ва рушди хизматрасониҳои нав мусоидат менамояд. Дар ин замина иқтисоди рақамӣ ҳамчун шакли нави ташкили фаъолияти иқтисодӣ ташаккул ёфта, истифодаи маълумот ва технологияҳои рақамиро ҳамчун омилҳои асосии рушд дар бар мегирад.

Бо дарназардошти ин, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ заминаи асосии ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ буда, барои ҷамъоварӣ, нигохдорӣ, коркард ва интиқоли иттилоот имкониятҳои васеъ фароҳам меоранд. Аз ин рӯ, омӯзиши нақш ва аҳамияти ТИК дар рушди иқтисоди рақамӣ аҳамияти муҳими илмӣ ва амалӣ дошта, барои таъмини рақобатпазирӣ ва рушди устувори иқтисоди миллӣ зарур мебошад.

Асоси назариявии мақола бештар ба назарияҳои иқтисоди рақамӣ, ҷомеаи иттилоотӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ таъяс мекунад, ки назарияҳои мазкур, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳамчун инфрасохтори калидӣ барои ҷамъоварӣ, коркард ва интиқоли иттилоот хизмат намуда, заминаи рушди иқтисоди рақамиро фароҳам меоранд. Дар шароити муосир, истифодаи самаранокии ТИК ба баланд шудани маҳсулнокии, рушди инноватсия, рақобатпазирӣ ва тақмили равандҳои идоракунии мусоидат менамояд. Аз ин рӯ, ТИК ҳамчун омилҳои муҳими ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ арзёбӣ мегардад.

Усули таҳқиқот. Вобаста ба таҳияи мақола усулҳои таҳлили илмӣ, муқоисавӣ, мантиқӣ ва ҷамъбастанкунии истифода гардидааст. Бо истифода аз ин усулҳо моҳият ва нақши технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, ақидаҳои олимон, санадҳои меърию ҳуқуқӣ ва таҷрибаи амалии рушди рақамикунонии таҳлил ва арзёбӣ гардиданд. Илова бар ин, барои ҳулосабарорӣ ва муайян намудани самтҳои асосии рушди иқтисоди рақамӣ усули таҳлил ва синтези маълумотро истифода намудем.

Мақсади мақолаи мо таҳлили нақши технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳамчун заминагузори ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ мебошад.

Муҳокимаи масъала. Марҳалаи муосири рушду инкишофи соҳаҳои иқтисодӣ, ки бо суръати назарраси илму техника алоқамандӣ дорад, ташаккул ва рушди иқтисоди рақамиро дар заминаи самаранок истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) пешбинӣ менамояд. Низомии муосири иқтисодӣ, ки имрӯз дар он равандҳои асосӣ бо технологияҳои рақамӣ асос ёфтаанд, имкониятҳои нав барои рушд,

инноватсия ва самаранокиро фароҳам меорад. Дар ин замина аҳаммият ва зарурати татбиқ ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ хеле бузург аст.

Дар маҷмӯъ, самаранокгардонии фаъолияти равандҳо тавассути автоматикунонӣ, татбиқи системаҳои идоракунии рақамӣ ва коммуникатсияи комил бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба он нигаронида шудаанд, ки хароҷот коҳиш дода шуда, самаранокии кор дар тамоми соҳаҳои иқтисоди миллий таъмин гардад (Расми 1).

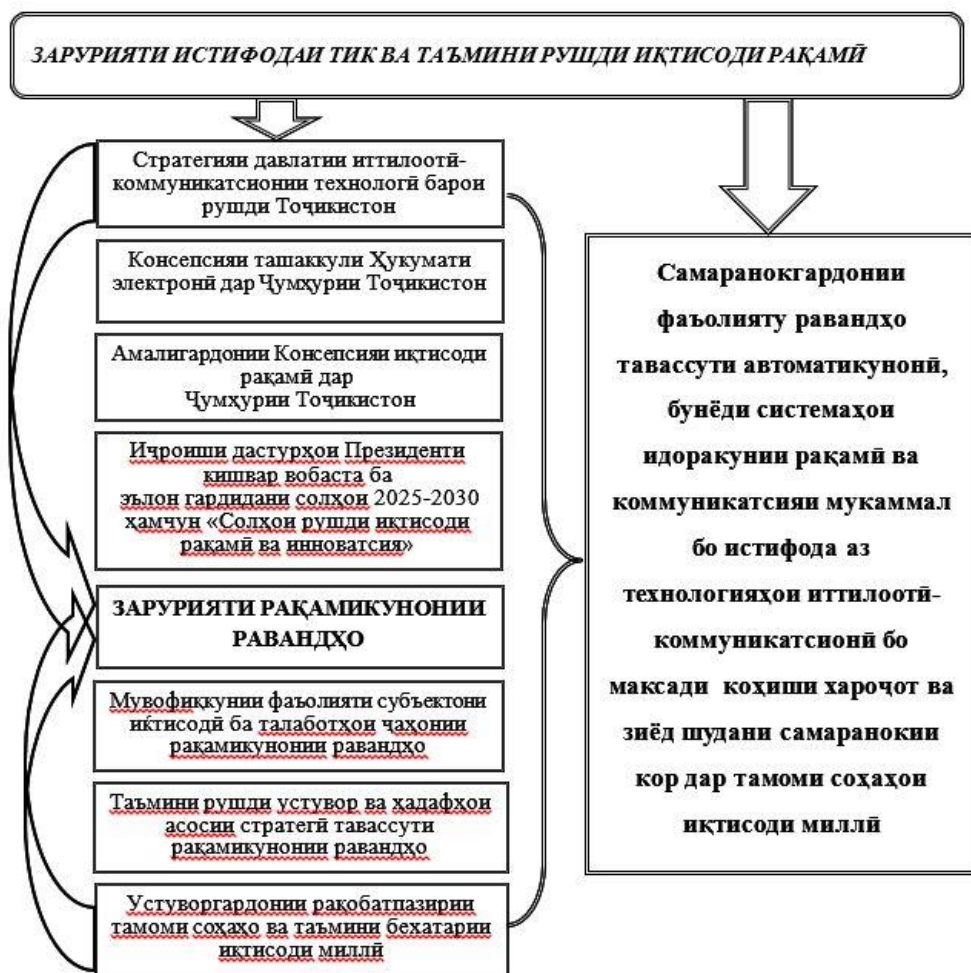
Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ имкон медиҳанд, ки иттилоот ва дониш ба таври фаврӣ ва васеъ дар тамоми соҳаҳо ва самтҳои зисту фаъолияти аъзоёни ҷомеа истифода шаванд.

Дар баробари рушди низомии рақамикунонии соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, беҳатарии иттилоот масъалаи зарурӣ ба шумор меравад. Ҳифзи иттилоот имкон медиҳад, ки корхонаву ташкилот ва субъектҳои хоҷагидорӣ озодона молу маҳсулот ва қору хизматрасониҳои худро тариқи электронӣ пешниҳод намоянд [12, с.129].

Ин раванд ба ҳар як аъзои ҷомеа, соҳибкорон, кормандон ва истеъмолкунандагон имкон медиҳад, ки эҳтиёҷоти худро дар дараҷаи сифатан нав таъмин намуда, дар бораи бозор, маҳсулот ва хизматрасониҳои огоҳӣ пайдо намоянд ва барои ҳалли масоили худ қарорҳои беҳтар қабул кунанд.

Қайд кардан зарур аст, ки технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба таҳияи маҳсулот ва хизматҳои нав, ки ба талаботи бозор мувофиқанд, мусоидат мекунад. Масалан, платформаҳои онлайн, барномаҳои мобилӣ ва технологияҳои нави истеҳсоли ҳама аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ сарчашма мегиранд. Ин гуна технологияҳо ба соҳибкорон имкон медиҳанд, ки ба бозорҳои нав, аз ҷумла бозорҳои байналмилалӣ, дастрасӣ пайдо кунанд. Аз ҷумла тичорати электронӣ, маркетинг дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва платформаҳои онлайн ба соҳибкорон имкон медиҳанд, ки маҳсулот ва хизматҳои худро ба муштарӣён васеътар пешниҳод кунанд.

Имрӯз шояд он ҳастем, ки технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи аъзои ҷомеа ва тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ низ, ба монанди соҳаи маориф, тандурустӣ ва хизматрасонии давлатӣ истифода шуда, ба ташаккули иқтисоди рақамӣ мусоидат карда истодааст.

Манбаъ: таҳияи муаллиф.

Расми 1. – Аҳамият ва зарурати истифодаи ТИК дар шароити муосир.

Дар ин самт ақидаи муҳаққиқ Т.Юдина асоснок аст ва эътироф кардани он ба шароити муосир мувофиқ аст: «Иқтисодиёти рақамӣ бо рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (ТИК), оғози раванди иттилоотонии насли дуюм алоқаманд аст, ки барои рушди технологияи марҳалаи VI заминагузор мебошад. Ҳамаи соҳаҳои ҳаётӣ (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва ғайра) ба шарофати кашф ва рушди ТИК ба як дараҷаи назаррас тағйир ёфтаанд. Саноат ва бахшҳои бештари иқтисоди миллию молия, тижорат, муҳандисии мошинсозӣ, иқтисод, сохтмон, нақлиёт, коммуникатсия, тиб, маориф ва ғайра ба иқтисоди рақамӣ дохил карда шудаанд» [19, с.13]. Албатта, имрӯз олимони иқтисоди рақамӣ ва рақамикунӣ шарҳу тавсифи гуногун доданд (ниг. ба ҷадвали 1).

Назари олимони асос қарор дода, бо эътимоди комил метавон қайд кард, ки «иқтисоди рақамӣ – чунин навъи иқтисодиётест, ки дар он омилҳои воситаҳои асосии истеҳсолоту фаъолият–технология ва маълумоти

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

рақамӣ ба ҳисоб рафта, инчунин, муомилоти шабакавӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ низ унсурҳои таркибии он мебошанд, ки истифодаи онҳо самаранокии маҳсулоту хизматрасонӣ ва маҳсулнокии фаъолиятро таъмин менамояд».

Ҷадвали 1. – Тавсифи мафҳуми «иктисоди рақамӣ» аз назари олимони соҳа

Муаллифон	Шарҳу тавсифи мафҳуми «иктисоди рақамӣ»
Черновалов А.В., Баранов Д.Н.	Иктисоди рақамӣ—чунин низомест, ки истифодашавии технологияҳои рақамиро дар ҳама ҷанбаҳои ҳаёти иктисодӣ ва иҷтимоӣ дар назар дорад ва ба истифодаи васеи интернет, воситаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, ҳамохангсозӣ, мубодилаи иттилоотӣ, мубодилаи молҳо ва хидматҳои рақамӣ асос ёфтааст [18, с.1380].
Абдеева А.Т., Оздамирова Л.М., Арсалиева Э.Х.	Иктисоди рақамӣ—фаъолияти хоҷагидориест аст, ки дар он омили асосии истеҳсолот маълумоти рақамӣ буда, коркарди ҳаҷми калон ва истифодаи натиҷаҳои таҳлили он дар муқоиса бо шаклҳои анъанавии идоракунии метавонад самаранокии навҳои гуногуни истеҳсолот, технологияҳо, таҷҳизот, нигоҳдорӣ, фурӯш ва интиқоли молу хизматрасониро ба таври назаррас афзоиш диҳад [8, с.148].
Лантратов А. В.	Иктисоди рақамӣ ба системаи категорияҳои институтсионалӣ ишора мекунад, ки дастовардҳои сатҳи баланд ва технологияҳои пешрафтаре, пеш аз ҳама, технологияҳои рақамиро дар бар мегирад ва барои баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот хизмат мекунад [14, с.18].
Бутенко Е. Д.	Иктисоди рақамӣ—натиҷаи раванди рушди инноватсионии иктисодӣ мебошад, ки бо истифодаи фаъоли технологияҳои компютерӣ дар ҳама соҳаҳои фаъолияти инсон тавсиф дода мешавад [9, с.216].
Паньшин Б.	Иктисоди рақамӣ—иктисодиётест, ки бо технологияҳои рақамӣ асос ёфтааст [16, с.17].

Манбаъ: таҳияи муаллиф.

Нисбати рақамикунонӣ низ ақидаҳои олимони зиёданд, аммо мазмунан ва моҳиятан ба ҳам наздиканд. Аз он ҷумла муҳаққиқ Н.Василенко рақамикунониро чунин тавсиф намудааст: «Рақамикунонӣ—воридшавии технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ ба соҳаҳои гуногуни фаъолияти иктисодӣ мебошад» [10, с.35].

Пажӯҳишгар В.Плотников бошад, рақамикунониро ҳамчун раванди ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ барои ташаккул, коркард, интиқол, нигохдорӣ ва визуализатсияи маълумотхоро дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсон, аз он ҷумла дар иқтисодиёт, тавсиф кардааст [17, с.17].

Ҳамчунин, муҳаққиқ Т.Кудрявцева рақамикунониро ҳамчун чараёни истифодаи иттилооти рақамикунонидашуда ва технологияҳои рақамӣ барои тағйир додани равандҳои тиҷоратӣ ва бизнес-моделҳо тавзеҳ кардааст [13, с.150].

Бо таъя ба ақидаҳои зикршуда, рақамикунониро низ чунин шарҳ додан ба мақсад мувофиқ аст: «*Рақамикунонӣ*—тағйирдиҳӣ ва такмилдиҳии равандҳо, фаъолият, маҳсулоту хизматрасониҳо ва бизнес-моделҳо мебошад, ки дар асоси истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва рақамӣ сурат мегирад».

Ин раванд барои сифатан тағйир кардани қору фаъолият ва имкониятҳои рушд барои ҳамаи аъзои ҷомеа мусоидаткунанда боқӣ мемонад. Аз ин ҷо нақши технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ шарҳу тавзеҳ додан мувофиқи мақсад аст (ниг. ба ҷадвали 2).

Бояд таъаккур дод, ки дар шароити муосир ТИК дар тамоми соҳаҳо ба таври фаъол ва васеъ истифода шуда истодааст. Имрӯз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ на танҳо дар баҳши хизматрасонӣ ва тиҷорат, балки дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, аз ҷумла саноат, кишоварзӣ, молия, маориф ва тандурустӣ таъсири амиқ мерасонад. Рақамигардонии равандҳо ва истифодаи платформаҳои рақамӣ дар ин соҳаҳо самаранокии истеҳсолотро баланд мебардоранд, хароҷотро кам мекунанд ва сифати маҳсулот ва хизматрасониҳоро беҳтар менамояд. Масалан, дар саноат истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, таҳлили маълумоти калон ва автоматизатсия ба истеҳсолоти инноватсионӣ ва рақобатпазир мусоидат мекунанд.

Ҷадвали 2. – Нақши технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) дар ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ

Омилҳои зохиркунандаи нақши ТИК	Васеъшавии имкониятҳо дар низомҳои идорақунӣ
Таъмини дастрасӣ ба маълумот ва иттилоот	ТИК имкон медиҳад, ки маълумот дақиқан ва бо суръат интиқол ёбад ва дастрасӣ ба иттилоот барои ҳамаи субъектҳои иқтисодӣ таъмин гардад. Ин омил барои қабули қарорҳои дуруст ва самаранок дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, аз ҷумла истеҳсолот, хизматрасонӣ ва тиҷорат, нақши муҳим мебозад.

Таъмини ҳамгирӣ ва ҳамкорӣ	ТИК воситаҳои муошират ва ҳамкориро дар сатҳи микро-, мезо-, макро- ва мегаиктисодиёт осон мекунад. Ин раванд ба рушди шабакаҳои тиҷоратӣ, мубодилаи таҷриба ва технологияҳо мусоидат намуда, имкониятҳои навро барои ҳамкориҳои байни субъектҳои иқтисодӣ фароҳам меорад.
Автоматикунӣ ва оқилонасозии равандҳо	Бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, равандҳои истеҳсолӣ ва хизматрасонӣ ба таври автоматӣ ба роҳ монда шуда, оптимизатсия карда мешаванд. Ин ба кам шудани хароҷот, баланд бардоштани самаранокӣ ва сифати маҳсулоту хизматрасонӣ оварда мерасонад.
Ташаккули бозорҳои навро ва бизнес-моделҳои навро	ТИК имкон медиҳад, ки бозорҳои рақамӣ ва платформаҳои электронӣ ба вуҷуд омада, дар онҳо маҳсулот ва хизматрасониҳо бо усулҳои навро ва самаранок пешниҳод шаванд. Бизнес-моделҳои навро, аз қабili тиҷорати электронӣ, хизматрасониҳои рақамӣ ва платформаҳои ҳамкорӣ, имкониятҳои васеи рушди иқтисодиро фароҳам меоранд ва ба рушди иқтисоди рақамӣ тақони ҷиддӣ мебахшанд.
Таъмини амният ва эътимодноки дар муомилот	Бо рушди технологияҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ, масъалаи амнӣ иттилоот ва ҳифзи маълумот дар муомилоти рақамӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад. Ин омил барои эътимоднокии субъектҳои иқтисодӣ ва рушди устувори иқтисоди рақамӣ муҳим мебошад. Технологияҳои криптографӣ, блокчейн ва дигар усулҳои ҳифзи маълумот дар ин раванд нақши калидӣ доранд.
Таъсири ТИК ба рушди нерӯи инсонӣ	Технологияҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ имкониятҳои нави омӯзиш ва тақмили ихтисосро фароҳам меоранд. Ин ба баланд бардоштани сатҳи дониш ва малакаҳои кормандон мусоидат намуда, самаранокии фаъолияти иқтисодиро беҳтар мекунад. Платформаҳои омӯзишии онлайн ва воситаҳои муошират дар ин самт.

Манбаъ: таҳияи муаллиф.

Рушди рақамикунонии истеҳсолот дар корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳимми баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, рақобатпазирӣ ва ворид шудан ба иқтисодиёти рақамӣ мебошад. Бинобар ин, ҳарчи зудтар муайян намудани омилҳои таъсиррасон ба ин раванд ва бартараф кардани онҳо имконияти бештари рушди фаъолияти корхонаҳои саноатӣ мегардад [15, с.190].

Дар кишоварзӣ бошад, технологияҳои рақамӣ имкон медиҳанд, ки бо истифода аз сенсорҳо ва системаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, ки дар заминаи онҳо қарор доранд, самаранокии истифодаи захираҳои табиӣ ва истеҳсоли маҳсулоти кишоварзиро беҳтар гардонанд. Масалан, истифодаи системаҳои мониторинги замин ва обёрӣ, таҳлили маълумоти иқлимӣ ва пешгӯии ҳосилнокӣ имконият медиҳад, ки кишоварзон қарорҳои дуруст ва саривақтиро қабул намоянд, ки ин ба афзоиши ҳосил ва камшавии талафоти маҳсулот оварда мерасонад.

Технологияҳои рақамии насли оянда барои кишоварзӣ як қатор бартариҳои назаррасро пешниҳод мекунанд: афзоиши ҳосилнокии меҳнат, беҳтар шудани самаранокии сармоягузорӣ, кам кардани талафот, пайдоиши касбҳои нав ва ғайра. Афзоиши аҳолии ҷаҳон ва афзоиши талабот ба ҳӯроқворӣ омилҳои калидӣ мебошанд, ки зарурати татбиқи технологияҳои муосири рақамиро дар ин соҳа ба вуҷуд меоранд [11, с.7].

Дар соҳаи маориф рақамигардонӣ имкон медиҳад, ки таълим ба шаклҳои нав ва самараноктар пешниҳод шавад. Платформаҳои омӯзишии онлайн, воситаҳои муошират ва захираҳои рақамӣ ба омӯзгорон ва донишҷӯён имкон медиҳанд, ки дар муҳити рақамӣ бо ҳамдигар ҳамкорӣ кунанд, дониш ва малакаҳои навро аз ҳар ғӯшаи ҷаҳон омӯзанд. Ин раванд ба баланд бардоштани сифати таълим ва дастрасии васеи он мусоидат мекунад.

Дар соҳаи тандурустӣ низ технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нақши муҳим доранд. Тибқи таҳлилҳои муосир, истифодаи системаҳои электронӣ барои назорат ва бақайдгирии саломатӣ, платформаҳои телекоммуникатсионии тиббӣ ва таҳлили электронии маълумоти беморон ба беҳтаршавии сифати хизматрасониҳои тиббӣ ва дастрасии онҳо ба аҳоли мусоидат мекунад. Ин технологияҳо имкон медиҳанд, ки мутахассисон дар масофаҳои дур бо беморон муошират кунанд, ташхис ва табобатро самараноктар ба роҳ монанд ва назорати саломатиро дар вақти воқеӣ таъмин намоянд.

Ҳамзамон, рушди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар соҳаи молия низ таъсири амиқ гузоштааст. Платформаҳои молиявии рақамӣ, аз қабili бонкдорӣ интернетӣ, пардохтҳои электронӣ ва криптовалютаҳо, равандҳои молиявиро содда ва суръат мебахшанд. Ин равандҳо на танҳо хароҷоти амалиётро коҳиш медиҳанд, балки имкониятҳои нави сармоягузорӣ ва рушди тижоратро фароҳам меоранд.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ зарурати самаранок истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро ба назар гирифта, ҳанӯз соли 2002 Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин таъкид карда буданд: «Имрӯз дастовардҳои технологӣ ва имкониятҳои коммуникатсионӣ ба дараҷае ҳастанд, ки ҳатто марзҳои байни кишварҳо ба онҳо монета шуда наметавонанд. Ҳар кишвар барои рушди худ бояд аз дастовардҳои беҳтарини дигар мамлакатҳо бархурдор бошад» [1].

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста дар паёмҳояшон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати самаранок истифода бурдани технологияҳои муосири иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ таъкидҳо кардаанд (ниг. ба ҷадвали 1).

Бояд тазаққур дод, ки бевосита бо дастури супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон консепсияю барномаҳои давлатӣ вобаста ба инкишофи истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва равандҳои рақамикунӣ таҳия ва ба тасвиб расонида шудаанд. Аз ҷумла, қарори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стратегияи давлатии иттилоотӣ-коммуникатсионии технологӣ барои рушди Тоҷикистон», ки санаи 05.11.2003, № 1174, “Консепсияи ташаққули Ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (солҳои 2012-2020), ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2011, № 643, Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, № 642 ба тасвиб расидааст.

Ҷадвали 1. – Иқтибос аз Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти истифодаи ТИК ва рақамикунӣ равандҳо

№	Санаи Паёмҳои ироагардида	Иқтибосҳо аз Паёмҳои ироагардида	Ҷадафҳои асосӣ
1	4.04.2003, ш. Душанбе	Вақти он расидааст, ки мо Консепсияи сиёсат ва амнияти иттилоотии худро таҳия ва қабул намоем [2].	Таҳия ва коркарди Консепсияи сиёсат ва амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Татбиқ ва истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионии муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2	20.04.2006, ш. Душанбе	Барои таъмин намудани шаффофияти андозситонӣ ва истифодаи самарабахши	Таҳия ва тасдиқи Барномаи давлатии иттилоотикунӣ

		маблағҳои давлатӣ зарур аст, ки Барномаи давлатии иттилоотикунории мақомоти андозу гумрук ва молияи кишвар таҳия ва қабул карда шавад [3].	мақомоти андозу гумрук ва молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо мақсади бартарафсозии мураккабии коргузорию ҳуҷҷатгузориҳо дар соҳаҳои мазкур.
3	20.04.2012, ш. Душанбе	Истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар самтҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва дар асоси он ташаққули ҳукумати электронӣ аз масъалаҳои муҳими замони муосир мебошад [4].	Амалигардонии вазифа ва мақсадҳои Консепсияи ташаққули Ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
4	20.01.2016, ш. Душанбе	Васеъ гардонидани доираи истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, аз ҷумла шабакаи интернет дар низомии таҳсилот, таъмини самаранокии фаъолияти омӯзгорон ва тақмили малакаи педагогии онҳо тамоми чораҳои заруриро амалӣ мегардонад [5].	Бо мақсади таъмини самаранокии фаъолияти омӯзгорон ва тақмили малакаи педагогии онҳо— истифода намудани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, аз ҷумла истифодаи васеи шабакаи интернет
5	26.01.2021 ш. Душанбе	Бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ дар тамоми қаламрави кишвар, рақамикунории соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани ҳукумати электронӣ ба Ҳукумати мамлакат ва сохтору мақомоти дахлдор супориш дода мешавад, ки доир ба таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ чораҷӯӣ намоянд [6].	Таъсиси Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ дар тамоми қаламрави кишвар
6	28.12.2024, ш. Душанбе	Рушди сармояи инсонӣ бо роҳи омӯзиш ва бозомӯзии кадрҳо доир ба технологияҳои иттилоотӣ дар дохил ва хориҷи кишвар ва баланд бардоштани маърифати истифодаи технологияҳои рақамӣ [7].	Омӯзонидан ва бозомӯзии кадрҳо дар самти технологияҳои иттилоотӣ бо мақсади баландбардории маърифати истифодаи технологияҳои рақамӣ дар тамоми соҳаҳо..

Манбаъ: таҳияи муаллиф.

Таҳия, қабул ва тасдиқи санадҳои зикршудаи танзимкунанда ва ташаққулдиҳандаи раванди самаранок истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ баҳри рақамикунонии тамоми ҷанбаҳои фаъолияти соҳаҳо ва ҳаёти аъзои ҷомеаи Тоҷикистон нуктаи ибтидоӣ буд, ки имрӯз аллакай унсурҳои ташаққули иқтисоди рақамӣ бармало зоҳир шуда истодаанд, ба монанди истифодаи самаранок ва мақсадноки шабакаи глобалӣ (интернет), ҳамчун асоси ҳамаи фаъолиятҳои рақамӣ, дастрасӣ ба хидматҳо ва иттилоот дар ҳама ҷо ва дар ҳама вақт, нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоот дар миқёси васеъ, таҳлили иттилооти калон барои қабули қарорҳои беҳтару самаранок, пайвасти кардани дастгоҳҳо ва системаҳо ба интернет барои ҷамъоварии иттилоот ва автоматикунонии равандҳо, автоматикунонии равандҳои мураккаб, таҳлили пешгӯйӣҳо ва таҳияи маҳсулот, хидматҳои интеллектуалӣ ва ғайра. Намунаи барҷастаи технологияҳои муосири рақамӣ, ки имрӯз дар ҷаҳон бо истифода аз алгоритмҳои пурзур ва воситаҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ мавриди истифода қарор дода шуда истодаанд. Омӯзиш ва таҳқиқи ҳар кадом аз ин технологияҳои рақамӣ масъалаҳои алоҳидаи рақамикунонии низомҳои иқтисодӣ ба шумор мераванд.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳад, ки технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ омили асосии ташаққул ва рушди иқтисоди рақамӣ ба шумор рафта, барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти иқтисодӣ, рушди инноватсия, автоматикунонии равандҳо ва густариши хизматрасониҳои рақамӣ замина фароҳам меоранд. Муайян гардид, ки истифодаи самаранокии ТИК ба рушди рақобатпазирии иқтисоди миллӣ, беҳтар гардидани сифати хизматрасониҳо ва суръатбахшии равандҳои рақамикунонӣ мусоидат менамояд. Ҳамзамон, рушди инфрасохтори рақамӣ ва боло бурдани сатҳи саводнокии рақамӣ ҳамчун шартҳои муҳимми рушди иқтисоди рақамӣ арзёбӣ шуданд.

Хулоса ва пешниҳодҳо. Метавон бо эътимоди комил хулосабарорӣ намуд, ки дар оянда вобаста ба сиёсати дар ин самт пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи самаранокии технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ ҳамчун неруи суръатбахшандаи рушду тараққиёт барои ташаққул ва рушди иқтисоди рақамӣ заминагузор боқӣ хоҳад монд.

Дар шароити муосир рушди иқтисоди рақамӣ бевосита ба сатҳи рушди инфрасохтори рақамӣ ва татбиқи технологияҳои муосир вобаста мебошад, ки мо чунин пешниҳодҳоро манзур менамоем:

–рушди минбаъдаи инфрасохтори технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ дар тамоми минтақаҳои кишвар;

–суръат бахшидан ба рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва хизматрасониҳои давлатӣ;

–баланд бардоштани сатҳи саводнокӣ ва малақаҳои рақамии аҳоли;

–дастгирии лоиҳаҳои инноватсионӣ ва рушди соҳибкории рақамӣ;
–тақвияти низоми амнияти иттилоотӣ ва ҳифзи маълумот дар муҳити рақамӣ.

Ҳамин тавр, бо таъя ба чунин ҳулоса ва пешниҳодҳо метавон илова кард, ки татбиқи онҳо метавонад барои рушди устувори иқтисоди рақамӣ ба баланд бардоштани рақобатпазирии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.04.2002с. // [Манбаи электронӣ: Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/>] (санаи мурочиат: 10.01.2026с.).

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04.04.2003с. // [Манбаи электронӣ: Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/>] (санаи мурочиат: 10.01.2026с.).

3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20.04.2006с. // [Манбаи электронӣ: Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/>] (санаи мурочиат: 10.01.2026с.).

4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20.04.2012с. // [Манбаи электронӣ: Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/>] (санаи мурочиат: 13.01.2026с.).

5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20.01.2016с. // [Манбаи электронӣ: Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/>] (санаи мурочиат: 13.01.2026с.).

6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 21.12.2021с. // [Манбаи электронӣ: Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/>] (санаи мурочиат: 13.01.2026с.).

7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, аз 28.12.2024. // [Захираи электронӣ: Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/>] (санаи мурочиат: 13.01.2026с.).

8. Абдеева А.Т., Оздамирова Л.М., Арсалиева Э.Х. Цифровая экономика. риски и проблемы цифровой экономики // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2023. Т. 13. № 7-1. – С.148-153.

9. Бутенко Е. Д. Определение цифровой экономики. Мнения, взгляды, оценки // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. – 2020. – № 3 (78). – С.209–223.

10. Василенко Н. В. Влияние цифровизации экономики на занятость и рынок труда // Промышленная политика в цифровой экономике: проблемы и перспективы / под ред. А. В. Бабкина. – СПб.: СПбПУ, 2017. – С. 34–37.

ТОЧИКИСТОН ВА ЧАҲОНИ ИМРӮЗ

11. Добровлянин В.Д., Антисескул Е.А. Цифровизация сельского хозяйства: текущий уровень цифровизации в Российской Федерации и перспективы дальнейшего развития // Цифровые модели и решения. - 2022. Т. 1. №2. – С.5-20.
12. Имомов М. Қ. Иқтисоди рақамӣ ҳамчун модели нави иқтисодӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва имкониятҳои рушд // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. - №5(213). – С.125-131.
13. Кудрявцева Т.Ю., Кожина К.С. Основные понятия цифровизации // Вестник Академии знаний, №44 (3), 2021. – С.149-151.
14. Лантратов А. В. Цифровая экономика и развитие экономики // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2024. Т. 14. № 12-1. – С.17-22.
15. Муродов И.Р. Рақамикунонии истеҳсолоти саноатӣ дар ҷумҳурии тоҷикистон: ҳадафҳо, омилҳо ва имкониятҳои рушд // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2025. – № 3. – С.186-195.
16. Панышин Б. Цифровая экономика: особенности и тенденции развития // Наука и инновации. – 2016. – № 3 (157). – С.17–19.
17. Плотников В.А. Цифровизация производства: теоретическая сущность и перспективы развития в российской экономике // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. - 2018. –№ 4 (112). – С.16-24.
18. Черновалов А.В., Баранов Д.Н. Сущность категории "цифровая экономика" и факторы диффузии цифровых технологий в российской федерации // Финансовая экономика. 2018. №6. – С.1376-1381.
19. Юдина Т.Н. Осмысление цифровой экономики // Теоретическая экономика. 2016. № 3. – С.12-16.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ - СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TJ	RU	EN
ЮСУПОВ ШОДМОН НАСУРОВИЧ	ЮСУПОВ ШОДМОН НАСУРОВИЧ	YUSUPOV SHODMON NASUROVICH
Мудири кафедраи системаҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон	Заведующий кафедрой информационных систем в экономике Таджикского национального университета	Head of the Department of Information Systems in Economics, Tajik National University
Шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17	Город Душанбе, проспект Рудаки 17	Dushanbe city, Rudaki Avenue 17
Номзади илмҳои иқтисодӣ	Кандидат экономических наук	Candidate of Economic Sciences
Тел.: (+992) 918-12-39-40; e-mail: Shodmon26101982@mail.ru		

УДК: 331.5:004:35**ЗАХИРАҶОИ КАДРӢ ВА НАҚШИ МАҚОМОТИ ДАВЛАТӢ ДАР
ТАЪМИНИ БОЗОРИ МЕҲНАТИ РАҚАМӢ****Одиназода Ш. Т., Сичоатова М. Г.,**

Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ

Дар давраи рушди босуръати технология ва ҷаҳонишавӣ, иқтисодиёт ба таври назаррас рақамӣ мешавад ва бозори меҳнат ба мутахассисони дорои малакаҳои рақамӣ ниёз дорад. Мақола нақши мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ ва ширкатҳои хусусиро дар ҷамоҳангсозии оmodасозии кадрҳои босалоҳият барои иқтисоди рақамӣ таҳлил мекунад. Дар он барномаҳои таълимӣ, стажировкаҳо, лоиҳаҳои амалӣ, платформаҳои онлайн ва механизмҳои назорат ҳамчун воситаҳои асосӣ барои мувофиқ кардани кадрҳо бо талаботи воқеии бозор баррасӣ шудаанд. Оmodасозии кадрҳо ба рушди устувори иқтисоди рақамӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии ширкатҳо, таҳкими бозори меҳнат ва пешрафти соҳаҳои технологӣ мусоидат мекунад. Дар мақола таъкид карда мешавад, ки ҷамоҳангсозии чораҳои давлатӣ ва ҳамкориҳои муассисаҳои таълимӣ ва ширкатҳои хусусӣ барои самаранокии рақанд ва таъмини натиҷаҳои устувор муҳим аст.

Калимаҳои калидӣ: кадрҳо, бозори меҳнат, иқтисоди рақамӣ, мақомоти давлатӣ, таълим, оmodасозии кадрҳо, технологияҳои рақамӣ

**КАДРОВЫЕ РЕСУРСЫ И РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ В
ОБЕСПЕЧЕНИИ ЦИФРОВОГО РЫНКА ТРУДА****Одиназода Ш. Т., Сиджоатова М. Г.,**Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства
ТАСХН.

В условиях стремительного развития технологий и глобализации экономика становится всё более цифровой, а рынок труда требует специалистов с соответствующими цифровыми навыками. В статье анализируется роль государственных органов, образовательных учреждений и частного сектора в координации подготовки квалифицированных кадров для цифровой экономики. Рассматриваются образовательные программы, стажировки, практические проекты, онлайн-платформы и механизмы контроля как ключевые инструменты согласования кадров с реальными потребностями рынка труда. Подготовка квалифицированных специалистов способствует устойчивому росту цифровой экономики, повышению конкурентоспособности предприятий, укреплению рынка труда и развитию технологических

отраслей. Также отмечается, что координация государственных мер с участием образовательных учреждений и частного сектора является крайне важной для эффективности и устойчивости процесса.

Ключевые слова: кадры, рынок труда, цифровая экономика, государственные органы, образование, подготовка специалистов, цифровые технологии.

HUMAN RESOURCES AND THE ROLE OF GOVERNMENT IN ENSURING THE DIGITAL LABOR MARKET

Odinazoda Sh. T., Sijoatova M. G.,

Institute of Economics and Systematic Analysis of TAAS.

In the era of rapid technological advancement and globalization, economies are increasingly digital, and the labor market demands specialists with relevant digital skills. This article examines the role of government bodies, educational institutions, and the private sector in coordinating the preparation of qualified personnel for the digital economy. Educational programs, internships, practical projects, online platforms, and monitoring mechanisms are analyzed as key tools to align human resources with the actual needs of the labor market. The preparation of skilled personnel contributes to sustainable growth of the digital economy, enhances the competitiveness of enterprises, strengthens the labor market, and promotes the development of technological sectors. The study emphasizes that the coordination of government initiatives with educational and private sector actors is crucial for ensuring effective and sustainable outcomes.

Keywords: human resources, labor market, digital economy, government, education, workforce development, digital technologies.

Мубрамияти мавзуъ. Дар шароити рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва гузариш ба иқтисоди рақамӣ, бозори меҳнат ба мутахассисони дорои дониш, малака ва салоҳиятҳои рақамӣ бештар ниёз пайдо намудааст. Тағйирёбии сохтори шуғл, рушди зехни сунъӣ, автоматизатсияи истеҳсолот ва тавсеаи хизматрасониҳои рақамӣ аз мақомоти давлатӣ тақозо менамояд, ки сиёсати самараноки кадриро роҳандозӣ намуда, низоми омодагӣ ба мутахассисонро ба талаботи воқеии бозори меҳнат мутобиқ гардонанд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки татбиқи Стратегияи рушди иқтисоди рақамиро амалӣ менамояд, масъалаи ташаккули захираҳои кадрӣ рақобатпазир ва таҳкими ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ бо муассисаҳои таълимӣ ва бахши хусусӣ аҳамияти муҳими илмӣ ва амалӣ дорад.

Мақсади таҳқиқот омӯзиши нақши мақомоти давлатӣ дар ташаккули ва рушди захираҳои кадрӣ мебошад.

Барои расидан ба мақсади таҳқиқот *вазифаҳои* зерин муайян карда шудаанд:

- омӯзиши асосҳои назариявии ташаккули захираҳои кадрӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ;
- таҳлили талаботи бозори меҳнати рақамӣ ба мутахассисони дорои малакаҳои рақамӣ;
- арзёбии нақши мақомоти давлатӣ дар оmodасозӣ ва рушди захираҳои кадрӣ;
- таҳлили ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ ва бахши хусусӣ дар оmodасозии кадрҳои рақобатпазир;
- омӯзиши нақши барномаҳои таълимӣ, таҷрибаомӯзӣ, платформаҳои рақамӣ ва механизмҳои дастгирии давлатӣ дар рушди захираҳои инсонӣ;
- таҳияи пешниҳодҳои илмӣ ва амалии такмили сиёсати давлатӣ оид ба таъмини бозори меҳнати рақамӣ бо кадрҳои баландихтисос.

Объекти таҳқиқот—муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва идоракунии мебошанд, ки дар раванди ташаккул, оmodасозӣ ва истифодаи захираҳои кадрӣ барои бозори меҳнати рақамӣ ба вуҷуд меоянд.

Предмети таҳқиқот—механизмҳои, воситаҳо ва самтҳои сиёсати давлатӣ, инчунин, шаклҳои ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ ва бахши хусусӣ дар самти таъмини бозори меҳнати рақамӣ бо мутахассисони соҳибсалоҳият мебошанд.

Усулҳои таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот усулҳои таҳлили илмӣ, таҳлили муқоисавӣ, усули системавӣ, таҳлил ва синтез, усули мантиқӣ, таҳлили санадҳои меёрию ҳуқуқӣ, ҷамъбасти адабиёти илмӣ, инчунин, усулҳои муқоисаи таҷрибаи миллӣ ва байналмилалӣ истифода гардиданд. Истифодаи ин усулҳо имкон фароҳам овард, ки масъалаҳои ташаккули захираҳои кадрӣ ва нақши мақомоти давлатӣ дар таъмини бозори меҳнати рақамӣ ба таври комплексӣ таҳлил ва арзёбӣ карда шаванд.

Матни таҳқиқот. Дар замони рушди босуръати технология ва ҷаҳонишавӣ, иқтисодиёт ба таври назаррас ба рақамӣ табдил меёбад. Дар чунин шароит, қобилияти иқтисоди миллӣ барои рақобатпазирӣ ва устуворӣ бештар ба захираҳои инсонӣ, бахусус мутахассисони дорои малакаҳои рақамӣ вобаста аст. “Ташаккулдиҳӣ ва инкишофи захираҳои инсонӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ аз усулу воситаҳои техникаю технологияи муассир сарчашма мегирад” [1, с. 96]. Бо пайдоиши платформаҳои рақамӣ, системаҳои автоматӣ, таҳлилҳои калони додаҳо ва барномаҳои инноватсионӣ, талабот ба кадрҳои босалоҳият ва дорои донишҳои амалӣ ба таври назаррас афзоиш ёфтааст.

Барои бозори меҳнати Тоҷикистон низ ин масъала аҳамияти стратегӣ дорад. Мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ ва ширкатҳои хусусӣ бояд

ҳамоҳанг шуда ба тайёр кардани кадрҳое, ки тавоноии кор дар муҳити рақамиро доранд, аҳаммият диҳанд. Дар акси ҳол, набудани мутахассисони босалоҳият метавонад суръати рушди соҳаҳои рақамиро суст ва қобилияти рақобатпазирии иқтисодиётро паст кунад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид кардаанд, ки "Вазорати рушди иқтисод ва савдо ва Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ вазифадоранд, ки якҷо бо вазоратҳои маориф ва илм, саноат ва технологияҳои нав ва молия таҳлили талаботи бозори меҳнатро дар самти иқтисоди рақамӣ анҷом диҳанд ва барои зиёд намудани теъдоди мутахассисони соҳаи мазкур тадбирҳои зарурӣ андешанд"[2]. Ин изҳорот нишон медиҳад, ки таъмини захираҳои кадрӣ танҳо вазифаи муассисаҳои таълимӣ нест, балки як вазифаи ҳамоҳангшудаи идораи давлатӣ ва мақомоти соҳаи технология мебошад.

“Вазифаҳои нави рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ дар шароити рақамикунонӣ мавқеи моликияти зеҳнӣро ҳамчун унсури калидии рушди платформаҳо ва технологияҳои ҳамкориҳои самараноки субъектҳои бозор ва соҳаҳои иқтисодиёт боз ҳам таҳким мебахшанд. Ин раванд танзими меъёриҳои ҳуқуқӣ, инфрасохтори иттилоотӣ, иқтидори кадрӣ ва таъмини амнияти иқтисодиро дар бар мегирад” [8, с. 8]. Аз ҷониби дигар, таҳлилҳои имрӯза нишон медиҳанд, ки шумори кадрҳои дорои малақаҳои рақамӣ ҳанӯз барои талаботи бозори меҳнати Тоҷикистон кофӣ нест. Бисёре аз ширкату муассисаҳо дар ҷустуҷӯи мутахассисони дорои малақаҳои таҳлили додаҳо, барноманависӣ, идораи системаҳои иттилоотӣ ва амалӣ намудани лоиҳаҳои инноватсионӣ мебошанд. Ин ба он ишора мекунад, ки системаи омодаسازی кадрҳо ҳам дар ҷодаи таълим ва ҳам дар заминаи таҷрибаҳои амалӣ бояд тақмил дода шавад. “Таҷрибаи ҷамъшудаи истифодаи стратегияҳои кадрӣ барои ҷалб ё рушди захираҳои кадрӣ нишон дод, ки онҳо дар шакли ҳолис хеле кам истифода мешаванд, зеро барои ин пешакӣ фароҳам овардани шароити зарурӣ бо дастгирии давлатӣ талаб карда мешавад” [5, с. 4].

Масъалаи асосӣ ин аст, ки чӣ гуна мақомоти давлатӣ метавонанд захираҳои кадриро бо талаботи воқеии бозори меҳнат мувофиқ гардонанд ва ҳамзамон, самаранокии омӯзиш ва таҷрибаомӯзии мутахассисонро баланд бардоранд? Посух додан ба ин пурсиш барои рушди иқтисоди рақамӣ ва устувории бозори меҳнат дар Тоҷикистон аҳамияти калон дорад.

Бо рушди босуръати технология ва ҷаҳонишавӣ, бозори меҳнат ба мутахассисони дорои малақаҳои рақамӣ ниёз дорад, ки метавонанд бо технологияҳои нав ҳамқадам шаванд ва барои рушди соҳаҳои истеҳсолӣ, хизматрасонӣ ва платформаҳои рақамӣ сахм гузоранд. Омодаسازی кадрҳо барои ин бозор на танҳо вазифаи муассисаҳои таълимӣ аст, балки як қори ҳамоҳангшудаи мақомоти давлатӣ, ширкатҳои хусусӣ ва марказҳои омӯзишӣ мебошад. Дар сурати ноқомӣ дар ин раванд, давлат метавонад бо

норасоии кадрҳои дорои малакаҳои зарурӣ мувоҷеҳ шавад, ки ин ба самаранокии иқтисоди рақамӣ ва қобилияти рақобатпазирии ширкатҳо таъсир мерасонад.

Барномаҳои таълимӣ ва лоиҳаҳои таълимӣ, ки бо дастгирии Вазорати рушди иқтисод ва савдо ва Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ роҳандозӣ мешаванд, ба донишҷӯён ва мутахассисон имкон медиҳанд, ки бо муҳити рақамӣ ва талаботи воқеии бозори меҳнат шинос шаванд. Ин барномаҳо аз омӯзиши барномасозӣ ва таҳлили додаҳо то идоракунии системаҳои иттилоотӣ, таҳияи барномаҳои инноватсионӣ ва амалӣ кардани лоиҳаҳои рақамию саноатӣ дар бар мегиранд. Ҷараёни омӯзиш бо таҷрибаҳои амалӣ ҳамроҳ аст, то донишҷӯён ва мутахассисон на танҳо назарияро, балки малакаҳои кори амалӣ ва қарорсозии мустақилро низ соҳиб шаванд.

Барои онҳое, ки аллакай дар соҳаи рақамӣ фаъолият мекунанд, барномаҳои такмили ихтисос ва таҷрибаомӯзиҳо (стажировкаҳо) имкон медиҳанд, ки малакаҳои худро навсозӣ кунанд ва бо технологияҳои нав ва стандартҳои байналмилалӣ шинос шаванд. Масалан, таҷрибаомӯзӣ (стажировка) дар ширкатҳои технологӣ, марказҳои инноватсионӣ ё лабораторияҳои рақамӣ на танҳо таҷрибаи воқеии кориро фароҳам меорад, балки ба мутахассисон имкон медиҳад, ки бо талаботи бозори меҳнат ҳамқадам шаванд, стратегияи рушди шахсӣ ва касбиро рағона созанд ва қобилияти онҳо барои иҷрои лоиҳаҳои мураккаб афзоиш меёбад.

Ҳамзамон, барои зиёд кардани теъдоди мутахассисон, мақомоти давлатӣ тадбирҳои гуногунро ба роҳ мондаанд. Таҳия ва таҳсил дар марказҳои махсуси таълимӣ, таъсиси курсу барномаҳои омӯзишӣ барои ҷавонон, дастгирии молиявӣ ва бурсияҳо (грантҳо) барои донишҷӯён ва омӯхтгорандагони нав ба соҳаи рақамӣ, инчунин, ташкил кардани платформаҳои онлайн ва барномаҳои омӯзишӣ ба шумори зиёди омӯзишгирандагон аз ҷумлаи чорабиниҳои асосӣ ба шумор мераванд. “Захираҳои кадрӣ низоми таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбиро тавассути бузургиҳои мутлақ, бузургиҳои нисбӣ, нишондиҳандаҳои динамикаи ҳодисаҳои ҷамъиятӣ ва индексҳо таҳлил намудан мумкин аст” [7, с. 133]. Ин чорабиниҳо барои фароҳам овардани кадрҳои дорои малакаҳои амалии рақамӣ, баланд бардоштани сифати омӯзиш ва ба талаботи воқеии бозори меҳнат мувофиқ кардани кадрҳо муҳим мебошанд.

Омодасозии кадрҳо барои бозори рақамӣ рағанди ҳамгиро ва комплексӣ мебошад, ки ҳам назарияи омӯзиш ва ҳам таҷрибаи амалӣ, ҳам дастгирии давлатӣ ва ҳам ҳамкории муассисаҳои таълимиро дар бар мегирад. Танҳо тавассути ҳамоҳангсозии барномаҳои таълимӣ, лоиҳаҳои амалӣ, таҷрибаомӯзӣ (стажировка) ва тадбирҳои дастгирии молиявӣ ва стратегӣ метавон теъдоди мутахассисони босалоҳиятро зиёд кард ва сифати

омодасозии онҳо барои бозори рақамӣ баланд бардошт. Ин раванд барои рушди босуръати иқтисоди рақамӣ, устувории бозори меҳнат ва пешрафти соҳаҳои технологӣ дар Тоҷикистон нақши ҳалкунанда дорад, чунки “неруи кадрӣ яке аз хусусиятҳои муҳимми рушд ба шумор меравад, ки ҳамзамон вазъи худро бо дарназардошти талаботи муҳити берунӣ ва дохилӣ инъикос менамояд” [3, с. 1].

Бо ин васила таъмини омодагии кадрҳо ба бозори рақамӣ на танҳо масъалаи таълим аст, балки яке аз ҳадафҳои стратегии идораи давлатӣ барои рушди иқтисоди рақамӣ ва тақвияти иқтисодии рақобатпазирии кишвар мебошад. Муҳимтар аз ҳама, ҷамоаҳои соҳаҳои чорабинӣ ва барномаҳои давлатӣ бо талаботи воқеии бозори меҳнат метавонанд натиҷаи воқеан амалӣ ва устувор эҷод кунанд.

Бозори меҳнати рақамӣ ба таври устувор тағйир меёбад ва талаботи он ба кадрҳои дорои малакаҳои рақамӣ ва таҷрибаи амалӣ ҳамаҷуз меафзояд. Ин талабот ҳам аз тарафи ширкатҳои технологӣ, ҳам аз муассисаҳои истеҳсолӣ ва ҳам хизматрасонии рақамӣ пеш меояд. Мисолҳои амалӣ нишон медиҳанд, ки дар бисёре аз соҳаҳо, аз ҷумла таҳлили додаҳо, идоракунии системаҳои иттилоотӣ, барномасозӣ ва татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ, шумори кадрҳои омодаи кор барои талаботи воқеии бозор кофӣ нест. Аз ҷумла қайд намудани, ки “технологияҳои иттилоотӣ, ки асоси иқтисоди рақамиро ташкил медиҳанд, зуд тағйир ёфта, дар марҳалаи нави паҳншавии босуръати ҷаҳонӣ қарор доранд” [4, с. 69].

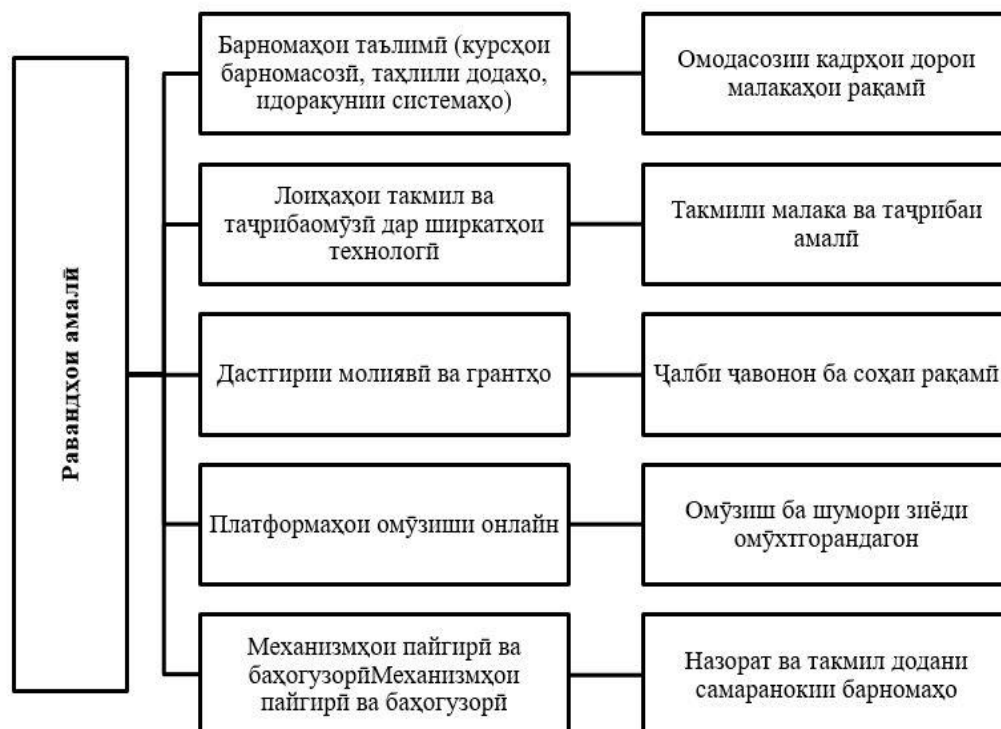
Барои баргарафти кардани ин норасоӣ, мақомоти давлатӣ ва муассисаҳои ҳамкор якҷанд тадбирҳоро асосиро роҳандозӣ мекунанд. Ин тадбирҳо ба омӯзиши назариявӣ, таҷрибаи амалӣ ва дастгирии молиявӣ тақсим мешаванд. Омӯзиш ва барномаҳои таълимӣ бо дарназардошти эҳтиёҷоти бозори меҳнат таҳия мешаванд ва мутахассисон метавонанд малакаҳои зарурӣ, аз ҷумла барномасозӣ, таҳлили додаҳо ва идоракунии платформаҳои рақамиро омӯзанд.

Барномаҳои таҷрибаомӯзӣ (стажировка) ва лоиҳаҳои амалӣ дар ширкатҳои технологӣ ва марказҳои инноватсионӣ имкон медиҳанд, ки мутахассисон таҷрибаи воқеии кориро мустақиман ба даст оранд ва барои иҷрои вазифаҳои мураккаб омодагӣ пайдо кунанд. Дар баробари ин, “дастгирии молиявӣ ва бурсияҳо (грантҳо) барои омӯзишигирандагон ва мутахассисони ҷавон барои ворид шудан ба соҳаи рақамӣ теъдоди кадрҳои коршоям ва босалоҳиятро зиёд мекунанд” [10, с. 51].

Назорат ва баҳогузорӣ низ ҷузъи муҳим мебошад. Механизмҳои пайгирӣ ва арзёбӣ ба мақомоти давлатӣ имкон медиҳанд, ки самаранокии чораҳои андешидашударо таҳлил кунанд, барномаҳои омодакунандиро тақмил диҳанд ва онҳоро бо талаботи воқеии бозор ҷамоаҳои соҳаҳои созад. Танҳо тавассути ҷамоаҳои соҳаҳои созад ва назорати пайвастаи равандҳо метавон сифати

омодасозии кадрҳоро баланд бардошт ва рушди босуръати иқтисоди рақамӣ ва устувории бозори меҳнати Тоҷикистонро таъмин кард. “Фароҳам овардани мунтазами омӯзиш, тақмили ихтисос, таҷрибаи бештар барои ҷавонон ва ташкили барномаҳои махсус барои онҳо дар мадди аввал ҷой дошта бошад” [9, с. 214].

Барои равшантар нишон додани равандҳои амалии оморасозии кадрҳоро дар расми 1 пешниҳод менамоем, ки дар он тадбирҳои асосӣ ва самаранокӣ онҳо дар таъмини талаботи бозори меҳнатро муайян менамояд.

Расми 1. Раванди амалии оморасозии кадрҳо.

Манбаъ: аз ҷониби муаллиф дар асоси омӯзиши назарияи захираҳои кадрӣ таҳия гардидааст.

Равандҳои асосии таъмини талаботи бозори меҳнати рақамиро ба таври систематикӣ нишон медиҳад ва имкон фароҳам меоварад, ки мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ ва ширкатҳои хусусӣ вазифаҳои худро ба тарзи ҳамоҳангшуда иҷро кунанд. Ин чадвал асосан барои таҳлили амал ва пешниҳоди чораҳои амалӣ истифода мешавад ва метавонад ҳамчун меёри барои барномаҳои оянда хизмат кунад.

Барномаҳои таълимӣ, оморасозии кадрҳоро бояд дар заминаи барномаҳои омӯзишии муосир ва мувофиқ ба талаботи бозор мунтазам орад. Аз ин рӯ, тавсия дода мешавад, ки муассисаҳои таълимӣ бо ширкатҳо ва Агентии инноватсия ҳамкориҳои мустақим дошта бошанд, то барномаҳо ҳам назария ва ҳам малакаҳои амалӣ дошта бошанд.

Лоиҳаҳои таҷрибаомӯзӣ (стажировка), омӯзиши амалӣ ва тақмили барои баланд бардоштани малакаи кадрҳо муҳиманд. Тавсия дода мешавад, ки ташкилотҳои давлатӣ ва хусусӣ дар ҳамдастӣ платформаҳо ва ҷойҳои таҷрибаомӯзиро зиёд кунанд, то омӯзишишириандагон таҷрибаи воқеӣ ва қобилияти кор дар муҳити рақамиро ба даст оваранд.

Дастгирии молиявӣ ва грантҳо, ҷалби ҷавонон ва дастгирии молиявиро барои зиёд намудани шумори кадрҳои соҳавро таъмин менамояд. Тавсия дода мешавад, ки бурсия ва стипендияҳо ба донишҷӯён ва мутахассисони ҷавон дар самтҳои рақамӣ ва навоарӣ бештар ҷудо карда шаванд.

Платформаҳои омӯзиши онлайн таълимо бояд ба таври васеъ ва дастрас ба ҳама фароҳам овард. Тавсия дода мешавад, ки платформаҳои онлайн бо барномаҳои интерактивӣ ва омӯзишҳои амалӣ таъмин шаванд, то шумори зиёди донишҷӯён ва мутахассисон тавонанд малакаҳои заруриро омӯзанд.

Механизмҳои пайгирӣ ва баҳогузорӣ назорат ва баҳодиҳиро мунтазам барои самаранокии ҷораҳоро дуруст роҳнамоӣ менамоянд. Тавсия дода мешавад, ки мақомоти давлатӣ механизми пайгирӣ ва баҳогузори натиҷаҳоро таъсис диҳанд, ки натиҷаҳои омӯзиш ва малакаҳои кадрҳо ба талаботи бозор мувофиқ бошад ва барномаҳои оянда мувофиқ ба мушкилот ва ниёзҳои воқеӣ тақмил ёбанд.

Умуман, ҷадвал як нақшаи амалии тавсиявӣ барои мақомоти давлатӣ ва муассисаҳои таълимӣ мебошад. Он равандҳои асосӣ ва самаранокии ҷораҳои таълимӣ, таҷрибаомӯзӣ (стажировка), дастгирӣ ва назоратро равшан мекунад ва имкон медиҳад, ки бозори меҳнати рақамӣ бо кадрҳои босалоҳият ва ҷавобгӯ ба талаботи воқеӣ таъмин гардад.

Мақомоти давлатӣ нақши калидӣ дар ҳамроҳангсозии захираҳои кадрӣ ва талаботи воқеии бозори меҳнат доранд. Онҳо бо истифода аз таҳлилҳои калони додаҳо ва таҳқиқоти бозор метавонанд эҳтиёҷоти ояндаи соҳаҳои рақамиро муайян кунанд ва пешгӯӣ намоянд, ки кадом малакаҳо дар оянда бештар тақозо хоҳанд шуд. Таълим бояд ҳамзамон, назариявӣ ва амалӣ бошад, аз ин рӯ, мақомоти давлатӣ бояд механизми ҳамкориро миёни донишгоҳҳо, марказҳои омӯзишӣ ва ширкатҳои технологӣ фароҳам оваранд, то барномаҳои таълимӣ ҳам талаботи бозор ва ҳам малакаҳои амалӣ дошта бошанд. Барои дастрасии васеъ ба омӯзиш ва таҷрибаомӯзӣ, давлат метавонад платформаҳои онлайн, лабораторияҳо ва марказҳои инноватсионӣ таъсис диҳад, ки ба ҷавонон ва мутахассисон дар саросари кишвар имкон медиҳанд бо муҳити рақамӣ ва технологияҳои нав шинос шаванд. Дастгирии молиявӣ ва грантҳо барои донишҷӯён ва мутахассисони ҷавон онҳоро барои ворид шудан ба соҳаи рақамӣ ҷалб мекунад ва теъдоди кадрҳои бо малакаи зарурӣ зиёд мегардад. Ҳамзамон, механизми назорат ва баҳогузорӣ самаранокии барномаҳои таълимӣ ва таҷрибаомӯзиро арзёбӣ ва

такмил медиҳад ва танҳо тавассути назорати доимӣ сифати кадрҳои тайёршударо метавон таъмин кард.

Мутахассисоне, ки аллакай дар соҳаи рақамӣ фаъолият мекунанд, метавонанд малакаҳои худро бо барномаҳои тақмили ихтисос ва таҷрибаомӯзӣ (стажировкаҳо) навсозӣ кунанд. Таҷрибаомӯзӣ дар ширкатҳои технологӣ имкон медиҳад, ки таҷрибаи воқеии корӣ ва иҷрои лоиҳаҳои мураккаб ба даст оварда шавад. Барномаҳои амалӣ дар марказҳои инноватсионӣ ва лабораторияҳо барои омӯзиши технологияҳои нав ва стандартҳои байналмилалӣ кумаки амалӣ мерасонанд. Механизмҳои таълимии онлайн ба омӯзиши барномасозӣ, таҳлили додаҳо ва идоракунии платформаҳои рақамӣ ҳатто дар минтақаҳои дурдаст мусоидат мекунанд. “Идоракунии муосири давлатии захираҳои кадрӣ ҳарчи бештар хусусияти низоми мукамал, аз ҷиҳати стратегӣ асоснок ва бо технологияҳои рақамӣ дастгиришавандаро касб менамояд. Ин раванд барои баланд бардоштани самаранокии хизмати давлатӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад, аммо ҳамзамон, мушкилоти навро низ ба вуҷуд меорад, ки бо мавҷудияти монеаҳои институтсионалӣ, норасоии салоҳиятҳои касбӣ ва зарурати татбиқи ислоҳоти амиқи сохторӣ алоқаманд мебошанд” [6, с. 214]. Ин раванд ба мутахассисон имкон медиҳад, ки ҳамзамон, бо рушди технологияҳо пешравӣ кунанд ва стратегияи рушди шахсӣ ва касбиро тавсеа диҳанд.

Хулоса. Оمودасозии кадрҳо ба иқтисоди рақамӣ таъсири назаррас дорад. Он аввалан рақобатпазирии ширкату соҳаҳои истеҳсолиро баланд мебардорад ва ба онҳо имкон медиҳад, ки бо стандартҳои ҷаҳонӣ рақобат кунанд. Дуюм, шумори зиёди кадрҳои дорои малакаҳои амалӣ ба рушди устувори бозори меҳнат ва коҳиши норасоии мутахассисон мусоидат менамояд. Севум, оمودасозии кадрҳо ва барномаҳои ҷамоаангшудаи давлатӣ ба тадриҷан гузаштан ба иқтисодиёти рақамӣ ва баланд бардоштани самаранокии умумии иқтисодиёт равона мешаванд.

Ҷамоаангсозии захираҳои кадрӣ ва нақши мақомоти давлатӣ дар таъмини бозори меҳнати рақамӣ барои рушди иқтисоди рақамӣ ва устувории бозори меҳнат дар Тоҷикистон аҳамияти стратегӣ дорад. Оمودасозии кадрҳо раванди комплексӣ буда, ҳам назария, ҳам таҷрибаи амалӣ ва ҳам дастгирии молиявӣ ва назоратро фаро мегирад.

Барномаҳои таълимӣ, лоиҳаҳои стажировка, платформаҳои онлайн ва механизмҳои назорат имкон медиҳанд, ки мутахассисон малакаҳои заруриро омӯзанд ва ба талаботи воқеии бозори меҳнат ҷавобгӯ шаванд. Ин оمودасозӣ рақобатпазирии ширкату соҳаҳои истеҳсолиро баланд мебардорад, шумори кадрҳои босалоҳиятро зиёд мекунад ва рушди устувори иқтисоди рақамиро таъмин месозад.

Таъмини омодагии кадрҳо ба бозори рақамӣ на танҳо масъалаи таълим аст, балки яке аз ҳадафҳои стратегияи идораи давлатӣ барои тақвияти иқтисодии рақобатпазирии кишвар ва пешрафти соҳаҳои технологӣ мебошад.

Адабиёт

1. Искандаров Ҳ. Талаботҳои муосири омодакунии кадрҳо дар шароити иқтисодии рақамӣ / Ҳ. Ҳ. Искандаров // Тоҷикистон: иқтисод ва идора. – 2021. – № 2. – Р. 93-102. – EDN YUUKAK.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ. Ш. Душанбе – 2025 [Захираи электронӣ]: <https://president.tj/event/missives/54181> (санаи мурочиат: 25.02.2026).
3. Турахонзода С. Баъзе ҷабҳаҳои назариявии иқтисодии кадрӣ корхона / С. Турахонзода // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – 2025. – № 2 (57). – EDN QNFTUU.
4. Бобомуродов П. Таҷрибаи хориҷӣ оид ба идоракунии иқтисодии кадрӣ мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар шароити рақамизат / П. Бобомуродов, С. Шарипов // Идоракунии давлатӣ. – 2024. – № 3(68). – Р. 69-77. – EDN MTGTMC.
5. Кабутзода Қ. Омилҳои асосии баланд бардоштани иқтисодии захираҳои кадрӣ дар ташкилот / Қ. Кабутзода, З. Абдуллоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – 2026. – № 1(61). – EDN ZBJLDI.
6. Сиджоатова М. Государственное управление кадровыми ресурсами: современные подходы и перспективы развития / М. Г. Сиджоатова // Доклады Таджикской академии сельскохозяйственных наук. – 2026. – № 1(87). – С. 212-219. – EDN HFSNRD.
7. Қодиров Ш. Таҳлили омори захираҳои кадрӣ низомии таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ / Ш. Қодиров, К. Зокирзода // Иқтисодии Тоҷикистон. – 2024. – № 4. – Р. 133-137. – EDN YGYPOZ.
8. Неретин О. Методика изучения и анализа готовности кадрового ресурса сферы интеллектуальной собственности к цифровым трансформациям/О.Неретин,Н.Лопатина,Е.Томашевская//Информационные ресурсы России. – 2020. – № 1(173). – С. 8-12. – EDN VTTRNJ.
9. Одиназода Ш. Асосҳои назариявии идораи давлатии кадрӣ / Ш. Одиназода, М. Сичоатова // Гузоришҳои Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон. – 2024. – № 4 (82). – Р. 211-216. – EDN PIBBOA.
10. Красавина Е. Определение состава и содержания кадровых задач в процессах компьютерного управления человеческими ресурсами в целях роста эффективности / Е. Красавина, А. Пушкарева // Нормирование и оплата труда в промышленности. – 2019. – № 3. – С. 49-56. – EDN ZAHNUT.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ - СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TJ	RU	EN
ОДИНАЗОДА ШОҲИН ТАЛБАК	ОДИНАЗОДА ШОХИН ТАЛБАК	ODINAZODA SHOHIN TALBAK
Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ	Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН	Institute of Economics and Systematic Analysis of TAAS
Доктори илмҳои иқтисодӣ	Доктор экономических наук	Doctor of Economics
Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кучаи Ҳаёти нав 306	Таджикистан, город Душанбе, улица Ҳаёти нав, 306	Tajikistan, Dushanbe city, Hayoti Nav Street, 306
Тел.: (+992) 918-42-57-57. E-mail: Economic64@Mail.Ru		
TJ	RU	EN
СИҶОАТОВА МУНИРА ҒАЙРАТОВНА	СИДЖОАТОВА МУНИРА ҒАЙРАТОВНА	SIJOATOVA MUNIRA GAYRATOVNA
Унвонҷӯи Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ	Соискатель Института экономики и систематического анализа развития сельского хозяйства ТАСХН	Applicant Institute of Economics and Systematic Analysis of TAAS
Тоҷикистон, шаҳри Душанбе кучаи Ҳаёти нав 306	Таджикистан, город Душанбе, улица Ҳаёти нав, 306	Tajikistan, Dushanbe city, Hayoti Nav Street, 306
Tel: (+992) 915884247		

**КУЛЬТУРНЫЙ КОД ТАДЖИКИСТАНА КАК РЕСУРС
СОХРАНЕНИЯ НАСЛЕДИЯ И ПОВЫШЕНИЯ ТУРИСТСКОЙ
ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ: МЕДИАКОММУНИКАЦИОННАЯ И
МАРКЕТИНГОВАЯ МОДЕЛЬ**

Бободжанова Р.М., Казенина Т.В.

В статье рассматривается культурный код Таджикистана как ресурс сохранения нематериального и материального наследия, формирования туристской привлекательности и продвижения страны на международном туристском рынке. Методологическая база исследования сформирована на пересечении двух подходов: маркетинговых стратегий туристского продукта, включающих брендинг территорий, цифровой маркетинг, устойчивый туризм и диверсификацию нишевых продуктов, а также медиакоммуникационной модели сохранения наследия, в которой культура анализируется через институциональные, локально-общественные, визуально-семиотические, аудиальные, туристские и цифровые каналы репрезентации. На материале культурного наследия Таджикистана выделены ключевые семантические ядра культурного кода: цивилизационно-шелковый, памирско-горный, поэтико-языковой, ремесленно-визуальный, музыкально-обрядовый и гастрономическо-гостевой. Показано, что туристская привлекательность Таджикистана может усиливаться не только через продвижение природных ландшафтов и маршрутов Великого шелкового пути, но и через осмысленную медиарепрезентацию локальных культурных практик: атласа и адраса, чакана, фалака, шаимакома, Навруза, Мехргона, Сада, дастархана, ремесленных центров и поэтической традиции. Предложена интегрированная модель использования культурного кода Таджикистана, соединяющая сохранение наследия, участие локальных сообществ, цифровой сторителлинг и туристский брендинг. Обоснованы риски декоративизации, фольклоризации, внешней репрезентации и редукции сложной культуры до набора красивых туристских символов.

Ключевые слова: культурный код, Таджикистан, медиакоммуникации, туристская привлекательность, брендинг территорий, цифровой маркетинг, культурное наследие, этнический туризм, Шелковый путь, устойчивый туризм.

**РАМЗИ ФАРҶАНГИИ ТОҶИКИСТОН ҶАМЧУН ЗАХИРА БАРОИ
ҲИФЗИ МЕРОС ВА БАЛАНД БАРДОШТАНИ ҶОЗИБАИ САЙЁҲӢ:
МОДЕЛИ ИРТИБОТИ МЕДИАВӢ ВА МАРКЕТИНГӢ**

Бобочонова Р.М., Казенина Т.В.,

Дар мақола рамзи фарҳангии Тоҷикистон ҳамчун захира барои ҷифзи мероси моддӣ ва ғайримоддӣ, таҳкими ҷозибии сайёҳӣ ва муаррифии кишвар дар бозори байналмилалӣ сайёҳии фарҳангӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Методологияи таҳқиқот ду равиши таҳлиро дар бар мегирад: стратегияҳои маркетингии маҳсулоти сайёҳӣ, аз ҷумла брендинги макон (place branding), маркетинги рақамӣ, сайёҳии устувор ва диверсификатсияи маҳсулоти махсусгардонидашуда (нишавӣ), инчунин, модели иртиботи медиавии ҷифзи мероси фарҳангӣ, ки дар он фарҳанг тавассути каналҳои институтсионалӣ, ҷомеаҳои маҳаллӣ, визуалӣ-семиотикӣ, аудиоӣ, сайёҳӣ ва рақамӣ муаррифӣ таҳлил мешавад.

Дар наҷсуҳии ҳастаҳои асосии маъноии рамзи фарҳангии Тоҷикистон муайян шудаанд: рамзи тамаддунии Роҳи Абрешим, рамзи баландкӯҳи Помир, рамзи шеър ва забон, рамзи ҳунармандӣ ва фарҳанги визуалӣ, рамзи мусиқӣ ва ойнҳо, инчунин, рамзи гастрономия ва меҳмоннавозӣ.

Дар мақола асоснок карда мешавад, ки ҷозибии сайёҳии Тоҷикистонро метавон на танҳо тавассути таблиғи манзараҳои кӯҳистон ва масирҳои Роҳи Абрешим, балки инчунин тавассути муаррифии пурмазмунӣ медиавии амалияҳои фарҳангии маҳаллӣ, аз ҷумла матоъҳои атлас ва адрас, гулдӯзии чакан, фалак, шаишақом, Наврӯз, Меҳргон, Сада, дастархон, марказҳои ҳунармандӣ ва анъанаҳои шеърӣ, афзоиши дод.

Модели ҳамгирое пешниҳод шудааст, ки ҷифзи мероси фарҳангӣ, нақши фаъоли ҷомеаҳои маҳаллӣ, ҳикоясозии рақамӣ (digital storytelling) ва брендинги маконро ба ҳам мепайвандад. Ҳамчунин, дар мақола масъалаҳои вобаста ба хатари орошишсозии фарҳанг (декоративизатсия), фолклоризатсия, муаррифии берунӣ ва коҳиши додани фарҳанги мураккаб ба маҷмуи рамзҳои ҷолиби сайёҳӣ мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор гирифтаанд.

***Калидвожаҳо:** рамзи фарҳангӣ; Тоҷикистон; иртиботи медиаӣ; ҷозибии сайёҳӣ; брендинги макон; маркетинги рақамӣ; мероси фарҳангӣ; сайёҳии этникӣ; Роҳи Абрешим; сайёҳии устувор.*

**CULTURAL CODE OF TAJIKISTAN AS A RESOURCE FOR
HERITAGE PRESERVATION AND INCREASING TOURISM
ATTRACTIVENESS: A MEDIA COMMUNICATION AND
MARKETING MODEL**

Bobodzhanova R.M., Kazenina T.V.,

The article examines the cultural code of Tajikistan as a resource for preserving tangible and intangible heritage, strengthening tourism attractiveness and promoting the country in the international cultural tourism market. The methodology combines two analytical approaches: tourism product marketing

strategies, including place branding, digital marketing, sustainable tourism and the diversification of niche products, and a media communication model of heritage preservation, in which culture is analyzed through institutional, local-community, visual-semiotic, audio, tourism and digital channels of representation. The study identifies key semantic cores of Tajikistan's cultural code: the Silk Road civilizational code, the Pamir high-mountain code, the poetic and linguistic code, the craft and visual code, the musical and ritual code, and the gastronomic and hospitality code. The article argues that the tourism attractiveness of Tajikistan can be enhanced not only through the promotion of mountain landscapes and Silk Road routes, but also through meaningful media representation of local cultural practices: atlas and adras textiles, chakan embroidery, falak, shashmaqom, Navruz, Mehregan, Sada, dastarkhan, craft centres and poetic tradition. An integrated model is proposed that links heritage preservation, local community agency, digital storytelling and place branding. The article also discusses risks of decorativization, folklorization, external representation and reduction of complex culture to a set of attractive tourist symbols.

Keywords: *cultural code; Tajikistan; media communications; tourism attractiveness; place branding; digital marketing; cultural heritage; ethnic tourism; Silk Road; sustainable tourism.*

Введение

Туризм всё меньше похож на простое перемещение между достопримечательностями. Он становится конкуренцией образов, смыслов и доверия. Страна, регион или город выигрывают не только тогда, когда располагают памятниками, горами, музеями и маршрутами, но и тогда, когда умеют объяснить миру, почему эти объекты важны, чем они отличаются и какую культурную память несут.

Для Таджикистана этот вопрос имеет особое значение. Республика обладает редким сочетанием историко-культурного и природного потенциала: наследие Великого шелкового пути, древние городища, памирские ландшафты, музыкальные традиции, поэтическая культура, ремесла, праздники, гостеприимство и гастрономические практики. Но туристская привлекательность не возникает сама собой. Наследие должно быть переведено в язык маршрутов, медиатекстов, визуальных образов, цифровых историй и устойчивых туристских продуктов.

Официальные стратегические документы Таджикистана прямо связывают развитие туризма с богатым историко-культурным наследием, уникальной природой, озерами, редкими видами флоры и фауны, высокогорными вершинами и необходимостью создания благоприятных условий для отрасли [4]. Эта постановка задачи важна. Однако для современного туристского рынка ее уже недостаточно. Нужна не только инвентаризация ресурсов, но и работа с культурным кодом территории.

Культурный код в данной статье понимается как устойчивая система знаков, образов, практик, текстов, звуков, ремесел, ритуалов и пространственных ассоциаций, через которые территория узнается, интерпретируется и включается в туристское воображение. У Таджикистана такой код многослоен. Он связан с Согдианой, Саразмом, Зарафшаном, Памиром, персидско-таджикской поэзией, Наврузом, фалаком, шашмакомом, чаканом, атласом и адрасом, дастарханом, горными дорогами и логикой гостевого дома. Это не набор красивых деталей. Это структура идентичности.

Актуальность исследования определяется противоречием. С одной стороны, культурное наследие Таджикистана может стать основой сильного туристского бренда. С другой—при неосторожном продвижении оно рискует превратиться в декоративный набор восточных мотивов: горы, чай, ковер, танец, орнамент. Красиво. Но плоско. Именно поэтому задача состоит не только в маркетинге, но и в сохранении смысловой глубины культурного кода.

Цель исследования—разработать медиакоммуникационную и маркетинговую модель использования культурного кода Таджикистана для сохранения наследия и повышения туристской привлекательности страны. Объект исследования—культурное наследие Таджикистана как ресурс туристского продвижения. Предмет исследования—методологии медиарепрезентации, брендинга территорий, цифрового маркетинга и устойчивого туризма, применимые к сохранению и продвижению культурного кода Таджикистана.

Научная новизна исследования состоит в том, что культурный код Таджикистана рассматривается не как сумма культурных символов, а как многоканальная система туристско-медийной репрезентации. В этой системе музей, маршрут, ремесло, праздник, песня, гастрономическая практика, цифровой контент и локальное сообщество выступают взаимосвязанными механизмами сохранения и продвижения наследия.

Задачи исследования: 1) проанализировать методологические возможности маркетинга туристского продукта и медиакоммуникационной модели сохранения наследия; 2) выделить основные семантические ядра культурного кода Таджикистана; 3) определить каналы его туристской репрезентации; 4) предложить интегрированную модель продвижения; 5) выявить риски коммерциализации и смысловой редукции наследия.

1. Материалы и методы

Исследование носит теоретико-прикладной характер. Его методологическая база сформирована на основе синтеза двух исследовательских линий. Первая линия связана с анализом маркетинга туристского продукта в странах Африки, где ключевыми инструментами

продвижения выступают брендинг территорий, цифровой маркетинг, устойчивый туризм, нишевые продукты, работа с авиадоступностью и преодоление инфраструктурных барьеров [1]. Вторая линия связана с медиакоммуникационным подходом к сохранению нубийского наследия, в рамках которого наследие рассматривается как система институциональных, локально-сообщностных, визуально-семиотических, аудиальных, туристских и цифровых каналов [2].

Обоснование выбора опыта африканских стран

Выбор опыта африканских стран в качестве методологической основы для анализа туристского продвижения Таджикистана обусловлен не географическим сходством регионов, а сопоставимостью маркетинговых задач. Речь идет о территориях, обладающих выраженным культурным, природным и этническим своеобразием, но нуждающихся в более точной международной репрезентации, усилении бренда, цифровой видимости и диверсификации туристского продукта.

Опыт африканских стран показывает, что туристская привлекательность формируется не только через наличие уникальных ресурсов, но и через способность территории превратить эти ресурсы в узнаваемый образ, понятный внешней аудитории. В маркетинговых стратегиях Кении, Марокко, Египта, Руанды, Гамбии и ЮАР особое значение имеют брендинг территорий, цифровой маркетинг, устойчивый туризм, продвижение нишевых продуктов, работа с локальными сообществами и формирование позитивного международного нарратива. Эти инструменты могут быть адаптированы к таджикскому контексту, поскольку Таджикистан также обладает мощным ресурсом культурной и природной идентичности: наследием Шелкового пути, памирским горным ландшафтом, персидско-таджикской литературной традицией, ремеслами, музыкально-обрядовой культурой, гастрономией и практиками гостеприимства.

Методологическая ценность африканского опыта состоит в том, что он позволяет рассматривать туристский продукт не как сумму достопримечательностей, а как систему смыслов, образов и коммуникационных каналов. Для Таджикистана это особенно важно: культурный код страны нуждается не только в сохранении, но и в корректной медиарепрезентации. Он должен быть переведен на язык современных туристских коммуникаций — бренда, маршрута, визуального образа, цифрового контента, фестивального события, локального опыта и устойчивого взаимодействия с принимающими сообществами.

При этом африканский опыт не может быть механически перенесен на Таджикистан. Его значение заключается в выявлении универсальных маркетинговых механизмов: территориального брендинга, цифровизации

продвижения, развития нишевых туристских продуктов, усиления роли локальных сообществ и преодоления инфраструктурных барьеров. Содержание же этих механизмов должно быть наполнено таджикской культурной спецификой. Иными словами, Африка дает не готовую модель для копирования, а набор инструментов, которые позволяют Таджикистану точнее упаковать собственный культурный код в конкурентоспособный туристский продукт.

Для анализа применялись культурологический, медиакоммуникационный, семиотический, маркетинговый и культурно-географический подходы. Культурологический подход позволил рассмотреть наследие Таджикистана как систему кодов и практик. Медиакоммуникационный подход использовался для анализа того, как культурные смыслы переходят в музейные тексты, маршруты, фотографии, видеоролики, туристские описания и цифровые платформы. Семиотический подход применялся для интерпретации орнамента, цвета, музыки, гастрономии, поэтических образов и горного ландшафта как знаков туристской идентичности. Маркетинговый подход позволил связать культурный код с брендингом территории и туристским продуктом.

Эмпирико-информационную основу составили открытые материалы UN Tourism, ЮНЕСКО, Комитета по развитию туризма при Правительстве Республики Таджикистан, официальная статистика Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, а также данные о туристских стратегиях, объектах всемирного наследия и элементах нематериального культурного наследия [3–10].

Таблица 1. Методологический синтез: от маркетинга туристского продукта к сохранению культурного кода Таджикистана

Методологический элемент	Источник подхода	Применение к Таджикистану	Ожидаемый эффект
Брендинг территории	Маркетинг туристского продукта, африканские кейсы	Формирование единого образа страны через коды Шелкового пути, Памира, поэзии, ремесел и гостеприимства	Узнаваемость и конкурентное позиционирование
Цифровой маркетинг	Кейсы Египта, Ганы, Кении и других направлений	Тревел-платформы, короткие видео, цифровые карты, мультязычный контент, сторителлинг маршрутов	Расширение аудитории и снижение информационного барьера

Устойчивый туризм	Экотуристские и community-based практики	Поддержка гостевых домов, ремесленников, локальных гидов, фестивалей и сельских маршрутов	Экономическое участие сообществ
Медиакоммуникационная модель наследия	Модель сохранения нубийского наследия	Институциональные, локальные, визуальные, аудиальные, туристские и цифровые каналы культурного кода	Сохранение глубины культурных смыслов
Управление рисками	Критика фольклоризации и цифровой редукции	Разграничение репрезентации и сохранения, участие носителей культуры в выборе образов	Защита культурной субъектности

Источник: составлено авторами.

2.Методологическая база: маркетинг территории и медиакоммуникационное сохранение наследия

Маркетинге туристского продукта в странах Африки показывает важную закономерность: рост туристского потока не объясняется только наличием ресурсов. Африка усиливает позиции через брендинг территорий, цифровые кампании, партнерства, устойчивый туризм и развитие нишевых продуктов [1]. Этот вывод применим и к Таджикистану. У страны есть ресурсы, но для международного рынка ресурс должен стать образом, маршрут–историей, а культурный объект–понятным туристским предложением.

В африканских кейсах особенно важны три стратегии. Первая — территориальный брендинг: страна или регион формируют устойчивый символический образ. Вторая–цифровой маркетинг: турист узнает место до поездки через платформы, видео, карты, отзывы и социальные сети. Третья –устойчивый туризм: локальные сообщества должны не только показываться туристу, но и получать экономическую, культурную и символическую выгоду.

Анализ медиакоммуникационной модели нубийского наследия добавляет к этому маркетинговому подходу другой вопрос: кто говорит от имени культуры и что происходит со смыслом, когда культура становится туристским продуктом. Музей может легитимировать наследие, но отбирать память. Социальные сети расширяют аудиторию, но упрощают образ. Туризм дает доход, но создает постановочность. Это не повод отказаться от

продвижения. Это повод проектировать продвижение умно.

Для Таджикистана нужен именно такой синтез: маркетинг должен работать не против сохранения культурного кода, а вместе с ним. Продвижение страны как туристского направления должно быть не витриной с отдельными символами, а системой смыслов, где каждый элемент — Саразм, Зарафшан, Памир, чакан, фалак, Навруз, дастархан, поэзия — связан с историей, носителями культуры и конкретным туристским опытом.

3. Культурный код Таджикистана: основные семантические ядра

Культурный код Таджикистана не сводится к одному символу. Он полицентричен. В нем соединяются древность и горность, персидско-таджикская книжная культура и живая устная традиция, исламская и доисламская праздничность, ремесло и гостеприимство, локальные кухни и высокогорные дороги. Именно это многообразие позволяет строить не один бренд, а архитектуру бренда.

Первое ядро—цивилизационно-шелковое. Оно связано с древними торговыми путями, Саразмом, Пенджикентом, Зарафшанским коридором, культурными связями Согда, Бактрии, Хутталя и Памира. ЮНЕСКО относит Саразм к объектам всемирного наследия, а коридор Зарафшан — Каракумы рассматривает как ключевой участок Шелковых путей Центральной Азии [6; 7]. Для туристского брендинга это означает возможность позиционировать Таджикистан не как периферию маршрута, а как один из смысловых узлов евразийской культурной коммуникации.

Второе ядро—памирско-горное. UN Tourism в инвестиционном профиле Таджикистана подчеркивает конкуренцию страны через подлинность и высоту, то есть через высокогорные ландшафты и уникальность природно-культурного опыта [3]. Это не просто пейзаж. Горы здесь становятся знаком стойкости, пути, гостеприимства, удаленности, испытания и редкой встречи с пространством.

Третье ядро—поэтико-языковое. Таджикская культурная идентичность связана с персидско-таджикской литературной традицией, образом поэта, книги, слова, мудрости, сада и беседы. Этот код может быть использован в культурных маршрутах, музейных программах, литературных фестивалях и городском брендинге Душанбе, Пенджикента и других центров.

Четвертое ядро—ремесленно-визуальное. Оно включает чакан, атлас и адрас, резьбу, керамику, орнаментальные практики, цветовую символику, ткань и костюм. В 2023 г. традиционные знания и навыки производства тканей атлас и адрас были включены в Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества ЮНЕСКО [9]. Это готовая основа для туристского дизайна, но с важным условием: ремесло должно быть показано через мастерство, школу, труд, локальную экономику

и носителей, а не только как «яркий сувенир».

Пятое ядро—музыкально-обрядовое. Оно связано с фалаком, шашмаком, Наврузом, Сада, Мехргоном, суманак, семейными и общинными формами праздничности. Через этот код Таджикистан может продвигаться как территория живого календаря, где туризм строится вокруг событий, сезонности, музыки, кухни и участия.

Шестое ядро—гастрономическо-гостевое. Дастархан, чай, хлеб, плов, сухофрукты, горные продукты, гостевой дом, семейное угощение и этика приема образуют не менее важный туристский код, чем памятники. Для культурного туризма это особенно ценно: турист запоминает не только объект, но и форму встречи.

Таблица 2. Семантические ядра культурного кода Таджикистана и их туристская интерпретация

Ядро культурного кода	Ключевые символы	Возможный туристский продукт	Риск при продвижении
Цивилизационно-шелковое	Саразм, Пенджикент, Зарафшан, Согд, Хутталъ, караванные пути	Маршруты Шелкового пути, археологические туры, музейные программы	Сведение истории к общей формуле «древность Востока»
Памирско-горное	Памир, высокогорные дороги, ледники, озера, перевалы	Горные маршруты, экспедиционный и экологический туризм, slow travel	Экстремализация образа без культурного содержания
Поэтико-языковое	Поэзия, книга, персидско-таджикская традиция, городская культура	Литературные маршруты, фестивали, музейные события	Слабая переводимость для международной аудитории
Ремесленно-визуальное	Чакан, атлас, адас, орнамент, цвет, ткань	Мастер-классы, ремесленные кластеры, сувенирные линии	Декоративизация и отрыв от носителей ремесла
Музыкально-обрядовое	Фалак, шашмаком, Навруз, Сада, Мехргон, суманак	Событийный туризм, фестивали, аудиогиды, цифровые архивы	Фольклоризация и сценическая упрощенность
Гастрономическо-гостевое	Дастархан, чай, хлеб, плов, сухофрукты, гостевой дом	Гастрономические маршруты, семейный прием, сельский туризм	Коммерциализация гостеприимства

Источник: составлено авторами.

4. Туристская привлекательность Таджикистана: от ресурса к бренду

Официальная статистика показывает, что туристский интерес к Таджикистану растет. По данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, в 2025 г. страну посетили 2 104,7 тыс. иностранных граждан, что на 31,3% больше предыдущего года; 1 784,4 тыс. из них классифицированы как туристы по методологии Всемирной туристской организации, что на 27,4% выше показателя прошлого года [5]. Это окно возможностей. Но рост потока сам по себе не гарантирует усиления культурного бренда.

Задача маркетинга — не только привлечь больше людей. Задача сложнее: привлечь тех, кто способен увидеть в Таджикистане не «экзотическую горную страну», а территорию культурной памяти, ремесла, языка, маршрутов, музыки и гостеприимства. Здесь важна сегментация. Для одной аудитории Таджикистан может быть страной Памира и high-altitude experience. Для другой — участком Великого шелкового пути. Для третьей — пространством ремесел и этнокультурных фестивалей. Для четвертой — направлением slow travel и community-based tourism.

Маркетинговая логика африканских кейсов показывает: сильный бренд рождается там, где есть ясное позиционирование, цифровая видимость и продуктовая упаковка [1]. Таджикистану важно избежать рассеянного продвижения, при котором каждый объект существует отдельно. Нужна единая семантическая рамка. Например: «Таджикистан — страна высокой культуры и гор на маршрутах Шелкового пути». Формула не окончательная, но направление понятно: природа и культура должны работать вместе.

Ключевой принцип — кластеризация. Туристский продукт удобнее продвигать не через перечень достопримечательностей, а через тематические кластеры: Зарафшанско-Согдийский, Душанбе-Гиссарский, Памирский, Хатлонско-Хуттальский, ремесленно-фестивальный, гастрономический. Каждый кластер должен иметь свой медианарратив, визуальный стиль, цифровую карту, систему маршрутов, локальных партнеров и набор событий.

Таблица 3. Туристско-маркетинговая упаковка культурного кода Таджикистана

Кластер	Основной код	Маршрутная логика	Каналы продвижения
Зарафшанско-Согдийский	Шелковый путь, древние города, ремесла	Саразм — Пенджикент — Зарафшанские памятники — ремесленные центры	Музейные сайты, интерактивные карты, исторический сторителлинг, археологические туры

Душанбе-Гиссарский	Городская культура, музейная репрезентация, государственный нарратив	Душанбе — музеи — Гиссар — культурные события	City branding, MICE, культурные фестивали, мультязычные гиды
Памирский	Высокогорье, путь, гостевой дом, локальные сообщества	Душанбе — Хорог — Памирский тракт — долины и озера	Видео, экспедиционный блогинг, slow travel, community-based platforms
Хатлонско-Хуттальский	Историческая память, древний Хутталь, сакральные и археологические места	Курган-Тюбе / Бохтар – древние памятники – сельские маршруты	Культурно-познавательные туры, образовательные программы, региональный брендинг
Ремесленно-фестивальный	Чакан, атлас, адас, Навруз, Мехргон, Сада	Мастерские – фестивали – рынки семейные практики	Социальные сети, мастер-классы, онлайн-магазины, событийный календарь
Гастрономическо-гостевой	Дастархан, чай, хлеб, плов, сухофрукты	Семейные гостевые дома, фермерские хозяйства, рынки	Гастрономический сторителлинг, короткие видео, отзывы туристов

Источник: составлено авторами.

5. Медиакоммуникационная модель сохранения и продвижения культурного кода Таджикистана

Сохранение культурного кода не происходит в одном месте. Не только в музее. Не только в селении. Не только в социальных сетях. Оно возникает на пересечении каналов, где каждый уровень добавляет свой ресурс и свой риск.

Институциональный уровень представлен государственными органами, музеями, ЮНЕСКО, образовательными учреждениями, туристскими комитетами и культурными фондами. Его функция – легитимация наследия, нормативная защита, научное описание, музейная интерпретация. Но риск очевиден: официальная рамка может сделать культуру слишком торжественной и слишком далекой от живой практики.

Локально-сообщностный уровень связан с носителями традиций: ремесленниками, музыкантами, семьями, сельскими сообществами, локальными гидами, владельцами гостевых домов. Здесь культурный код живет наиболее убедительно. Но он уязвим перед рыночным спросом: турист хочет короткое впечатление, а культура требует времени.

Визуально-семиотический уровень включает орнамент, ткань, архитектуру, цвет, горный ландшафт, предметы быта, праздничный костюм, оформление пространства. Это самый быстрый канал узнавания. Он же самый опасный: визуальный код легко превращается в фон для фотографии.

Аудиальный уровень—Фалак, Шашмаком, голос, поэтическое чтение, звучание праздника и семейного ритуала. Через звук культура передает не только информацию, но и интонацию. Для цифрового туризма это особенно перспективно: аудиогиды, подкасты, короткие музыкальные фрагменты, архивы исполнителей могут стать самостоятельным инструментом продвижения.

Туристский уровень переводит культурный код в маршрут, экскурсию, фестиваль, мастер-класс, гастрономический опыт, гостевой дом. Здесь сохранение и рынок встречаются прямо. Если маршрут построен с участием локального сообщества, он поддерживает культуру. Если без него — превращает ее в декорацию.

Цифровой уровень расширяет аудиторию. Он дает Таджикистану шанс быть видимым для туриста еще до поездки. Но алгоритмы любят яркое, короткое и эмоциональное. Поэтому цифровой маркетинг должен быть не только красивым, но и ответственным: подпись к фото, контекст, имя мастера, история предмета, карта маршрута, ссылка на локальный бизнес — все это имеет значение.

Таблица 4. Интегрированная модель сохранения и туристского продвижения культурного кода Таджикистана

Уровень модели	Каналы	Функция для сохранения	Функция для туризма	Риск
Институциональный	Музеи, ЮНЕСКО, туристские органы, университеты	Легитимация и научное описание наследия	Создание доверия к направлению	Официальная селекция памяти
Локально-сообщностный	Семьи, ремесленники, гиды, гостевые дома, музыканты	Передача живых практик	Аутентичный опыт и участие местных жителей	Зависимость от внешнего спроса
Визуально-семиотический	Орнамент, ткань, архитектура, горный образ, цвет	Узнаваемость культурных маркеров	Фотогеничность и визуальный бренд	Декоративизация

Аудиальный	Фалак, шашмаком, поэзия, голос, праздник	Сохранение интонации и эмоциональной памяти	Аудиогиды, подкасты, фестивали	Фольклоризация
Туристский	Маршруты, экскурсии, мастер-классы, фестивали, гастрономия	Экономическая поддержка практик	Продуктовая упаковка культурного опыта	Постановочность
Цифровой	Соцсети, видео, карты, платформы, сайты, блоги	Цифровая фиксация и распространение	Международная видимость и выбор направления	Поверхностная репрезентация

Источник: составлено авторами.

6. Цифровой маркетинг культурного кода: от картинки к смыслу

Цифровой маркетинг – самый быстрый инструмент продвижения Таджикистана. Но скорость не равна глубине. Если турист видит только горы, ткань и плов, он получает приятный образ, но не обязательно понимает страну. Поэтому цифровое продвижение должно строиться не вокруг случайных красивых кадров, а вокруг управляемого культурного сторителлинга.

Для Таджикистана особенно перспективны пять форматов. Первый — короткие видео с микросюжетами: «как рождается адрас», «что означает орнамент чакана», «почему Навруз – не просто весенний праздник», «как звучит фалак», «что такое памирский гостевой дом». Второй – интерактивные карты культурных маршрутов. Третий – цифровые профили мастеров и локальных гидов. Четвертый – мультязычные лендинги по кластерам. Пятый – туристские сценарии на 3, 5, 7 и 10 дней, где культурные объекты соединены с транспортной логикой и сезонностью.

Важна не только визуальная привлекательность, но и субъектность. Каждый цифровой материал должен отвечать на вопросы: кто говорит? чей это объект? кто получает пользу? есть ли связь с локальным сообществом? сохранен ли смысл? Без этого цифровой маркетинг становится внешним взглядом, который забирает образ и оставляет носителей культуры за кадром.

В прикладном плане целесообразно создать единую цифровую матрицу продвижения культурного кода Таджикистана: сайт-агрегатор, календарь событий, карту ремесленных центров, каталог локальных гидов, серию видеоисторий, фотоархив с правами использования, аудиобанк

фалака и шашмакома, а также рекомендации для туроператоров по этичному использованию культурных символов.

Таблица 5. Цифровая матрица продвижения культурного кода Таджикистана

Формат	Содержание	Целевая аудитория	Метрика эффективности
Короткие видео	Истории ремесел, праздников, музыки, маршрутов	Молодежная и международная аудитория	Просмотры, сохранения, переходы на маршрут
Интерактивная карта	Культурные кластеры, музеи, мастерские, гостевые дома	Самостоятельные туристы и туроператоры	Количество переходов и построенных маршрутов
Профили мастеров	Истории носителей ремесел, контакты, мастер-классы	Культурные туристы, образовательные группы	Бронирования и заявки
Аудиоконтент	Фалак, шашмаком, поэзия, рассказы гидов	Туристы до и во время поездки	Прослушивания, использование в аудиогuidaх
Событийный календарь	Навруз, Мехргон, Сада, ремесленные фестивали	Туроператоры, МICE, культурные путешественники	Посещаемость событий, включение в туры
Этический гид по символам	Правила использования орнаментов, образов, музыки, фото людей	Блогеры, туроператоры, медиа	Снижение некорректных репрезентаций

Источник: составлено авторами.

7. Риски использования культурного кода в туризме

Культурный код может усиливать туристскую привлекательность. Но он же может быть поврежден продвижением. Первый риск — декоративизация. Чакан, атлас, адрас, горный пейзаж и праздничный костюм легко превращаются в визуальный шаблон. Турист узнает картинку, но не понимает практику.

Второй риск—фольклоризация. Музыка, праздник и обряд могут быть сведены к короткому сценическому номеру. В этом случае культура теряет контекст, а турист получает впечатление без знания.

Третий риск—внешняя репрезентация. Если образ Таджикистана создают только туроператоры, блогеры и внешние маркетологи, локальное сообщество становится объектом показа, а не субъектом рассказа. Это особенно опасно для этнического и культурного туризма.

Четвертый риск—инфраструктурный разрыв. Красивый цифровой бренд быстро сталкивается с реальностью транспорта, навигации, сервиса, языковой доступности, санитарных условий и платежных систем. Если опыт не соответствует обещанию, бренд ослабевает.

Пятый риск—неравномерное распределение выгод. Туризм может приносить доход не тем, кто сохраняет культуру, а тем, кто лучше продает ее образ. Поэтому для Таджикистана важны механизмы включения ремесленников, семейных гостевых домов, локальных гидов, музыкантов и сельских сообществ в цепочку туристской стоимости.

8. Практические рекомендации

1. Разработать национальную коммуникационную платформу культурного кода Таджикистана, где будут объединены объекты ЮНЕСКО, нематериальное наследие, маршруты, ремесла, музыка, гастрономия и календарь событий.

2. Перейти от продвижения отдельных достопримечательностей к продвижению культурных кластеров: Зарафшанско-Согдийского, Памирского, Душанбе-Гиссарского, Хатлонско-Хуттальского, ремесленно-фестивального и гастрономического.

3. Создать мультязычную цифровую линейку «Cultural Code of Tajikistan»: короткие видео, аудиогиды, цифровые карты, карточки ремесел, тексты для туроператоров, рекомендации для блогеров.

4. Включить локальные сообщества в производство контента: мастер должен быть не объектом фото, а рассказчиком; музыкант — не фоном, а носителем памяти; семья в гостевом доме — не сервисом, а участником культурной коммуникации.

5. Разработать этические стандарты использования культурных символов в туризме: орнамента, костюма, музыки, обрядов, изображений людей и религиозно-культурных практик.

6. Связать продвижение культурного туризма с инфраструктурной готовностью: транспорт, навигация, безопасность, цифровые платежи, подготовка гидов, языковая доступность, санитарные условия.

7. Создать систему оценки эффективности не только по числу туристов, но и по культурным показателям: участие локальных жителей, доход ремесленников, сохранение практик, количество образовательных

программ, качество цифровой репрезентации.

Заключение

Культурный код Таджикистана является стратегическим ресурсом туристской привлекательности, но его нельзя рассматривать только как маркетинговый материал. Это система памяти, языка, ремесел, музыки, маршрутов, обрядов, гостеприимства и пространственных образов. Ее можно продвигать. Но сначала ее нужно понимать.

Синтез маркетинговых стратегий туристского продукта и медиакommunikационной модели сохранения наследия показывает: туристская привлекательность возникает там, где культурный ресурс превращается в убедительный медианарратив, но не теряет связи с носителями культуры. Брендинг территории, цифровой маркетинг и устойчивый туризм могут работать на сохранение культурного кода только при условии участия локальных сообществ и уважения к смысловой глубине наследия.

Для Таджикистана наиболее перспективна модель, соединяющая шесть уровней: институциональный, локально-сообщностный, визуально-семиотический, аудиальный, туристский и цифровой. Она позволяет продвигать страну не только как направление горного и исторического туризма, но и как пространство живой культурной памяти.

Практическая значимость предложенной модели состоит в возможности ее использования при разработке туристских стратегий, региональных брендов, цифровых платформ, музейных программ, событийных календарей, маршрутов Шелкового пути, ремесленных кластеров и программ community-based tourism. В этом случае Таджикистан может усиливать туристскую привлекательность не за счет упрощения культурного наследия, а за счет его точной, уважительной и современной репрезентации.

Литература

1. Мупегну Нзусси К. Г. Маркетинг туристского продукта в странах Африки: актуальные стратегии, ключевые тренды и проблемы продвижения // Рукопись статьи. 2026.

2. Бобджанова Р.М., Казенина Т.В. Нубийское этнокультурное наследие Египта в системе медиакommunikаций: музейные, туристские, музыкальные и цифровые практики репрезентации // Рукопись статьи. 2026.

3. UN Tourism. Tourism Doing Business: Investing in Tajikistan. URL: <https://www.untourism.int/investment/tourism-doing-business-investing-in-tajikistan> (дата обращения: 08.06.2026).

4. Committee for Tourism Development under the Government of the Republic of Tajikistan. Tourism Development Strategy in the Republic of

Tajikistan for the Period up to 2030. URL: <https://ctd.tj/en/2023/04/19/tourism-development-strategy-in-the-republic-of-tajikistan-for-the-period-up-to-2030/> (дата обращения: 08.06.2026).

5. Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan. More than 2.1 million foreign nationals visited Tajikistan in 2025. URL: <https://www.stat.tj/en/more-than-2-1-million-foreign-nationals-visited-tajikistan-in-2025/> (дата обращения: 08.06.2026).

6.UNESCO World Heritage Centre. Tajikistan. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/tj> (дата обращения: 08.06.2026).

7.UNESCO World Heritage Centre. Silk Roads: Zarafshan-Karakum Corridor. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1675/> (дата обращения: 08.06.2026).

8.UNESCO Intangible Cultural Heritage. Tajikistan. URL: <https://ich.unesco.org/en/state/tajikistan-TJ> (дата обращения: 08.06.2026).

9. UNESCO Intangible Cultural Heritage. Decision of the Intergovernmental Committee: 18.COM 8.b.9. Traditional knowledge and skills of production of the atlas and adras fabrics. URL: <https://ich.unesco.org/en/Decisions/18.COM/8.b.9> (дата обращения: 08.06.2026).

10.World Bank. International tourism, number of arrivals — Tajikistan. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=TJ> (дата обращения: 08.06.2026).

11.World Economic Forum. Travel & Tourism Development Index 2024. Geneva: WEF, 2024.

12. Hall S. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. London: Sage, 1997.

13.Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

14. Urry J., Larsen J. The Tourist Gaze 3.0. London: Sage, 2011.

15. Kotler P., Haider D., Rein I. Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations. New York: Free Press, 1993.

16. Anholt S. Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. London: Palgrave Macmillan, 2007.

17. Richards G. Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends // Journal of Hospitality and Tourism Management. 2018. Vol. 36. P. 12–21. DOI: 10.1016/j.jhtm.2018.03.005.

18. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural

Heritage. Paris, 2003. URL: <https://ich.unesco.org/en/convention> (дата обращения: 08.06.2026).

19.UN Tourism. Tourism and Culture. URL: <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (дата обращения: 08.06.2026).

20. Smith L. Uses of Heritage. London: Routledge, 2006.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - AUTHOR INFORMATION

TJ	RU	EN
БОБОҶОНОВА РАӢНО МАӢМУДОВНА	БОБОДЖАНОВА РАӢНО МАХМУДОВНА	BOBOJONOVA RANO MAKHMUDOVNA
Доктори илмҳои филологӣ, профессор	Доктор филологических наук, профессор	Doctor of Philology, Professor
Тел: (+992) 933-70-20-50 e-mail: ranokhon2020@gmail.com		
КАЗЕНИНА ТАТЯНА ВИКТРОВНА	КАЗЕНИНА ТАТЬЯНА ВИКТРОВНА	KAZENINA TATYANA VIKTROVNA
Номзади илмҳои ҷуғрофӣ, дотсент	Кандидат географических наук, доцент	Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor
Тел: +7965-291-39-04 e-mail: kazenia.tatyana@gmail.com		

БА МАЪЛУМОТИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз» мақолаҳо дар соҳаи илмҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фалсафа нашр мегарданд, ки натиҷаи таҳқиқоти илмии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар муассисаҳо мебошанд. Ҳаёти таҳририяи маҷалла ба муаллифони тавсия медиҳад, ки ҳангоми ирсали мақола ба ҳаёти таҳририя талаботи зеринро қатъиян риоя намоянд:

1. Мақолаҳо бо тавсияи сармуҳаррири маҷалла ё муовинони ӯ қабул карда мешаванд.

2. Матни мақола бояд дар барномаи **MS Word** бо ҳуруфи **Times New Roman 12** пт барои мақолаҳои забонҳои русӣ, тоҷикӣ ва англисӣ омода гардида, дар шакли файли электронӣ (дар диск) ва нусхаи чопӣ пешниҳод карда шавад. Барои компютерҳо бо Windows XP ва ҳар гуна версияи MS Office истифодаи муҳаррири клавиатурии Keyman тавсия дода мешавад. Фосилаи байни сатрҳо – **1,15**. Ҳамаи саҳифаҳои дастхат бояд рақамгузори карда шаванд.

3. Ҳаҷми мақола аз 10 саҳифаи матни компютерӣ набояд зиёд бошад, ба инобат гирифтани матн, ҷадвалҳо, рӯйхати адабиёт (на бештар аз 15 манбаъ), расмҳо, ки шумораашон на бештар аз 6 адад бошанд.

4. Расмҳо, диаграммаҳо ва аксҳо бояд дар формати ҳамон барномае, ки дар он омода шудаанд, пешниҳод гарданд. Диаграммаҳо дар формати Excel, расмҳо ва аксҳо дар формати JPEG пешниҳод карда шаванд.

5. Маълумот дар бораи муаллиф - (он) дар қисмати охир яъне пас аз рӯйхати адабиёт, дар дохили ҷадвал бо 3 забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) оварда шавад.

Таҳияи мақола:

1. Саҳифаи аввал бояд дорои маълумоти зерин бошад: Рамзи **УДК**, ному насаби пурраи муаллиф (он), дараҷа ва (ё) унвони илмӣ, мансаб, номи муассиса (ҳо), ки мақолаи пешниҳодшуда дар он (ҳо) таҳия гардидааст, нишони (почтавӣ ва электронӣ), рақамҳои телефон, номгӯи пурраи ихтисос.

2. Ихтисоркунии калимаҳо, номҳо ва истилоҳот иҷозат дода намешавад, ба истиснои воҳидҳои ченак, бузургии физикӣ, химиявӣ ва математикӣ, истилоҳот ва ғайра.

3. Иқтибосҳо аз адабиёти истифодашуда дар дохили матни мақола дар қавсҳои мураббаъ ишора карда мешаванд, масалан: [1], [1, 3–5]. Рӯйхати адабиёт (бо унвони "Адабиёт") бо тартиби алифбо таҳия гардида, чунин тартибро риоя мекунад:

– Барои китобҳо: ному насаби муаллиф, номи пурраи китоб, ҷилд ё шумора, ҷойи нашр, ношир, соли нашр, шумораи саҳифа ё шумораи умумии саҳифаҳо.

– Барои маҷаллаҳо: ному насаби муаллиф, унвони мақола, номи маҷалла, сол ва шумораи маҷалла, рақами саҳифа ё саҳифаи аввал ва охири мақола.

НАМУНА:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство).–Душанбе: Авесто, 2009.–С.8.

2. Френсис Фукуяма. Неясность национального интереса// Независимая газета. 1992, 16 октября. –С.3–5.

Ба мақола бояд хулоса бо забонҳои русӣ, англисӣ ва тоҷикӣ (на камтар аз 5 сатр) ва калидвожаҳо (аз 3 то 10) замима гардад.

Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки тасҳеҳ ва қўтоҳсозии матни мақолаҳо, инчунин, тавсия барои депонатсияи онҳо (нигоҳдории расмӣ) диҳад.

Мақолаҳое, ки ба ин талабот ҷавобгӯй нестанд, қабул карда намешаванд.

Матни ирсолишудаи мақола ниҳой буда, бояд дақиқ таҳия, санҷида, бидуни ислоҳот ва бо имзои муаллиф (муаллифон) пешниҳод карда шавад. Маълумоти муфассалро доир ба талаботи таҳия ва пешниҳоди мақолаҳо дар вебсайти (<http://t.vestnik.mts.tj/>) дастрас кардан мумкин аст:

Эзоҳ: Назари муаллифон ва ҳайати таҳририя метавонад фарқ кунад. Масъулияти истифодаи дурусти манбаъ ва далелу рақамҳо ба зимми муаллифон мебошад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - AUTHOR INFORMATION

TJ	RU	EN
Насаб, ном ва номи падар	Фамилия, имя и отчество	Last name, first name and patronymic
Унвони илмӣ	Учёное степень	Academic degree
Ҷойи кор, вазифа	Место работы, должность	Place of Employment, Position
Суроға	Адрес	Address
Тел: E-mail:		

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В журнале Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «Таджикистан и современный мир» печатаются статьи в области политологии, экономики и социологии, которые являются результатами научно-исследовательских работ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан и других организаций. Редколлегия журнала обращает внимание авторов на необходимость при направлении статьи в редакцию строго соблюдать следующие правила:

1. Статьи принимаются по рекомендации главного редактора Вестника или его заместителей.

2. Текст статьи представляется редакционной коллегии в виде файла на съемном диске и бумажном носителе и должен быть подготовлен в текстовом редакторе MS Word, шрифт Times New Roman 12 пт для статей на русском и таджикском языках. Для компьютеров с Windows XP и любой версией MS Office необходимо использовать клавиатурный редактор Keypmap. Интервал между строками—1,15. Все листы рукописи должны быть пронумерованы.

3. Размер статьи не должен превышать 12 стр. компьютерного текста, включая текст, таблицы, список литературы (не более 15 источников), рисунки, число которых не должно превышать 6. ,

4. Рисунки, диаграммы и фотографии прилагаются отдельно в формате той программы, в которой они выполнены. Диаграммы в формате Excel, рисунки и фотографии в формате JPEG.

5. Информация об авторе (авторах) должна быть представлена в конце, то есть после списка литературы, в виде таблицы на трёх языках (таджикском, русском и английском).

Оформление статьи:

1. Титульная страница статьи должна содержать: УДК, Ф.И.О. автора (ов) (полностью), ученая степень и(или) звание, должность, название учреждения(ий), в котором выполнена представленная статья, адреса (почтовый и электронный), номера телефонов, полное название специальности.

2. Сокращение слов, имен, названий не допускается, за исключением общепринятых сокращений мер, физических, химических и математических величин, терминов и т.д.

3. Ссылки на цитируемую литературу даются в тексте статьи в квадратных скобках, например: [1], [1,3–5]. Список литературы приводится общим списком (под заголовком «Литература») в алфавитном порядке и оформляется следующим образом:

Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, том или выпуск, место издания, издательство, год издания, номер страницы или общее

количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора, название статьи, название издания, год и номер издания, номер страницы или первая и последняя страницы статьи.

Например:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство). –Душанбе: Авесто, 2009.– С.8.

2. Френсис Фукуяма. Неясность национального интереса// Независимая газета. 1992, 16 октября. -С.3-5.

К статье прилагается резюме на русском, английском и таджикском языках (не менее 5 строк) и ключевые слова (3–10).

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения рукописей, рекомендовать статьи к депонированию. Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редколлгией не принимаются.

Текст присылаемой рукописи является окончательным, должен быть тщательно подготовлен, выверен, без исправлений и подписан автором(ами). Подробную инструкцию по оформлению статей можно скачать на сайте (<http://t.vestnik.mts.tj/>).

Примечание: Позиции авторов и редакционной коллегии могут не совпадать. За правильное использование источников, фактов и цифр ответственность несут авторы.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - AUTHOR INFORMATION

TJ	RU	EN
Насаб, ном ва номи падар	Фамилия, имя и отчество	Last name, first name and patronymic
Унвони илмӣ	Учёное степень	Academic degree
Ҷойи кор, вазифа	Место работы, должность	Place of Employment, Position
Суроға	Адрес	Address
Тел:		
E-mail:		

1. TO THE AUTHORS

The journal of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan “**Tajikistan and contemporary world**” publishes articles in the field of political science, economics and philosophy, which are the results of research works of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan and other institutions. The editorial board of the journal draws the attention of the authors to the necessity to strictly observe the following rules when sending an article to the editorial board:

1. Articles are accepted upon the recommendation of the chief editor of the Herald or his deputies.

2. The article must be submitted to the editorial board in both electronic format (on a removable disk) and a printed copy. It should be prepared using MS Word, with the font Times New Roman 12 pt. for articles in Russian, Tajik, and English. For computers running Windows XP and any version of MS Office, the Keyman keyboard editor should be used. The line spacing must be **1.15**, and all pages of the manuscript must be numbered.

3. The size of the article should not exceed 10 pages of computer text, including text, tables, list of references (not more than 15 sources), figures, the number of which should not exceed 6.

4. Figures, diagrams, and photographs must be submitted separately in the format of the program in which they were created. Diagrams should be in Excel format, and figures and photographs should be in JPEG format.

5. Information about the author(s) should be provided at the end, i.e., after the list of references, in the form of a table in three languages (tajik, russian, and english).

Article formatting:

1. The title page must include the following information: UDC code, full name(s) of the author(s), scientific degree and (or) title, position, name of the institution(s) where the submitted article was prepared, postal and email addresses, phone numbers, and the full name of the specialty.

2. Abbreviations of words, names, titles are not allowed, except for generally accepted abbreviations of measures, physical, chemical and mathematical quantities, terms, etc.

3. References to the cited literature are given in the text of the article in square brackets, for example: [1], [1, 3-5]. The list of references is given in a general list (under the heading “Literature”) in alphabetical order and is arranged as follows:

– For books: author's surname and initials, full title of the book, volume or issue, place of publication, publisher, year of publication, page number, or total number of pages.

– For periodicals: author's surname and initials, title of the article, name of the journal, year and issue number, page number, or the first and last pages of the article.

EXAMPLE:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. *Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство).* – Душанбе: Авесто, 2009. – С.8.

2. Френсис Фукуяма. *Неясность национального интереса// Независимая газета.* 1992, 16 октября. –С.3–5.

Each article must be accompanied by a summary in Russian, English, and Tajik (at least 5 lines) and keywords (from 3 to 10).

The editorial board reserves the right to shorten and edit articles, as well as to recommend their deposition.

Articles that do not comply with these requirements will not be accepted.

The text of the submitted article is final, should be carefully prepared, proofread, without corrections and signed by the author(s). Detailed instructions on the formatting of articles can be downloaded from the website (<http://t.vestnik.mts.tj/>).

Note: The views of the authors and the editorial board may differ. Authors are responsible for the correct use of sources, facts, and figures.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - AUTHOR INFORMATION

TJ	RU	EN
Насаб, ном ва номи падар	Фамилия, имя и отчество	Last name, first name and patronymic
Унвони илмӣ	Учёное степень	Academic degree
Ҷойи кор, вазифа	Место работы, должность	Place of Employment, Position
Суроға	Адрес	Address
Тел:		
E-mail:		

Адрес редакции: 734025, г. Душанбе, улица Шотемура 27,
тел.: (+992 37) 221-11-00; (+992 37) 221-32-36
Факс: (+992 37) 221-11-00
e-mail: vestnik@mts.tj

Ба матбаа 17.08.2026 таҳвил гардид. Чопаш 21.08.2026
ба имзо расид. Коғазӣ офсет. Андозаи 70x100 1/8.
Ќузьи чопии шартӣ 34. Адади нашр 80 нусха.
Супориши № 12. Нархаш шартномавӣ.

Маҷалла дар чопхонаи ҚДММ «ТоҷМуосир» ба таъъ расидааст.